

KIRKON OIKEUDELLISET NORMIT

SUOMALAISEN LAKIMIESYHDISTYKSEN
JULKAISUJA, E-sarja N:o 12

Pekka Leino

Kirkon oikeudelliset normit

Johdatus Suomen evankelis-luterilaisen
kirkon oikeuteen

Julkaisuvaliokunta

Pekka Vihervuori, puheenjohtaja

Markku Helin

Mika Hemmo

Risto Nuolimaa

Lea Purhonen, sihteeri

Tilausosoite

Suomalainen Lakimiesyhdistys

Kasarmikatu 23 A 17

00130 Helsinki

p. (09) 6120 300

f. (09) 604 668

sly@lakimies.org

www.lakimies.org

Kannen kuva: Pekka Leino, Inkoon kirkko

Kannen suunnittelu: Heikki Kalliomaa

© 2005 Suomalainen Lakimiesyhdistys ja Pekka Leino

ISSN 1458-0446

ISBN 951-855-245-2

Gummerus Kirjapaino Oy, Saarijärvi 2005

Alkusanat

Tämän Suomen evankelis-luterilaista kirkkoa koskevan lainsäädännön johdantokirjan kirjoittamisajatus sai alkunsa eräiden Helsingin yliopiston opettajien kanssa käymistäni keskusteluista, joissa tulin luvanneeksi ryhtyä Joensuun ja Helsingin yliopistoissa syksyllä 2004 pitämäni kirkko-oikeuden dosenttiluentojen pohjalta kirjoittamaan yleisesitystä evankelis-luterilaista kirkkoamme koskevasta oikeudesta.

Aikaisemmat tutkimukseni, mm. *Kirkkolaki vai laki kirkosta* (2002) ja *Kirkko ja perusoikeudet* (2003), ovat olleet teologisten syventävien opintojen ja jatko-opintojen sekä ylemmän pastoraalitutkinnon kurssikirjoina. Sen sijaan teologisissa kirkkohallinto-oikeuden perusopinnoissa sekä ns. tavallisen pastoraalitutkinnon opiskelutarpeissa on jouduttu turvautumaan lähinnä kirkkolainsäädännön sinänsä erinomaisiin kommentaarikirjoihin, jotka tosin paremmin luontuvat käytettäväksi kirkon työntekijöiden yksittäisissä ja arkisissa kirkkolainsäädännön soveltamistilanteissa.

Käytännön hallintotyö kirkossa muodostuu helposti vain pyrkimykseksi yrittää löytää kommentaarikirjasta jokin tapaukseen mahdollisesti jollakin tavoin liittyvä säännös tai sitä selostava huomautus. Kokemukseni mukaan se, missä kirkon hallinnon työntekijöiden ja luottamushenkilöiden valmiuksia nykyisen yleisen normitulvan keskellä tulisi lisätä, on tietämyksen kartuttaminen kirkon oikeuden kokonaisuudesta. Lopulta useinkaan ei ole kysymys jonkin yksittäisen säännöksen sisällöstä, vaan kirkon oikeuden kokonaisvaltaisemmasta käsittämisestä.

Tarvetta on siten ollut kirjasta, jossa opiskelijoille, kirkon työntekijöille ja muille kirkon oikeudesta kiinnostuneille selvitettäisiin kirkkomme oikeudellisen perustan ja siihen sisältyvien oikeudellisen normien kokonaisuutta sekä miten lukemattomien erilaisten säädösten muodostama kirkkomme oikeus on käsitettävä. Resurssit varsinaisen kirkko-oikeudellisen kirjallisuuden tuottamiseen ovat niukat. Toivon, että tämä lyhyen virkavapauteni aika-

na kirjoittamani kirja voisi palvella eri käyttäjäryhmiä tarjotessaan tietoa kirkkoa koskevan oikeuden perusteista.

Perustason kirkko-oikeudellista kirjaa tehdessä joutuu ratkaisemaan asioiden esittämisen laajuusongelman sekä sen, kuinka juridisesti on mahdollista käsitellä johdantokirjassa asioita, kun näissä kysymyksissä kuitenkin useat teologit tai luottamushenkilöt ovat maallikoita. Sisältöä on siten täytynyt supistaa eikä alaviitteitä ole ollut mahdollista käyttää yksityiskohtia valaisemaan.

Kirjaan on sisällytetty varsinaiseen tekstiin liittyvä kirkon oikeuden käsitehakemisto. Tekstiä täydentävän käsitehakemiston avulla lukija voi saada perustietoja laajemman kuvan kirkon oikeudesta. Tähän aineistoon sisältyy syventävää tietoa oikeudesta yleensäkin ja sen liittymäkohdista kirkkoon ja teologiaan sekä opiskelua tukevia viittauksia aiheeseen liittyvään kirjallisuuteen. Kirjan lopussa on lisäksi asiahakemisto.

Kun kirja on suppeahko johdanto kirkko-oikeudelliseen säädöstarkasteluun, ei siihen ole voitu sisällyttää kommentaarikirjan tavoin painettuun asuun varsinaisia säädöstekstejä, jotka löytyvät kirjaan otetun säädösten juoksevan numeroinnin perusteella säädöskokoelmasta (www.finlex.fi). Suppeaksi tarkoitettussa yleisesityksessä on voitu käsitellä vain pääkohtia ajan-kohtaisista ongelmakysymyksistä ja joitakin kirkon oikeuden kannalta keskeisiä soveltamiskysymyksiä.

Syksyllä 2004 tuli kuluneeksi 30 vuotta siitä, kun aloitin kirkkohallituksen esittelijänä kirkon hallinnon erilaisissa juristin tehtävissä. Nykyinen työnantajani Espoon hiippakunnan tuomiokapituli on myöntänyt minulle vuorotteluvapaan, jonka aikana olen voinut jatkaa kirkko-oikeudellista tutkimustani, mm. tämän teoksen kirjoittamista. Kiitän myös kirkkohallitusta myötämielisyydestä hankkeeseeni.

Entiset ja nykyiset työtoverini ovat auttaneet ja kannustaneet ponnisteluissani kirjan valmistumiseksi. Erityisesti haluan kiittää lakimiesasessori Matti Mäkiä ja Kirkon koulutuskeskuksen johtaja Kari Kopperia, joilta olen saanut arvokkaita ehdotuksia kirjan luettavuuden ja käyttökelpoisuuden parantamiseksi.

Suomalainen Lakimiesyhdistys on jo ennen tämän kirjan julkaisemistakin arvokkaalla tavalla tukenut vähäistä suomalaisen kirkko-oikeuden tutkimusta ottamalla aikaisemmat tutkimukseni A- ja E-julkaisusarjoihinsa. Toimistopäällikkö Lea Purhoselle ja kustannustoimittaja Pipsa Kostamolle lausun parhaan kiitokseni myös tämän käsikirjoituksen saattamisesta lopulliseen painoasuunsa.

Kirjallisilla harrastuksilla on tapana riistää aikaa kaikkein läheisimmiltä. Siksi tämä kirja on omistettu vaimolleni. Tuskin on mahdollista paremmin ilmaista hänelle kiitollisuuttani kuin toistamalla aiemmasta yhteydestä lainattua omistusta: ”for my harshest critic, my most faithful supporter, my ally, and my best friend”...

Lepolassa 1.7.2005

Pekka Leino

Sisällys

ALKUSANAT	5
LYHENTEET	13
1 MIKÄ ON KIRKKO JA MIKÄ ON SEN OIKEUS?	15
1.1 Kirkon olemus ja sitä koskeva sääntely	15
1.2 Kirkon tunnustuksen merkitys	17
1.3 Kirkon oikeus – kirkolle säädettyä ja annettua oikeutta	18
1.4 Kirkon oikeuden positiivisuus ja yliposiitivisuus	19
2 OIKEUDEN KÄSITE JA KIRKON OIKEUS	21
2.1 Oikeuden käsitteen monikasvoisuus	22
2.1.1 Oikeudellisen ajattelun juuret	22
2.1.2 Modernissa oikeudessa vaikuttavat pääkoulukunnat – erilaisia käsityksiä oikeudesta	23
Oikeuspositivismi – oikeus on nimenomaisilla päätöksillä tehtyä oikeutta	24
Luonnonoikeus oikeana oikeutena yhteiskunnassakin	25
Historiallinen koulukunta – lainsäätäjä sääntelemässä kansallista ja historiallista perinnettä sekä oikeustajua	26
Oikeusrealismi – laki on oikeutta vasta kun se on luettu	27
2.1.3 Oikeuden kahdenlaiset säännöt – oikeussäännöt ja oikeusperiaatteet	27
2.2 Kirkon oikeus	29
2.2.1 Kirkon tunnistamissääntö ja kirkon kahtalainen yhteisöllisyys	30
2.2.2 Kirkko ihmisten muodostamana sosiologisenä yhteisönä	31
2.2.3 Kirkon uskonyhteisöluonne ja sen perusta	32
2.2.4 Kirkkolainsäädäntö kirkon positiivisena oikeutena	32
2.3 Oikeuslähteet	34
2.3.1 Oikeuslähteistä yleensä	35
2.3.2 Kirkon oikeuden lähteet	36

3 KIRKOLLE SÄÄDETTY OIKEUS	39
3.1 Ylikansalliset säädökset	40
3.1.1 Julistukset ja ihmisoikeussopimukset	40
Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus	40
Ihmisoikeussopimusten ihmisoikeusmääräykset	40
Euroopan neuvoston oikeus ja Euroopan ihmisoikeussopimus	41
KP-sopimus	42
Ihmisoikeussopimuslista	43
Julistukset tai muut kansainväliset ihmisoikeuksia koskevat päätös- tai loppuasiakirjat	43
3.1.2 Euroopan unionin perusoikeudet	45
Eurooppaoikeuden soveltaminen yleensä	45
Amsterdamin sopimukseen liittyvä julistus kirkkojen asemasta	47
Unionin perusoikeuskirja	47
Euroopan unionin perustuslaillinen sopimus	49
3.1.3 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon bilateraaliset sitoumukset	51
Kirkkojen väliset sopimukset ja julistukset	51
Yhteinen julistus vanhurskauttamisopista	51
BEM-asiakirja	51
Charta Oecumenica	52
Leuenbergin konkordia	52
Porvoon yhteinen julkilausuma (The Porvoo Common Statement)	53
Sopimus EKD:n (Evangelische Kirche in Deutschland) kanssa	53
3.2 Vuoden 2000 perustuslaki ja sen säännökset	54
3.2.1 Kirkon kannalta keskeisiä perustuslain säännöksiä tai perusoikeusnormeja	54
Kansanvaltaisuus ja oikeusvaltioperiaate PL 2 §	54
Yhdenvertaisuus ja syrjintäkielto PL 6 §	55
Yksityiselämän suoja PL 10 §	55
Uskonnon- ja omantunnonvapaus PL 11 §	56
Sananvapaus ja julkisuus PL 12 §	58
Julkisuus	59
Kokoontumis- ja yhdistymisvapaus PL 13 §	61
Oikeusturva ja oikeus hyvään hallintoon PL 21 §	61
3.2.2 Muut kirkon hallinnossa keskeiset perusoikeuksiksi katsottavat vapaudet ja oikeudet	62
Oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin PL 17 §	62
Muut perusoikeudet ja -vapaudet	63
Uskonnonopetuksen asema	64

3.3 Kirkkolakijärjestelmä kirkon	
perustavaa laatua olevana oikeutena	65
3.3.1 Kirkkolakijärjestelmä ja siihen sisältyvät säädökset	67
Kirkon järjestysmuodosta ja hallinnosta	
säädetyn kirkkolain jakaminen vuoden 1994 alusta	68
Kirkkojärjestyksen säädökset kirkon hallinnosta	
ja määräykset kirkon toiminnasta	71
Kirkon vaalijärjestyksen tarkemmat säännökset eri vaaleista	73
3.3.2 Kirkkolain, kirkkojärjestyksen ja kirkon vaalijärjestyksen	
pääasiallinen sisältö asiaryhmittäin	74
Kirkon tunnustus ja tehtävä	74
Kirkon jäsenyys ja kirkonkirjat	75
Kirkkolaki ja sen säätäminen	76
Kirkon hallintorakenne ja kielellinen jako	76
Hallintoon liittyvät yleiset määräykset	77
Pappisvirka	78
Henkilöstö	78
Vaalit	79
Seurakuntajaon muuttaminen ja talous	80
Hautaustoimi	80
Oikeusturva ja hallintolainkäyttö	81
Täydentävät säännökset	82
3.4 Ns. kirkolliset lait	82
Laki kirkon keskusrahastosta (895/1941)	84
Evangelis-luterilaisen kirkon eläkelaki (298/1966)	
ja evangelis-luterilaisen kirkon perhe-eläkelaki (258/1970)	85
Kirkon virkaehtojärjestelmää koskeva lainsäädäntö	86
Laki evangelis-luterilaisten seurakuntien virkataloista	
ja rahastoista (106/1966)	88
Laki eräiden kirkollisten suoritusten perusteista (1035/1944)	89
Ad hoc -tyyppinen kirkollinen lainsäädäntö	89
3.5 Yleiset hallinnolliset lait, joihin kirkkolaissa on viittaussäännös	90
Hallintolaki (434/2003)	90
Laki sähköisestä asioinnista viranomaistoiminnassa (13/2003)	92
Hallintolainkäyttölaki (586/1996)	93
Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (621/1999)	
sekä asetus viranomaisten toiminnan julkisuudesta ja	
hyvästä tiedonhallintatavasta (1030/1999)	94
Henkilötietolaki (523/1999)	96
Laki julkisista hankinnoista (1505/1992)	96
Laki säädettyjen määräaikain laskemisesta (150/1930)	97
Uskonnonvapauslaki (453/2003)	99
Hautaustoimilaki (457/2003)	100

Kielilaki (423/2003)	103
Rakennussuojelulaki (60/1985)	108
3.6 Yleiset lait, joissa viitataan kirkkolakiin tai kirkkoon	108
Avioliittolaki (234/1929)	109
Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta (609/1986)	109
3.7 Yleiset lait, joita sovelletaan yleisesti kirkon hallinnossa	110
Lastensuojelulaki (683/1983)	110
Papin kirkkolakiin perustuva rippisalaisuus	111
Laki yksityisyyden suojasta työelämässä (477/2001)	111
Laki lasten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittämisestä (504/2002)	112
Yhdenvertaisuuslaki (21/2004)	113
Laki rekisteröidystä parisuhteesta (950/2001)	114
Metsälaki (1093/1996)	115
Veronkantalaki (611/1978)	115
Verontilityslaki (532/1998)	116
Arvonlisäverolaki (1501/1993)	116
Kirjanpitolaki (1336/1997) ja -asetus (1339/1997) sekä tilintarkastuslaki (936/1994)	116
Tuloverolaki (1535/1992) ja laki verotusmenettelystä (1558/1995)	117
Rikosrekisterilaki (770/1993)	117
Valmiuslaki (1080/1991) ja puolustustilalaki (1083/91)	117
Muut kirkossa sovellettavat säädökset	118
3.8 Muita kirkkoa koskevia oikeudellisia normeja	118
3.8.1 Hallinto-oikeudelliset periaatteet	118
3.8.2 Kirkkolain ja kirkkojärjestyksen täytäntöönpanosta sekä piispainkokouksen ja kirkkohallituksen päätökset eräissä asioissa (KL 2:3.2)	119
3.8.3 Erilaiset kirkon sisäiset ohje- ja johtosäännöt	119
4 KIRKON HALLINNOSSA SOVELLETTAVA OIKEUDELLINEN NORMI	121
4.1 Säädösten etusijajärjestys	121
4.2 Kirkon oikeuden eheys	122
KÄSITEHAKEMISTO	125
LÄHTEET	201
ASIAHAKEMISTO	205

Lyhenteet

AL	avioliittolaki (234/1929)
AOA	eduskunnan apulaisoikeusasiamies
BEM	Baptism, Eucharist and Ministry (Suomen ev.-lut. kirkon 1980-luvulla hyväksymä asiakirja)
CCEE	Euroopan katolisten piispainneuvostojen konferenssi
Charta	
Oecumenica	Ekumeeninen peruskirja (EKK:n ja CCEE:n laatima)
ECR	EY-tuomioistuin
EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
EKD	Evangelische Kirche in Deutschland (Saksan evankelinen kirkko)
EKK	Euroopan kirkkojen konferenssi
HE	hallituksen esitys
HM	Suomen hallitusmuoto (94/1919)
KHO	korkein hallinto-oikeus
KJ	kirkkojärjestys (1055/1993)
KJKom	kirkkojärjestyskomitea (1979)
KKO	korkein oikeus
KL	kirkkolaki
KP-sopimus	kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva YK:n yleissopimus
KVJ	kirkon vaalijärjestys 1056/1993
LaVM	eduskunnan lakivaliokunnan mietintö
LM	Lakimies
OKA	oikeuskansleri
PL	Suomen perustuslaki 731/1999
PeVL	perustuslakivaliokunta
SOU	Statens offentliga utredningar
TA	Teologinen aikakauskirja
TSS-sopimus	YK:n yleiskokouksen 16.12.1966 hyväksymä taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälisen yleissopimus
VJ	valtiopäiväjärjestys 7/1928
vp	valtiopäivät
YK	Yhdistyneet Kansakunnat

1 Mikä on kirkko ja mikä on sen oikeus?

”Ja minä sanon sinulle: Sinä olet Pietari, ja tälle kalliolle
minä rakennan kirkkoni.”
(Matt. 16:18)

1.1 KIRKON OLEMUS JA SITÄ KOSKEVA SÄÄNTELY

Tämän kirjan motoksi valitun Matteuksen evankeliumin kohdan mukaan Kristus on maailmanlaajuisen kirkon perustaja ja rakentaja. Kirkko ei kuitenkaan syvimmältä olemukseltaan ole maailmaan perustettu laitos, joka olisi perustamisen jälkeen jätetty elämään maailmassa omassa varassaan. Sekä kirkon syntyminen että kirkon nykyisyys ovat kirkon teologisen määrittelyn mukaan elämää Kristuksessa. Tämän vuoksi kirkko ei ole ainoastaan mikä tahansa julkisoikeudellinen laitos, jonka toimintaa varten säädettävät oikeudelliset normit määräytyisivät pelkästään yhteiskunnan tarpeista lähtien.

Etenkin julkisoikeudellisessa asemassa olevaa kirkkoa koskevista oikeudellisista normeista on otettava huomioon kansallinen ja ylikansallinen lainsäädäntö sekä ihmisoikeussopimuksia koskevat säännökset ja määräykset. Tosin kirkon – samoin kuin sen oikeuden – perusta on kuitenkin viime kädessä kirkon oman tunnustuksen mukaisessa (yliposiitiivisessa) tehtävässä, jota kirkko suorittaa tiettyssä yhteiskunnassa mutta myös universaalisti yli kansakuntien rajojen. Kirkko ei teologisessa tehtävässään ole sidoksissa myöskään aikakäsitteeseen.

Koska kirkon tehtävää ei voida rajata vain kansalliseen menestykseen tai jonkin kansallisen väestöryhmän vaiheisiin, ei myöskään kirkon oikeutta voida määritellä vain yhden parlamentin päätöksillä syntynein säädöksin. Kirkon lähetyksikäskyn kumoaminen ei sekään ole toteutettavissa kansallisin eikä ylikansallisin päätöksin. Legitimaatio kirkon yliposiitiivisuudelle ja kirkon oikeudelle ei ole siltä osin riippuvainen kansallisen tai ylikansallisen

lainsäätäjän tahdosta. Lainsäätäjien toimilla voi kuitenkin olla, kuten historiasta tiedetään, kirkon toiminnan kannalta vakavia seuraamuksia. Lainsäätäjä voi niin halutessaan sulkea kirkon säädöskehään, jossa se ei kykene täyttämään varsinaista tehtäväänsä. Toisaalta historiasta löytyy enemmän esimerkkejä järjestelyistä, joiden kautta kirkkoille on yhteiskunnissa luotu elin-tila lainsäädännöllisesti. Tällöin kirkon ylipositiivisuuden realiteettikin on kirkon asemaa määritteleviä oikeusnormeja muotoiltaessa osattu ottaa huomioon.

Kehitys eri maiden oikeusjärjestyksissä on johtanut yhteiskuntien moniarvoistumiseen kirkon ylipositiiviseen arvopohjaan nähden. Lainsäätämisen perustaa ei enää haeta Raamatusta ja sen arvomaailmasta. Yhteiskunnissa on runsaan vuosisadan ajan käsitetty oikeudeksi ennen muuta perustuslaillisessa lainsäätämisyjärjestyksessä kansanedustuslaitoksen säätämällä lailla sekä demokraattisen päätöksenteon kautta tuotettu lainsäädäntö. Lait ovat positiivista, säädettyä ja voimassa olevaa oikeutta.

Kansalliseen oikeusjärjestykseen sisältyvät säädökset määrittävät kunakin aikana kirkon oikeudellisen aseman yhteiskunnassa. Suomen autonomisessa suuriruhtinaskunnassa Schaumanin kirkkolain säätäminen vuonna 1869 merkitsi kirkon lainsäädännöllisen aseman ja evankelis-luterilaista uskoa tunnustavan väestön uskonnonvapauden tunnustamista. Merkittävää on, että jo vuoden 1919 hallitusmuodon 83 §:ksi sisällytettiin periaatteessa nykyisen perustuslain 76 §:ää vastaavat säännökset. Vuoden 1922 uskonnonvapauslailla Suomen evankelis-luterilainen kirkko määriteltiin uskonnolliseksi yhdyskunnaksi, mutta kirkolla oli jo silloin myös oma lakinsa, *kirkkolaki*. Kirkkolaki ja sen 2 luvun valtuutussäännösten mukaisesti kirkolliskokouksen säätämät tai antamat *kirkkojärjestys* ja *kirkon vaalijärjestys* muodostavat kirkkolainsäädännön ytimen. Niiden voidaan sanoa muodostavan kirkon oman lain, joka kirkon hallinnon arkena muodostaa sen työssä käytössä olevien oikeudellisten normien keskeisimmän aineksen. Kirkon oikeuden kokonaisuuden muodostaa kuitenkin tätäkin laajempi oikeudellinen normisto, joka joko luo puitteita kirkkolakijärjestelmän kautta syntyville säännöksille tai täydentää niitä.

1.2 KIRKON TUNNUSTUKSEN MERKITYS

Mikään ihmisen luoma oikeus ei ole ollut eikä ole yhteneväistä kirkon ylipositiiviseen tehtävään nähden. Kansallisissa laeissa on tosin voitu viitata kirkon ylipositiiviseen arvopohjaan. Myös yhteiskuntien lainsäädäntö on, etenkin menneinä vuosisatoina, rakentunut samalle perustalle. Kirkon ylipositiivinen arvopohja on kietoutunut useiden maiden oikeusjärjestysten syvimpiin rakenteisiin, koska yhteiskuntien oikeuslähteet ovat pitkään perustuneet samankaltaiseen arvopohjaan kuin kirkon.

Kirkko-nimisen *sosiologisen yhteisön* oikeutta voidaan tarkastella osana ihmisten muodostaman laajemman sosiologisen yhteisön oikeutta. Mutta pelkästään tämä tarkastelutapa olisi liian yksisilmäinen sovellettavaksi kirkkoon, koska kirkko on ennen muuta *tunnustukseensa perustuva uskonyhteisö*, jonka oikeutta on tarkasteltava laajemmin, myös kirkolle omaleimaisena oikeuden käsittämisenä, kirkon oikeutena.

Koska kirkkoa varten säädetty oikeus on suurelta osin yhteiskunnassa säädettyä oikeutta, vaikuttaa yleisen oikeuden käsittämisen muuttuminen siihen, miten kirkon oikeus ymmärretään. Oikeuden käsittämiseen yhteiskunnassa vaikuttavat monet muuttuvat tekijät. Käsitteet muun muassa valtiosta, ihmisestä ja tiedosta ovat jatkuvassa muutostilassa ja niistä esitetään jatkuvasti uusia teorioita, joilla on ainakin välillinen vaikutuksensa siihen, mitä oikeudella kulloinkin yhteiskunnassa käsitetään. Ihmisten muodostamana sosiologisena yhteisönä kirkko pyrkii samastumaan siihen, miten oikeus kulloinkin käsitetään muuttuvassa yhteiskunnassa.

Kirkon uskonyhteisöluonteen mukaisen ylipositiivisen oikeuden lähtökohdat ovat sen sijaan pysyvämpiä. Vaikka kirkko toimiikin muuttuvassa ihmisten muodostamassa yhteiskunnassa, kristillisen ihmiskäsityksen ja käsityksen tiedosta on pohjaututtava pysyvään kirkon ilmoitukseen, Raamattuun, sen mukaiseen kirkon oppiin ja niitä tulkitsevaan kirkon tunnustukseen. Tältä osin kirkon oikeuden käsittäminen on sidoksissa samoihin arvoihin kuin kirkkokin.

Kirkon oikeudesta puhuttaessa on siis otettava huomioon kirkon dikotominen (kahtalainen) luonne. Tavallaan kirkossa voidaan sanoa olevan voimassa samanaikaisesti kaksi periaatteessa erilaista tapaa käsittää oikeus, kirkon sosiologisen yhteisön ja kirkon uskonyhteisön näkökulma oikeuteen. Kirkon oikeuden kokonaisvaltaiseen hahmottamiseen kuuluu siten kirkon ylipositiivisen arvopohjan merkityksen käsittäminen kirkon oikeudelle.

1.3 KIRKON OIKEUS – KIRKOLLE SÄÄDETTYÄ JA ANNETTUA OIKEUTTA

Vaikka Kristuksen kirkko teologisena käsitteenä on universaali, määrää kuitenkin kansallinen lainsäädäntö eri yhteiskunnissa toimivien kirkkojen oikeudellisen aseman. Kirkkoa varten säädetty oikeus tai sitä koskevat muut oikeudelliset järjestelyt sekä muu kirkkoa koskeva yleinen lainsäädäntö ovat kaikki osa kansallista lainsäädäntöä. Kirkkojen oikeudelliseen asemaan vaikuttavat myös ylikansalliset ihmisoikeussopimukset ja kehittyvä ylikansallinen lainsäädäntö. Myös kirkkojen kesken on tehty sopimuksia, joilla ekuumeenisten tavoitteiden lisäksi voi olla myös oikeudellisia vaikutuksia. Kuitenkaan pelkästään esimerkiksi Suomen evankelis-luterilaista kirkkoa varten säädettyjä oikeudellisia järjestelyjä ei voida tarkasti ottaen samastaa käsitteeseen kirkon oikeus. Oikeastaan vasta kirkkoa varten säädetyn oikeuden ja kirkon ylipositiivisen arvopohjan keskinäisessä täydellisessä harmoniassa voidaan kirkolle säädetyn oikeuden sanoa samastuvan käsitteeseen kirkon oikeus.

Kirkkoa varten säädetään kuitenkin oikeusnormeja, joihin kirkko ei voi edes vaikuttaa itse tai annetaan kirkkoa koskevia oikeudellisia ratkaisuja, jotka eivät kirkon kannalta tarkasteltuina ole oikeita. Kirkkoa koskeva lainsäädäntö tai sitä koskevat oikeudelliset ratkaisut eivät kaikilta osin ole aina harmoniassa kirkon ylipositiiviseen arvopohjaan nähden. Kun kirkon oikeus ei aina toteudu tai tule näkyviin säännöksissä tai lakituissa, sitä täytyy olla myös niiden ulkopuolella.

Kirkko oikeudellisena käsitteenä on siten monimuotoisempi kuin vain niiden positiivisoikeudellisten säädösten kokonaisuus, jotka määrittelevät sen asemaa yhteiskunnassa.

Lainsäädännön on perustuttava realiteetteihin. Siten myös kirkon ylipositiivisuuden tulee tulla esiin kirkon oikeuden sisällöissä. Kirkon olemus ja kirkkojen tehtävä yhteiskunnissa perustuvat kirkon ylipositiiviseen arvopohjaan, joka vaikuttaa myös kirkon oikeuden käsittämiseen. Kirkko vain sosiologiseksi yhteisöksi käsitettynä ei toteuta kirkon teologisen tunnusmerkistön mukaista tehtävää ihmisten muodostamassa laajemmassa sosiologisessa yhteisössä. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon positiiviseen oikeuteen on nimenomaisesti lainsäädännön kautta sisällytetty kirkon ylipositiivinen arvopohja liittämällä se kirkon tunnustuksen muodossa säännöksiin kirkkolain ja kirkkojärjestyksen ensimmäisten lukujen ensimmäisiin pykäliin.

Kirkon olemukseen kuuluvan ylipositiivisuuden realiteetin käsittäminen ei kuitenkaan merkitse kirkon oikeudellisessa tarkastelussa kirkkoa varten säädetyn oikeuden väheksymistä tai kieltämistä. Kirkkoa varten säädetty tai säädettyvä oikeus tulee kuitenkin ymmärrettäväksi vasta niissä reunaehdoissa, jotka kirkon uskonyhteisöluonne ylipositiivisuudellaan asettaa kirkon toiminnalle ja kirkkoa koskevalle sääntelylle. Tämän vuoksi on tärkeitä kirkkoa varten säädetyn oikeuden sisällön ja systematiikan lisäksi kyetä hahmottamaan kirkon oikeus tässä laajemmassa käsitesisällössään.

Kirkon dualistista luonnetta, dikotomisuutta, kuvaa professori Seppo A. Teinosen määrittely kirkosta:

Toisaalta se [kirkko] on jumalallinen, näkymätön ja ikuinen, ja toisaalta inhimillinen, näkyvä ja historiallinen. Jumalallinen se on Jumalan Kristuksessa perustamana, näkymätön, koska sen Pää, Kristus, ja siinä elävä Pyhä Henki ovat näkymättömiä kuten myös siinä vaikuttava armo ja kirkon tuonpuoleinen osa, ja ikuinen, koska se ei ole tästä maailmasta, vaan edustaa siinä taivasta. Inhimillinen se on sikäli, että sen jäseninä on ihmisiä, näkyvä se on kultissaan ja ulkonaisessa organisaatiossaan, ja historiallinen, koska se jatkaa Vapahtajan maailmassa suorittamaa työtä.” (Teinonen 1971, s. 43.)

Anders Nygrenin ilmaisua käyttäen voidaan sanoa, että kristologia (oppi Kristuksesta) ja ekklesiologia (oppi kirkosta) edellyttävät toisiaan. Jollei kirkkoa tarkastella kristologiasta käsin, tulee kohteesta pelkkä ihmisten sosiologinen muodostelma, ihmisten aikaansaannos.

1.4 KIRKON OIKEUDEN POSITIIVISUUS JA YLIPOSITIIVISUUS

Tarkasteltaessa Suomen evankelis-luterilaista kirkkoa koskevaa lainsäädäntöä ovat kirkkolaki, sen sisältö, säätäminen ja tulkitseminen keskeistä. Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, että pelkästään kirkkolaki olisi yhtä kuin kirkko-oikeus, kirkon oikeus tai kirkkolainsäädäntö tai että nämä käsitteet olisivat täysin ymmärrettävissä vain säädetyn kirkkolain sisällön tuntemisen kautta. Myös monet muut säädökset koskevat kirkkoa ja ovat sen hallinnossa sovellettavaa oikeutta. Kuitenkin ennen muuta juuri positiivista kirkkolainsäädäntöä on pidettävä kirkon toiminnassa yhtä tärkeänä ja noudatettavana kuin lakia yleensäkin yhteiskunnassa.

Käsitteellä kirkon ylipositiivinen oikeus ei tarkoiteta joitakin erityisiä kirkkoa koskevia lakeja säädöshierarkkisesti korkeammassa asemassa olevia oikeusnormeja, vaan kirkon ylipositiivisuuteen sisältyvän arvopohjan juridinen painoarvo ja merkitys kirkon oikeudelle määrittävät muuten kuin normihierarkkin perustein.

Tämän kirjan luvussa 3 kirkon oikeuden perusteita tarkasteltaessa tutustutaan kattavasti kirkkoa koskevaan positiiviseen oikeuteen kuuluviin säädöksiin, kirkkolakiin ja muihin säädöksiin. Ne voivat säädöshierarkkisesti olla kirkkolain ”yläpuolella” (ylikansalliset sopimukset, perustuslaki), rinnakkaisia yleislakeja (esim. uskonnonvapauslaki, kielilaki), kirkollisia lakeja (esim. kirkon eläkelaki) tai säädöshierarkkisesti kirkkolain ”alapuolella” (kirkkojärjestys, kirkon vaalijärjestys). Kirkkolain säännösten soveltamisen suhde muihin lakeihin ja niiden säännöksiin on periaatteessa ratkaistu (tai ainakin olisi voitu pyrkiä ratkaisemaan) joko kirkkolain tai muun lain soveltamisalaa koskevin säännöksin.

Voimassa olevan Suomen vuoden 2000 perustuslain 76 §:n mukaan kirkkolain sisältö muodostuu kirkon järjestysmuotoa ja kirkon hallintoa koskevista säännöksistä. Kirkon oikeuden paradoksaalisuuteen kuuluu, ettei kirkko voi sen järjestysmuodostakaan säädettäessä ilmaista käsitystään olemuksesta ja tehtävästään miten tahansa. Kirkon on rakennuttava järjestysmuodoltaan ja sitä ilmaisevien säädöstenkin osalta ylipositiivisen arvopohjansa mukaisesti. Näin ollen vaikkei tasavallan perustuslaki sitä edellytäkään, kirkon järjestysmuodon ja siten kirkkolainkin on ilmennettävä kristologiaa. Osana kirkon oikeutta myös kirkkolainsäädännön olisi säännösten aineellisessa sisällössään kyettävä sopeutumaan jännitteeseen: miten säätää kirkkoa varten lakia, kirkkolakia tai muita lakeja niin, ettei uusi säädös olisi ristiriidassa kirkon sisäisen (teologisen) olemuksen kanssa?

2 Oikeuden käsite ja kirkon oikeus

Oikeuden käsitettä on pidetty kiistanalaisena ja monitahoisena. Oikeustieteen tiedeyhteisönkään puitteissa ei ole ollut helppo vastata kysymyksen, mitä oikeus on. Kuitenkin se on oikeustieteen ja oikeusfilosofian perustavaa laatua oleva kysymys. Yleisesti oikeutta on pidetty yhteiskuntaan ja sen toimintaan liittyvänä ilmiönä ja sen syntymisessä suvereenilla lainsäätäjällä on katsottu olevan tärkeä vaikutuksensa. Oikeutta on pitkään pidetty luonnonoikeudenomaisena käsitteenä. Viime vuosikymmenien ajan oikeuskulttuurissa on ollut vallitsevana oikeuspositivismiin (ja oikeusrealismiin) pohjautuva näkemys oikeudesta sellaisena normatiivisuutena, joka on saatu aikaan ihmisen toimesta ja tahdosta yhteiskunnassa noudatettaviksi pelisäännöiksi. Oikeuden käsitteeseen on liitetty sen toteuttamiseen liittyvä pakko.

Oikeuden käsitteen määrittely on siten kautta historian tuottanut vaikeuksia. Oikeutta ei ole voitu rajata pelkästään yhteiskunnan pakkojärjestykseenkään perustuvaksi. Oikeuden käsittämisenä on jo menneiden vuosisatojen aikana esiintynyt lukuisia oppisuuntia ja koulukuntia, jotka aika ajoin ovat nostaneet näyttävästikin esille myös kysymyksen oikeasta oikeudesta. Oikeuden ymmärtämiseen ei ole aina riittänyt tietoisuus sen säätämisestä muodollisesti oikein. Oikeudelta on osattu vaatia myös oikeudenmukaisuutta. Viime aikoina on oikeuspositivistisen näkemyksen oikeudesta haastanut luonnonoikeuden renessanssi ihmis- ja perusoikeuksissa. Kirkon oikeuden osalta oikeudenmukaisuuden lisäksi tulee voida edellyttää, ettei kirkkoa koskeva oikeudellinen normi ole ristiriidassa kirkon arvoperustaan nähden.

Jotta lukijalle välittyisi oikeuden käsittämisen vaikeus yleisestikin, on tähän kirjaan sisällytetty perusnäkemykset oikeuden käsittämisen eri lähtökohdista. Tämä on välttämätöntä myös kirkon hallinnossa tapahtuvan oikeuden käyttämisen ymmärtämiseksi. Kirkollinen hallintolainkäytön muutoksenhakujärjestelmä on 1.1.2004 alkaen siirtynyt yhteiskunnan hallinto-

tuomioistuinten hoidettavaksi. Nämä tuomioistuimet soveltavat yhteiskunnassa voimassa olevaa oikeutta.

Kirkon oikeutta ovat tietenkin kirkkoa varten säädettyt lait. Kirkon oikeus voidaan kuitenkin ymmärtää yhteiskuntaa varten säädettyä oikeuttakin laajempänä käsitteenä. Kirkon olemukseen kuuluva dikotomisuus ilmenee myös sen oikeudessa. Kirkko on osa julkishallintoa. Tästä seuraa, että myös sitä koskeva sääntely kuuluu julkisoikeuteen. Julkishallinnon osanakin kirkko on omaleimainen yhteisö, jonka toimintaa ei voi säännellä vain yhteiskunnan laatima normisto. Siten kirkon oikeuden käsite kattaa lisäksi kirkon ylipositiivisen arvopohjan vaikutuksen siihen, miten oikeus kirkossa kokonaisuutena on käsitettävä. Kirkon ja sen oikeuden osalta pitää aivan erityisesti paikkansa, ”ettei oikeutta ole vain se mikä on luettavissa esimerkiksi lakikirjasta tai oikeustapauskokoelmista” (Tuori 2000, s. 216).

2.1 OIKEUDEN KÄSITTEEN MONIKASVOISUUS

2.1.1 Oikeudellisen ajattelun juuret

Jo antiikin ajan filosofisessa ajattelussa voidaan havaita luonnonoikeudellisen ja oikeuspositivistisen ajattelun välinen jännite. Oikeusfilosofian juuret ovat antiikin filosofiassa. Esa Saarisen mukaan Sokratesta ei olisi ilman Platonia. Mutta Platoniakaan ei kenties olisi ilman Sokratesta. Samaa voisi sanoa kreikkalaisesta filosofiasta ja roomalaisesta oikeudesta. Kuitenkin roomalaisen oikeuden lainsäätämisen osalta voidaan todeta, että lähtökohdan muodostivat vuonna 400 eKr. kahdentoista taulun lait, jotka olivat voimassa noin vuoteen 500 jKr. Corpus Iuriksen antamiseen saakka. Roomalainen oikeus kehittyi noin tuhannen vuoden aikana.

Filosofi Sokrateelle lait merkitsivät oikeudenmukaisuutta ja oikeutta. Niiden tahtoon oli alistuttava. Yhteisön tarve oli Platonille yhteiselämän ja siten oikeudenkin perusta, koska kukaan ei tullut toimeen omin voimin. Aristoteles päätyi loogisessa ajattelussaan siihen, ettei yksityiskohtaisia ohjeita hyveelliselle elämälle voida antaa. Rooman keisarikunnassa maaherra Pilatus sovelsi roomalaisia prosessisääntöjä Litostrotoniltaan (Joh. 19:13: tuomarinistuin, kivipiha). Augustinus sopeutti antiikin filosofisen ajattelun kristinuskon totuuksiin filosofian ja uskonnon häilyvillä raja-alueilla. Tuomas

Akvinolaisen (1225–1274) ajattelu loi pohjan katolisen kirkon viralliselle filosofialle. Hän käsitteli myös lain olemusta, lakien erottelua, lain tehtävää tai toimia, ikuista lakia, luonnollista lakia, inhimillistä lakia ja sen voimaa sekä lakien muuttumista.

Teologialla voisi sanoa olleen ainakin välillistä vaikutusta oikeustieteen syntyyn. Bolognan yliopiston kanonisessa ilmapiirissä (vasta) 1100-luvulla oikeustiede sai tieteenä alkunsa glosseista (reunamerkinnoistä) Justinianuksen toimesta 500-luvulla kootun roomalaisen oikeuden Corpus Iuris Civilisen teksteihin. Keskiajan Ruotsi-Suomessa kanoninen oikeus akvinolaisessa hengessä toteutettuna merkitsi edistyksellisempää oikeutta kuin yhteiskunnan vasta vähitellen kehittyvä oikeus.

Nykyajan yhteiskuntafilosofiassa ovat oikeudenmukaisuus, yksilö ja yhteiskunta teorianmuodostuksen keskiössä, kuten esimerkiksi John Rawlsin oikeudenmukaisuuden teoriassa. Kuten edellä olevasta ilmenee, kirkkoa koskevalla oikeudella on kosketuspintoja paitsi (oikeus)filosofiaan myös teologiaan. Oikeusfilosofisessa ajattelussa näkyy myös teologisiin käsitteisiin sisältyviä oikeudellisia aineksia. Toisaalta myös teologiaan eri aikakausina on kulloinkin vallitseva yleinen oikeusfilosofia jättänyt jälkensä. Kirkkoa koskevan oikeuden käsittämiseksi on siten merkitystä myös oikeuden yleisellä oikeusfilosofisella ymmärtämisellä.

Kirkon ylipositiivisella arvopohjalla, Raamatulla, sen mukaisella opilla ja kirkon tunnustuksella sitä tulkitsevana, on keskeinen merkitys kirkon oikeudelle. Näin on ennen muuta kirkkolain säätämisessä, mutta periaatteessa näin olisi oltava myös muussa kirkkoa koskevassa lainsäädännössä. Kirkon oikeus on teologisista kytkennöistään huolimatta myös oikeutta syvemmassä oikeusteoreettisessa ja oikeusfilosofisessa mielessä. Suomen evankelis-luterilaista kirkkoa koskeva oikeus on nähtävä myös osana Suomen oikeuden historiallisia kehityslinjoja.

2.1.2 Modernissa oikeudessa vaikuttavat pääkoulukunnat – erilaisia käsityksiä oikeudesta

Modernissa oikeudessa oikeussääntöjä on pyritty laatimaan väljästi siten, etteivät ne jarruttaisi yhteiskunnallista kehitystä. Säädöksiin on sisällytetty tavoitteita ja erilaisia säännösdelegointeja, jolloin lainsäädännöllä luodaan ainoastaan puitteet ja yksityiskohdista säännellään alempitason oikeudellisin normein.

Oikeudellinen kehitys tapahtuu yleensä viiveellä ja hyppäyksittäin. Yhteiskunnalliset muutokset synnyttävät säädösmuutostarpeita. Vaikkei yhteiskunnan muuttuminen tapahtuisi dramaattisesti yhteiskuntaluokkien tai tuotanto- ja vaihdantasuhteiden muodostamien yhteiskuntarakenteiden välisten ristiriitojen korjaamiseksi, vievät kuitenkin muunlaisistakin lähtökohdista tapahtuvat muutokset aikaa päätöksenteon monista vaiheista johtuen. Oikeusnormien avulla yhteiskuntapolitiikkaa voidaan toteuttaa vain rajallisesti. Oikeusnormien syntymisen voidaan kuitenkin sanoa johtuvan yhteiskunnallisten tekijöiden sääntelytarpeista.

Oikeusjärjestystä ja sen säädöksiä on oikeudellisissa koulukunnissa tarkasteltu historian aikana erilaisista lähtökohdista. Modernista oikeudesta puhuttaessa voidaan löytää neljä peruskäsityskantaa. Vaikka peruskäsityskannat ovat muodostuneet jo aikoja sitten, voidaan oikeusjärjestystä tarkasteltaessa nähdä näiden koulukuntien oikeuden käsittämistapojen vaikutusta sekä itse säädöksissä että niiden tulkitsemisessa. Neljän peruskäsityskannan lisäksi voidaan löytää leegio erilaisia sovellutuksia niistä. Kirkko-oikeuden perusteita tarkasteltaessa riittää näiden neljän peruskäsityskannan tyypillisten piirteiden kuvaaminen.

Oikeuspositivismi – oikeus on nimenomaisilla päätöksillä tehtyä oikeutta

Positivismin synty tieteellisenä ajattelutapana ajoittuu 1800-luvun puoleen väliin. Tuolloin myös oikeudellisessa ajattelussa alkoi ihmisen luoma oikeus tulla positivistisen painotuksen mukaisesti oikeuden käsitteen keskipisteeksi. Oikeus on oikeuspositiivisen näkemyksen mukaan ”vain nimenomaisilla päätöksillä asetettua ja jatkuvasti muutettavissa olevaa oikeutta”. Nytemmin on myös syntynyt oikeuspositivismiin eri tavoin kriittisesti suhtautuvia, vaikkakin ihmisen itse luomasta oikeudesta kiinni pitäviä teorioita.

Modernia oikeuspositivistista käsitystä voidaan pitää Suomen evankelis-luterilaista kirkkoa koskevan oikeudellisen normin tarkastelussakin vallitsevana tai ainakin lähtökohtaisesti yleisimmin hyväksyttynä päänäkömyksenä. Näin ollen oikeutena on kirkossakin pidetty lainsäätäjän tahtoa tulkitsevien ja pätevällä tavalla säädettyjen oikeussääntöjen kokonaisuutta. Lakien velvoittavuuden perusteena on niiden valtiosäännön (ja kirkkolakijärjestelmän) mukainen säätämistapa. Jos lait ovat oikein säädettyjä, ovat ne tämän ajatte-

lutavan mukaan yksiselitteisesti myös oikeudellisesti sitovia. Positivismissä näkemyksessä oikeuden velvoittavuuden perustaa ja voimassa olevan oikeuden sisältöä ei tarkastella luonnonoikeudellisena tai muuna oikeudellisten ainesosien tai käsittämistapojen ”sekoituksena”. Positiivinen oikeusjärjestys koostuu (vain) oikeusnormeista, jotka määrittävät normatiivisen asiointilan, jonka pitää toteutua. Yksittäisen oikeusnormin pätevyys perustuu vain hierarkkisesti ylemmänasteiseen oikeusnormiin. Hans Kelsenin luoma oikeuspositivistinen puhdas oikeusoppi on oikeuden tarkastelua ”puhtaana” ei-oikeudellisesta. Oikeuspositivistinen näkemys oikeudesta on periaatteessa selkeä ja suora. Käytännössä yksinomaan sen mukaisesti käsitetty nä oikeuden ymmärtäminen on jäänyt vajaaksi.

Luonnonoikeus oikeana oikeutena yhteiskunnassakin

Luonnonoikeuden idea syntyi jo vanhassa antiikissa. Luonnonoikeus tarkoittaa ”oikeata oikeutta”, oikeusfilosofista oppisuuntaa. Suomalaisessa oikeudessa ehkä tunnetuin luonnonoikeudellinen ilmaisu sisältyy Olaus Petrin tuomarinohjeisiin (”Mikä ei ole oikeus ja kohtuus, se ei saata olla lakikaan”).

Luonnonoikeudessa on erotettu neljä eri vaihetta tai käsitystapaa:

- 1) Antiikin luonnonoikeus,
- 2) Keskiajan skolastinen luonnonoikeus (Tuomas Akvinolainen),
- 3) Rationaalinen (ihmisjärjen kyky käsittää oikeus, luoda järjestelmä) luonnonoikeus (Hugo Grotius), sekä
- 4) Moderni luonnonoikeus II maailmansodan jälkeen (ihmis- ja perusoikeusajattelu).

Modernia luonnonoikeudellista ajattelua ovat edustaneet muiden muassa Lon L. Fuller (oikeuden sisäinen moraali) ja John Finnis (luonnonoikeudelliset perushyvät) sekä Ronald Dworkinin (lähinnä luonnonoikeudellis-oikeuspositivistis-historiallisen koulukunnan näkemys) käsitykset kansalaisten perusoikeuksista, joita lainsäätäjä ei voi loukata. H. L. A. Hartin luonnonoikeusopin terveen järjen mukaisen ydinsisällön voisi käsittää kansalaisten hengen, terveyden, ruumiillisen koskemattomuuden ja jonkinlaisen henkilökohtaisen omaisuuden suojaksi (oikeusohjeet perusarvojen suojasta ja yhteisten resurssien jakamisesta yhteiskunnassa).

Selvyyn vuoksi todettakoon, ettei käsitteellä kirkon ylipositiivinen oikeus tarkoiteta luonnonoikeudellista tapaa käsittää oikeus. Kirkon ylipositiivisella oikeudella on tarkempi sisältö, mutta sekin muodostaa ihmisen tekemälle (oikeuspositivistisesti käsitetylle) oikeudelle luonnonoikeuden tavoin vastakohdan, joskin erilaisen vastakohdan.

Historiallinen koulukunta – lainsäätäjä sääntelemässä kansallista ja historiallista perinnettä sekä oikeustajua

Historiallisen koulun oppien mukainen oikeuden tarkastelutapa on synty-tavaltaan vähitellen omaksuttujen oikeustapojen mukaan kehittyvä käsitys oikeudesta. Myös ihmisoikeuskäsityksen muodostumisessa voidaan havaita luonnonoikeudellisten kytkentöjen lisäksi historiallisen koulun oppien mukaisia kehitysvaiheita. Carl von Savignyn (1779–1861) edustama koulukunta korosti oikeuden ankkuroitumista kansalliseen historialliseen perinteeseen ja kansanoikeusvakaumukseen, jolloin tärkeänä oikeuslähteenä pidettiin tavanomaista oikeutta. Lainsäätäjä nähtiin ”kansalaismielipidettä myötäillen säätävänä” toteuttamassa kansalaisten oikeustajuntaa ja tuomioistuimet kansalaismielipidettä toteuttavina ”oikeussuojaeliminä”.

Yhteiskunnallisesta näkökulmasta ymmärrettynä historiallisen koulun oppien mukainen näkemys kirkkolaista merkitsisi kansalaismielipiteen keskeistä merkitystä kirkon päätöksenteossa. Se merkitsisi myös kirkkoa koskevan positiivisen (säädetyn) oikeuden harmonisointia suhteessa yhteiskunnan lainsäädäntöön. Kuitenkin kirkko-oikeuden kontekstissa ymmärrettynä myös kirkkolakijärjestelmään voisi sanoa sisältyvän historiallisen koulukunnan näkemyksen koulun ajattelutavan mukaisesta struktuurista: eduskunta säätää vain kirkon toivomaa ja kirkon arvoperustan mukaista kirkkolakia. Tällöin ”kansalaismielipidettä” itse lakijärjestelmän tarkoituksen kannalta ei tosin edusta kansalaisyhteiskunta, vaan kirkon tunnustukseen pitäytyvät kirkon edustajat kirkolliskokouksessa.

Historiallisen koulun opit muuntuivat myöhemmin von Savignyn oppilaan Georg Friedrich Puchtan (1798–1846) sekä Rudolf von Iheringin (1818–1892) ajatusten myötä käsitelainopiksi, joka korosti oikeuden loogis-käsitteellisiä ja systeemisiä piirteitä.

Oikeusrealismi – laki on oikeutta vasta kun se on luettu

Historiallisen koulun käsitykset oikeudesta jäivät taka-alalle vuoden 1848 jälkeen empirismiä korostaneen positivismin tuotua oikeuden käsittämiseen lainsäätäjän tahdosta riippuvan positiivisen oikeuden. Oikeusrealismia, neltjättä perusnäkemystä oikeudesta, voidaan pitää lähtökohdiltaan oikeuspositivistisena, koska oikeusrealismissakin oikeutta pidetään ihmisen tahdosta syntyneenä. Lisäksi oikeuteen suhtaudutaan siten realistisesti, että oikeutta pidetään voimassa olevana oikeutena vain tuomioistuinten ja muiden viranomaisten tehokkaalla tavalla täytäntöön panemana tai kansalaisten yleisesti noudattamina oikeussääntöinä.

Oikeusrealismin (tai sosiologisen oikeustieteen) oppien mukaista on käsitellä oikeassa menettelyssä säädetyt lait jonkinlaiseksi ”ei-vielä-oikeudeksi”, jonka muuntuminen oikeudeksi edellyttää vielä tuomioistuinten ja muiden viranomaisten lakeja tulkitsevia ratkaisuja. Turvautumista oikeusrealistiseen oikeusajatteluun voidaan nähdä kirkossa jopa siinä, että myös kirkon oppiin liittyvissä tai sitä sivuavissa asioissa on tukeuduttu hallintolainkäyttö-ratkaisuihin. Tuomioistuimet joutuvat kuitenkin tällaisia kysymyksiä ratkaistessaan outoon tilanteeseen, koska säädökset eivät välttämättä ainakaan suoraan sovellu kirkollisten oppikiistojen ratkaisemiseen.

2.1.3 Oikeuden kahdenlaiset säännöt – oikeussäännöt ja oikeusperiaatteet

Oikeustieteessä on oikeuden käsitteen tarkastelun yhteydessä ollut runsaasti pohdintaa sitä, onko oikeus ymmärrettävissä enemmän säännöiksi kuin periaatteiksi. John Austin ei vielä 1800-luvulla tuntenut varsinaisesti oikeussääntöjä, vaan piti oikeutta suvereenin antamina käskyinä.

H. L. A. Hartin mukaan oikeusjärjestys koostuu kahdenlaisista oikeussäännöistä: ensi asteen velvoitesäännöistä sekä toisen asteen toimivalta-, täytäntöönpano- ja tunnistamissäännöistä. Hartin esittämä oikeuden tunnistamissääntö oli viimekätinen kriteeri, jonka avulla tuomarit ja muut lakia soveltavat viranomaiset tunnistavat voimassa olevat oikeussäännöt velvoittavaksi oikeudeksi. Säännössä viitataan hyväksytyyn oikeuslähdeoppiin. Vaikka Hartin oikeussääntöideologian pohjana on oikeuspositivistinen lähtökohta, Hart on kuitenkin esittänyt myös ns. luonnonoikeudellisen vähimmäissisältöä koskevan säännön. Hartin mukaan eräät ihmistä koskevat

itsestäänselvytykset on syytä hyväksyä oikeudellisen sääntelyn perustaksi. Tähän luonnonoikeusopin ”terveen järjen mukaiseen ydinsisältöön” kuuluvat ihmisten haavoittuvuus, summittainen tasavahvuus, rajallinen itsekkyyks, käytettävissä olevien resurssien rajallisuus sekä rajallinen ymmärrys ja tahdonvoima.

Nykyaikaisessa oikeustieteessä voidaan analyttisen positivismin edustajien (esim. Austin, Kelsen, Hart) näkemyksistä löytää myös luonnonoikeudellisia painotuksia. Esimerkiksi H. L. A. Hartin oikeuden käsittäminen pohjautuu oikeuspositivismiin, mutta oikeuteen sisältyy ”luonnonoikeutta lähellä olevia sääntöjä”, jotka muodostavat luonnonoikeuden vähimmäisisällön.

Vaikkei oikeutta ymmärrettäisikään Hartin tavoin sääntökeskeisesti, voidaan modernimmassa oikeudessa löytää luonnonoikeudellisen ajattelutavan vaikutusta (mm. oikeusperiaatteita koskeva oikeusteoria). Esimerkiksi Ronald Dworkinin ajattelumalli lähtee siitä, että tuomioistuimet soveltavat säädettyjen oikeussääntöjen lisäksi myös ratkaisuharkintaa ohjaavia (oikeus)periaatteita. Nämä vaikuttavat oikeudellisen pintatason alla, eivät itse säädännäisessä oikeudessa vaan oikeuden kerrostumissa.

Käsitys siitä, mitä on pidettävä oikeutena, on eri yhteiskunnissa vaihdellut eri aikoina. Oikeuskulttuurit poikkeavat toisistaan ja joissakin yhteiskunnissa oikeustraditiot painottavat kirjoitetun lain merkitystä, kun taas muualla vasta tuomioistuinten ratkaisujen katsotaan muodostavan lopullisen käsityksen oikeudesta.

Suomalaisessa yhteiskunnassa oikeuden käsittämisen perusvire muodostuu jo historiallisistakin syistä johtuen oikeuspositivistisesta näkemyksestä säädetyin lain kunnioittamisesta. Tuomioistuinten oikeutta luovan roolin merkittävyyttä painottavillakin on tukijansa. Vasta sitten oikeus on lopullisesti oikeutta, kun tuomioistuin on kirjoittanut lakia soveltanut. Näiden kahden yhteiskunnassa vaikuttavan oikeudellisen ajattelusuunnan lisäksi viime aikoina ovat perusoikeudet lisänneet yhteiskunnallisen oikeuden käsittämisessä myös oikeuden luonnonoikeudellista käsittämistä. Perusoikeusmyönteisyys on lisääntynyt ja oikeudellisten periaatteiden käsittäminen oikeudellisten normien luonteisiksi on vahvistunut.

Oikeusteoriassa on nykyään esillä käsitys oikeuden kerroksellisuudesta. Oikeuden käsitetään muodostuvan eri kerroksista, joiden ainesosat vaikuttavat kuitenkin jollakin tavoin toisiinsa. Oikeuden ”kerrokselliseen käsittämiseen” kuitenkin on yleensä kuulunut se, että jokin kerros tai jotkin kerrokset ovat oikeuden ja sen toteuttamisen kannalta keskeisempiä kuin toiset.

Yleensä näissä teorianmuodostuksissa lähdetään siitä, että myös oikeuden ”syvemmässä kerroksessa” tapahtuu oikeudellisia ”ilmiöitä”. Kun esimerkiksi oikeusperiaatteitakin pidetään oikeudellisesti vaikuttavana oikeuden kerroksissa, voisi kai periaatteiden katsoa niiden voivan vaikuttaa ”ylemmissäkin sfääreissä”, ylipositiivisesti.

Oikeuden kerroksellisuudesta puhuttaessa ei välttämättä ole kysymys eri oikeuden kerrosten hierarkkisesta asemasta suhteessa toisiinsa. Kirkon oikeudesta puhuttaessa voidaan siihen sisältyvä kirkon ylipositiivisuus hahmottaa helpommin kirkkoa koskevaan säädännäiseen oikeuteen nähden oikeuden kerroksellisessa ajattelussa lakinormeihin nähden niiden ”yläpuolella” olevaksi oikeudelliseksi ainekseksi. Kirkon tunnustusta voidaan toki pitää vanhana asiana, mutta varsinainen oikeuden käsitteen ”oikeusarkeologinen” ajattelumalli kerrostumineen sopii kirkon oikeuteen vain kirkkoa varten säädetyn oikeuden osalta. Kokonaisvaltaisemmin kirkon oikeudesta puhuttaessa kysymys on elävästä, ei kerroksiksi jähmettyneestä jännitteestä kirkon oman arvopohjan ja sitä varten säädetyn oikeuden välillä.

2.2 KIRKON OIKEUS

Edellä oleva lyhyt kuvaus yleisessä oikeuden käsittämisessä eri aikakausina esiintyneistä mielipidesuuntauksista on sisällytetty tähän johdantokirjaan kirkon oikeuden kokonaisvaltaiseksi ymmärtämiseksi. Kirkossakin oikeudeksi käsitetty on suurelta osin muodostunut siitä, miten oikeus on yhteiskunnan yleisessä oikeuden käsittämisen kontekstissa ymmärretty. Kuitenkin kirkon oikeuden käsittäminen jää vajaaksi, jollei kirkon dualistista olemusta (sosiologinen yhteisö – uskonyhteisö) oteta huomioon. Tämän täytyy merkitä kirkon oikeudellisessa tarkastelussa kokonaisvaltaisempaa näkemystä kuin kirkon oikeuden käsittäminen pelkästään kirkkoa varten säädettyjen lakien muodostamana kokonaisuutena.

Kirkon oikeuden ns. aineellinen sisältö muodostuu suurelta osin kirkkoa varten säädetystä oikeudesta. Kirkkoa varten eduskunnassa säädetään lakeja ja tämän vuoksi on selvää, että oikeuden käsittämisessä kirkossa on noudatettu samoja tulkintasääntöjä kuin yhteiskunnassa muun oikeuden osalta. Oikeutena on pidetty kirkkolakijärjestelmän mukaan syntynyttä kirkkolakia tai muuta säädettyä lakia tulkittuna ja selitettynä lähtökohtaisesti oikeus-

positivismin hengessä yleisten laintulkintasääntöjen mukaisesti. Oikeusvarmuuden kannalta onkin tärkeätä, että muodollisesti oikein syntynyt säädös on noudatettavaa ja sovellettavaa oikeutta. Etenkin ns. hard case -asioissa (vaikeasti ratkaistavissa oleva oikeudellinen tilanne) kirkonkin hallinnossa on jouduttu hakemaan oikeudellista ratkaisua oikeusrealismin ja oikeuspositiivisuuden hengessä maalliselta tuomioistuimelta myös kirkkolainsäädännön tulkinnoista. Tämä ei kuitenkaan kirkon oman arvopohjan kannalta ole aivan ongelmatonta.

Myös kirkon viranomaisia velvoittavat laintulkintatilanteissa perustuslain perusoikeussäännökset luonnonoikeudellisine korostuksineen. Kun lisäksi oikeuden käsitteen sisältöä on viime aikoina tarkasteltu myös säännön ja periaatteen näkökannalta tulkiten myös periaatteita oikeudellisiksi normeiksi tulee tämäkin ottaa huomioon kirkon oikeuden käsittämisessä. Tämän mukaisesti kirkon oikeutta eivät välttämättä ole ainoastaan lakipykälät kirkko-laissa tai muussa laissa. Perustellusti kirkon oikeutta voi löytää myös itse lakinormien ulkopuolelta, esim. oikeudellisista periaatteista. Tällaisen periaatteen luonnetta voisi olla esimerkiksi kirkolliskokouksen naispappeuspäätöksen yhteydessä hyväksymällä ponnellakin. Vaikka ponsi ei olekaan lakisäännös, voi sillä kuitenkin olla muuta oikeudellista merkitystä. Sen voisi esimerkiksi katsoa ilmaisevan oikeusperiaatetta, jonka mukaan kirkon opin kannalta ristiriitainen tilanne on pyrittävä ratkaisemaan. (Ks. käsittehakemisto/Oikeusperiaatteet.)

Kirkkoa koskevien hallintolainkäyttöasioiden siirtymisellä hallinto-oikeuksiin on saattanut olla vaikutusta kirkon oman arvopohjan merkityksen arvioimisen kannalta. Kirkon oikeuden kannalta ei siten ole itsestään selvää, että tuomioistuinten omien tulkintasääntöjensä mukaan antamat päätökset kirkkoa, sen hallintoa ja työntekijöitä koskevissa ratkaisussa täyttäisivät ”kirkon oikean oikeuden” vaatimukset. Tuomioistuinten tehtävänä on toimia laintulkinnassaan yhteiskunnan luomaan oikeuskulttuuriin sisältyvien tulkintasääntöjen mukaan soveltaen voimassa olevaa yhteiskunnallista oikeutta.

2.2.1 Kirkon tunnistamissääntö ja kirkon kahtalainen yhteisöllisyys

Kirkon oikeudelliseen olemukseen liittyy dualistisia piirteitä, jotka vaikuttavat kirkko-oikeuden perusteisiin. Kirkko on toisaalta uskonyhteisö (teologi-

nen käsite kristinuskon arvoin ja sen teologisin valtuuksin yhteiskunnassa), mutta samalla se on myös osana yhteiskuntaa sosiologinen yhteisö kaikkinen siitä seuraavine oikeuksineen ja velvollisuuksineen.

Kirkko on sekä uskonyhteisö että sosiologinen yhteisö. Se on näitä samalla kertaa, mutta ei pelkästään vain toinen näistä. Tätä kirkon ”tunnistamissääntöä” voidaan täydentää siten, että oikeudellisesti kirkon dualismista seuraa kirkon oleminen kahden erilaisen oikeuden käsittämisen kohteena.

Kirkon dikotomisuus (sosiologinen – uskonnollinen yhteisö) sisältää myös jännitteitä, jotka heijastuvat kirkon jäsenten ihmis- ja perusoikeuksien vaarantumisena. Muutamat perusoikeuksista ovat keskeisesti myös kirkon ylipositiiviseen arvopohjaan liittyviä ihmis- ja perusoikeuksia, kuten esimerkiksi uskonnon- ja omantunnonvapaus tai yhdenvertaisuus ja syrjinnän kieltä. Ihmisoikeussopimukset ja perustuslain perusoikeusjärjestelmä tavoittelevat keskeisesti ihmisarvon suojaamista. Kun kirkon oppiperustaan kuuluu, että Jumala on luonut ihmisen, voidaan periaatteessa ihmisoikeusperiaatteissakin nähdä samansuuntaisuutta kristilliseen ihmiskäsitykseen pohjautuvien kirkon omiin perustaviin oikeuksiin sisältyvien periaatteiden kanssa.

2.2.2 Kirkko ihmisten muodostamana sosiologisena yhteisönä

Kirkko tarvitsee sääntöjä ennen muuta toimiakseen sosiologisena yhteisönä. Kirkko on osa julkisyhteisöhallintoa ja kirkkoa varten luotujen säädösten on lähtökohtaisesti sovittava julkishallinnon kokonaisuuteen. Perustuslain mukaan kirkkolakiin voidaan ottaa kirkon hallintoa ja järjestysmuotoa koskevat säännökset. Selvänä voitaneen kuitenkin pitää, että sellaiset säännökset kirkkolaissa, jotka poikkeavat selkeästi muun yhteiskunnan normeista, saavat aikaan keskustelun niiden muuttamistarpeesta. Kirkon olisi tällöin kyettävä perustelemaan omaan oppiinsa ja tunnustukseensa perustuen tarve poikkeamiseen yleisistä säädöksistä. Vastaavasti yhteiskunnallisten säädösten muuttuessa kirkon oppiperustan kannalta kielteiseen suuntaan joudutaan etsimään mahdollisuuksia poikkeavaksi sääntelyksi kirkkolaissa.

2.2.3 Kirkon uskonyhteisöluonne ja sen perusta

Kirkon dikotomiseen luonteeseen kuuluu keskeisesti kirkon uskonyhteisöluonne. Kirkon universaalina arvopohjana on pidettävä Raamattua, sen mukaista oppia ja sitä tulkitsevaa kirkon tunnustusta. Kirkon ylipositiivisen oikeuden voidaan katsoa sisältyvän tähän arvopohjaan. Näin kirkon ylipositiivisen oikeuden luonne poikkeaa selkeästi yhteiskunnallisesta oikeudesta ainakin siinä, ettei siihen sisälly yhteiskunnalliselle oikeudelle tyypillistä ”tähän elämään liittyvää” sanktiouhkaa. Kirkon ylipositiiviseen oikeuteen kuuluu kuitenkin immanenteja (sisäisiä) velvoitteita ja oikeutuksia, joilla on samantyyppistä vaikutusta kuin oikeudelle on löydetty erilaisissa oikeusteorianmuodostuksissa. Näiden immanenteja velvoitteita ja oikeuksia kirkon oikeudessa tarkastellaan kuitenkin lähinnä kirkon sisäisesti, uskonyhteisönäkökulmasta.

Kirkon ylipositiivista oikeutta voidaan pitää kirkon oikeuden arvoperustana, mutta se on myös osa positiivista kirkkolainsäädäntöä kirkkolain ja kirkkojärjestyksen ensimmäisten lukujen ensimmäisissä pykälissä. Raamattu, sen mukainen oppi ja sitä tulkitseva kirkon tunnustus sisältyvät säädettyyn kirkon oikeuteen. Tältä osin kirkon ylipositiivisen oikeuden legitimi-teetti tulee vieläkin perustellummaksi. Kirkon tunnustus määrittelee kirkon lisäksi myös sen oikeutta.

2.2.4 Kirkkolainsäädäntö kirkon positiivisena oikeutena

Suomalainen *kirkkolakijärjestelmä* sisältää positiiviseen kansalliseen lainsäädäntöön otettuina kirkon ns. ylipositiivista oikeutta/arvopohjaa koskevat säännökset (KL 1:1). Kirkolle on siten kansallisen lainsäädäntöön sisällyttämällä luotu tila ratkaista sen opista nousevat kysymykset ja esittää säännöksiä kirkon omaan lakiin valtion puuttumatta kirkon lainsäädännölliseen autonomiaan.

Vuoden 2000 perustuslain 76 §:n mukaan kirkon järjestysmuodosta ja hallinnosta säädetään kirkkolaissa. Kirkon hallinnosta säädetään tarkemmin kirkkojärjestyksessä, jossa annetaan määräyksiä myös kirkon toiminnasta. Kirkolliskokous antaa kirkon vaalijärjestyksen, jossa määrätään tarkemmin seurakuntavaaleista, kirkolliskokousedustajien, hiippakuntavaltuuston jäsenen ja tuomiokapitulin maallikkojäsenen sekä piispan, papin ja pappisassessorin ja lääninrovastin vaaleista.

Kirkkolakijärjestelmä voidaan määritellä Suomessa vuonna 1869 Schau-
manin kirkkolain säätämisen yhteydessä luoduksi lakijärjestelmäksi, joka
nojaa toisaalta voimassa olevaan valtiosääntöön ja toisaalta kirkkolakiin.
Tämän Suomen oikeusjärjestykseen sisältyvän lakijärjestelmän perusteena
on kirkon ehdotuksesta erityislaatuissa lainsäätämismenettelyssä säädet-
tävä kirkkolaki. Kirkkolain säätäminen on erityinen lainsäätämismenettely,
johon sisältyy periaate, että valtio voi vain hyväksyä tai hylätä kirkollisko-
kouksen ehdotuksen kirkkolaista, mutta ei voi muuttaa sitä. Kirkon omien
asioiden säätäminen kirkkolaissa nojaa perustuslakiin. Kirkkolakijärjestelmä
on kahden eri perustuslain (HM ja PL) säätämässä ja soveltamisessa koe-
teltu järjestelmä.

Kirkon oikeutus esittää legitiimejä vaatimuksia sen omasta arvopohjasta
nousevien kysymysten juridiseksi ratkaisemiseksi voidaan näin ollen katsoa
perustuvan Suomen valtiosääntöön. Sen toinen tukipilari on kirkkolaissa,
jonka 2 luvun 2 §:n mukaan kirkolla on yksinoikeus ehdottaa kirkkolakia
kaikesta, mikä koskee ainoastaan kirkon omia asioita, sekä kirkkolain muut-
tamista ja kumoamista. Tämän lähes puolitoista vuosisataa sitten syntyneen
erityisen lakijärjestelmän kautta syntyy myös nykyinen positiivinen kirkko-
laki. Perustuslain mukaan kirkon järjestysmuodosta ja hallinnosta on siten
säädettävä lakitasolla, kirkkolain säännöksiin.

Kirkkolainsäädäntöön, joskaan eivät varsinaiseen kirkkolakijärjes-
telmään, kuuluvia ovat ns. *kirkolliset lait*, kuten laki evankelis-luterilaisen
kirkon virkaehtosopimuksista (968/1974), laki evankelis-luterilaisen kir-
kon työehtosopimuksista (969/1974); laki evankelis-luterilaisen kirkon
sopimusvaltuuskunnasta ([970/1974] sekä tämän luultavasti 1.11.2005 kor-
vaava laki evankelis-luterilaisen kirkon työmarkkinalaitoksesta); laki kir-
kon keskusrahastosta (895/1941); laki eräiden kirkollisten suoritusten pe-
rusteista (1035/1944); laki evankelis-luterilaisten seurakuntien virkataloista
ja rahastoista (106/1966); evankelis-luterilaisen kirkon eläkelaki (298/1966)
sekä evankelis-luterilaisen kirkon perhe-eläkelaki (258/1970).

Sellaisten yleisten hallinnollisten lakien, joihin kirkkolaissa (KL 25 luku)
on viittaussäännös, voidaan katsoa kuuluvan kirkossa sovellettavina sää-
döksiä myös osana kirkkolainsäädäntöön.

Myös sellaiset yleiset lait, joissa viitataan kirkkolakiin tai kirkon hallin-
toon, kuten uskonnonvapauslaki (453/2003); hautausoimilaki (457/2003)
naisten ja miesten tasa-arvosta annettu laki (609/1986, jonka 2 §:ssä on
rajoitussäännös lain soveltamisesta kirkkoon), ovat kirkkolainsäädäntöä kä-
sitteen laajemmassa merkityksessä.

Kirkossa ja sen hallinnossa on voimassa periaatteessa kaikkien lakien ja muiden säädösten yleinen noudattamisvelvoite, mutta erityisesti joitakin säädöksiä sovelletaan yleisemmin kuin muita. Tällaisia säädöksiä ovat muun muassa lastensuojelulaki (683/1983; mm. 40 §), laki yksityisyyden suojasta työelämässä (477/2001), veronkantolaki (611/1978), verontilityslaki (532/1998), arvonlisäverolaki (1501/1993), kirjanpitolaki (655/1973), rikosrekisteriotteita koskevia säädöksiä jne. Tullessaan kirkossa sovellettaviksi nämäkin liittyvät kirkkolainsäädäntöön käsitteen laajimmassa merkityksessä.

Myös piispainkokous ja kirkkohallitus voivat antaa päätöksiä eräissä kirkkoa koskevissa asioissa, joten nekin, samoin kuin erilaiset kirkon sisäiset ohje- ja johtosäännöt, voidaan sisällyttää kirkkolainsäädännön käsitteeseen sen laajimmassa merkityksessä.

Ylikansalliset säädökset, joihin Suomi on sitoutunut ja jotka ovat periaatteessa säädöshierarkiassa edellä mainittujen edellä, sisältyvät laajasti ymmärrettynä kirkkolainsäädäntöön. Perustuslaki, perusoikeusnormit ja muut säännökset ovat kirkossa sovellettavia säännöksiä, joten ne ovat osa kirkkolainsäädäntöä käsitteen laajemmassa merkityksessä.

Tämän kirjan luvussa 3 tarkastellaan kirkkoa koskevaan positiiviseen oikeuteen kuuluvia eri säädöksiä ja niiden keskeistä sisältöä. Kirkkolain, kirkkojärjestyksen ja kirkon vaalijärjestyksen selostuksia on tosin vaikea saada määrällisesti vastaamaan niiden todellista painoarvoa suppeassa yleiselostuksessa kaikista erilaisista kirkkoa koskevista oikeudellisista normeista. Kirkkolain keskeinen asema kirkkolainsäädännössä tulee kuitenkin esiin myös muita säädöksiä koskevien tarkastelujen yhteydessä. Kirkkoa varten säädetty oikeus on keskeisesti kirkkolakijärjestelmän kautta syntyneitä oikeudellisia normeja, säännöksiä tai määräyksiä kirkkolaissa, kirkkojärjestyksessä ja kirkon vaalijärjestyksessä.

2.3 OIKEUSLÄHTEET

Yleisten oikeuslähdeoppien mukaan lait ja muut säädökset ovat tärkeä osa oikeuslähteitä, mutta oikeuslähteitä on muitakin. Kirkon oikeuden oikeuslähdeaineistoa tarkasteltaessa on löydettävä myös kirkon oikeuden alkulähde, josta purot johtavat kirkon oikeudellisessa tarkastelussa myös juridiikan varsinaisille oikeuslähteille.

2.3.1 Oikeuslähteistä yleensä

Oikeustieteessä oikeuslähteillä ymmärretään perusteita, jotka ohjaavat tuomioistuinten ja muiden institutionaalisten lainsoveltajien oikeudellista ratkaisuharkintaa. Oikeuslähteet voidaan määritellä myös aineistoksi, jossa lainsoveltaja ratkaisua tehdessään hakee normia ratkaisunsa tueksi.

Aulis Aarnio on yleistä oikeuslähdeoppiaan luodessaan on käsitellyt oikeuslähteiden yleistuntomerkkejä ja prima facie (ensisijaisuus) -velvoittavuutta sekä hahmotellut oikeuslähdeluetteloja. Aarnion käsityksillä on suomalaisen oikeuslähdeopin kehittäelyssä ollut keskeinen merkitys.

Oikeuslähteen käsitteen viimeaikaisia suomalaisia käsityskantoja edustavat muun muassa Niklas Bruun, Olli Mäenpää, Kaarlo Tuori, Seppo Laakso, Hannu Tolonen ja Raimo Siltala. Heistä Raimo Siltala (2003, s. 897) on kokoavasti laatinut uusimmissa oikeusteoreettisissa tutkimuksissaan yhteensä 13 institutionaalisen ja ei-institutionaalisen oikeuslähteen listan, joka sisältää ne oikeuslähderyhmittelyt, joiden sisällöt ohjaavat suomalaista tuomaria (ja viranomaista) heidän oikeudellisissa ratkaisuisaan:

Institutionaaliset oikeuslähteet (ratkaisuperuste palautettavissa lainsäädäntöön, prejudikaatteihin ja muuhun oikeuskäytäntöön sekä viralliseen lainvalmisteluaineistoon)

- 1) Euroopan yhteisön lainsäädäntö
- 2) Kansallinen lainsäädäntö perustuslaista alemman asteisiin säädöksiin
- 3) Lainvalmisteluaineisto
- 4) Prejudikaatit eli Suomen ylimpien tuomioistuinten ennakkoratkaisut sekä mahdolliset muut tuomioistuinratkaisut, joilla katsotaan olevan ennakkotapausarvoa
- 5) Euroopan yhteisöjen tuomioistuimen oikeuskäytännöstä ilmenevät yleiset oikeusohjeet
- 6) Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännöstä ilmenevät yleiset oikeusohjeet
- 7) Yksityisoikeudelliset sopimukset
- 8) Tavanomainen oikeus
- 9) Muut viranomaispäätökset
- 10) Yleiseurooppalainen oikeuskäytäntö

Ei-institutionaaliset oikeuslähteet (ratkaisuperusteet eivät ole palautettavissa institutionaaliin oikeuslähteisiin)

- 11) Lainopillinen oikeuskirjallisuus
- 12) Oikeusvertailevat, oikeushistorialliset, oikeuslingvistiset, oikeustaloustieteelliset ym. ratkaisuperusteet
- 13) Reaaliset argumentit eli yhteiskunnallinen seuraamusharkinta.

Oikeustieteen yleisesti oikeuslähteistä selittämä pätee pitkälti myös kirkon oikeuteen. Kirkon oikeuden osalta oikeuslähteissä on kysymys ennen muuta siitä, aiheutuuko kirkon ylipositiivisuudesta ja sen tuottamista käytännöistä sellaista oikeuslähdemateriaalia, joka vaatisi kirkon oikeuden oikeuslähteiden käsitteen ymmärtämistä tai sen käyttämistä yleistä oikeuslähdeoppia laajalaisemmin.

Seppo Laakson oikeuslähteiden ”synteesimäärittelyn” mukaan oikeuslähde on yhteisnimitys kaikille niille oikeussäännöille, oikeusperiaatteille, prejudikaateille, säädösten esitoille ja muulle normatiivista relevanssia omaavalle informaatiolle, jota ratkaisutilanteessa käytetään sen osoittamisessa, mikä on voimassa olevan oikeuden sisältö esillä olevassa asiassa. Oikeuslähteet muodostavat siten sen aineiston, jonka perusteella sovellettavat oikeusnormit ovat konstruoitavissa.

2.3.2 Kirkon oikeuden lähteet

Tarkasteltaessa oikeuslähdeopin soveltamista kirkon oikeuteen ovat lakinormeja kirkkolain säännösten lisäksi sen valtuutuksella annetut kirkkojärjestyksen ja kirkon vaalijärjestyksen määräykset sekä muiden kirkollisten lakien ja yleisten hallinnollisten säädösten normit. Oikeudellisen normin käsitettä on tällöin tarkasteltava siten laajasti, että esimerkiksi kirkon hallinnossa relevantit oikeusperiaatteet sisältyvät oikeuslähdekäsitteeseen. Myös esimerkiksi kirkkokäsikirjaan sisältyy määräyksiä, joilla voidaan katsoa olevan kirkon oikeudellisen normin luonnetta.

Kirkossa voisi tavanomaisena oikeutena pitää kirkkohallinto- ja työmarkkinakäytäntöä. Lähinnä valituslupajärjestelmästä johtuu, ettei korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisuilla ole aivan yhtä vahvaa prejudikaattimerkitystä kuin korkeimman oikeuden tai common law -maiden korkeimpien oikeusasteiden ratkaisuilla. (Ks. käsitehakemisto/Common law -järjes-

telmä.) Hallintoa ohjaavaa merkitystä on myös hallinto-oikeuksien ja tuomiokapitulien ratkaisuihin. Lainvalmisteluasiakirjoina voidaan pitää myös kirkolliskokouksen päätösten syntymistä selvittäviä asiakirjoja. Muun muassa kirkolliskokouksen valiokuntamietinnöistä voidaan saada tietoa kirkkolainsäätäjän tarkoituksesta, koska kirkkolaiksi tulevien säännösten sisältö muotoutuu kirkolliskokouksen ehdotuksen valmistelussa. Oikeuslähdeasiakirjoina voidaan pitää myös muutoksia kirkkolakiin valmistelleiden komiteoiden mietintöjä.

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon oikeuden osalta on kysymys Raamatun oikeuslähdearvosta tullut ratkaistuksi, kun vuoden 1869 kirkkolaissa kirkon ylipositiivinen arvoperusta/oikeus tuli osaksi kirkkolakia ja sama sääntely on jatkunut vuosien 1964 ja 1993 kirkkolaeissa. Koska Raamattu on siten tullut eräällä tavoin ”positivoiduksi” ja osaksi kirkon oikeusjärjestelmää, on myös sitä pidettävä kirkon laajasti käsitettynä kirkon oikeuden oikeuslähteenä, vaikkei Raamattua voidakaan pitää suoranaisena ”lakikirjana”. Kysymys on ensisijaisesti Raamatun oikeuslähdearvosta kirkon oikeudelle. Säädettyessä kirkkolakia on lähtökohtana oltava kirkon ylipositiivisen arvopohjan (Raamattu, sen mukainen oppi ja sitä tulkitseva kirkon tunnustus) mukaisuus. Kirkon hallinnossa kuitenkin toimitaan voimassa olevien säännösten mukaan ja tuomioistuimet ratkaisevat lainkäyttöasioita voimassa olevaan oikeuteen tukeutuen. Tämä ei kuitenkaan poista kysymystä siitä, miten kirkossa on meneteltävä, jos ilmenisi joko kirkkoa koskevien oikeudellisten normien tai niiden soveltamisen olevan vastoin kirkon opista johtuvia omia arvoja tai tavoitteita. Kysymys on oikeuslähdeopillisesti mielenkiintoinen, mutta tässä yhteydessä sitä ei voida oikeusteoreettisesti ja teologisesti tarkastella perusteellisemmin.

Yleisesti voidaan kuitenkin todeta reformaation vaikuttaneen siihen, että Raamatun merkitys oikeuslähteenä kasvoi. Tämä johtui siitä, että reformaatio korosti yleistä periaatetta Jumalan sanan, so. Raamatun, arvovaltaa. Tämä haluttiin nostaa ihmisten keksimiä arvostuksia vastaan. Myös roomalais-katolisen kirkon opin mukaan Raamattu oli oikeuslähde, kuitenkin lähinnä vain periaatteellisesti. Kysymys Raamatun velvoittavuudesta liittyy siihen, mitä ymmärretään oikeudellisella normilla. Raamatun velvoittavuus oikeuslähteenä ulottuu doktriiniltaan poikkitieteellisyydessään osaksi teologian puolelle. Myös kirkon tunnustuksella sekä kirkkojen välisillä julistuksilla, julilausumilla (esim. Porvoon sopimus) ja sopimuksilla, ainakin soft law -tyyppisenä (lähinnä suosituksenomaisena) aineistona, on myös merkitystä kirkkohallinto-oikeuden oikeuslähdeopin kannalta jonkinlaisina ”fär-källa”-oikeus-

lähteinä (ratkaisuperusteina, joihin ei ole pakko mutta joihin voidaan vedota).

Myös ruotsalaisessa kirkko-oikeudellisessa oikeuskirjallisuudessa (mm. Göransson 1993) on pohdittu Raamatun oikeuslähdearvoa. On nähty mahdolliseksi ainakin yhteisön elämän suuntaviivojen hakeminen Raamatusta. Ruotsalaisen kirkko-oikeuden osalta on kuitenkin huomattava, ettei Ruotsin kirkkoa koskevaan lainsäädäntöön ole sisällytetty samanlaista kirkon ylipositiiviseen arvopohjaan viittaavaa sääntelyä kuin Suomessa on kirkkolain ja kirkkojärjestyksen ensimmäisissä pykälissä. Kirkon ja valtion välisiin suhteisiin liittyvistä oikeuskulttuurieroista kertoo mm. se, että Ruotsissa kirkon aseman kannalta keskeiseen lakiin (lag om svenska kyrkan) nähtiin tärkeäksi ottaa maininta kirkon hallinnon järjestämisestä demokraattisesti.

Kirkon oikeuden oikeuslähdeoppi pohjautuu yleiseen oikeuslähdeoppiin. Kirkon oikeuslähdeopin erityispiirteitä ovat kuitenkin ennen muuta kirkon tunnustus ja sen merkitys kirkkoa koskevalle oikeudelle.

3 Kirkolle säädetty oikeus

Kirkkolainsäädäntönä on seuraavassa käsitelty laajassa merkityksessä kirkkoa koskevia oikeudellisia normeja alkaen säädöshierarkian huipulta, ylikansallisista säädöksistä ja sopimuksista, kansallisen perustuslain, varsinaisen kirkkolainsäädännön (kirkkolaki ja siihen liittyvät alemmat säädökset ja muu kirkkoa varten säädettyt lait) säännösten lisäksi edeten säädösten perusteella hyväksytyihin erilaisiin ohje- ja johtosääntöihin saakka.

Kirkkoa koskevat sopimukset on oikeudellisina normeina käsitettävä lähinnä vain ns. soft law -tyyppisenä (suosituksenomaisena) aineksena, mutta niitä on kuitenkin tarkasteltu niiden kansainvälisestä luonteesta johtuen ylikansallisen normiston yhteydessä.

Hallinto-oikeudellisia periaatteita voidaan myös pitää oikeudellisina normeina. Niihin on vain lyhyesti viitattu perustuslain ja yleistä hallintoa koskevien säädösten yhteydessä. Perustuslaki 2000 -uudistuksessa hallinto-oikeudellisia periaatteita onkin säännöksinä sisällytetty lainsäädäntöön.

Käytännössä kirkon hallinnossa sovellettavaa oikeudellista normia haetaan ensisijaisesti ja lähinnä kirkkolaista, kirkkojärjestyksestä ja kirkon vaalijärjestyksestä sekä yleisistä hallinnollisista laeista. Myös kirkon hallinnon sisäisillä ohjesäännöillä ja hallinnollisilla määräyksillä on toimintaa ohjaavaa merkitystä. Ylikansallinen lainsäädäntö ja sopimukset sekä kansallinen perustuslaki ovat sääntelyn taustalla ja vaikuttavat muun normiston muotoutumiseen. Kuitenkin myös kirkon yliposiitivinen arvopohja asettaa vaatimuksia kirkossa ja sen hallinnossa sovellettaviksi tuleville oikeudellisille normeille. Kirkon järjestysmuotoa ja hallintoa koskeva sääntely ei saa olla ristiriidassa kirkon arvopohjan kanssa ja sen on otettava huomioon kirkon teologisen olemuksen sääntelylle asettamat reunaehdot.

3.1 YLIKANSALLISET SÄÄDÖKSET

Tässä johdantokirjassa kirkolle säädettyinä oikeutena tarkastellaan säädöshierarkian mukaisesti ensin kansainvälisiä sitoumuksia, joihin Suomi on liittynyt. Kaikki sopimustekstit eivät ole suoranaisesti säädöksiä, mutta niitä on tässä yhteydessä käsitelty säädännäisen oikeuden luonteisina.

Käytännössä kirkon hallinnossa kirkkolain, kirkkojärjestyksen ja kirkon vaalijärjestyksen säännökset sekä yleisten lakien säännökset ovat arjen soveltamistilanteissa keskeisintä ja tärkeintä säädösmateriaalia. Sädöshierarkisuudesta johtuen niitä tarkastellaan vasta ylikansallisten säädösten ja sopimusten sekä perustuslain säännösten jälkeen. Lakien ja muiden säädösten, myös kirkkolainsäädännön, tulkitsemisen lähtökohtana on pidettävä perusoikeusmyönteisyyttä.

3.1.1 Julistukset ja ihmisoikeussopimukset

Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus

Toisen maailmansodan voittajavaltiot perustivat Yhdistyneet Kansakunnat syksyllä 1945. YK:n peruskirjan ensimmäisen artiklan mukaan YK:n tehtävänä on toimia ihmisoikeuksien ja perusvapauksien kunnioittamisen kehittämiseksi. Vaikka vuodelta 1948 oleva YK:n ihmisoikeuksien julistus ei varsinaisesti ole valtioiden välinen ihmisoikeussopimus, on sen merkitys ihmisoikeuksien ja perusoikeuksien kehittämisessä ollut niin keskeinen, että siihen viittaaminen on tämän vuoksi perusteltua. Ihmisoikeuksien yleismaailmallisen vaikutuksen voimistumiseen samoin kuin oikeuden käsitteen syvenemiseen vaikutti Hitlerin Saksassa tapahtunut ihmisyyden arvon polkeminen. Tiukka lakipositivismi ja käsitelainoppi sodan jälkeisissä valtioissa ja niiden oikeuskulttuureissa ei enää kyennyt vastaamaan yhteiskunnilta odotettavan oikean oikeuden vaatimuksiin.

Ihmisoikeussopimusten ihmisoikeusmääräykset

Seuraavassa on otettu esiin pääkohtia ihmisoikeussopimuksista ja Euroopan yhteisöoikeuden kehityksessä olevasta perusoikeusjärjestelmästä. Kansallisen vuoden 2000 perustuslain osalta on tarkasteltu lyhyesti joitakin perus-

oikeuksia. Valtioiden välisissä ihmisoikeussopimuksissa ja Euroopan unionin perusoikeusjärjestelmässä on osittain kysymys samoista keskeisistä perusoikeuksista.

Euroopan neuvoston oikeus ja Euroopan ihmisoikeussopimus

Euroopan ihmisoikeussopimus syntyi Euroopan neuvoston toimesta jo vuonna 1950. Ihmisoikeussopimuksessa turvattuja oikeuksia ovat muun muassa oikeus elämään, henkilökohtaiseen koskemattomuuteen, julkiseen oikeudenkäyntiin ja syyttömänä pitämiseen kunnes lainvoimaisella tuomiolla toisin päätetään, perhe-elämän, kodin ja kirjeenvaihdon loukkaamattomuus, ajatuksen- ja uskonnonvapaus, ilmaisuvapaus ja kokoontumisvapaus. Kidutus, orjuus ja pakkotyö on sopimuksessa kielletty. Sopimus sisältää myös määräyksiä viranomaisen suorittaman vapaudenriiston edellytyksistä sekä rikoksesta epäillyn oikeuksista.

Euroopan unionin Amsterdamin sopimuksen 1997 myötä Euroopan ihmisoikeussopimus on saanut myös yhteisöoikeudellista normatiivista velvoittavuutta. Tosin Euroopan ihmisoikeussopimus on ollut osa Suomen oikeusjärjestystä jo vuodesta 1990, mikä on ollut Suomen viranomaisten toiminnan kannalta merkitsevää. Kuitenkin EY-oikeudessa sopimuksen sitovuutta on pidetty kyseenalaisena, koska EU ei ole ko. sopimuksen suhteen hyväksyjän asemassa. Kirkon hallintolainkäytöstä voidaan Euroopan ihmisoikeussopimuksen heti Suomessa voimaantulon jälkeiseltä ajalta löytää tapaus, jossa ihmisoikeusnormin ja kansallisen lain välinen ristiriita tuli esiin. Martin Scheinin (1991, s. 283) mainitsee Turun arkkihiippakunnan tuomiokapitulin päätöksen 13.3.1991 nro 1/91 esimerkkinä ”tilanteen pelkistämisestä normiristiriidaksi”, jolloin asia ratkaistiin antaen etusija ihmisoikeusnormille.

Sellaisten artiklojen osalta, joiden voisi katsoa sivuavan kirkon oppipohjaa, ei Suomen valtio toistaiseksi ole joutunut vastuuseen kirkon hallinnossa tapahtuneista toimenpiteistä julkisen vallan käyttäjän ominaisuudessa aiheutuneista sopimuksen vastaisista menettelyistä. EIT-tapauksessa *Launikari v. Suomi* 5.10.2000 oli kysymys oikeudesta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin sekä kohtuuttoman pitkästä käsittelyajasta.

Ihmisoikeussopimuksen periaatteilla tulisi soveltamisvelvoitteen lisäksi olla myös tärkeä moraalinen, ohjaava merkitys kirkon hallinnollisissa ratkaisuissa. Käytännössä kuitenkin hallintotoiminnassa tulevat keskeisemmin

esille tuoreen perustuslain perusoikeusnormit. Useat Euroopan ihmisoikeus-sopimuksen turvaamista oikeuksista ovat luonteeltaan sellaisia, että myös kirkkojen osalta saattaa löytyä kosketuspintaa sopimukseen ja sopimusmääräyksiä voidaan joutua soveltamaan tai tulkitsemaan viranomaisten käsitellessä uskontoon tai muuten vakaumukseen liittyviä asioita tai tällaisten kysymysten muuten tullessa tuomioistuinkäsittelyyn.

Suomen kannalta hankalimmiksi sopimusmääräyksiksi ovat osoittautuneet henkilökohtaisen vapauden suojaa koskeva 5 artikla sekä oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä (fair trial) koskeva 6 artikla. Artiklan 6 (1) on katsottava edellyttävän, että oikeutta hakevalla ainakin kerran on käytettävissään vaatimukset täyttävä oikeusturvamenettely. Näin ollen valtio voisi joutua selvittämisvastuuseen myös sellaisten rikkomuskanteiden osalta, joissa on kyse kirkon hallinnon sisäisistä toimista. Kirkon elämän kannalta merkittäviä artikloita ovat muun muassa 9 artiklan ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapautta koskevat määräykset. Kirkollisten hallintolainkäyttöviranomaisten toiminnan kannalta tärkeä on 6 artikla, jossa on ilmaistu ns. fair trial -periaatteet. Niiden mukaan asia on käsiteltävä kohtuullisessa ajassa, riippumattomassa ja puolueettomassa tuomioistuimessa. Asian käsittelyssä on edellytettävä tiettyä julkisuutta ja syyttömyysolettama on voimassa ennen tuomitsemista. Syytetylle on myös määriteltä vähimmäisoikeudet. Näillä periaatteilla on ollut tärkeä heijastusvaikutus Suomen perustuslakiuudistuksessa. Jo vuoden 1995 perusoikeusuudistuksessa oli nähtävissä Euroopan ihmisoikeussopimuksen valtiosääntöön kohdistuva harmonisoiva vaikutus.

KP-sopimus

Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (KP-sopimus) hyväksyttiin YK:n yleiskokouksessa 16.12.1966 ja se tuli voimaan kansainvälisesti ja Suomessakin 23.3.1976. KP-sopimuksella perustettiin ihmisoikeuskomitea (Human Rights Committee). Myös vuonna 1966 YK:n yleiskokouksen (16.12.1966) hyväksymän taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen (TSS-sopimus) kansainvälisestä valvonnasta huolehtii YK:n talous- ja sosiaalineuvoston asettama TSS-komitea. KP-sopimuksesta seuraa valtioille myös positiivisia toimintavelvoitteita. KP-sopimuksen keskeisinä artikloina kirkon hallinnon kannalta voidaan pitää muun muassa artikloja 17 (mm. yk-

sityiselämän, perheen, kodin, kirjeenvaihdon sekä kunnian ja maineen loukkaamattomuus), 18 (ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapaus), 19 (mielipiteen, sananvapaus), 21 ja 22 (kokoontumis- ja yhdistymisvapaus) sekä 26 (syrjinnän kieltäminen).

KP- sopimuksen noudattamista seuraa ihmisoikeuskomitea. Kirkon hallinnon kannalta sopimuksella ei voida katsoa olevan aivan välitöntä merkitystä.

Ihmisoikeussopimuslista

Suomea ja siten myös kirkkoa julkishallintoon kuuluvana velvoittavat myös useat muut ihmisoikeussopimukset. Kirkon hallinnon käytäntöjen kannalta ei ole tarpeen tässä yhteydessä lähemmin käydä läpi niiden sisältöjä. (Ks. tarkemmin käsittehakemisto / Ihmisoikeussopimuslista.)

Julistukset tai muut kansainväliset ihmisoikeuksia koskevat päätös- tai loppuasiakirjat

Arkipäivän soveltamistilanteissa erilaisia ihmisoikeusnäkökohtia sisältävien julistusten merkitys ei helposti tule näkyviin. Ne ovat kuitenkin taustalla ja lainsäädäntötyötä ohjaamassa. Vaikka kirkon hallinnon viranomaisissa ratkaisuja tehtäessä niillä ei voidakaan nähdä säädöshierarkkista merkitystä, on niitä kuitenkin kirkon tehtävän kannalta julistusten sisällön laadun vuoksi syytä tarkastella lyhyesti.

Kansainvälisessä oikeusjärjestelmässä ja eri yhteiskunnissa nojataan ihmisoikeussopimusten määräysten moniarvoisuuteen perustuviin näkököhtiin. Näin ollen uskonnollisia oloja, uskonnollisten yhteisöjen ja niihin kuuluvien yksilöiden toimintaa ei välttämättä arvioida yksittäisten kirkkojen tunnustuksista käsin. Ihmisoikeussopimusten keskeisten tulkintaprinsiippien mukaan ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapaus käsitetään absoluuttisina oikeuksina, joita kansainväliset ihmisoikeusasiakirjat suojaavat ilman rajoituksia. Näitä periaatteita on tähdennetty julistuksissa, muun muassa YK:n intolerance-julistus (1981) ja julistus vähemmistöjen suojasta (1992). Esimerkiksi näistä edellisen julistuksen 2 artikla julistaa jokaisen olevan suojattu laaja-alaisesti häntä vastaan kohdistuvalta syrjinnältä:

No one shall be subject to discrimination by any state, institution, group of persons or person on the grounds of religion or other belief.

Etenkin kansainvälisissä yhteyksissä uskonnonvapaus voidaan moniarvoisuuslähtökohdan vuoksi helposti käsittää suppeasti vain yhteisökokonaisuudesta käsin. Kuitenkin juuri yhteisö voi syrjiä esimerkiksi omiin vähemmistöihinsä kuuluvia jäseniä. Toinen näistä YK-julistuksista nimenomaisesti kohdistaa suojansa vähemmistöihin:

Article 1/1. States shall protect the existence and the national or ethnic, cultural, religious and linguistic identity of minorities within their respective territories and shall encourage conditions for the promotion of that identity. 1/2. States shall adopt appropriate legislative and other measures to achieve those ends.

Edellä mainittujen lisäksi on olemassa muitakin tärkeitä kansainvälisiä asiakirjoja, joissa ihmisoikeusnäkökohdat on otettu huomioon. Tällaisista voidaan mainita muun muassa Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestö ETYJ:n asiakirjat. Muun muassa Helsingin päätösasiakirjassa (1975) ovat osanottajavaltiot niiden välisiä suhteita ohjaavien periaatteiden julistuksessaan ilmoittaneet kunnioittavansa ihmisoikeuksia ja perusvapauksia, mukaan lukien ajatuksen, omantunnon, uskonnon tai vakaumuksen vapaus, jotka kuuluvat kaikille rodusta, sukupuolesta, kielestä tai uskonnosta riippumatta.

Myös Madridin kokouksessa (1983) vahvistettiin, että ”ne [osanottajavaltiot] ottavat huomioon yksilön vapauden tunnustaa ja harjoittaa, yksin tai yhdessä muiden kanssa, uskontoa tai vakaumusta ja toimia omantuntonsa vaatimusten mukaisesti ja että ne kunnioittavat tätä vapautta ja lisäksi sopivat ryhtymisestä tarvittaviin toimiin sen turvaamiseksi”. Samoin Wienin seurantakokouksen loppuasiakirjassa (1989) on otettu huomioon uskonnonvapaus: ”Ne [osanottajavaltiot] vahvistavat, että kunnioittavat ihmisoikeuksia ja perusvapauksia, jotka kuuluvat kaikille rodusta, sukupuolesta, kielestä ja uskonnosta riippumatta mukaan lukien ajatuksen, omantunnon, uskonnon ja vakaumuksen vapaus.”

Keskustelu uskonnollisista näkemyksistä, arvoista ja opetuksesta on siten jatkuvasti käynnissä. Vaikka nykyisin ihmisoikeudet käsitetään universaaleina ja moniarvoisina, on kristinuskolla ja muilla uskonnoilla ollut merkitystä niiden synnylle ja muotoutumiselle.

3.1.2 Euroopan unionin perusoikeudet

Eurooppaoikeuden soveltaminen yleensä

(Ks. tarkemmin Euroopan unioniin liittyvästä käsitteistöstä ja lainsäädännöstä käsitteihakemisto / Euroopan unioni ja Euroopan unionin oikeus.)

Eurooppaoikeuden käsite on yleensä määritelty EY-oikeuden (yhteisöoikeus), Euroopan unionin kahden muun pilarin alaisuudessa hyväksyttävien sääntöjen ja Euroopan neuvoston oikeuden kattavaksi. Viimeksi mainittua on tarkasteltu aikaisemmin Euroopan ihmisoikeussopimukseen liittyvän oikeuskäytännön yhteydessä. Sen sijaan EU-oikeuden kahden luonteeltaan hallitustenvälisen pilarin puitteissa muodostuvan oikeuden käsittelemiseen ei tässä yhteydessä ole mahdollista edetä.

EU:n toiminnan peruseriaatteena on se, että unionin toimielimet voivat tehdä päätöksiä vain sen perustamissopimuksissa tarkoitetuissa tapauksissa ja niissä määritellyin edellytyksin. Kyseisillä aloilla jäsenvaltioiden omat valtiotoimielimet eivät enää voi käyttää lainsäädäntövaltaa. EU:n toimivallan vaikutukset kansalliseen päätöksentekoon ovat kuitenkin eriasteisia. Suurimpia rajoitukset ovat niillä aloilla, joilla yhteisön toimivalta on yksinomaista (maalouspolitiikka, tulliliitto ja kauppapolitiikka). Muilla aloilla yhteisön toimivalta käsittää lähinnä jäsenvaltioiden toiminnan yhteensovittamista sekä yhtenäisen tai yhdenmukaisen normiston antamista kysymyksissä, joilla on jäsenvaltioiden rajat ylittävä ulottuvuus. Näin ollen yhteisöoikeudella on merkitystä vain yhteisöoikeudellisesti relevanteissa tilanteissa, joita etenkin kirkon hallinto-sektorilla on varsin rajoitetusti. Kysymys on enemmänkin poikkeuksellisesti käytännöksi muuttuvasta teoriasta kuin usein toistuvista käytännön tilanteista.

EY-oikeudella on soveltamistilanteessa etusija suhteessa kansalliseen lainsäädäntöön, ja sitovaan EY-normiin on mahdollista vedota myös kansallisissa tuomioistuimissa. Hallintotoiminnan kannalta on yleensä löydetävissä useita välittömästi sovellettavia yhteisön perustamissopimuksen artikloja, joihin yksityinen voi suoraan vedota suhteessa viranomaisiin. Tällaisista artikloista kirkon hallinnon osalta olisi relevantti lähinnä EY-sopimuksen 141 artikla (miesten ja naisten samapalkkaisuus). Yhteisöoikeuden eli Euroopan unionin ensimmäisen pilarin puitteissa hyväksytyt hallinto-oikeudelliset normit voivat periaatteessa tulla sovellettaviksi myös kirkon hallinnossa, koska kirkkoon pätevät lähtökohtaisesti muuta julkishallintoa koskevat soveltamissäännöt. Muut uskonnolliset yhdyskunnat eivät ole osa julkishallintoa. Niihin kuitenkin sovelletaan ylikansallisista normeista

yksityisoikeudellisia oikeushenkilöitä koskevia periaatteita ja soveltamissääntöjä. Hallintoviranomaisille, joihin kuuluvat myös itsehallintoyhdyskuntien viranomaiset ja muuten itsenäiset viranomaiset, kuuluvat yhteisöoikeuden tulkinnassa ja soveltamisessa samanlaajuiset velvollisuudet kuin kansallisille tuomioistuimille. Se voi merkitä yhteisöoikeuden kanssa ristiriitaisten kansallisten normien, periaatteissa myös kirkkolainsäädännön normien, soveltamatta jättämistä.

Yhteisön kirjoitettu oikeus ei sisällä yhtenäistä ja kattavaa hallinto-oikeudellista säännöstöä. Eurooppalaisen hallinto-oikeuden keskeisiin periaatteisiin voidaan lukea muun muassa laillisuusperiaate, perusoikeuksien ja -vapauksien suoja, harkintavallan väärinkäytön kieltä, perusteluvelvoite, yhdenvertaisuusperiaate, syrjinnän kieltä, suhteellisuusperiaate sekä oikeusvarmuuden ja luottamuksensuojan periaatteet. Kyseiset periaatteet kohdistuvat unionin toimielinten lisäksi myös jäsenvaltioiden toimielimiin silloin kun ne panevat täytäntöön yhteisöoikeutta.

Eurooppalaisena hallinto-oikeutena on pidetty sellaisia unionin jäsenvaltioiden hallinto-oikeudellisia normistoja, käsitteitä, periaatteita ja yleisiä oppeja, jotka ovat kaikille tai ainakin useimmille unionin jäsenvaltioille yhteisiä. Esimerkiksi luottamuksensuojaperiaatteen osalta periaate vakiintui jo 1950-luvulla Saksan, Alankomaiden sekä EU:n ulkopuolisista maista Sveitsin oikeuskäytännössä. Jossakin määrin se on saanut ilmenemismuotoja myös Italiassa, Belgiassa, Tanskassa ja Suomessa. Lisäksi yhteisöoikeus on vaikuttanut sen ilmenemiseen myös Isossa-Britanniassa ja Irlannissa, ei kuitenkaan Ranskassa. Yhteisöoikeus vaikuttaa siten hallinto-oikeudellisten periaatteiden omaksumiseen jäsenmaissa, myös Suomessa.

Yhteisöoikeuteen kuuluvat keskeisesti yhteisön tuomioistuimen oikeuskäytännössään luomat oikeusperiaatteet. EY-tuomioistuin on käyttänyt ratkaisujensa perusteluissa perustamissopimukseen kirjoitettuja periaatteita, yleisiä periaatteita ja omassa oikeuskäytännössään syntyneitä oikeusperiaatteita. EY-tuomioistuin on vähitellen luonut takeita yksittäisille perusoikeuksille tiettyjen sopimusmääräysten perusteella. Näin tuomioistuin on muun muassa määritellyt lukuisia syrjintää koskevia kieltoja. Lisäksi EY-tuomioistuin on kehittänyt perusoikeuksia koskevia säännöksiä ja täydentänyt niitä uusilla perusoikeuksilla. Tuomioistuin on hakenut perusteita jäsenvaltioiden yhteiseen valtiosääntöperinteeseen perustuvista yleisistä oikeusperiaatteista kansainvälisiä ihmisoikeussopimuksia (lähinnä Euroopan ihmisoikeussopimusta) soveltamalla. EY-tuomioistuimen mukaan Euroopan yhteisön velvollisuutena on kunnioittaa perusoikeuksia, ja jäsen-

valtioiden on noudatettava yhteisön säädöksiä soveltaessaan EU:n perusoikeuksien vähimmäisvaatimuksia.

Amsterdamin sopimukseen liittyvä julistus kirkkojen asemasta

Jo Euroopan unionin Amsterdamin sopimukseen vuonna 1997 sisältyi julistus kirkkojen ja ei-tunnustuksellisten järjestöjen asemasta. Mainitun julistuksen mukaan unioni kunnioittaa kirkkojen ja uskonnollisten yhdistysten ja yhdyskuntien kansallisessa lainsäädännössä säädettyä asemaa eikä puutu siihen. Julistuksessa unioni ilmaisee pyrkimyksensä kunnioittaa myös elämäntavallisuuden ja ei-tunnustuksellisten järjestöjen asemaa. Julistuksen luonnetta voisi luonnehtia soft law -tyyppiseksi ratkaisuksi: se lähinnä ilmaisee jäsenvaltioiden poliittista tahtoa olematta oikeudellisesti sitova. Julistus ei myöskään vaikuta yhteisön ja sen jäsenvaltioiden väliseen toimivallanjakoon. Kirkkojen kannalta julistuksella voidaan katsoa olevan suuntaa antavaa merkitystä kirkkojen aseman järjestämisessä Euroopan unionin kehittyessä edelleen.

Unionin perusoikeuskirja

Eurooppaneuvostossa marraskuussa 2000 hyväksytyn unionin perusoikeuskirjan on pyrkimyksenä ollut EU:n perusoikeuksien konsolidoiminen (yhteen liittäminen) ja perusoikeuksien saaminen kattavasti Euroopan yhteisön oikeusjärjestykseen. Euroopan unionin perusoikeuskirjan johdanto-osan mukaan unioni tunnustaa monia tärkeitä oikeuksia, vapauksia ja periaatteita liittyen muun muassa ihmisarvoon, vapauteen, turvallisuuteen, yksityis- ja perhe-elämän kunnioittamiseen, ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapauteen, monimuotoisesti tasa-arvoon (yhdenvertaisuus lain edessä, syrjintäkielto, kulttuurinen, uskonnollinen, kielellinen monimuotoisuus, miesten ja naisten tasa-arvo, lasten, ikääntyneiden ja vammaisten oikeudet), yhteisvastuuseen, kansalaisten oikeuksiin ja lainkäyttöön liittyviin oikeuksiin.

Euroopan unionin kansalaisten ja muiden unionin alueella asuvien vapausoikeudet sekä poliittiset, taloudelliset ja sosiaaliset oikeudet on perusoikeuskirjassa koottu samaan asiakirjaan. Perusoikeuskirjan käytännön merkitys jää riippumaan sille myöhemmin annettavasta asemasta, sillä tällä hetkellä perusoikeuskirja on oikeudelliselta luonteeltaan poliittinen julistus.

Määräävänä perusoikeuskirjan luonteelle voidaan pitää muun muassa sen 51(2) ja 52(2) artiklojen sisältämien määräysten sisältöjä. Perusoikeuskirjalla ei luoda yhteisölle eikä unionille uusia toimivaltuuksia, vaan tehtävät ja toimivaltuudet säilyvät ennallaan. Perussopimuksissa määritellyt toimivaltuuksia ei muuteta. Perusoikeuskirjassa tunnustettuja oikeuksia, jotka perustuvat yhteisöjen perustamissopimukseen tai Euroopan unionissa tehtyyn sopimukseen, sovelletaan kyseisissä sopimuksissa määritellyjen edellytysten ja rajoitusten mukaisesti. Perusoikeuskirja määrittelee näin ollen omien artiklojensa kautta itsensä yhteisöoikeudellisen merkityksen sijasta enemmänkin yleisiä periaatteita ja julistuksia sisältävien asiakirjojen ryhmään.

Kirkkojen tehtävän kannalta perusoikeuskirjan keskeisimmät kohdat liittyvät ajatuksen, omantunnon ja uskonnonvapauden lisäksi syrjintäkieltoon ja tasa-arvoon samoin kuin esimerkiksi Suomen perustuslakiin sisältyvissä perusoikeussäännöksissä. Esimerkkinä perusoikeuskirjan sisällöstä otetaan seuraavassa mukaan lainaus Euroopan unionin perusoikeuskirjan artikloista 10, 21, 22 ja 23:

10 artikla *Ajatuksen, omantunnon ja uskonnonvapaus*

1. Jokaisella on oikeus ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapauteen. Tämä oikeus sisältää vapauden vaihtaa uskontoa tai vakaumusta ja vapauden tunnustaa uskontoa tai vakaumusta joko yksin tai yhdessä muiden kanssa julkisesti tai yksityisesti jumalanpalveluksissa, opettamalla, hartaudenharjoituksissa ja uskonnollisin menoin.

2. Oikeus kieltäytyä asepalveluksesta omantunnon syistä tunnustetaan tämän oikeuden käyttöä sääntelevien kansallisten lainsäädäntöjen mukaisesti.

21 artikla *Syrjintäkielto*

1. Kielletään kaikenlainen syrjintä, joka perustuu sukupuoleen, rotuun, ihonväriin tai etniseen taikka yhteiskunnalliseen alkuperään, geneettisiin ominaisuuksiin, kieleen, uskontoon tai vakaumukseen, poliittisiin tai muihin mielteisiin, kansalliseen vähemmistöön kuulumiseen, varallisuuteen, syntyperään, vammaisuuteen, ikään tai sukupuoliseen suuntautumiseen tai muihin sellaiseen seikkaan.

2. Kielletään kaikenlainen kansalaisuuteen perustuva syrjintä Euroopan yhteisön perustamissopimuksen ja Euroopan unionista tehdyn sopimuksen soveltamisalalla, sanotun kuitenkin rajoittamatta mainittujen sopimusten erityismääräysten soveltamista.

22 artikla *Kulttuurinen, uskonnollinen ja kielellinen monimuotoisuus*

Unioni kunnioittaa kulttuurista, uskonnollista ja kielellistä monimuotoisuutta.

23 artikla *Miesten ja naisten välinen tasa-arvo*

Miesten ja naisten välinen tasa-arvo on varmistettava kaikilla aloilla työelämä ja palkkaus mukaan lukien. Tasa-arvon periaate ei estä pitämästä voimassa tai toteuttamasta toimenpiteitä, jotka tarjoavat erityisetuja aliedustettuna olevalle sukupuolelle.

Perusoikeuskirjasta välittyy myös moniarvoisuuden kunnioittaminen Euroopan unionissa. Kirkkojen edustama kristillinen yksiarvoisuus (tunnustuksiin perustuvat tehtävämääritykset) näyttäisi siten jossakin määrin erisuuntaiselta pyrkimykseltä. Tosin unionin pyrkimykset on vielä julistuksissa muotoiltu tiettyjen arvojen kunnioittamiseksi. Unionin asenne moniarvoisuuteen pohjautuu jäsenvaltioiden yhteiskuntakehityksen moniarvoisuuteen. Kristillisten kirkkojen kannalta tätä moniarvoistumista voidaan pitää myös sekularisoitumisena sen uskonnollisiin arvoihin kohdistuvasta neutraliteettipyrkimyksestä huolimatta. Euroopan unionin perusoikeuskirjalla pyritään siten turvaamaan muun muassa vapaus uskontoon tai vakaumukseen, poliittisiin tai muihin mielipiteisiin sekä myös kansalliseen vähemmistöön kuuluminen.

Euroopan unionin perustuslaillinen sopimus

Euroopan unionin jäsenvaltiot pääsivät 18.6.2004 yksimielisyyteen EU:n perustuslaillisesta sopimuksesta. Uutta unionin nykyiset perussopimukset korvaavaa sopimusta käsiteltiin Eurooppa-valmistelukunnan eli konventin ehdotuksen perustuslailliseksi sopimukseksi pohjalta hallitustenvälisessä konferenssissa (HVK), joka aloitettiin Roomassa lokakuussa 2003. Perustuslaillisen sopimuksen tavoitteena oli selkeyttää vanhoja sopimuksia ja koota ne yhteen sekä tehostaa 25 jäsenvaltion muodostaman unionin toimintaa.

Sopimuksessa on neljä osaa. Ensimmäisessä osassa on määritelty unionin tavoitteet, toimivalta ja toimielimet. Unionin jo aikaisemmin hyväksytty perusoikeuskirja muodostaa perustuslakisopimuksen toisen osan. Kolmannessa osassa on unionin sääntöjä eri politiikkalohkoilta, kuten ulko- ja ta-

louspolitiikasta. Sääntöihin on sisällytetty muun muassa määräyksiä päätöksentekomenettelystä. Neljännessä osassa on yleiset ja loppumääräykset, joihin sisältyy säädöksiä muun muassa sopimuksen voimaantulosta ja muuttamismenettelystä.

Perustuslakisopimusneuvottelujen aikana keskusteltiin siitä, tulisiko kristillinen usko mainita Euroopan yhteisenä arvopohjana. Tästä kuitenkin luovuttiin. Keskeinen kirkkojen asemaa koskeva uudistus on se, että perustuslakisopimukseen sisältyy oikeudellisesti sitova kirkkojen asemaa koskeva nimellinen määräys:

I-52 artikla Kirkkojen ja ei-tunnustuksellisten järjestöjen asema

1. Unioni kunnioittaa kirkkojen ja uskonnollisten yhdistysten tai yhdyskuntien asemaa, joka niillä on kansallisen lainsäädännön mukaisesti jäsenvaltioissa, eikä puutu siihen.
2. Unioni kunnioittaa myös elämäkatsomuksellisten ja ei-tunnustuksellisten järjestöjen asemaa, joka niillä on kansallisen lainsäädännön mukaisesti.
3. Unioni käy avointa ja säännöllistä vuoropuhelua näiden kirkkojen ja järjestöjen kanssa tunnustaen niiden identiteetin ja erityisen tehtävän.

Määräystä kirkkojen kansallisen lainsäädännön mukaisen aseman kunnioittamisesta on pidettävä merkittävänä erityisesti siksi, että perustuslakisopimuksessa muuten korostuu unionin luonne toisaalta yhteisen arvopohjan omaavana mutta toisaalta moninaisuutta ja moniarvoisuutta korostavana yhteisönä. Lupauksen toteutuminen on erityisen tärkeää esimerkiksi Suomen evankelis-luterilaisen kirkon oikeudelle saada ehdottaa kirkkolakia. Kysymys on jäsenvaltion perustuslakiin sisältyvästä kirkon perustavaa laatua olevasta oikeudesta.

Lopullinen sopimus allekirjoitettiin 29.10.2004. Sopimuksen oli tarkoitus tulla voimaan aikaisintaan 1.11.2006, jos kaikki jäsenvaltiot olisivat sen siihen mennessä ratifioineet. Tällä hetkellä (syyskuu 2005) lienee selvää, ettei sopimus tule voimaan suunnitellussa aikataulussa ja että sen sisältöä joudutaan vielä harkitsemaan uudelleen. Ratifiointiin on ollut tarkoitus tapahtua kunkin jäsenvaltion oman valtiosäännön edellyttämällä tavalla, kansanäänestyksellä tai kansallisen parlamentin hyväksymisen kautta. Suomessa ratifiointi edellyttää eduskunnan hyväksymistä.

(EU:n perustuslakiehdotus on luettavissa mm. Sopimus Euroopan perustuslaista – Euroopan unionin virallinen lehti 2004/C 310/01.)

3.1.3 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon bilateraaliset sitoumukset

Kirkkojen väliset sopimukset ja julistukset

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ja muiden kirkkojen kesken on hyväksytty yhteisiä kirkkojen oppia koskevia julistuksia ja julkilausumia. Niiden juridinen luonne on epäselvä. Niillä voi kuitenkin olla kytkentöjä tai vaikutuksia kansallista kirkkoa koskevaan oikeudelliseen normistoon. Tällaiset kirkkojen kesken sovitut asiat edellyttävät kuitenkin yleensä voimaan tulakseen myös erityisiä lainsäädännöllisiä toimenpiteitä.

Julistukset ja julkilausumat vaikuttavat kirkkojen elämään ja välillisesti (muutospainena) myös kirkon lainsäädäntöön, joten eräässä mielessä niiden voitaisiin kirkkojen tunnustuksiinkin liittyvinä ja vaikuttavina katsoa kuuluvan myös kirkon oikeuden positiivista ja ylipositiivista oikeutta välittävään ainekseen. Näin niillä voidaan nähdä olevan samantapaista vaikutusta kuin ihmisoikeussopimuksilla. Tällaisia kirkkojen välisiä sopimusten luonteisia julkilausumia ja julistuksia selostetaan seuraavassa.

Yhteinen julistus vanhurskauttamisopista

Luterilaisen maailmanliiton ja Roomalais-katolisen kirkon Yhteinen julistus vanhurskauttamisopista valmistui vuonna 1997. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokous hyväksyi 7.5.1998 äänin 88–17 tämän asiakirjan, jonka olivat laatineet Luterilainen maailmanliitto ja Vatikaanin Kristillisen ykseyden edistämisen neuvosto, ja se allekirjoitettiin Augsburgissa 31.10.1999. Asiakirjassa todetaan kirkkojen saavuttaneen yksimielisyyden vanhurskauttamisopin perustotuuksista. Entiset keskinäiset oppituomiot eivät enää koske nykyisiä luterilaisia kirkkoja eivätkä roomalaiskatolista kirkkoa. Luterilaisten ja katolilaisten teologisen keskustelun päämäärä on lopulta kirkkojen näkyvä ykseys, muun muassa mahdollisuus osallistua yhteiseen ehtoollispöytään.

BEM-asiakirja

Faith and Order -liikkeen piirissä hyväksyttiin vuonna 1982 yhteinen asia-

kirja kasteesta, ehtoollisesta ja kirkollisesta virasta (BEM-asiakirja = Baptism, Eucharist and Ministry). Asiakirjan hyväksyneiden kirkkojen toivotaan muun muassa kehittävän kolmisäikeisen viran mallia omissa puitteissaan. Kirkot kautta maailman ottivat siihen virallisesti kantaa. Asiakirja ja siitä käyty keskustelu ovat tilannekatsaus siitä, kuinka pitkälle on päästy kristillisten kirkkojen opillisessa lähentymisessä.

Charta Oecumenica

Euroopan kirkkojen konferenssi (EKK) ja Euroopan katolisten piispainkonferenssien neuvosto (CCEE) laativat ekumeenisen peruskirjan Charta Oecumenican. Se on Euroopan kirkkojen välinen yhteistyöasiakirja, jonka 22.4.2001 allekirjoittivat silloiset Euroopan kirkkojen konferenssin presidentti, metropoliitta Jeremia ja Euroopan katolisten piispainkokousten neuvoston presidentti, kardinaali Miloslav Vlk. Ekumeeninen asiakirja on laadittu usean vuoden aikana yhteistyössä eri kirkkojen edustajien kanssa ja hahmottelee ensimmäistä kertaa suuntalinjat Euroopan kirkkojen lisääntyvää yhteistyötä varten.

Charta Oecumenica ei ole opillinen asiakirja, vaan jatkuva prosessi, joka heijastaa Euroopan kirkkojen käytännön elämän tilanteita. Charta Oecumenica käsittelee kirkon ykseyden luonnetta ja näkyvän ykseyden toteutumista. Asiakirjassa korostetaan kirkkojen yhteistä vastuuta koko Euroopan tulevaisuudesta ja kirkkojen osallistumista yhdentyvän Euroopan rakentamiseen. Asiakirja painottaa evankeliumin yhteistä julistamista, keskinäistä lähentymistä, yhteistä rukousta ja käytännön toimia. Se pitää esillä sovintoa kansojen ja kulttuurien välillä sekä vaatii kunnioittavaa suhtautumista koko luomakuntaa kohtaan. Kirkot pitävät yllä keskusteluyhteyttä juutalaisten ja islaminuskoisten kanssa, ja siihen pyritään myös muiden uskontojen ja maailmankatsomusten edustajien kanssa.

Leuenbergin konkordia

Suomen ja Ruotsin kirkot eivät ole allekirjoittaneet vuonna 1973 Sveitsissä solmittua Leuenbergin konkordiaa. Sen on hyväksynyt suurin osa Euroopan luterilaisista, reformoiduista ja muista protestanttisista kirkkoista. Norjan kirkko on liittynyt sopimukseen vuonna 1999 ja Tanskan kirkko 2001. Sopi-

muksen mukaan kirkot tulkitsevat Raamattua samalla tavalla. Pyrkimyksenä on päästä uskonpuhdistuksen synnyttämistä opillisista kiistoista.

Kirkkomme on ehtoollis- ja saarnatuoliyhteydessä Luterilaisen maailmanliiton välityksellä sen luterilaisten jäsenkirkkojen kanssa. Muista reformatorisista kirkoista virallinen ehtoollis- ja saarnatuoliyhteys on voimassa Skotlannin kirkon kanssa, mutta käytännön ilmenemismuotoja sillä ei juuri ole. Ehtoollis- ja saarnatuoliyhteys kirkollamme on myös Saksan evankelisen kirkon maakirkkojen kanssa, joiden joukossa on myös reformoituja ja unioituja kirkkoja. Tämän yhteyden virallinen perusta on kirkkomme ja Saksan evankelisen kirkon (EKD) yhteistyösopimuksessa.

Porvoon yhteinen julkilausuma (The Porvoo Common Statement)

Kirkkojen tekemät sopimukset kuten ovat saattaneet vaikuttaa muuttavasti niitä koskevaan lainsäädäntöön, kuten aiemmin on todettu. Tällainen sopimus on ainakin Porvoon yhteinen julkilausuma. Pohjoismaiden ja Baltian luterilaisten kirkkojen sekä Britannian ja Irlannin anglikaanisten kirkkojen välillä käytiin neuvottelut, joiden tuloksena hyväksyttiin 13.10.1992 englanninkielinen julkilausuma The Porvoo Common Statement.

Kysymyksessä on yhteinen julistus, jonka pääasiallinen luonne on teologinen. Siihen liittyy kuitenkin myös ”Kohti läheisempää yhteyttä” -osa, jossa julistuksen antaneet kirkot ovat sitoutuneet useisiin käytännön toimenpiteisiin, muun muassa pitämään kaikkien sopimusosapuolikirkkojen kastettuja jäseniä myös oman kirkon jäseninä. Porvoon yhteinen julkilausuma hyväksyttiin kirkolliskokouksessa marraskuussa 1995. Kevään 2001 kirkolliskokouksessa hyväksyttiin Porvoon sopimuksen edellyttämiä lainmuutos-ehdotuksia.

Sopimus EKD:n (Evangelische Kirche in Deutschland) kanssa

Kirkolliskokous hyväksyi toukokuussa 2002 uuden sopimuksen Saksan evankelisen kirkon kanssa. Sopimuksessa laaditaan yleislinjaus Saksassa asuvien suomalaisten sekä Suomessa asuvien saksalaisten keskuudessa tehtävälle työlle. Siihen sisältyy myös teologinen osuus, jonka perusteella kirkot sopivat keskinäisestä saarnatuoli- ja ehtoollisyhteydestä. Tämä merkitsee, että kirkot hyväksyvät toistensa pappisviran. Sopimuksen syntyminen ei ol-

lut itsestään selvää, sillä Saksan evankelinen kirkko koostuu yli 20 maakirkosta, joista vain osa on luterilaisia. Osa kirkkoista on reformoituja, osa unioituja. Sopimuksen teologinen osa perustuu osittain Porvoon sopimukseen. Osaksi teologiset perustelut nousevat Meissenin sopimuksen eli Saksan evankelisen kirkon ja anglikaanisten kirkkojen välisen sopimuksen pohjalta. Sopimus allekirjoitettiin arkkipiispa Jukka Paarman Saksan vierailun yhteydessä lokakuussa 2002.

3.2 VUODEN 2000 PERUSTUSLAKI JA SEN SÄÄNNÖKSET

3.2.1 Kirkon kannalta keskeisiä perustuslain säännöksiä tai perusoikeusnormeja

Vuoden 2000 perustuslakiuudistuksessa pyrkimyksenä oli jatkaa vuoden 1995 perusoikeusuudistusta ja siirtää kansainvälisten ihmisoikeussopimusten määräyksiä uuden perustuslain perusoikeussäännöksiin. Perustuslakiuudistuksen eräänä tavoitteena on ollut myös perusoikeussäännösten suoran soveltamisen toteutuminen.

Nykyiseen perustuslakiin sisältyy säännöksiä perusoikeuksista. Yksityiskohtaisempaa sääntelyä näistä perusoikeuksista on otettu myös uusin lakitasoihin säädöksiin. Lisäksi aikaisemmin vain hallinto-oikeudellisia periaatteina voimassa olleita oikeudellisia normeja on pyritty sisällyttämään perustuslain tai tavallisten lakien säännöksiin.

Kansanvaltaisuus ja oikeusvaltioperiaate PL 2 §

Perustuslain mukaan kansanvaltaan sisältyy yksilön oikeus osallistua ja vaikuttaa yhteiskunnan ja elinympäristönsä kehittämiseen. Julkisen vallan tulee perustua lakiin ja kaikessa julkisessa toiminnassa on noudatettava tarkoin lakia. Valtiovalta kuuluu kansalle. Kansaa edustaa valtiopäiville koontunut eduskunta.

Perustuslain säännöksillä kansanvaltaisuudesta ja oikeusvaltioperiaatteesta on julkisyhteisönä toimivalle kirkollekin keskeinen merkitys. Perustuslaki 2000 -komitean mukaan muun muassa PL 125 §:n mukaisten

virkoihin nimitysperusteiden soveltamisalan tarkoitettiin perustuslaki-uudistuksessa laajentuvan koskemaan kaikkia julkisia virkoja, siten myös kirkon virkoja.

Yhdenvertaisuus ja syrjintäkielto PL 6 §

Perustuslain 6 §:n mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Tämän vuoksi ketään ei saa ilman hyväksyttävää syytä asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella.

Peruslain 6 § turvaa myös lasten tasa-arvoa yksilöinä sekä korostaa yhteiskunnallisessa toiminnassa sukupuolten tasa-arvon edistämistä. Perustuslain 6 § antaa siten perusoikeudellisen tuen hallinto-oikeudelliselle yhdenvertaisuusperiaatteelle. Vuoden 1919 hallitusmuodon 5 § yhdenvertaisuudesta ”lain edessä” on siten laajentunut koskemaan tuomioistuinten lisäksi kaikkea hallintotoimintaa perusoikeusjärjestelmään sisältyvän suoran soveltamisen kautta. Perustuslain tasa-arvoa koskevan perusoikeuden ohella on säädetty myös erityinen tasa-arvolaki, jossa tasa-arvoa sukupuolten välillä pyritään edistämään nimenomaan työelämässä. Tasa-arvolain mukaisen tasa-arvon toteuttaminenkin perustetaan siten nykyisen perustuslain 6 §:ään.

Yksityiselämän suoja PL 10 §

Perustuslain 6 ja 10 § liittyvät toisiinsa. Kuten edellä on todettu, perustuslain 6 §:n mukaan on kiellettyä ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan henkilöitä muun muassa sukupuolen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Hallitusmuodon muuttamista valmistellut K. J. Långin johtama Perusoikeuskomitea perusteli yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa koskevaa HM 5 §:ää mm. luettelemalla eräitä kiellettyjä erotteluperusteita todeten, ettei luettelo ole tyhjentävä. ”Kaikkien käytännössä mahdollisten syrjintätilanteiden ennakointi” oli komitean mielestä vaikeaa ja se tyytyi luettelon loppuun lisäämään määreen ”muut näihin rinnastettavat vastaavat syyt”. Tällaisiksi vastaaviksi ja rinnastettaviksi syiksi komitea mainitsi perusteluissaan mm. aviollisen syntyperän ja sukupuolisen suuntautumisen. Myös HM 12 §:ää perustellessaan (yksityiselämän suoja)

komitea totesi nykyaikaisen perusoikeuskäsityksen lähtökohdaksi yksilön suojan viranomaisten tai muiden ulkopuolisten tahojen mielivaltaiselle tai aiheettomalle puuttumiselle henkilön oikeuteen elää omaa elämäänsä. Tämä suoja ulottuu ainakin välillisesti myös henkilön seksuaaliseen suuntautumiseen.

Uskonnon- ja omantunnonvapaus PL 11 §

Uskonnonvapauskomitea käsitteli mietinnössään 2001 (Komiteanmietintö 2001:1) uskonnonvapautta perusoikeutena ja siinä yhteydessä nimenomaan perustuslain 11 §:ssä uskonnon- ja omantunnon vapaudesta säädettyinä perusoikeutena. Komitean tulkinnan mukaan mainittu säännös muodostaa perustan kaikelle sellaiselle aineelliselle lainsäädännölle, joka koskee uskonnon- ja omantunnonvapautta. Jos uskonnon- ja omantunnonvapautteen liitetään perustuslain 6 §:ssä säädetty yhdenvertaisuusperiaate, kuten komitea tekee, voidaan yhdenvertaisuusperiaatteen tulkita merkitsevän julkisen vallan velvoitetta kohdella tasapuolisesti kaikkia uskonnollisia yhdyskuntia ja maailmankatsomuksellisia suuntauksia.

Perusoikeuksien sukupolviluokittelussa vanhaan perusoikeuskategoriaan kuuluvaa vapautta (uskonnonvapaus) on komitean uskonnonvapauden perusoikeustulkinnassa yksilöllisen perusoikeuden tarkastelun ohella painotettu nimenomaan ryhmälle kuuluvana oikeutena uskonnonvapautteen. Kuitenkin perusoikeuksien tarkastelussa tulevat keskeisiksi nimenomaan yksilöille kuuluvat perustavat oikeudet. Tämän klassiseksi vapausoikeudeksi luokitellun perusoikeuden ulkoiset ilmenemismuodot on ilmaistu nimenomaisesti perustuslaissa.

Perustuslain 11 §:n mukaan jokaisella on uskonnon ja omantunnon vapaus, johon sisältyy oikeus tunnustaa ja harjoittaa uskontoa, oikeus ilmaista vakaumus ja oikeus kuulua tai olla kuulumatta uskonnolliseen yhdyskuntaan. Kukaan ei siten ole velvollinen osallistumaan omantuntonsa vastaisesti uskonnon harjoittamiseen. Kulttivapauden on katsottu myös sisältyvän uskonnonvapauteen. Verrattuna vanhaan hallitusmuotoon ei perusoikeusuudistuksessa varsinaisesti lisätty näihin perusoikeuksiin uutta, vaan vanhojen säännösten pohjalta voitiin lainvalmistelutöiden mukaan päätyä samoihin tulkintoihin kuin uusien perusoikeussäännösten mukaan.

Uuden uskonnonvapauslain valmistelutöissä on korostettu perusoikeusjärjestelmän kokonaisuutta muun muassa siinä, että myös perustuslain muil-

la perusoikeuksia koskevilla säännöksillä (mm. PL 12 § sananvapaus, 13 § kokoontumis- ja yhdistymisvapaus sekä 127 § oikeus saada vakaumuksen perusteella vapautus osallistumisesta sotilaalliseen maanpuolustukseen) on suuri merkitys toteutettaessa uskonnon ja omantunnon vapautta käytännössä. Kun perustuslain 11 §:n 2 momentin jälkimmäisessä virkkeessä on täsmennetty ”negatiivisen uskonnonvapauden ulottuvuuksia”, merkitsee mainittu virke perusoikeuskysymystä julkisoikeudellisen aseman saaneen enemmistökirkon osalta. Sen mukaan kukaan ei ole velvollinen osallistumaan omantuntonsa vastaisesti uskonnon harjoittamiseen. Tässä kohdin ollaan tekemisissä saman käsitteen kanssa kuin tasa-arvolain soveltamisalasäännöksessä, joka rajaa lain soveltamisalaa (”ei sovelleta ev.-lut. kirkon uskonnonharjoitukseen liittyvään toimintaan”).

Uskonnonharjoitukseen liittyvänä toimintana ei ole sittemmin tasa-arvolain tulkinnassa pidetty esimerkiksi kappalaisen valintaa. Näin siitä huolimatta, että pappistehtävien hoitamiseen voidaan sanoa sisältyvän uskonnonharjoitusta.

Uusi uskonnonvapauslakikin lähtee perustuslain kaikille takaamaan uskonnon- ja omantunnonvapauden tunnustamisesta. Uskonnonvapauslain tehtäväksi jää edellytysten luominen yksilön ja yhteisön oikeudelle käyttää uskonnonvapauttaan. Jos uskonnonvapauslain (1922) säätämisen aikaan oli taustalla ajatus päästä irti tai pysyä erossa uskonnosta ja kirkosta, on kansainvälinen kehitys muuttanut ajattelutapaa. Moderniksi tulkinnaksi uskonnonvapaudesta on vähitellen kansainvälisten ihmisoikeusasiakirjojen hyväksymisen kautta tullut käsitys uskonnonvapaudesta nimenomaan myönteisenä oikeutena. Hallituksen esityksessä uudeksi uskonnonvapauslaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi on yleisperusteluissa tarkasteltaessa uskonnon- ja omantunnonvapautta perus- ja ihmisoikeutena todettu perustuslain 6 §:n 2 momentissa säädetystä uskontoon tai vakaumukseen perustuvan syrjinnän kieltävästä säännöksestä seuraavan muun muassa julkiselle vallalle velvollisuus kohdella tasapuolisesti kaikkia uskonnollisia yhdyskuntia ja maailmankatsomuksellisia suuntauksia. Suomessa omaksuttua kirkon ja valtion välisen suhteiden järjestelyä ei ole pidetty uskonnonvapauden vastaisena.

Uskonnollisen yhteisön, siten myös kirkon, asema yhteiskunnassa on järjestettävissä monin eri tavoin. Nykyaikaisen läntisen demokraattisen yhteiskunnan perusarvoihin sisältyvät moniarvoisuus, suvaitsevaisuus ja avarakatseisuus. Kehityssuuntana ja sen mukaisena uskontopolitiikkana näyttäisi moniarvoistuvissa yhteiskunnissa olevan yhteiskunnan uskonto-olojen järjestäminen niin, että yhteiskunnan valtaväestön edustamalle uskonnolliselle

käsitykselle ei enää yhtä voimakkaasti kuin ennen haluttaisi antaa muista uskonnollisista suuntauksista poikkeavaa asemaa. Tällöin selvän enemmistönkään kirkolle ei kansankirkkomalli välttämättä enää olisi yhtä houkutteleva ideaali ratkaisu kirkon ja valtion välisten suhteiden järjestelynä. Tämä saattaisi merkitä meillä samanlaista järjestelyä kuin Ruotsin kirkossa vuonna 2000 toteutettu kirkon julkisoikeudellisen aseman ohentaminen. Ruotsin kirkkoa varten ei enää säädetä kirkkolakia, vaan sitä korvaava säädös on puitelaki, laki Ruotsin kirkosta.

Sananvapaus ja julkisuus PL 12 §

Sananvapauteen sisältyy perustuslain 12 §:n mukaan jokaiselle kuuluva oikeus ilmaista, julkistaa ja vastaanottaa tietoja, mielipiteitä ja muita viestejä kenenkään ennakolta estämättä. Sananvapauden käyttämisestä annetaan tarkempia säännöksiä lailla. Sananvapautta voidaan rajoittaa, joten se ei ole ehdoton perusoikeus. Euroopan ihmisoikeussopimuksen sekä kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen sananvapautta turvaavat määräykset vaikuttavat myös perustuslain 12 §:n sananvapautta ja julkisuutta koskevien perusoikeussäännösten tulkintaan. Perusoikeusjärjestelmän kokonaisuudesta johtuu, että perusoikeuksia yleensäkin tulee suojata. Perustuslain 22 §:n säännös merkitsee julkiselle vallalle velvoitetta turvata kaikkia perus- ja ihmisoikeuksia. Julkiseen keskusteluun osallistuva ei saa esimerkiksi loukata toisten kunniaa tai yksityiselämää.

Myöskään papille kuuluvaa kunniaa ja yksityiselämää tai ajatuksen, oman tunnon ja uskonnon vapautta ei saa loukata sananvapautta ja ilmaisuvapautta käyttäen. Tällöin perusoikeusmyönteisen tulkintatavan periaatteellisena lähtökohtana olisi sellaisen tulkintavaihtoehdon valitseminen, jossa perusoikeuksien punninnan kautta päästään ratkaisuun, jossa perusoikeudet parhaiten toteutuvat. Tällainen henkilöiden välinen ristiriita eri perusoikeuksien välillä voi olla esimerkiksi julkisuudessa eri tiedotusvälineissä ja hallintolainkäytössä käsitelty ja ratkaistu viranhaku- tai sen hoitamistilanne. Viranomaiset joutuvat – toisin kuin yksittäiset henkilöt tai tiedotusvälineet – tarkastelemaan erilaisten perusoikeuksien ristiriitoja punnitsemalla henkilöiden perusoikeuksia kokonaisvaltaisesti ja perusoikeusmyönteisesti.

Säännöksen sanamuodon mukaan on luonnollista tulkita velvoitteen koskevan kaikkien perusoikeuksien lisäksi myös sitä, etteivät viranomaiset voi luokitella henkilöitä eri kategorioihin, vaan perustuslain säännös koskee pe-

rustuslakiin sisältyvän yhdenvertaisuudenkin vuoksi yhtäläisesti kaikkien henkilöiden perus- ja ihmisoikeuksia. Viranomaisten näkökulmasta tarkasteltuna voi julkisuudessa arvostelun kohteeksi joutuva osapuoli olla taho, jonka perusoikeuksia todetaan syvimmin loukatuksi.

Pappisvirkaan kuuluu myös velvoite pysyä kirkon tunnustuksessa. Pappisvirkaan vihkimisen yhteydessä papiksi vihittävä antaa lupauksen olla julkisesti julistamatta tai levittämättä tahi salaisesti edistämättä taikka suositamatta sitä vastaan sotivia oppeja. Tämä papin sananvapautta ja julkista esiintymistä rajoittava säännös ei ole kirkkolaissa, vaan sen perusteella annetussa kirkkojärjestyksessä (KJ 5:6), joten siltä osin perustuslain edellytys rajoituksen säätämisestä lailla ei tarkkaan ottaen toteudu.

Kirkkolaissa on kuitenkin viittauksia pappisvirkaan kuuluviiin velvollisuuksiin muun muassa 5 luvussa (pappisvirka / pappisvirka ja papiksi vihkiminen 1 § ja ero pappisvirasta 3 §, etenkin sen 2 momentti, josta ilmenee velvollisuus pysyä kirkon tunnustuksessa) ja 23 luvussa (kurinpitomenettely / pappia koskevat kurinpitorangeistukset 9 §).

Papillakaan ei sananvapauden perusoikeuden kannalta ole estettä muutoin esittää mielipiteitä julkisesti muusta kuin pappisvirkaansa kuuluvista asioista. Periaatteessa papin sananvapauden käyttämisen perusoikeus voi olla ristiriidassa pappisviran vaatimusten ja kirkon arvopohjan kanssa.

Esimerkiksi papin julkinen esiintyminen jonkin kirkon opin vastaisen elämäntavan puoltajana voisi olla perusoikeuksien toteutumisen kannalta myönteistä, mutta se ei välttämättä olisi kirkon arvopohjan mukaista. Kysymys olisi tällöin kirkon ylipositiivisesta arvopohjasta aiheutuvasta jännitteestä yleisiin perusoikeuksiin nähden. Toisaalta pappi myös pappisvihkimyksessään eräällä tavoin vapaaehtoisesti luopuu täydestä sananvapaudestaan sitoutuessaan kirkon opetukseen.

Julkisuus

Julkisyhteisöissä noudatettavan ja perustuslain 12 §:n 2 momenttiin perustuvan julkisuusperiaatteen mukaan jokaisella on halutessaan oikeus saada tietoa julkisesta vallankäytöstä ja viranomaisten muusta toiminnasta. Poikkeukset tästä periaatteesta ovat mahdollisia, mutta edellyttävät erityisiä perusteita. Ne on määriteltävä täsmällisesti lailla. Julkisuusperiaatteen vastakohta olisi (julkishallintoon sopimaton) salassapitoperiaate, jonka mukaan asiakirjat olisivat julkisia vain erityisellä oikeudellisella periaatteella. Väli-

muotoa, harkinta-periaatetta, on muun muassa Euroopan unionissa noudatettu pitkään. Viranomaisten harkinta ja hallintokäytäntö ovat julkisuuden määräytymisessä keskeisiä tekijöitä.

Julkisuutta on pidettävä informaatioyhteiskunnan keskeisenä perusoikeutena. Tällöin voidaan eritellä tiedollisia perusoikeuksia, jotka sääntelevät tietoa ja tietoon liittyviä oikeuksia. Tiedon vastaanottaminen, esittäminen ja lähettäminen ovat tiedon välittämistä ja viestintää koskevien perusoikeuksien suojaamia. Perustuslain 12 §:ssä on perusoikeuksina turvattu sananvapaus ja tallennejulkisuus. Perustuslain sananvapautta koskevan säännöksen sanamuotoa voidaan pitää välineneutraalina. Sananvapauden piiriin kuuluvat tekstin, äänen ja kuvallisen esityksen muodossa esitettävät viestit ja kaikenlaiset tiedot, mielipiteet ja muut viestit niiden sisällöstä riippumatta. Siten ei periaatteellisesti ole merkitystä sillä, ovatko viestit poliittisia, uskonnollisia, taiteellisia, tieteellisiä, kaupallisia tai viihteellisiä. Samaan pykälään sisältyy myös muun muassa oikeus saada tietoja viranomaistoiminnasta ja oikeus hankkia ja välittää tietoa.

Viranomaistiedon saamista turvaavia perusoikeuksia ovat perustuslain 21 §:n mukaan oikeus tulla kuulluksi, saada viranomaiselta perusteltu vastaus sekä hallinto- ja tuomioistuinasian käsittelyn julkisuus. Myös perustuslain 50 § (eduskunnan toiminnan julkisuus) sekä 79–80 ja 83 § (lakien julkaisua ja sitomista sekä talousarviota koskevat säännökset) turvaavat samaa viranomaistiedon saamisen perusoikeutta.

Kirkon hallinnossa ovat perustuslain säännökset sovellettavina suoraankin, mutta muun muassa kirkkolain 25 luvun 8 §:ssä on viittaussäännös myös viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain (621/1999) säätämistä kirkollishallintoon sovellettavaksi. Kirkkolain kyseisessä säännöksessä on lueteltu ne poikkeukset, jolloin ei tätä yleistä lakia kuitenkaan sovelleta. Papin ja lehtorin rippisalaisuus (KL 5:2, 6:12), vaitiolovelvollisuus (KL 6:3) ja KL 24 lukuun sisältyvät erityiset säännökset muodostavat poikkeamisen julkisuuslaista (JulKL). Kirkkolain 25 luvun 8 §:ssä on myös erityiset säännökset asiakirjojen salassapidosta kirkon hallinnossa. Kirkon viranomaisten on siten noudatettava asiakirjajulkisuuteen nähden kirkkolain säännösten lisäksi myös julkisuuslakia. Asiakirjojen julkisuus on pääsääntönä hallinnon julkisuusperiaatteen mukaisesti. Myös piispaa on pidettävä viranomaisena ja hänelle toimitettuun postiin sovelletaan samoja säännöksiä. Jo perusoikeusuudistuksen valmistelutöiden yhteydessä (HE 309/1993 vp, s. 58) korostettiin tallennejulkisuuden (oikeus saada tieto viranomaisen hallussa olevasta asiakirjasta ja muusta tallenteesta) rajoitusten säätämisen välttämättö-

myyttä lakitasolla eikä asetuksin. Kirkkolain muutoksella (706/1999) muutettiin siten KL 25 luvun 8 §:ää siltäkin osin, ettei kirkkolaissa enää jätetty kirkkojärjestyksessä määrättäväksi asian tai asiakirjan salassa pitämisestä.

Kokoontumis- ja yhdistymisvapaus PL 13 §

Perustuslain 13 §:n mukaan jokaisella on oikeus lupaa hankkimatta järjestää kokouksia ja mielenosoituksia sekä osallistua niihin. Samoin on jokaisella oikeus ammatillisen yhdistymisvapauden lisäksi järjestäytyä muiden etujen ajamiseksi sekä ilman lupaa perustaa yhdistys, kuulua tai olla kuulumatta yhdistykseen ja osallistua yhdistyksen toimintaan. Näiden oikeuksien käyttämisestä annetaan lailla tarkempia säännöksiä. Kysymys on perusoikeuksista, jotka eivät ole ehdottomia. Vaikka nämä vapaudet liittyvätkin politiikkiin ja historiallisiin yhteiskuntapoliittisiin oikeuksiin, on niillä myös kirkollinen liittymäkohtansa. Näiden perusoikeuksien käyttämisestä (rajoittamisesta) säädetään perustuslain 13 §:n 3 momentin mukaan lailla.

Kun kokoontuminen ja kirkollisten yhdistysten toiminta ovat keskeisesti kirkon elämään kuuluvia, on perustuslain 13 §:n perusoikeuksilla ja kirkkolaille yhteinen sääntelyala. Perustuslaissa on näitä oikeuksia rajoittavina säädöksinä tarkoitettu lähinnä yleisiä lakeja. Kun kirkkolain sääntelyalana ovat ”yksinomaan kirkon omat asiat”, voisi kirkkolakiinkin sisältyä säännöksiä, joilla rajoitetaan kokoontumis- ja yhdistymisvapauksia perusoikeuksina.

Perustuslain 13 §:ssä ei varsinaisesti ole säädetty turvasta henkilölle selaista syrjintää vastaan, joka aiheutuisi lakien ja hyvän tavan mukaisesti toimivassa järjestössä henkilölle työssä olemisesta. Epäilemättä perustuslain yhdistymisvapauden suojan tulisi kattaa henkilön kaikenlainen toimiminen tällaisessa yhdistyksessä. Tässä kohdin kirkon ja kirkollisten järjestöjen toiminnan osalta saattaa olla kysymys joissakin erityistilanteissa perustuslain perusoikeuden ja kirkkolain säännösten yhteensovittamisesta.

Oikeusturva ja oikeus hyvään hallintoon PL 21 §

Perustuslain 21 §:n mukaan jokaisella on muun muassa oikeus saada asiansa käsitellyksi asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa. Perusoikeusuudis-

tuksen yhteydessä saatiin perustuslakiin yksilön näkökulmasta kirjoitetut säännökset oikeudenmukaisesta oikeudenkäynnistä ja hallinnon periaatteista.

Perustuslain säännösten lisäksi on oikeusturvassa otettava huomioon vaikiintuneet oikeusperiaatteet. Perustuslaki ei määrittele tyhjentävästi hyvää hallintoa. Hyvän hallinnon osakysymyksistä tosin esitetään perustuslain 21 §:n 2 momentissa luettelo: julkisuus, oikeus tulla kuulluksi, perustellun päätöksen saaminen ja muutoksenhakuoikeus.

3.2.2 Muut kirkon hallinnossa keskeiset perusoikeuksiksi katsottavat vapaudet ja oikeudet

Oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin PL 17 §

Perustuslain 17 §:ssä on turvattu jokaiselle oikeus käyttää tuomioistuimessa ja muussa viranomaisessa asiassaan omaa kieltään, suomea ja ruotsia sekä saada toimituskirjansa tällä kielellä. Pykälässä on myös turvattu muiden vähemmistöjen, saamelaisten (alkuperäiskansana) sekä romanien ja muiden ryhmien sekä viittomakieltä käyttävien, oikeuksia ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Perustuslain kielellisten perusoikeuksien järjestelmä perustuu kahteen kansalliskieleen.

Kirkkolaissa on otettu huomioon kielellisen vähemmistön asema erityissäännöksin. Tosin vuoden 1993 kirkkolaissa kehitys on näyttänyt enenevässä määrin siirtyvän säännösviittauksiin yleiseen kielilakiin. Kielellisen vähemmistön asemaa turvaa osaltaan myös oma ruotsinkielinen hiippakunta. Kirkkolaissa on myös säännökset saamen kielen asemasta (KL 3:5).

Kirkkolaissa on erityisiä kirkon tarpeita varten säädettyjä säännöksiä seurakuntien kielioloista (KL 3 luvun 2 ja 5–7 § sekä toiminnassa käytettävästä kielestä 4 luvun 4 §:ssä). Uuden kirkkolain mukainen kirkon kielijärjestelmä rakentuu kielilain varsin laajaan soveltamiseen kirkon hallinnossa.

Ruotsin kielen asema kirkon hallinnossa vastaa kansallisten säännösten ja kansainvälisten sopimusten perusteella tehtyjä ryhmittelyjä oikeudesta omaan kieleen ja kulttuuriin. Tämän vapauden ja oikeuden sisältönä on:

- vapaus oman kielen käyttämiseen kansalaisyhteiskunnassa (oikeus kielelliseen olemassaoloon);
- suoja oman kielen perusteella harjoitetulta syrjinnältä;

- oikeus kielellisesti yhdenvertaiseen viranomaiskohteluun;
- oikeus kielelliseen identiteettiin (oikeus olla kielellisesti erilainen, kehittää omaa kieltään/ryhmän kielellistä erikoislaatua);
- oikeus omakieliseen opetukseen ja muuhun tiedon saantiin omalla kielellä; sekä oikeus poliittiseen ja yhteiskunnalliseen osallistumiseen omalla kielellä.

Tosiasiassa kielellisten oikeuksien sääntelyssä on kysymys vähemmistö-oikeuksista, samoin kuin säännöksessä mainittujen etnisten ryhmille taatuissa oikeuksissa.

Perustuslain 17 §:n sanamuoto ei sisällä vähemmistön käsitettä. Vähemmistö voidaan määritellä suppeammin tai laajemmin. KP-sopimuksen määrittelyn mukaan vähemmistöt ovat etnisiä, uskonnollisia ja kielellisiä. Euroopan ihmisoikeussopimuksen mukaan taas vähemmistöt ovat kansallisia vähemmistöjä (vakiintunut, kyseisessä maassa pitkään elänyt väestöryhmä, joka muodostaa omaleimaisen osan kansakuntaa). Euroopan unionin perusoikeuskirjastakin vähemmistöt ovat tunnistettavissa ainakin sikäli, että 22 artiklan mukaan unioni kunnioittaa kulttuurista, uskonnollista ja kielellistä monimuotoisuutta.

Muut perusoikeudet ja -vapaudet

Edellä jo käsiteltyjen kirkon hallinnon kannalta kaikkein keskeisimpien perusoikeuksien lisäksi myös eräiden muiden perusoikeuksiksi katsottavien vapauksien ja oikeuksien osalta yhtymäkohtia kirkon hallintoon on olemassa, minkä vuoksi myös niitä on syytä tarkastella lyhyesti.

Perustuslain 127 §:ssä on turvattu vakaumuksellisista syistä aseelliseen maanpuolustukseen osallistumisesta vapautusta haluavien asema. Perustuslaki sallii siten lailla säädettyä oikeuden saada vakaumuksellisista syistä vapautus osallistumisesta sotilaalliseen maanpuolustukseen. Tämä merkitsee kuitenkin maanpuolustusvelvollisuudessa vaihtoehtoisen yhteiskunnallisen velvollisuuden täyttämistä.

Kirkon hallinnon kannalta on mielenkiintoista havaita tällaisen yhteiskunnan järjestämisen vaihtoehtoisen lakisääteisen velvollisuuden täyttämisen järjestäminen perusoikeutena. Periaatteessa täytyisi olla mahdollista vakaumuksellisissa asioissa myös kirkossa toteuttaa samantapainen ratkaisumalli ongelmallisten vakaumuksellisista syistä aiheutuvien velvollisuuksien

järjestämisessä. Näyttää kuitenkin siltä, ettei esimerkiksi kirkon virkakysymyksessä ns. perinteisellä kannalla olevien kirkon työntekijöiden ja jäsenten elintilan järjestämiseksi ole vaihtoehtoisten ratkaisumallien luomisessa kirkkoon halukkuutta. Tällaisia toimenpiteitä olisivat muun muassa vain miespappien toimittamien jumalanpalvelusten ja toimitusten salliminen hyväksyttävänä toimintamuotoina. Näyttääkin siltä, että tällaisen sallivuuden saaminen aikaan on vaikeata, kun taas yhteiskunnallisissa käytännöissä voidaan selvästi havaita siviilipalvelusmiesten vakaumuksen huomioon ottamisen kehittyminen sallivampaan suuntaan.

Perustuslain perusoikeuksista kirkon hallintoa välillisemmin koskettavia ovat lisäksi muun muassa henkilökohtainen koskemattomuus (PL 7 §), rikosoikeudellinen laillisuusperiaate (PL 8 §), liikkumisvapaus (PL 9 §), yksityiselämän suoja, muulta osin kuin edellä on selostettu (10 §), vaali- ja osallistumisoikeudet (PL 14 §), omaisuudensuoja (15 §), sivistykselliset oikeudet (PL 16 ja 123 §), oikeus työhön ja elinkeinovapaus (PL 18 §), sosiaaliset oikeudet (PL 19 §) ja oikeus ympäristöön (PL 20 §). Nämä eivät juuri tule käytännössä esille kirkon hallinnon toiminnoissa. Kirkolla on kuitenkin perinteisesti ollut edellä mainitunlaisiin tavoitteisiin nähden perusoikeusmyönteinen asenne. Näiden perusoikeuksien osalta ei ole esiintynyt ongelmia.

Uskonnonopetuksen asema

Perustuslakikomitea vuodelta 1917 ehdotti aikanaan mietinnössään Suomen hallitusmuodon 77 §:ksi: ”Evangelisluterilainen kirkko on Suomen kansan yleisenä kirkkona. Tämän kirkon järjestysmuodosta ja hallinnosta säädetään kirkkolaisissa.” Hallitusmuotoon ei sittemmin tullut kansan yleisen kirkon käsitettä, mutta tunnustuksellisen uskonnonopetuksen kannalta käsitys kansan yleisestä kirkosta kuitenkin jäi pitkäksi ajaksi kytkeytyneeksi tunnustuksellisen uskonnonopettamisen velvoitteeseen.

Uskonnonopetus perusoikeutena ajoittuu kansallisen valtiosäännön syntyaikoihin. Sitä voidaan tarkastella myös kirkon sisäisesti kirkon perustavaa laatua olevana oikeutena tai kirkon jäsenten perustavaa laatua olevana oikeutena saada kirkkonsa tunnustuksen mukaista opetusta. Viimeksi mainitun osalta voidaan teoriassa eritellä valtiosäännön perusteella kansan selvän enemmistön uskonnonopetusta koskevien tarpeiden turvaaminen tai kirkon omaan perusoikeusjärjestelmään kuuluva kirkon velvollisuus taata jäsenilleen ns. kasteopetus.

Uusimmassa uskonnonvapauskomitean mietinnössä pidettiin uskonnonvapauslain 8 §:n sanamuotoa vanhentuneena. Kun uskonnonopetusta järjestetään nykyään perusopetuslain (628/1998) mukaisen perusopetuksen lisäksi lukiolain (629/1998) mukaisessa lukiokoulutuksessa, oli tämänkin vuoksi uuteen uskonnonvapauslakiin otettavia uskonnonopetusta koskevia säännöksiä muutettava sisällöltään entiseen verrattuna. Komitea halusi muutosta siihen, että käytännössä kaikessa kuntien järjestämässä perusopetuksessa ja lukiokoulutuksessa annettiin uskonnonopetusta evankelis-luterilaisen opin mukaisesti eli tunnustuksellisesti. Uudessa uskonnonvapauslainsäädännössä muutos toteutuukin eli evankelis-luterilaista uskontoa opettavan ei enää tarvitse kuulua evankelis-luterilaiseen kirkkoon.

Laki Suomen kansalaisen oikeudesta olla maan palveluksessa uskontunnustukseen katsomatta kumottiin, koska enää ei ole voimassa, että ainoastaan luterilainen ja ortodoksinen opettaja saavat antaa oman uskontonsa uskonnonopetusta. Kaikki perusopetus- ja lukiolainsäädännön nojalla säädetyt kelpoisuusvaatimukset täyttävät henkilöt ovat päteviä antamaan uskonnonopetusta riippumatta siitä, kuuluvatko he evankelis-luterilaiseen kirkkoon tai ortodoksiseen kirkkokuntaan.

3.3 KIRKKOLAKIJÄRJESTELMÄ KIRKON PERUSTAVAA LAATUA OLEVANA OIKEUTENA

Valtiosääntöön on perustuslain 76 §:ään sisällytetty kirkkolainsäädäntöön kytketty kirkkoa varten säädetty erityisen tärkeä oikeus. Kirkkolain 2 luvun 2 §:ssä on säädetty kirkon yksinoikeudesta ehdottaa kirkkolakia kaikesta, mikä koskee ainoastaan kirkon omia asioita sekä kirkkolain muuttamista ja kumoamista.

Kirkon perustavaa laatua olevana oikeutena, vaikkakaan ei perustuslakiin tai ihmisoikeussopimuksiin sisältyvänä perusoikeutena, voidaan pitää myös kirkon jäsenen ja työntekijän oikeutta saada toimia kirkossa antamansa, kirkon ylipositiivisen oikeuteen tai arvopohjaan perustuvan lupauksensa mukaisesti. Tämä merkitsee oikeutta kristityn ja kirkon työntekijän kutsumuksen toteuttamiseen henkilön antamien kirkon Raamatun mukaiseen oppiin ja uskontunnustukseen perustuvien lupausten mukaisesti.

Tämän perustavaa laatua olevan oikeuden voidaan katsoa syntyvän seurakunnan jäseneksi tulemisessa, sisältyvän kirkon opin mukaiseen uskon-

tunnustukseen, konfirmaatioon ja pappislupaukseen sekä seuraavan niistä kaikista. Vastaavasti voidaan kirkon ylipositiivisuuteen katsoa kuuluvan kirkon kollektiivisen ja kirkon yksittäisten jäsentenkin velvollisuuden taata tämän oikeuden toteutuminen. Oikeastaan tämän velvollisuuden täyttäminen toteutuu kirkon olemuksessa, kirkon ollessa oikeasti kirkko sekä sen jäsenten toimiessa kirkon Raamatun mukaisen opin ja uskontunnustuksen mukaisesti.

Varsinaisissa perusoikeusjärjestelmissä kehitymässä oleva luottamuksen-suojaperiaate muistuttaa luonteeltaan tässä esitettyjä kirkon sisäisiä kirkon perustavaa laatua olevia oikeuksia. Kirkon ylipositiivinen oikeusperusta ja siihen perustuvat oikeudet ovat yhdensuuntaisia yleisiin ihmisoikeusperiaatteisiin ja muihin perusoikeuksiin nähden. Niidenkin voidaan katsoa pyrkivän takaamaan kirkolle ja sen jäsenille perustavaa laatua oleva oikeus saada harjoittaa uskontoaan ja käytännössä organisoitua kirkoksi tämän uskonnon harjoittamiseksi.

Yhtenä kirkon perustavaa laatua olevana oikeutena voidaan pitää kirkon sisäiseksi katsottavaa oikeutta saada valita kirkon hengellisen työn tarpeiden ja kirkon opin mukaisesti papit ja muu hengellistä työtä tekevä henkilöstönsä. Sellaisten yhteiskunnan tai ylikansallisen oikeusyhteisön asettamien ehtojen, jotka rajoittavat kirkolle kuuluvaa oikeutta valita palvelukseensa hengellistä työtä tekevät muilla kuin kirkon omasta arvopohjasta nousevilla perusteilla, voidaan katsoa olevan vastoin kirkon ylipositiivista arvopohjaa.

TyösyRJntädirektiiviä koskevan lainsäädännön valmistelussa on (HE 269/2002) tarkasteltu myös kirkon asemaa. Kirkkolain 6 luvun 1 §:n 2 momentin mukaan kirkon, seurakunnan tai seurakuntayhtymän virassa sekä jumalanpalvelukseen, kirkollisiin toimituksiin, diakoniaan tai opetukseen liittyvässä pysyväisluonteisessa työssä voi olla vain evankelis-luterilaisen kirkon jäsen. Tuomiokapituli voi myöntää tästä kelpoisuusvaatimuksesta erivapauden muun kristillisen kirkon tai uskonnollisen yhdyskunnan papille, jos kirkolliskokous on hyväksynyt tuon kirkon tai uskonnollisen yhdyskunnan kanssa tehdyn sopimuksen pappisviran vastavuoroisen hoitamisen edellytyksistä. Erivapaus voidaan myöntää toistaiseksi tai määräajaksi.

Suomen evankelis-luterilainen kirkko on julkisoikeudellinen yhteisö. Julkisyhteisönä sen palveluksessa on henkilöstöä sekä julkisoikeudellisessa virkasuhteessa että yksityisoikeudellisessa työsopimussuhteessa. Virkasuhteen käytön tarkoituksena on sellaisten kirkolle kuuluvien tehtävien hoitaminen, jotka voivat sisältää julkisen vallan käyttämistä. Kirkon toiminnassa julkista valtaa käytetään kirkon hengellistä työtä tehtäessä (papit, lehtorit,

kanttorit, diakoniatyöntekijät, nuorisotyön- ja lapsityönohjaajat) ja kirkon hallintotehtävissä (hallinto- ja talousasiat, väestörekisteriasiat) sekä kirkolisten toimitusten ja kiinteistöhallinnon avustavissa tehtävissä (esimerkiksi suntiot).

Seurakunnan papin viran hoitamisen edellytyksenä on, että asianomainen henkilö on vihitty pappisvirkaan. Mikäli pappi ei ole pysynyt kirkon tunnustuksessa, voi tuomiokapituli kirkkolain 5 luvun 3 §:n 2 momentin mukaan pidättää hänet pappisviran toimittamisesta ja laissa säädetyin edellytyksin antaa eron pappisvirasta. Perustuslakivaliokunta on lausunnossaan arvioinut perustuslain 6 §:n 2 momentin ja 11 §:n välistä suhdetta seuraavasti: ”Kirkon kirkkolain mukainen perustehtävä on uskonnollinen ja liittyy määrättyyn uskontunnustukseen. Perustuslain 11 §:stä johtuva kirkon oikeus sisäiseen autonomiaan huomioon ottaen valiokunta pitää perustuslain 6 §:n 2 momentista huolimatta mahdollisena, että laissa säädetään kirkon jäsenyys edellytykseksi kirkon omiin virkoihin ja tehtäviin valittaville. Tämä on kiistatonta sellaisiin virkoihin ja tehtäviin nähden, jotka liittyvät suoraan kirkon hengelliseen toimintaan.”

Mahdollisuus ulottuu valiokunnan mielestä kuitenkin myös muunlaisiin virkoihin ja tehtäviin: ”Kirkkolain 6 luvun 1 §:n 2 momentin mukaan työsopimussuhteisen työntekijän on oltava evankelis-luterilaisen kirkon jäsen, mikäli työ on pysyväisluonteista ja liittyy jumalanpalvelukseen, kirkollisiin toimituksiin, diakoniaan tai opetukseen. Silloin kun työntekijän työ liittyy kirkon tehtävän toteuttamiseen, ei työtä ole katsottu olevan mahdollista tehdä ilman jäsenyytenä ilmenevää vakaumusta. Se, milloin työ on sisällöltään kirkon jäsenyyttä edellyttävää, on työsopimussuhteen osalta ratkaistu tapauskohtaisesti sen mukaan, liittyykö työntekijän työtehtäviin käytännön työssä uskonnon harjoittamiseen ja sen opettamiseen liittyviä tehtäviä. Kirkon jäsenyytenä ilmenevällä vakaumuksella on katsottu olevan merkitystä myös sellaisissa tehtävissä, jotka eivät suoranaisesti ole opetus- tai julistustyötä, mutta joilla on liityntää tällaisiin tehtäviin.”

3.3.1 Kirkkolakijärjestelmä ja siihen sisältyvät säädökset

Kirkossa ja sen hallinnossa keskeisimmin ja käytännössä eniten sovellettavat säädökset ovat kirkkolaki, kirkkojärjestys ja kirkon vaalijärjestys. Jos kirkkoa koskevien oikeudellisten normien yleinen ja systemaattinen selostus olisi laadittu muuten kuin normihierarkkisesti, olisi näiden kirkkolainsäädännön

ytimeen kuuluvien säädösten tarkastelun luonnollinen sijainti ollut heti johdantokirjan alussa.

Edellä mainittujen säädösten selostusta kirkon oikeuden kokonaisuutuksessa on myös määrällisesti ollut syytä rajoittaa, koska kirkkolainsäädännön kommentaarikirjojen sisältöjä ei ole ollut tarkoituksenmukaista toistaa tältä osin. Kun kuitenkin myös muissa säädöksissä on viittaus-säännöksiä kirkkolakiin ja kirkkolaissa puolestaan viittauksia yleisiin säädöksiin, on säädösmoninaisuutta ja säädösten keskinäisiä yhteyksiä voitu tuoda esiin myös kirkkolain sisältöjen tarkastelussa muiden säädösten selostamisen yhteydessä.

On syytä kuitenkin erikseen korostaa kirkkolain, kirkkojärjestyksen ja kirkon vaalijärjestyksen keskeistä merkitystä kirkon oikeudessa.

Kirkon järjestysmuodosta ja hallinnosta säädetyn kirkkolain jakaminen vuoden 1994 alusta

Vuoden 1919 hallitusmuodon samoin kuin nykyisen perustuslain mukaan kirkon järjestysmuodosta ja hallinnosta säädetään kirkkolaissa. Laajaksi säädökseksi muodostuneen vuoden 1964 kirkkolain (635/1964) 548 pykälää jaettiin voimassa olevassa vuoden 1993 kirkkolaissa (1054/1993) kirkkolakiin jätettyihin noin 180 pykälään sekä yksinomaan kirkolliskokouksen hyväksymään kirkkojärjestykseen ja kirkon vaalijärjestykseen. Vuoden 1964 kirkkolain korvanneisiin kolmeen säädökseen tuli säännöksiä yhteensä suurin piirtein kumoutunutta kirkkolakia vastaava määrä.

Myös voimassa olevan suppeamman kirkkolain sisältöön ovat keskeisesti vaikuttaneet vuoden 1869 kirkkolain säätämisen periaatteet sekä siitä käytännössä saadut kokemukset. Vaikeasti määriteltävissä olevaa kirkkolain alaa pyrittiin kirkkolain jakamisen yhteydessä toteuttamaan niin, että ”kirkon yksinoikeus ehdottaa kirkkolakia kaikesta, mikä koskee ainoastaan sen omia asioita” toteutuisi nyky-yhteiskuntaan soveltuvalla tavalla.

Kirkkolain jakaminen kirkkolakiin sekä kirkkojärjestykseen ja kirkon vaalijärjestykseen nähtiin kirkon ja valtion taholla suunnilleen samanlaisesti ajankohtaiseksi. Kirkolliskokouksen asetettua marraskuussa 1963 komitean selvittämään kirkkolain jakamista pyydettiin asiassa professori Veli Merikoskelta lausunto. Merikosken mukaan kirkkolain säännöksillä on järjestetty sen menettelyn perusteet, joita on noudatettava saatettaessa voimaan hallitusmuodon ja valtiopäiväjärjestyksen käyttämän kirkkolaki-

käsitteen alaan kuuluvia säännöksiä. Merikoski ehdotti kokonaan uuden säädösmuodon, kirkkoasetuksen, luomista johtuen kirkkolakikäsitteen epämääräisyydestä ja lainsäädäntövallan delegointia koskevasta epävarmuudesta.

Kirkon taholla laajennetun piispainkokouksen asettama komitea (Kirkko ja valtio, 1970) ehdotti, että kirkkolain ja yleisen lain välistä rajaa täsmennettäisiin ottamalla kirkkolakiin ainoastaan kirkon järjestysmuotoa koskevat säännökset, jotka hallitusmuodon mukaan siihen kuuluvat. Edelleen komitea ehdotti, että niistä kirkon taloutta koskevista asioista, jotka eivät liity kirkon ja valtion väliin suhteisiin, annettaisiin perussäännökset kirkkolaissa, ja kirkon elimet saisivat oikeuden määrätä alempiasteisin määräyksiin asioista, joista säädetään kirkkolaissa. Komitean ehdottama malli olisi siten muuttanut kirkkolakia luonteeltaan kirkon järjestysmuotolaiksi.

Jaettaessa kirkkolakia vuoden 1994 alusta kirkkolakiin sekä kirkolliskokouksen itsensä hyväksymiin kirkkojärjestykseen ja kirkon vaalijärjestykseen oli pyrkimyksenä osaltaan myös selventää vuoden 1869 kirkkolain säätämisen taustalla ollutta lähtökohtaa kirkosta itsestensä lähtöisin olevien asioiden kuulumisesta kirkkolakiin. Kirkkolain jakamistyötä vaikeuttivat kirkon järjestyksen (konstituution), kirkon järjestysmuodon, kirkkojärjestyksen ja kirkon hallinnon käsitteisiin komiteatyöskentelyssä (Kirkkojärjestyskomitea 1979) jääneet epäselvyydet ja niiden sen jälkeen lainsäädännössä saamat sisällöt. Kirkkolain uudistamiskomitea ei päätnyt esittämään kirkkolain jakamista Veli Merikosken lausunnon mukaisesti kirkkolakiin ja kirkkoasetukseen, vaan kirkkolakiin sekä kirkkojärjestykseen ja kirkon vaalijärjestykseen.

Vuoden 1993 kirkkolakireformin voisi sanoa eräällä tavoin muodollisesti koskettaneen syvästi schaumanilaisen kirkkolakijärjestelmän ydintä (kirkon oikeus ehdottaa oman lakinsa sisältö), koska kirkkolaista siirtyi kirkon omia asioita koskevia säännöksiä muihin säädöksiin ja kirkolliskokouksen kirkkolain ja kirkkojärjestyksen täytäntöönpanosta antamiin tarkempiin määräyksiin. Toisaalta reformin voisi kuitenkin sanoa myös täydentäneen schaumanilaiseen kirkkolakijärjestelmään sisältyvää ”kirkon oikeudellisen itsemääräämisen periaatetta” siinä suhteessa, että kirkon itsenäisesti ilman valtion myötävaikutusta päätettäviä asioita tuli lisää. Vastaavasti kirkon mahdollisuus omaan sääntelyyn sitä koskevissa asioissa lisääntyi. Kirkolliskokouksen aloiteoikeuden voisi kuitenkin katsoa vuoden 1993 kirkkolakireformissa muuntuneen monimuotoisemmaksi sikäli, että kirkkolakiehdotuksen tekemisen lisäksi kirkko itse alkoi päättää lopullisesti kirkkoa koske-

vasta asiasta, jos asia kuuluu kirkkojärjestyksen tai kirkon vaalijärjestyksen säätämisalaaan.

Vuoden 2000 perustuslain 76 §:nkin mukaan kirkkolaissa on säädettävä kirkon järjestysmuodosta ja hallinnosta. Kirkkolain säätämisyjärjestyksestä ja kirkkolakia koskevasta aloiteoikeudesta on voimassa, mitä niistä erikseen kirkkolaissa säädetään. Sen sijaan siitä, mitä järjestysmuotoon ja hallintoon kuuluu, voidaan perustellusti olla eri mieltä.

Kirkkolakiin kuuluvat perussäännökset kirkon ja valtion välisistä suhteista. Samoin säännökset kirkon ja seurakuntien viranomaisista ja niiden tehtävistä, kirkon jäsenyydestä, jäsenten oikeuksista ja velvollisuuksista sekä taloudellisesti itsehallinnollisten seurakuntien keskinäisistä suhteista ja asemasta hiippakunnassa ja kokonaiskirkossa kuuluvat kirkkolakiin. Kirkon ja seurakuntien toimialaa koskevat säännökset edellyttävät nekin lain tasoa, koska toimialan perusteella määräytyy tulojen ja varojen käyttämisen kohde. Oikeusturvaa koskevat säännökset ovat yleensä laissa, siksi nekin on otettu ”kirkon omaan” lakiin. Kirkollinen hallintolainkäyttö on kuitenkin pääosin siirtynyt hallinto-oikeuksiin. Perustuslain uudistamisen myötä lakitasoisuutta edellyttävä sääntely on myös jonkin verran lisääntynyt.

Kirkon järjestysmuodon kannalta pappisvirka on keskeinen, mikä on ollut perusteena sitä koskevien säännösten sisällyttämiselle kirkkolakiin. Minäkään muun julkisyhteisön normistossa ei ole vastaavia säännöksiä. Hautautointia koskeville säännöksille ei myöskään ennen uutta hautautustoimilakia ollut vertailukohtaa muussa hallinnollisessa lainsäädännössä uskonnonvapauslain yksittäisiä säännöksiä lukuun ottamatta. Kirkkolain ja kirkkojärjestyksen hautautointia koskevia säännöksiä muutettaessa on otettava huomioon uusi hautautustoimilaki ja sen sisältämä yleinen hautautointia koskeva sääntely.

Voimassa olevan kirkkolain säännökset on sijoitettu laissa yhteensä 26 eri lukuun. Pääosin säännösten sisältö vastaa vuonna 1964 annetun kirkkolain säännösten sisältöä, koska lain jakamistyössä ei pyrkimyksenä varsinaisesti ollut muuttaa lain sisältöä, vaan jakaa se kolmeksi eri säädökseksi (kirkkolaki, kirkkojärjestys ja kirkon vaalijärjestys).

Vuonna 1993 annettuun kirkkolakiin on tämän jälkeen jo tehty lukuisia muutoksia, joista hallinto-oikeudellisten normien osalta keskeisimpiä ovat muun muassa kirkkolain 6 lukuun virkamieslainsäädännön muuttumisesta aiheutuneet muutokset (KL 8 a ja 8 b §; 936/1996), lomauttamisesta aiheutuvat säännökset (347/1998), esteellisyydestä (KL 7:5,2; 347/1998) tehdyt muutokset, kirkonkirjojen pitämisessä aiheutuneet muutokset kirkkolain 16

lukuun (619/1998), viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain säätämisestä johtuneet säännösmuutokset kirkkolain 25 luvun 8 §:ään (706/1999).

Vuoden 2004 alusta toteutettiin mittava uudistus, jonka yhteydessä kirkollisissa viranomaisissa käsitellyt lainkäyttöasiat siirrettiin hallinto-oikeuksien ratkaistaviksi sekä hiippakuntahallinto uudistettiin. Myös hautautointia koskevia kirkkolain 17 luvun säännöksiä täsmennettiin uuteen hautaus-toimilakiin yhteensopiviksi (1274/2003).

Myös seurakuntayhtymää koskevat säännökset uusittiin vuoden 2005 alusta (821/2004). Tässä muutoksessa keskeistä on seurakuntayhtymähallinnossa täydellisen ja osittaisen yhteistalouden eron poistuminen.

Kirkkojärjestyksen säädökset kirkon hallinnosta ja määräykset kirkon toiminnasta

Vuoden 1993 kirkkolain 2 luvun 1 §:n 2 momenttiin otetun yleisvaltuutus-säännöksen perusteella kirkolliskokous on hyväksynyt kirkkojärjestyksen (8.11.1991/1055/1993). Kirkon hallintolakikäsitteen kannalta on merkille pantavaa, että tässä kohdin kirkkolaissa käytetään ilmaisua, jonka mukaan kirkkojärjestyksessä säädetään kirkon hallinnosta ”tarkemmin”. Siinä annetaan ”määräyksiä” myös kirkon toiminnasta. Näin ollen kirkkojärjestyksen säännöstämisa la ei ole täsmällisesti sama kuin kirkkolain. Edellä olevassa jaksossa, jossa on tarkasteltu voimassa olevan kirkkolain sisältöä pääosin, on jo mainittu eräiden asiaryhmien osalta säännösjaoista kirkkolain ja kirkkojärjestyksen kesken.

Kirkon järjestysmuotoa koskevat säännökset on sijoitettava kirkkolakiin. Kirkkojärjestykseen otettavat kirkon hallintoa koskevat säännökset ovat kirkkolain sanamuodon mukaan ”tarkempia” (verrattuna kirkkolaissa kirkon hallinnosta säädettyyn). Perustuslain 76 §:ssä ei sen sijaan ole mainintaa siitä, että kirkkolaissa olisi säädettävä kirkon toiminnasta, eikä myöskään kirkkolain 2 luvun 1 §:n 1 momentti määrittele kirkkolain sisältöä siten, että se sisältäisi säännöksiä toiminnasta, vaan kirkkolain 2:1,2 edellyttää tällaisia määräyksiä annettavan kirkkojärjestyksessä. Kirkkolain 4 luvun otsakeena on kuitenkin ”Seurakunnan toiminta”.

Näennäinen ristiriita säännösten välillä tulee ymmärrettäväksi hallinto-käsitteen sisällöstä käsin. Kirkkolakiterminologia käsittää toiminnan puitteiden sääntelyn järjestysmuotoon ja hallintoon kuuluviksi, mutta tärkeämpi

sääntely on ymmärretty (lähinnä) toiminnaksi ja siten kirkkojärjestykseen kuuluvaksi. Tässä kohdin kirkkolain jakajien työssään soveltamaa systematiikkaa voitaisiin pitää hieman problemaattisena. Hallinnon ja toiminnan erottaminen toisistaan on komiteatyöskentelyssäkin osoittautunut vaikeaksi tehtäväksi. Toisaalta myös yleishallinto-oikeudellisesti hallinnon käsite on saanut laajempaa sisältöä ja hallinto on alettu määritellä niin, että siihen sisältyy myös modernin hallinnon hyvinvointivaltion hallintoon liittyvä toiminta. Myös etenkin kirkon hallinnon ylemmillä tasoilla toiminnaksi nimitettyä tapahtumista tai toimenpiteitä voisi luonnehtia ennemminkin hallinnoksi. Kirkossa varsinaisen toiminnan tapahtumapaikkana ovat seurakunnat.

Voimassa olevista säännöksistä voi kuitenkin saada sen käsityksen, että kirkkolaissa ei olisi säännelty ollenkaan kirkon toiminnasta. Perustuslain 76 §:n mukaan kirkkolaissa säädetään kirkon järjestysmuodosta ja hallinnosta. Myös kirkkolain 2 luvun 1 §:n 1 momentissa on tämän mukaisesti säädetty. Vuoden 1993 kirkkolakisäätäjä on kuitenkin ottanut toiseksi momentiksi samaan pykälään säännöksen, jonka mukaan kirkon hallinnosta säädetään tarkemmin kirkolliskokouksen antamassa kirkkojärjestyksessä, jossa annetaan määräyksiä myös kirkon toiminnasta (jota koskevasta sääntelystä ei ole mainintaa perustuslain 76 §:ssä, eikä kirkkolain 2 luvun 1 §:n 2 momentissa). Tämä paradoksaalisuus on kuitenkin ymmärrettävissä siten, että perustuslain ja kirkkolain kyseisten säännösten hallinnon laajaan käsitteeseen voidaan sisällyttää myös kirkon toiminta.

Myös kirkon toiminta kuuluu nimenomaan kirkon omiin asioihin ja siten kirkkolain alaan, minkä vuoksi siitä annettavista määräyksistä on myös voitua ottaa delegointisäännös kirkkolakiin. Tässä kohdin delegointi kirkkolain sanamuodon mukaan on ollut totaalista. Kirkkolain uudistamiskomitean työssä säännödelegointi on perustunut muun muassa Kauko Sipposen näkemukseen delegoinnista, kun kysymyksessä ei ole ollut kokonaisen oikeudenalan sääntelyn siirtäminen tavallisella lailla lain piiristä alemman asteisen säännöksen varaan. Komitea on myös todennut, että muita asioita kuin kirkon järjestysmuotoon ja hallintoon koskevia voidaan säännellä myös oikeusnormein lakia alemmillakin säännöksillä lainsäädännöllisellä valtuutuksella. Kirkkolain 2 luvun 1 §:n 2 momentin mukaan kirkon hallinnosta säädetään tarkemmin kirkkojärjestyksessä, jossa annetaan määräyksiä myös kirkon toiminnasta. Siten kirkon toiminnasta ei ole ollut tarkoitus antaa pelkästään tarkempia määräyksiä kirkkojärjestyksessä. On annettu myös määräyksiä toiminnasta yleensäkin.

Säännösten jakautumisessa kirkkolain ja kirkkojärjestyksen kesken ovat etenkin kirkkojärjestyksen 2 luku (kirkon pyhät toimitukset) sekä luku 6 (viranhaltijat ja työntekijät) sääntelyä, jossa selkeimmin näkyy kirkkolain keventäminen sekä kirkkojärjestyksen keskeinen merkitys käytännön hallintotoiminnan kannalta. Kirkkolakiin on tosin jouduttu myös lisäämään lakitasoista viranhaltijoita koskevaa sääntelyä (mm. KL 6: 8a, 8b, virkasuhteen irtisanominen ja virkasuhteen lakkaaminen ilman irtisanomista).

Kirkkojärjestyksen käsittelyjärjestys kirkolliskokouksessa vastaa kirkkolain hyväksymistä, mutta kirkolliskokous ei tee kirkkojärjestyksen osalta ehdotusta, jonka tutkiminen ja vahvistaminen olisivat eduskunnan ja tasavallan presidentin tehtävä. Kirkkojärjestys hyväksytään siten kirkolliskokouksen päätöksellä suoraan velvoittavaksi oikeusnormistoksi. Hyväksymistä koskevat määränemmistövaatimukset (toisin kuin KVJ:n osalta) ovat samat kuin kirkkolakia hyväksyttäessä.

Kirkon vaalijärjestyksen tarkemmat säännökset eri vaaleista

Kirkon vaalijärjestykseen on koottu kirkon hallinnon eri tason vaaleja koskevat säännökset. Vaalijärjestyksen hyväksyy kirkolliskokous. Kirkon vaalijärjestyksen hyväksymiseen riittää kirkolliskokouksessa yksinkertainen ääntenenemmistö. Kirkon vaalijärjestyksen 2 luku sisältää eräiden yleisten säännösten lisäksi yksityiskohtaiset papin vaalin ja seurakuntavaalien menettelynormit. Piispan vaalia ja muita hiippakunnallisia vaaleja koskevat säännökset ovat 3 luvussa. Nykyisin piispaehdokkaat ovat tiedossa ennen valintaa. Kirkolliskokousedustajien vaaleja koskevissa 4 luvun säännöksissä on omaksuttu järjestelmä, jonka mukaan pappis- ja maallikkoedustajaehdokkaat asetetaan etukäteen. Pappisedustajien vaalissa ovat äänivaltaisia hiippakunnan papit ja maallikkoedustajien välillisessä vaalissa äänioikeutettuja ovat seurakuntavaaleilla valittujen kirkkovaltuustojen tai seurakuntaneuvostojen ja yhteisten kirkkovaltuustojen maallikkojäsenet. Hiippakuntavaltuustojen jäsenten valinta tapahtuu samalla kun kirkolliskokousedustajat valitaan ja vaaleissa noudatetaan samankaltaista menettelyä.

Kirkkojärjestyksen ja kirkon vaalijärjestyksen määräykset ovat kirkon ”omia” säädöksiä, toisin kuin Veli Merikosken ehdottama kirkkoasetus, joka olisi selkeästi ollut valtion säädös. Kirkkolain ja kirkon vaalijärjestyksen välisen sääntelyn raja vedettiin niin, että vaaleista otettiin kirkkolakiin oikeusohjeita, jotka ovat luonteeltaan pysyviä. Komitea pyrki siihen, että vaali-

järjestyksessä käsitellyistä vaaleista olisi säädetty niin tarkkaan kirkkolaissa, että muu sääntely olisi ollut luonteeltaan ”tyypillisiä täytäntöönpanomääräyksiä”. Käytännössä kirkon vaalijärjestysehdotuksen yhteensä 95 pykälään sisältyi vanhan vuoden 1964 kirkkolain säännöksiä ja kirkon säännöskokoelmassa olleita kirkkolain täytäntöönpanomääräyksiä.

Kirkkolakijärjestelmän sisäisestä systematiikasta vaalien osalta voidaan todeta, että vuoden 1993 kirkkolakireformissa kirkkolakiin jätettiin säännökset vaalikelpoisuudesta (KL 7:3) sekä eräitä säännöksiä papinvaalista ja seurakuntavaaleista (KL 8 lukuun yleiset säännökset papinvaalista, seurakuntavaaleista, äänioikeudesta, ehdokkaan suostumuksesta ja poikkeuksellisista seurakuntavaaleista). Kuitenkin ehkä hieman arkaluonteiseksi koettu seurakuntavaalien ehdokaslistojen yhdistelmään liitettävästä ehdokaslistan nimityksestä otettiin määräys kirkon vaalijärjestyksen 2 luvun 32 §:n 2 momentiksi, jolloin sen hyväksymiseen riitti kirkolliskokouksen äänestyksessä yksinkertainen enemmistö.

3.3.2 Kirkkolain, kirkkojärjestyksen ja kirkon vaalijärjestyksen pääasiallinen sisältö asiaryhmittäin

Kirkkolain, kirkkojärjestyksen ja kirkon vaalijärjestyksen säännöksissä on joissakin kohdin käsitelty samoja asioita. Seuraavassa jaksossa on eri säädöksistä koottu asiaryhmittäin sääntelyä kokonaiskuvan saamiseksi eritasoisesta sääntelystä.

Kirkon tunnustus ja tehtävä

Nykyisen kirkkolain ensimmäiseen lukuun sisältyvät perussäännökset kirkon tunnustuksesta ja tehtävistä. Kirkkojärjestyksen ensimmäiseen lukuun on vastaavasti otettu tarkemmat säännökset siitä, mitä kirkon tunnustukseen sisältyy ja mitä kirkko pitää ”korkeimpana ohjeenaan”. Kirkkojärjestykseen sisältyy säännöksiä kirkon tehtäviin kuuluvista asioista, kirkon pyhistä toimituksista, kristillisestä kasvatuksesta, opetuksesta, konfirmaatiosta, sielunhoidosta ja ripistä sekä seurakunnan toiminnasta. Kirkkokurista on kirkkojärjestyksessä otsake sekä yleisluontoiset säännökset diakoniasta ja lähetystyöstä.

Kirkon jäsenyys ja kirkonkirjat

Kirkkolain ensimmäiseen lukuun on sisällytetty säännökset kirkon jäsenyyden perusteista. Kirkon jäseneksi tullaan kasteessa. Kirkkolain mukaan kirkkojärjestyksessä määrätään siitä, miten jo kastettu henkilö otetaan kirkon jäseneksi. Kirkkolaki viittaa myös uskonnonvapauslakiin kirkon jäseneksi tulemisen ja kirkosta eroamisen osalta. Alle kaksitoistavuotiaan lapsen kirkkoon liittämiseksi kirkkolaissa on säädetty ehdoksi se, että lapsen vanhempi tai huoltaja on kirkon jäsen ja että lapsen jäsenyydestä sopiminen tai päättäminen on tapahtunut uskonnonvapauslain 3 §:ssä säädetyllä tavalla.

Kirkkojärjestyksen ensimmäisessä luvussa on tarkemmat säännökset kastettavan lapsen, rippikoulun käyneen evankelis-luterilaiseen kirkkoon aikaisemmin kuuluneen henkilön sekä muun säädetyn iän täyttäneen, evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuulumattoman henkilön kirkon jäseneksi ottamisesta. Seurakunnan neuvosto (kirkkoneuvosto tai seurakuntaneuvosto) ratkaisee kirkkoon liittymistä koskevan asian, jollei kirkkoherra ole suostunut pyyntöön.

Kirkkolain, kirkkojärjestyksen ja uskonnonvapauslain säännökset muodostavat jäsenyyttä koskevan säädöskokonaisuuden. Näihin kolmeen säädökseen sisältyvien jäsenyyttä koskevien säännösten perusteella määräytyy kirkkoon kuuluminen.

Kirkon jäsenyys tuo oikeuden päästä osalliseksi kirkon pyhistä toimituksista ja seurakunnan tarjoamista muista eduista. Kirkkojärjestyksen 1 luvun 4 §:n 2 momenttiin (1558/2001) on otettu säännökset muun kristillisen kirkon tai uskonnollisen yhdyskunnan jäsenen oikeudesta muun muassa päästä osalliseksi kirkon pyhistä toimituksista ja seurakunnan muusta toiminnasta. Säännöksessä on edellytetty kirkon (oman) jäsenen asemaan pääsemiselle kirkolliskokouksen hyväksymää sopimusta tuon kirkon tai uskonnollisen yhdyskunnan kanssa.

Kirkonkirjojen määrittelyä sekä niiden pitämistä koskevat säännökset on sisällytetty kirkkolain 16 lukuun. Myös yleisluontoiset säännökset asiakirjojen säilyttämisestä ja tallentamisesta on otettu tähän kirkkolain lukuun. Samaan asiaryhmään kuuluvista asioista on kirkkojärjestyksen 16 luvussa säännelty muun muassa keskusrekisteristä ja kirkonkirjoihin perustuvien todistusten antamisoikeudesta.

Kirkkolaki ja sen säätäminen

Kirkkolain toisessa luvussa ovat tärkeät perustuslain 76 §:ään liittyvät kirkkolakia ja sen säätämistä koskevat säännökset. Siinä on säädetty myös kirkkojärjestyksestä sekä kirkon vaalijärjestyksestä ja täytäntöönpanomääräysten antamisesta.

Kirkon hallintorakenne ja kielellinen jako

Kirkon hallinnollista ja kielellistä jakoa koskevat säännökset ovat kirkkolakiin kuuluvia. Näiden säännösten perusteella tulevat sovellettaviksi myös kotikuntalaki, kielilaki ja laki saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa.

Kirkon hallinnon sääntelyssä kirkkoneuvostoa koskevia säännöksiä sovelletaan suurelta osin seurakuntayhtymän seurakuntaneuvostoihin sekä kirkkovaltuustoa koskevia säännöksiä yhteisiin kirkkovaltuustoihin. Seurakunnan, seurakuntayhtymän ja kirkon eri hallintoelimiä koskevat säännökset on sijoitettu kirkkolakiin ja kirkkojärjestykseen siten, että kirkkolakiin on otettu tärkeämmät ja yleisluontoisemmat säännökset koskien muun muassa päätösvaltaa ja sen siirtämistä, ja kirkkojärjestyksessä säänneltäväksi on jätetty tarkemmat yksityiskohdat, muun muassa hallintoelimen seurakunnan väkilukuun suhteutettu koko ja kokousten kulkuun liittyvät asiat.

Seurakuntien hallintoelinten päätöksentekoon on kirkkolaissa säädetty eräitä rajoituksia. Kirkkovaltuustossa vaaditaan päätöksen tekemiseen eräissä asioissa KL 9 luvun 3 §:n sisältyvien määräenemmistösäännösten mukaan, että vähintään kaksi kolmannelta saapuvilla olevista ja enemmän kuin puolet kaikista valtuuston jäsenistä kannattaa päätöstä. Tällainen asia on muun muassa kirkon ja siihen kuuluvien rakennusten tai siunauskappelin rakentaminen, purkaminen tai olennainen korjaaminen. Määräenemmistövaatimus koskee myös kappelin, seurakuntatalon tai leiri- ja kurssikeskuksen rakentamista taikka hautausmaan perustamista tai laajentamista. Myös kiinteän omaisuuden luovuttaminen sekä uuden viran perustaminen (mutta ei viran lakkauttaminen) vaativat kirkkovaltuuston päätöksenteossa määräenemmistöstä.

Seurakuntahallinnossa on myös eräissä asioissa päätösten alistamisvelvoite. Kirkkolain 14 luvun säännösten mukaan seurakunnan kirkon omistaman kirkon maan luovuttamispäätös samoin kuin kirkkovaltuuston päätös, joka koskee seurakunnan kiinteän omaisuuden luovuttamista, on alistettava

kirkkohallituksen vahvistettavaksi. Samoin eräiden ohjesääntöjen hyväksyminen ja jotkut päätökset on alistettava kirkkolainsäädännön mukaan joko tuomiokapitulin tai kirkkohallituksen vahvistettaviksi. (Ks. alistettavista asioista tarkempi selostus käsitehakemisto / Alistettavat päätökset.)

Rovastikuntatasolla ei rovastikuntakokouksista enää ole säännöksiä. Rovastikunnallisen toiminnan osalta vastuu jää suurelta osin lääninrovasteille, joita koskevat säännökset on sijoitettu tuomiokapitulia koskevien säännösten yhteyteen. Lääninrovastit toimivat piispan ja tuomiokapitulin apuna rovastikunnan kirkollisessa hallinnossa.

Hiippakuntatasolla ovat hiippakuntakokousten sijaan tulleet hiippakuntavaltuustot ja tuomiokapitulit laajentuneet viiden jäsenen kollegiosta seitsemän jäsentä käsittäviksi hallintoelimiksi jonkin verran muuttunein tehtävin. Hiippakuntavaltuustoa koskevat säännökset on otettu kirkkolain lukuun 17 b. Kirkkojärjestykseen ei ole otettu erikseen lukua uutta hallintoelintä (hiippakuntavaltuusto) koskevia yksityiskohtia koskevaa sääntelyä varten. Sen sijaan piispaa, tuomiokapitulia kirkolliskokousta, piispainkokousta, kirkkohallitusta ja kirkon keskusrahastoa koskevat säännökset jakautuvat kirkkolakiin ja kirkkojärjestykseen otettujen säännösten kesken.

Kokonaiskirkon tasolla kirkkolaissa ja kirkkojärjestyksessä on kirkolliskokousta ja kirkkohallitusta koskevat säännökset sijoitettu eri lukuihin. Kirkon keskusrahastoa koskevat säännökset ovat kirkkohallitutusta koskevien säännösten yhteydessä.

Hallintoon liittyvät yleiset määräykset

Seurakunnan hallintoon liittyvät yleiset määräykset jakautuvat kirkkolain ja kirkkojärjestyksen kesken siten, että seurakuntien itsenäistä hallintoa ja taloutta koskevat säännökset sekä seurakunnan ja seurakuntayhtymän hallintoelimiä koskevat yleiset säännökset sisältyvät KL 7 lukuun. Tähän lukuun on sisällytetty myös luottamustoimien vaalikelpoisuutta, toimielinten päätösvaltaisuutta, äänestämistä ja vaaleja koskevat yleiset säännökset sekä kirkon hallintoa koskevat omat esteellisyysäännökset ja viittaukset jäävysasioissa eräiltä osin hallintolakiin. Myös seurakunnan toimielinten kokousten julkisuudesta ja seurakunnan ja seurakuntayhtymän nimenkirjoitusoikeudesta on otettu säännökset kirkkolain yleisiin määräyksiin. Nimenkirjoitusoikeuden osalta vuoden 2005 alusta lähtien asiasta on päättänyt kirkkoneuvosto, seurakuntaneuvosto tai yhteinen kirkkoneuvosto.

Kirkkojärjestykseen on jätetty yleisistä määräyksistä lähinnä kokousmenettelyyn liittyviä säännöksiä.

Pappisvirka

Kirkkolain ja kirkkojärjestyksen luvuissa 5 ovat säännökset pappisvirasta. Kirkkolain sääntelytasoa ovat edellyttäneet rippisalaisuutta ja pappisvirasta eroamista koskevat säännökset. Kirkkolaissa on säännökset erityisestä menettelystä papin poiketessa kirkon tunnustuksesta.

Henkilöstö

Kirkkolain ja kirkkojärjestyksen luvuissa 6 ovat säännökset viranhaltijoista ja työntekijöistä. Lakitasoisuutta ovat vaatineet säännökset kirkon palveluksessa olevien kirkkoon kuulumisesta, ulkomaalaisten kelpoisuudesta kirkon, seurakunnan tai seurakuntayhtymän virkaan sekä ulkomaisista opinnoista ja tutkintotodistuksista. Vaitiolovelvollisuuden osalta on kirkkolain lisäksi viitattu lakiin viranomaisten toiminnan julkisuudesta (621/1999) ja ”muuhun lakiin” (tällainen ”muu laki” voisi olla esim. väestötietolaki [507/1993], jossa on tietojen ilmaisemisen kieltö). Viranhaltijoiden oikeuksiin puuttuminen on vaatinut lakitasoista sääntelyä myös muun muassa irtisanomisperusteiden ja irtisanomismenettelyn, virantoimituksesta pidättämisen sekä sitä koskevan menettelyn osalta samoin kuin terveystarkastusten, rekisteriotteen esittämismisvelvollisuuden, asumisvelvollisuuden, lomauttamisen ja sitä koskevan menettelyn sekä asumisvelvollisuuden osalta. Myös virasta eroamisesta sekä kirkon virka- ja työehtosopimuksista on säännökset laissa.

Kirkkolain 6 lukuun on otettu säännökset seurakunnan (seurakuntien eräistä yhteisistä) ja seurakuntayhtymän viroista. Kirkkolain mukaan seurakunnassa tulee olla kirkkoherran virka. Muista viroista, joita seurakunnan tulee tehtäviensä täyttämiseksi perustaa, on sääntelytasona kirkkojärjestys.

Kirkkolaissa on myös säännökset virkasäännöstä, joka ei koske kirkkolain sanamuodon mukaan papinvirkaan nimitettyä taikka seurakuntapastoriksi tai papinviran hoitajaksi määrättyä pappia eikä lehtorin- tai kanttorinvirkaan nimitettyä viranhaltijaa, jollei kirkkojärjestyksessä toisin määrätä. Tästä kirkkolain säännöksestä seuraa, että muun muassa edellä mainittujen viranhaltijaryhmien osalta on eräistä asiaryhmistä virkasäännön määräysten

sijasta oltava säännökset kirkkolaissa tai kirkkojärjestyksessä. Niinpä kirkkojärjestyksen luvussa 6 on virkoja koskevien yhteisten määräysten lisäksi myös säännökset seurakunnassa olevista pakollisista viroista sekä kirkkoherralta ja muilta viranhaltijoilta vaadittavasta kielitaidosta.

Kirkkojärjestyksen samassa luvussa on myös säännökset muun muassa viranhaltijan sivutoimista ja viittaussäännökset muun muassa Euroopan yhteisön yleisen tutkintojen tunnustamisjärjestelmän voimaannpanosta annettuun lakiin (1597/1992) sekä lakiin ulkomailla suoritettujen korkeakouluopintojen tuottamasta virkakelpoisuudesta (531/1986). Kirkkojärjestyksen 6 luku sisältää säännökset muun muassa kirkkoherran ja kappalaisen virantäyttöprosesseista. Tuomiokapitulit arvioivat kirkkojärjestyksen mukaan kirkkoherran hakijoiden kelpoisuutta virkaan sekä tämän jälkeen asettavat ehdollepanossa pätevistä hakijoista vaalisijoille kolme siinä järjestyksessä kuin heidät katsotaan taitaviksi ja kykeneviksi virkaan, ottaen huomioon viran erityiset tarpeet (vain pätevyysarvioinnissa, mutta ei ehdollepanossa, voidaan ottaa huomioon KJ 6:24 mukaan vaaliehtokkaaksi kelpoisuudessa hakijalta ilmeisesti puuttuvat viran hoitamiseen tarvittavat edellytykset).

Kirkkojärjestyksessä on myös säännökset kirkkoherran tehtävistä, lehtorin ja kanttorin viroista sekä seurakuntien yhteisistä viroista ja muista viroista. Papin oikeuttamisesta toimimaan kristillisen yhdistyksen, säätiön tai laitoksen palveluksessa on myös yleisluontoiset säännökset. Tällaisessa tehtävässä toimivat papit kuuluvat pappisvirkansa osalta jonkin hiippakunnan papistoon. Toisin kuin seurakuntaviroissa oleviin, näihin pappeihin ei tuomiokapitulin toimesta voida kurinpitörangaistuksena soveltaa sanktioita, jotka liittyvät papinvirkaan.

Vaalit

Vaikka kirkon erilaisia vaaleja koskevat säännökset on vuoden 1994 kirkkolakireformissa siirretty kirkolliskokouksen hyväksymään kirkon vaalijärjestykseen, on kirkkolakiin kuitenkin jouduttu jättämään joitakin vaaleihin liittyviä säännöksiä. Tällaisia ovat kirkkolain 8 lukuun sisällytetyt papinvaalia ja seurakuntavaaleja koskevat yleisluontoiset säännökset. Muun muassa seurakunnan jäsenen äänioikeudesta seurakuntavaaleissa ja papinvaalissa on säännökset kirkkolain 8 luvun 3 §:ssä.

Seurakuntajaon muuttaminen ja talous

Seurakuntajaon muuttamista ja seurakunnan taloutta koskevien säännösten osalta voidaan myös todeta säännösten jakautuminen yleisluontoisuuden ja tärkeyden perusteella siten, että kirkkolaissa on säädetty yleisistä puitteista (aloiteoikeus ja henkilöstön siirtäminen sekä seurakunnan varojen käyttäminen, kirkollisveroa koskevat säännökset) ja kirkkojärjestyksessä yksityiskohteisemmin (aloitteen lähettäminen ja sen käsittelyyn liittyvä menettely, talousarvion hyväksymiseen ja tilintarkastukseen liittyvät asiat). Kirkkolakiin on sen sijaan sisällytetty kirkkoa, seurakunnan kiinteistöjä ja rakennus-suojelua koskevat säännökset. Kirkon ja kappelin käyttämisestä on otettu säännöksiä kirkkojärjestyksen 14 lukuun. Kirkollisen rakennuksen määrittely sisältyy kirkkolain 14 luvun 2 §:ään. Samassa luvussa on säännelty kirkonmaan ja muun kiinteistön luovuttamisesta, kirkollisten rakennusten suojelusta ja siihen liittyvistä kirkon omista toimenpiteistä sekä viitattu rakennussuojelulakiin.

Hautaustoimi

Hautaoikeudesta on sääntelyä kirkkolain lisäksi myös hautaustoimilaissa. Sen sijaan kirkkojärjestykseen ei ole hautaustointia koskevaan lukuun otettu säännöksiä hautaoikeudesta. Kirkkolain 17 luvun 2 §:n mukaan oikeudesta tulla haudatuksi seurakunnan hautausmaahan säädetään hautaustoimilaissa. Hautaoikeuden luovuttamisesta on kuitenkin saman pykälän mukaan kirkkoneuvoston harkintavaltaan jätetty hautaoikeuden luovuttaminen muullekin kuin hautaustoimilain 4 §:ssä tarkoitetulle vainajalle. Kyseisessä hautaustoimilain pykälässä nimenomaisesti veloitetaan vaadittaessa osoittamaan hautasija vainajalle sen seurakunnan tai seurakuntayhtymän toimesta, jonka alueella vainajalla oli kuolinhetkellä kotikuntalaissa tarkoitettu kotipaikka tai ellei tällaista kotipaikkaa ollut, sen seurakunnan toimesta, jonka alueella vainaja muuten asui. Vastaavasti ulkomailla asuneella ja Suomen kansalaisena kuolleelle hautasija on osoitettava viimeisen Suomessa olleen asuinpaikan mukaan.

Kirkkolain säännösten mukaan määräytyy myös hautaoikeuden haltijan käsite. Pääsäännön mukaan siitä, kuka on hautaoikeuden haltija, ja siitä keitä hautaan voidaan haudata, sovitaan hautaa luovutettaessa. Jos tällaista sopimusta ei ole tehty vuoden kuluessa haudan luovutuspäivästä tai jos tehty

sopimusta ei voida olosuhteiden muuttumisen vuoksi noudattaa, määräytyy hautaoikeuden haltija KL 17 luvun 3 §:n 2 momentin mukaan. Sen sijaan silloin, kun haetaan haudattaviin ei voida soveltaa sopimusmääräystä, määräytyy haetaan haudattavien järjestys KL 17 luvun 4 §:n säännösten mukaisesti.

Kirkkolain ja hautaustoimilain välisessä sääntelyssä hautaustoimeen liittyvien erimielisyyksien ratkaiseminen on jaettu kirkollisten viranomaisten ja yleisten tuomioistuinten kesken. Kirkkolain 17 luvun 6 §:n mukaan *kirkkoneuvostolle* on säädetty erimielisyyksien ratkaisemisvelvollisuus hautaoikeutta, hautaoikeuden haltijaa tai sitä keitä haetaan voidaan haudata, haudan haltijan velvollisuuksia tai muuta hautaa koskevassa asiassa, *jollei hautaustoimilaista muuta johdu*. Hautaustoimilain 23 §:n mukaan erimielisyydet, jotka koskevat hautaamisen tapaa, paikkaa tai hautaustoimitusta, käsitellään hautausjärjestelyistä huolehtivien henkilöiden kanteesta siinä käräjäoikeudessa, jonka tuomiopiiriin vainajan kotikunta hänen kuollessaan kuului.

Kirkkolain ja kirkkojärjestyksen 17 luvun hautaustointia koskevat säännökset on näissä kahdessa säädöksessä ryhmitelty siten, että hautausmaan perustamista ja lakkauttamista, hautaoikeutta, hautaoikeuden haltijaa, hautausjärjestystä ja haudan hoitoa koskevat yleiset säännökset on sisällytetty kirkkolakiin. Samoin kirkkolaissa on säännelty erimielisyyden ratkaisemisesta ja hautaustoimen ohjesäännöstä sekä yleisesti hautausmaakaavasta ja hautausmaan käyttösuunnitelmasta. Kirkkojärjestykseen on jätetty hautaustoimen yksityiskohtaisempi sääntely, kuten esimerkiksi säännökset hautausmaan ja siunauskappelin vihkimisestä ja hautakartasta sekä hautausmaakaavan tarkemmasta sisällöstä.

Oikeusturva ja hallintolainkäyttö

Oikeusturvaa koskevat säännökset kirkon hallintoon kuuluvasta kurinpitomenettelystä, alistamisesta ja muutoksenhausta sisältyvät kirkkolakiin. Pappeja koskevista kurinpitorangeistuksista on säännökset KL 23 luvun 9 §:ssä. Virkavelvollisuuksiaan vastaan toimivia tai niitä laiminlyöviä muita viranhaltijoita koskevista kurinpitorangeistuksista on sen sijaan säädetty saman kirkkolain 8 §:ssä. Kirkkolain 24 lukuun on koottu alistamista ja muutoksenhakua koskevat säännökset.

Tuomiokapitulien siirryttyä vuoden 1997 alusta kokonaan kirkon sisäisiksi hallintoelimiksi niiden ei enää katsottu täyttävän PL 21 §:n ja Euroopan

ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan mukaista vaatimusta jokaisen oikeudesta saada oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva päätös riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäviksi. Tosin tuomiokapitulienkin lainkäyttöpäätöksistä jatkovalitukset menivät korkeimpaan hallinto-oikeuteen, joten tältä osin em. vaatimukset kuitenkin täyttyivät. Kirkolliskokouksen kirkkolakimuutosehdotus kirkollisvalitusten käsittelyn siirtämisestä tuomiokapituleilta yleisiin hallinto-oikeuksiin tuli kirkkolaissa voimaan vuoden 2004 alusta. Kirkon hallinnossa tämä on merkinnyt muun muassa oikaisuvaatimusmenettelyn laajenemista ja ainakin jossakin määrin muutoksenhakuajkojen pidentymistä. Kirkkolain 24 luvun 14 §:ssä on säädetty oikaisuvaatimus- ja valitusoikeuden rajoittamisesta.

Täydentävät säännökset

Kirkkolain 25 lukuun on sisällytetty täydentäviä säännöksiä muun muassa täytäntöönpanokelpoisuudesta ja pöytäkirjan nähtävillä pitämisestä, tiedoksiannoista sekä hallintolain, sähköisestä asioinnista viranomaisten toiminnasta annetun lain ja säädettyjen määräaikojen laskemisesta annetun lain soveltamisesta kirkon hallinnossa. Tähän 25 lukuun on sisällytetty myös muun muassa esittelijän vastuuta sekä naisten ja miesten edustusta kirkollisissa toimielimissä koskevat säännökset. Poikkeusoloja koskevat säännökset ovat myös samassa luvussa. Kokouksen johtamisesta ja puheoikeuden rajoittamisesta on 6 §:ssä varsin yksityiskohtaisia säännöksiä, jotka vastaavat luonteeltaan yleensä kirkkojärjestykseen sisällytettävää sääntelyä.

3.4 NS. KIRKOLLISET LAIT

Käsite ”kirkollinen laki” tarkoittaa jo aiemmin noudattamani määrittelyn mukaan kirkollisista asioista säännöksiä sisältävää, vain kirkon hallinnossa noudatettavaa lakia, joka ei ole kirkkolaki. Tällaisesta laista kirkolliskokous ei tee kirkkolain 2 luvun 2 §:n 1 momentin mukaista ehdotusta. Kysymys on yleisestä valtion säätämästä laista, jonka sisältöä voidaan eduskunnassa muuttaa. Tällainen laki on siinä mielessä kirkon hallinnon kannalta paradoksaalinen, että sen sisältö koskee kirkollisia asioita, mutta sen ei ole katsottu sisältävän *ainoastaan* kirkon omia asioita. Kirkkolakijärjestelmän kannalta

tarkasteltuna tällaisessa kirkollisessa laissa voi olla kysymys kirkon omista asioista, mutta kun ne eivät koske *yksinomaan* kirkkoa (vaikkakin sovelletaan vain evankelis-luterilaiseen kirkkoon), on tällainen laki säädettävä valtion yleisenä lakina.

Kirkolliseen lakiin liittyvään paradoksaalisuuteen kuuluu sekin, että tarve tällaisen lain säätämiseen on kirkolla, mutta käytännössä on vaikeata ajatella valtion aloitteellisuutta kirkollisen lain säätämiseksi. Kun kirkko ei muissa kirkkoa koskevissa asioissa kuin kirkkolakiasioissa voi tehdä kirkkolakijärjestelmän mukaista aloitetta, on virallisesti kysymys kirkon esityksistä tai toivomuksista valtiolle kirkon tarvitseman yleisen, kirkollisen eli vain kirkon hallinnossa sovellettavan lain säätämiseksi. Tällöin kuitenkin kirkolliskokoukselta tullutta esitystä tai toivomusta kirkollisen lain säätämisestä on mahdollista sisällöllisesti muuttaa vapaasti kirkkolain käsittelyyn kuuluvan muutoskiellon estämättä.

Jos olisi kysymys lainsäädäntöasiasta, jossa on kysymys kirkon ja valtion välisistä suhteista ja aloite lähtisi valtiolta, olisi kirkkoa kuultava. Tässä kohdin periaatteessa yhtenevät kaksi eri järjestelyä: kirkollinen laki ja sen säätäminen sekä kirkon oikeus tulla kuulluksi sen ja valtion välisistä suhteista säädettäessä. Kysymys siitä, milloin kirkkoa olisi kuultava, on synnyttänyt erilaisia tulkintoja ja käytäntöjä.

Kirkkolakijärjestelmää luotaessa päädyttiin aikanaan kirkollisveron suorittamisen perusteita koskevien säännösten jättämiseen kirkkolain alan ulkopuolelle. Kirkkolakiin on kylläkin otettu yleisiä säännöksiä kirkollisverosta, mutta kirkollisen verotusoikeuden perusteet jäivät yksinomaan riippumaan valtion säätämästä laista. Kirkon itsenäisyyden kannalta tätä voidaan pitää ongelmallisena. Se merkitsee käytännössä riippuvuutta valtion lainsäädäntömonopolista eli kirkon kannalta keskeisestä tulonmuodostukseen vaikuttavasta tekijästä. Tosin kirkkolain 2 luvun 2 §:n 3 momentin mukaan säädettäessä asioista, jotka koskevat kirkon suhdetta valtioon, on kirkolle varattava tilaisuus antaa lausunto. Kirkko ei kuitenkaan tee kirkkolakijärjestelmän mukaisesti ehdotusta sitä koskevien verolakien sisällöstä. Kirkkolain 20 luvun 7 §:n 2 momentin 6 kohdan mukaan kirkolliskokouksen tehtävänä on tehdä esityksiä ja lausua toivomuksia valtioneuvostolle erinäisissä kysymyksissä, joihin voi kuulua myös kirkon taloutta koskevia asioita.

Kirkollisessa laissa ei välttämättä tarvitsisi olla kysymys kirkon ja valtion välisistä suhteista, tai ainakin käytännössä on ollut vaikea erottaa, onko selaisissa laeissa ollut tarkkaan ottaen kysymys niistä vai ”lähes yksinomaan” kirkon asioista, jolloin olisi oikeastaan tulkintakysymys, kuuluisiko säädös

kirkkolakina säädettäväksi. Tällaisen lain todennäköisin käsittelyjärjestys olisi aloitteen lähteminen kirkollishallinnosta, mutta se käsiteltäisiin yksinomaan yhteiskunnan säätämänä kirkollisena lakina. Varsinaiseen kirkkolakijärjestelmään kuulumattomina, joskin siihen läheisesti liittyvinä, voidaan siten pitää eräitä yleisinä lakeina säädettyjä kirkollisia lakeja. Niiden käsitteilyä erillään kirkkoa koskevista muista yleisistä laeista voidaan puoltaa, koska kirkollisten lakien ja kirkkolain kesken ei voine tulla soveltamisalariistiriitaa. Kirkolliset lait tulevat lähtökohtaisesti sovellettaviksi vain kirkon hallinnossa, eivät yhteiskunnassa muuten.

Kirkkolakijärjestelmän yhdeksi periaatteeksi heti järjestelmän alussa muodostui, ettei kirkon palveluksessa olevien palkkauksesta voitu säätää kirkkolaissa vaan yleisessä laissa taikka kirkollisessa laissa. Käytännössä säätämisen suhteen omaksuttiin vähitellen kuitenkin jonkinlainen lainsäädännöllinen sekalinja, koska kirkkolakiinkin on jo alkuvaiheesta lähtien sisällytetty yleisluontoisia säännöksiä muun muassa palkkauksesta ja palkan maksamiseen liittyvistä hallinnollisista kysymyksistä. Evankelis-luterilaisen kirkon palkkauslaki (105/1966) korvattiin vielä uudemmalla samannimisellä palkkauslailla 22.12.1983 (1035/1983), vaikka kirkkoa koskeva virka- ja työehtojärjestelmä oli tullut voimaan jo vuoden 1975 alusta. Palkkauslaki jäi vasta tämän jälkeen vähitellen tarpeettomaksi ja lopulta se kumottiin lailla evankelis-luterilaisen kirkon palkkauslain kumoamisesta (391/1990).

Laki kirkon keskusrahastosta (895/1941)

Kirkkolain 22 luvun 8 §:n mukaan seurakuntien tulee maksaa 1940-luvulla perustettuun kirkon keskusrahastoon eläkemaksu, jonka perusteista on säädetty kirkkolaissa. Samoin keskusrahastoon maksetaan kirkkolain mukainen perusmaksu ja lisämaksu. Kirkon keskusrahastosta annetussa laissa (895/1941) ja siihen liittyvässä täytäntöönpanoasetuksessa (982/1944) on säännökset keskusrahaston tehtävistä sekä sen hallinnosta ja varojen hoidosta.

Kirkon keskusrahaston varoja käytetään taloudellisesti heikossa asemassa olevien seurakuntien tukemiseksi ja kirkon yhteisiin tarkoituksiin kirkkolaissa säädetyllä tavalla. Avustusten jakamisesta ja lainojen myöntämisestä päättää kirkkohallitus kirkolliskokouksen rahastolle vuosittain vahvistaman talousarvion rajoissa.

Kirkon viranhaltijoiden ja työntekijöiden kirkon eläkelain (KiEL) mukaiset eläkkeet maksetaan kirkon keskusrahastosta.

Kirkolliskokous päätti 11.11.2004, että seurakuntien on vuonna 2005 suoritettava Kirkon keskusrahastolle kirkkolain 22 luvun 8 §:n 1 kohdassa säädettyä perusmaksuna 5,2 % vuonna 2003 toimitetun verotuksen laskennallisesta kirkollisverosta ja maksettavan yhteisöveron osuudesta. Lisäksi kirkolliskokous päätti, että seurakuntien on suoritettava kirkkolain 22 luvun 8 §:n 3 kohdassa säädetty lisämaksu, joka määrätään em. lainkohdan mukaisesti maksettavan yhteisöveron seurakunnalle tulevasta osuudesta.

Kirkkolain 22 luvun 8 §:n mukaan määräytyy seurakuntien ja seurakuntayhtymien velvollisuus vuosittain maksaa kirkon keskusrahastolle (perusmaksun ja lisämaksun lisäksi) eläkemaksua eläkkeiden ja perhe-eläkkeiden maksamista ja rahastoimista varten eläketurvan alaiselle viranhaltijalle tai työntekijälle.

Kirkkohallituksen yleiskirjeessä 32/2004 on seuraava tiedote KiEL-eläkemaksujen määräytymisestä 1.1.2005 alkaen:

Työnantajan KiEL-maksu ei ole enää 27 % vuoden 2005 alusta. Kirkolliskokouksen marraskuussa 2004 tekemän päätöksen perusteella vuoden 2005 alusta myös KiEL-työnantajat ryhtyvät maksamaan omavastuuosuutta työkyvyttömyyseläkkeistä. Työnantajan KiEL-maksua alennetaan kuitenkin niin, että jos työnantajalla on keskimääräisesti työkyvyttömyyseläketapauksia, työnantajan maksurasitus (työnantajan eläkemaksu + omavastuuosuus työkyvyttömyyseläkkeistä) on sama kuin työnantajamaksu viime vuosina eli 27 %. Järjestelmällä pyritään siihen, että työnantajalla olisi tätäkin kautta intressi työntekijöiden työkyvyn ylläpitoon. Työnantajat luokitellaan koon mukaan neljään ryhmään, jolle kullekin on määritelty oma omavastuuosuus ja työnantajamaksuprosentti.

Kirkon keskusrahasto toimii käytännössä kirkkohallituksen yhteydessä ja kirkkohallitus toimii sen hallituksena.

Evangelis-luterilaisen kirkon eläkelaki (298/1966) ja evangelis-luterilaisen kirkon perhe-eläkelaki (258/1970)

Evangelis-luterilaisen kirkon eläkelaki (298/1966) ja siihen liittyvä asetus (618/1966) sekä evangelis-luterilaisen kirkon perhe-eläkelaki (258/1970) ja siihen liittyvä asetus (399/1970) kytkevät kirkon maksamat eläkkeet läheisesti valtion eläke- ja perhe-eläkelain mukaiseen järjestelmään. Kirkon eläkkeitä koskevat säännökset vastaavat aineelliselta sisällöltään valtion eläkesäännöksiä. Kirkon keskusrahasto toimii kirkon eläkelaitoksena.

Nykyisen kirkkolain 22 luvun 7 §:n 1 momentin mukaan virka- ja työsuhteessa kirkkoon, seurakuntaan tai seurakuntayhtymään olleelle henkilölle maksetaan eläkettä ja hänen kuoltuaan suoritetaan perhe-eläkettä kirkon keskusrahastosta niin kuin siitä erikseen säädetään. Saman pykälän 2 ja 3 momentin mukaan kirkon keskusrahasto voi erityistapauksissa sopia yhdistyksen, muun yhtymän, säätiön tai laitoksen palveluksessa olleiden pappien ja lehtoreiden samoin kuin sellaisten henkilöiden eläkkeistä tai heidän jälkeensä perhe-eläkkeistä, jotka ovat olleet kirkkojenvälisen tai vastaavan järjestön tai ulkosuomalaisytyössä muun evankelis-luterilaisen kirkon tai sen seurakunnan palveluksessa tahi lähetystyössä taikka diakonissalaitoksessa diakonissana opetustehtävissä. Kirkkolakiin on katsottu kuuluvan säännöksen, että eläke-etuuksia voidaan ylipäättänsä maksaa, sen sijaan tarkemmat säännökset koko eläkejärjestelmästä on sisällytetty edellä mainittuihin kirkollisiin lakeihin.

Kirkollisia eläkkeitä koskevat järjestelyt on sisältönsä osalta katsottu kuuluviksi asioihin, joista säädetään yleisellä lailla. Tässä kohdin voidaan kuitenkin todeta, että jo ennen kirkon uuden eläkelain (1966) säätämistä seurakunnilla oli omia eläkesääntöjä, joiden mukaan eläkkeet maksettiin muille kuin papeille, kanttoreille ja diakonissoille. Näille viranhaltijaryhmille maksettiin eläkkeet ennen kirkon (uuden) eläkelain säätämistä (298/1966) kirkon (vanhan) eläkelain (744/1949) säännösten mukaan. Ennen kirkon omaa eläkelainsäädäntöä eläkkeistä voitiin määrätä seurakuntatasolla seurakuntien hallintoelinten hyväksymillä eläkesäännöillä. Eläkesääntöjä voidaan vieläkin soveltaa vanhoihin viranhaltijoihin eläkelakiin sisältyneen valintasäännöksen perusteella.

Kirkon virkaehtojärjestelmää koskeva lainsäädäntö

Laki evankelis-luterilaisen kirkon virkaehtosopimuksista (968/1974), laki evankelis-luterilaisen kirkon työehtosopimuksista (969/1974) sekä laki evankelis-luterilaisen kirkon sopimusvaltuuskunnasta (970/1974) ja laki evankelis-luterilaisen kirkon työmarkkinalaitoksesta (HE 101/2005 vp, tulee voimaan 1.11.2005)

Kirkon hallinnossa tuli voimaan vuoden 1975 alusta kirkon virka- ja työehtojärjestelmää koskeva lainsäädäntö, joka muistuttaa läheisesti kunnallista virka- ja työehtolainsäädäntöä. Kirkkoa koskevaa palkkauslainsäädäntöä ei

katsottu kirkkolain alaan kuuluvaksi ja tämän vuoksi kirkon palkkauslainsäädäntö toteutettiin yleisellä lailla. Myös kirkon virkaehtosopimuksia koskeva laki säädettiin yleisellä lailla, mutta kuitenkin VJ 67 §:n mukaisessa perustuslainsäätämisyjärjestyksessä. Jo vuoden 1964 kirkkolakiin oli kuitenkin otettu 9 §:n 3 momentiksi kirkon järjestysmuotoa koskevaan lukuun säännös, jonka mukaan viranhaltijain ja työntekijäin palkkauksen ja muiden palvelussuhteen ehtojen vahvistamisesta virka- ja työehtosopimuksin säädetään kirkkolain 538 §:ssä. Mainitussa pykälässä säädettiin, että virka- ja työehtosopimuksin voitiin sopia kirkon viranhaltijoiden ja työntekijöiden palvelussuhteen ehdoista sen estämättä, mitä kirkkolaissa tai muissa kirkkoa tai seurakuntia koskevissa säädöksissä oli säädetty. Myös kirkkolain 6 luvun 5 §:ssä ja 22 luvun 9 §:ssä on viittaussäännökset kirkon kollektiivisopimusjärjestelmään ja kirkon sopimusvaltuuskuntaan.

Näin kirkkolaki ja kirkollinen laki on kytketty toisiinsa ottamalla huomioon myös kirkon virka- ja työehtosopimusjärjestelmää luotaessa VJ 67 §:n mukainen vaikeutettu lain käsittelyjärjestys. Kirkon virka- ja työlainsäädännön kirkkolakiin kytkemisen muoto osoittaa, miten epävarmalla pohjalla on liikuttu uutta lainsäädäntöä luotaessa. Vanhastaan on myös verotusoikeuteen tai sen käyttämiseen liittyvää lainsäädäntöä pidetty yleisen lainsäädännön alaan kuuluvana. Koska kirkon järjestysmuodosta ja hallinnosta kuitenkin on säädettävä kirkkolaissa, on ollut kuitenkin syytä säätää kirkon virka- ja työehtojärjestelmästä myös kirkkolaissa. Silloista lainsäädännöllistä ratkaisua voidaan pitää perusteltuna, koska asia ei ole vain jompaakumpaa, kirkkolain alaa tai kirkon ja valtion välisiä suhteita, koskeva.

Evankelis-luterilaisen kirkon sopimusvaltuuskunnasta annetun lain 1 §:n mukaan (970/1974) sopimosopapuolena kirkon, sen seurakunnan, seurakuntainliiton sekä muun seurakuntainyhtymän puolesta kollektiivisopimuksia tehtäessä on kirkon sopimusvaltuuskunta, jonka 11 jäsentä valitsee kirkolliskokous siten, että palvelussuhteen ehtojen tuntemus sekä erityyppisten seurakuntien ja maan eri osien edustus tulee huomioon otetuksi. Sopimusvaltuuskunnasta annetulla lailla on siten merkitystä kirkon hallintoa määriteltäessä. Sopimusvaltuuskunnan tehtävänä on lain mukaan edustaa myös seurakuntainliittoja. Kirkon sopimusvaltuuskunnan nimi on vaihtumassa vireillä olevan lakimuutoksen seurauksena kirkon työmarkkinalaitokseksi.

Laki evankelis-luterilaisen kirkon virkaehtosopimuksista (968/1974) ja laki evankelis-luterilaisen kirkon työehtosopimuksista (969/1974) ovat pitkälti kunnallisten ”sisarlakiensa” muotoisia sovellutuksia kirkon hallintoon. Kirkon virkaehtosopimuslain 12 §:n 3 momentin mukaan työtaistelun pii-

riin kuuluvan viranhaltijan on kuitenkin suoritettava kirkkolain 635/1964 (eli muuten kumotun kirkkolain) 4–13 luvuissa tarkoitetut hänelle kuuluvat tehtävät (kirkolliset toimitukset). Vastaavaa velvollisuutta ei ole työsopimussuhteisella henkilöstöllä. Viittaaminen vuoden 1964 kirkkolakiin yksilöi kirkkolain säännöksistä viranhaltijan tehtäviin kuuluvat kirkolliset toimitukset. Nykyisin kirkollisia toimituksia koskevat säännökset sisältyvät kirkkojärjestyksen 2 lukuun (kirkon pyhät toimitukset).

Hallinto-oikeudellisten säännösten kannalta kirkon virka- ja työehtojärjestelmää koskevalla lainsäädännöllä on erityisen mielenkiintoinen siinä suhteessa, että sen kirkollista palkkaushallintoa kunnalliseen kollektiivisopimusjärjestelmään kanssa yhdenmukaistava vaikutus on ollut suuri. Väillistä merkitystä näiden järjestelmien samankaltaisuudella on ollut kirkollishallinnolle laajemminkin. Kirkon virka- ja työehtojärjestelmän luominen merkitsi kirkon omaa hallintojärjestelmää koskevan identiteettikysymyksen nousemista esiin uudella tavalla. Kirkkolain 20 luvun 7 §:n 2 momentin 6 kohdassa on myös säädetty kirkolliskokouksen tehtävästä antaa lausuntoja kirkon palveluksessa olevien palkoista, tehdä niistä esityksiä ja lausua toivomuksia. Tämän tehtävän suhdetta kirkon virka- ja työehtojärjestelmään voidaan pitää varsinaista kirkon omaa palkkausjärjestelmää täydentävänä.

Laki evankelis-luterilaisten seurakuntien virkataloista ja rahastoista (106/1966)

Kirkollisveron kantamisesta on säädetty evankelis-luterilaisten seurakuntien virkataloista ja rahastoista annetun lain (106/1966) ainoassa voimassa olevassa 13 §:ssä. Jos seurakunnan varsinaiset tulot ja käytettäväksi otetut pääomat eivät riitä, on säännöksen mukaan varojen hankkimiseksi seurakunnan talousarvioon otettujen menojen suorittamiseksi määrättävä kannettavaksi kirkollisvero. Sen suorittamiseen ottavat osaa kunnallisverotuksessa taksoitettujen tulojen mukaan kaikki, joiden maksettaviksi on pantu kunnallisveroa, ei kuitenkaan henkilö, joka ei ole kirkon jäsen, eikä muu uskonnollinen yhdyskunta ja sen seurakunta.

Kirkkolain 15 luvun 2 §:ssä on yleinen säännös kirkollisverosta. Pykälän 4 momentin mukaan kirkollisveron suorittamisen perusteista säädetään erikseen. Saman luvun 3 §:n mukaan vapautuminen kirkollisverosta on säännöksen mukaan pääsääntöisesti kytketty kunnallisverosta vapautumisen pe-

rusteisiin. Kirkkoneuvosto voi kuitenkin, vaikka verovelvollinen ei olisi saanut säädettyjen kohtuullistuttamisperusteiden mukaisesti vapautusta kunnallisverosta 2 momentin mukaan, erityisestä syystä hakemuksesta myöntää osittaisen tai täydellisen vapautuksen kirkollisverosta tai sen viivästymisen seuraamuksista samoilla perusteilla, joilla valtion ja kunnan viranomaiset voivat myöntää vapautuksen valtion- ja kunnallisveron osalta.

Laki eräiden kirkollisten suoritusten perusteista (1035/1944)

Laissa eräiden kirkollisten suoritusten perusteista on vain yksi pykälä. Siinä on säädetty seurakuntien jäsenten ja muiden papiston palkkausta suorittavien velvollisuudeksi ”ottaa osaa kirkon ja mitä siihen kuuluu sekä seurakuntatalon rakentamiseen ja kunnossa pitämiseen sekä seurakunnan kirkonpalvelijoiden palkkaukseen”. Säännös on kirkkolain alaa koskeva ja siinä on säädetty kirkollisella lailla, ei siis kirkkolailla, seurakunnan jäsenten ja muiden papiston palkkausta suorittavien velvollisuuksista. Kehitys ja virkaehtojärjestelmä ym. ovat ajaneet tämän säännöksen ensimmäisen lauseen sanamuodon ohi. Toisen lauseen mukaan on säädetty kuitenkin myös siitä, että ”ne kirkolliset maksut, joiden taksoittamisesta ei ole erityisiä määräyksiä”, on myös suoritettava samojen perusteiden mukaan.

Ad hoc -tyyppinen kirkollinen lainsäädäntö

Kirkkolain ja edellä mainittujen keskeisten kirkollisten lakien lisäksi kirkon hallintoa koskevat myös useat normaalissa lainsäätämisyjärjestyksessä säädettävät kirkkoa koskevat *yksittäiset ad hoc -tyyppiset* (vain tiettyä asiaa varten säädetyt) *kirkolliset lait*.

Laki tuomiokapitulien ylläpidon ja kuurojen papin virkojen siirtämisestä sekä eräiden tonttien luovuttamisesta Suomen evankelis-luterilaiselle kirkolle (935/1996) liittyi ad hoc -tyyppisenä tuomiokapitulilaitoksen siirtämiseen kirkon keskusrahaston kustannettavaksi 1.1.1997 lukien. Lailla kumottiin laki arkkipiispan ja piispojen palkkauksen perusteista (142/1928), laki arkkipiispan ja piispojen palkkauksesta ja eläkkeistä (143/1928) sekä kuurojen sielunhoidon järjestämisestä annettu asetus (935/1991).

3.5 YLEISET HALLINNOLLISET LAIT, JOIHIN KIRKKOLAISIA ON VIITTAUSSÄÄNNÖS

Hallintolaki (434/2003)

Kirkkolain 25 luvun 5 §:n mukaan käsiteltäessä hallintoasiaa kirkon tai seurakunnan tahi seurakuntayhtymän viranomaisissa on noudatettava, mitä hallintolaissa (434/2003) on säädetty, jollei kirkkolaista muuta johdu. Hallintolain 28 §:n 1 momentin 6 kohtaa (viraston johtokuntaan kuulumisen jääviysperuste asiassa, joka liittyy viraston ohjaukseen tai valvontaan) ei kuitenkaan sovelleta kirkon hallinnossa.

Hallintolain soveltamisessa kirkon hallintoon on otettava huomioon hallintolain toissijaisuus. Hallintolain 5 §:n mukaan jos muussa laissa (esimerkiksi kirkkolaissa) on hallintolaista poikkeavia säännöksiä, sovelletaan muun lain säännöksiä hallintolain asemasta. Siten kirkkolaista johtuu eräissä tapauksissa, ettei hallintolakia sovelleta, vaikka sen soveltamisalasäännökset eivät soveltamista muuten rajoittaisi. Jos kirkkolaissa on säännelty hyvän hallinnon perusteista tai hallintoasiassa noudatettavasta menettelystä, sovelletaan niitä (kirkkolain säännöksiä) hallintolain sijasta.

Hallintolain 4 §:ssä on säännöksiä soveltamisalan rajoituksista. Hallintolakia ei sovelleta lainkäyttöön (esimerkiksi tuomiokapituli ei sovelle hallintolakia, vaan hallintolainkäyttölakia käsitellessään sille alistettavasta asiasta tehtyä valitusta). Hallintolakia ei sovelleta esitutkintaan (mutta kylläkin KL 23 luvun mukaiseen valmistavaan tutkintaan), poliisitutkintaan eikä ulosottoon. Hallintolaki pyrkii turvaamaan osaltaan myös oikeusturvaa hallintoasioissa. Siten myös hallintokanteluihin sovelletaan lain säännöksiä osittain.

Kirkkolaissa säädetään perustuslain 76 §:n mukaan kirkon hallinnosta. Näin ollen kirkkolakiin on otettu kirkon hallintoa koskevia säännöksiä, jotka ovat ensisijaisesti sovellettavia Hallintolain sijasta. Tällaisia säännöksiä ovat esimerkiksi kirkkolain säännökset esteellisyydestä. KL 7 luvun 5 §:ssä on nimenomaiset erityissäännökset kirkkovaltuuston jäsenen esteellisyydestä. Muiden luottamushenkilöiden sekä seurakunnan viranhaltijoiden esteellisyyden osalta kirkkolain ko. pykälässä on viitattu suoraan hallintolain esteellisyyssäännösten soveltamiseen. Kuitenkin on KL 25 luvun 5 §:n 1 momentin kautta rajattu kirkollishallinnossa soveltamisen ulkopuolelle hallintolain 28 §:n 1 momentin 6 kohdan tarkoittama viraston johtokuntaan kuulumisen jääviysperusteena asiassa, joka liittyy viraston ohjaukseen tai valvontaan.

Kirkkovaltuuston jäsenen esteellisyys on kirkkolain mukaan määritelty siten, että kirkkovaltuuston jäsen on esteellinen osallistumaan sellaisen päätöksen tekemiseen, joka koskee henkilökohtaisesti häntä taikka hänen hallintolain esteellisyyttä koskevassa säännöksessä tarkoitettua lähisukulaistaan tai sellaiseen rinnastettavaa henkilöä. Kirkkovaltuuston jäsenen esteellisyyden osalta on viitattu hallintolakiin (vain) määriteltäessä lähisukulaista tai sellaiseen rinnastettavaa henkilöä. Kirkkovaltuuston puheenjohtajan ja varapuheenjohtajan osallistuessa itseoikeutettuina seurakunnan muun toimielimen kuin kirkkovaltuuston kokoukseen heihin sovelletaan kuitenkin muita seurakunnan luottamushenkilöitä koskevia (hallintolain) esteellisyysperusteita.

Kirkkolain esteellisyysäännöksen mukaan virka-, työ- tai muu vastaava suhde seurakuntaan tai seurakuntayhtymään ei kuitenkaan tee luottamushenkilöä tai viranhaltijaa esteelliseksi hallintoasiassa, jossa seurakunta tai seurakuntayhtymä on asianosainen, jollei hän palvelussuhteensa perusteella ole esitellyt tai muutoin vastaavalla tavalla käsitellyt asiaa. Käytännössä tämä merkitsee sitä, ettei seurakunnan asianosaisasema käsittelyyn tulevassa asiassa tee sen palveluksessa olevaa pääsääntöisesti esteelliseksi. Asian esittelijänä toimiminen voi kuitenkin synnyttää esteellisyyden.

Lainsäädäntötekniikka, jota esteellisyysäännösten laatimisessa on noudatettu viittaamalla *toiseen lakiin ja sen sisältämiin käsitelmäärittelyihin* (lähisukulainen, sellaiseen rinnastettava) saattaa tuottaa tulkintavaikkeitä sovellettaessa esteellisyysäännöksiä kirkon hallinnossa. Esteellisyysäännökset pyrkivät takaamaan osaltaan perustuslain 21 §:n mukaista oikeusturvaa ja objektiviteettiperiaatteen toteutumista hallinnossa.

Hallintomenettelyä koskevia säännöksiä ja määräyksiä löytyy eri säädöksistä ja muun muassa ohjesäännöistä. Jollei kirkkolaissa ole säännöstä hallintoasiasta, josta hallintolaissa on säännökset, tulee hallintolakiin sisältyvä yleinen hallintoa koskeva säännös sovellettavaksi. Kirkkolain 24 luvun 11 §:ssä on esimerkiksi säännökset päätöksen tiedoksiannosta. Tällöin hallintolain 9 luvun säännökset tulevat sovellettaviksi vain siltä osin kuin kirkkolaissa ei ole erityissäännöstä kirkon hallintoa varten.

Hallintoasian käsitettä ei ole varsinaisesti määritelty lakitekstissä. Lakia sovelletaan hallintoasioissa. Lakia säädettyäessä päädyttiin joustavaan hallintoasian käsitteen määrittelyyn. Hallintoasian määrittely on kuitenkin laaja-alainen. Hallintolaki tarkoitettiin koskemaan koko hallintotoimintaa. Hallintotoiminnan ulkopuolelle jäävistä erityisistä toimista on säädetty erikseen. Hallituksen esityksen mukaan hallintotoiminta ei saa perustua epä-

asiallisiin tai hallinnolle muuten vieraisiin perusteisiin. Päätöksenteon ja toiminnan tulee olla puolueetonta ja objektiivisesti perusteltavissa.

Tuomiokapitulien hallinnossa hallintokanteluiden käsittely muodostaa olennaisen osan niiden seurakuntahallinnon sujumisen ja viranhaltijoiden, etenkin papiston, käyttäytymisen ja virkatoimien valvontatyössä. Tuomiokapitulit, jotka hallintomenettelylain voimaan tullessa (1982) olivat vielä valtion viranomaisia ja joihin siksi olisi periaatteessa voinut soveltaa tätä lakia, eivät kuitenkaan käytännössä voineet noudattaa sitä ennen vuotta 1994. Tällöin kirkkolakiin otettiin viittaussäännös hallintomenettelylain soveltamisesta kirkon hallintoon. Hallintolain säätämisen jälkeen on viittaussäännöstä muutettu kirkkolain 25 luvun 5 §:ssä siten, että siinä on nyt viittaus on tähän lakiin.

Aikaisemmin kirkkolain 25 luvun 6 §:ssä oli säännökset hakemuksen, valituksen, selityksen ja muun asiakirjan lähettämisestä viranomaisille asiakirjojen lähettämistä koskevan lainsäädännön mukaisesti. Hallintolain 4 luvussa on säännökset asiakirjan lähettämisestä viranomaiselle sekä hallintoasian vireilletulosta. Nämä hallintolain yleisesti hallinnossa sovellettavat säännökset luovatkin menettelyllistä säännöspohjaa. Poikkeaminen näistä yleisistä säännöksistä edellyttää säännöksiä kirkkolainsäädännössä. Tällaista erityistä sääntelyä kirkossa noudatettavasta erityisestä menettelystä sisältyy muun muassa virkojen hakemista koskeviin säännöksiin.

Perustuslaki korostaa oikeusturvaa koskevassa 21 §:ssä asioiden käsitteilyä viivytyksettä viranomaisissa. Säännöksessä näkyy myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan fair trial -periaatteen toteutuminen Suomen lainsäädännössä perusoikeustasolla. Tällä on suuri merkitys myös menettelylle kirkollisissa viranomaisissa. Samoin on korostettu käsittelyn julkisuuden ja kuulluksi tulemisen oikeutusta.

Hallintolain pyrkimyksenä on toteuttaa ja edistää hyvää hallintoa sekä oikeusturvaa hallintoasioissa. Tähän samaan päämäärään tähtäävät perustuslain asettamin velvoittein kirkkolain kirkon hallintoa koskevat erityissäännökset. (Ks. myös käsittehakemisto / Hallintolaki).

Laki sähköisestä asioinnista viranomaistoiminnassa (13/2003)

Kirkkolain 25 luvun 5 §:n mukaan käsiteltäessä hallintoasiaa kirkon tai seurakunnan tahin seurakuntayhtymän viranomaisissa on noudatettava mitä sähköisestä asioinnista viranomaistoiminnassa annetussa laissa (13/2003)

on säädetty, jollei kirkkolaista muuta johdu. Lain tarkoituksena on muun muassa lisätä asioinnin sujuvuutta ja joutuisuutta samoin kuin tietoturvallisuutta hallinnossa edistämällä sähköisten tiedonsiirtomenetelmien käyttöä. Sähköinen viesti toimitetaan viranomaiselle lähettäjän omalla vastuulla.

On huomattava, etteivät hallintoasiat kirkon viranomaisissa vielä toistaiseksi tule vireille sähköpostitse. Tämä vaatii vielä teknisten valmiuksien lisäämistä, mutta myös erillisiä päätöksiä järjestelyn käyttöönotosta.

Hallintolainkäyttölaki (586/1996)

Kirkon viranomaisissa hallintolainkäyttölain soveltamista vähensi huomattavasti muutoksenhakujärjestelmän uusiminen vuoden 2004 alusta (1274/2003). Kirkollisissa viranomaisissa ainoastaan muutoksenhaussa alistamisasioissa noudatetaan tämän jälkeen hallintolainkäyttölakia. Hallintolainkäyttölain 8 §:n 3 momentin mukaan valituksesta evankelis-luterilaisen kirkon sekä sen seurakunnan ja seurakuntayhtymän viranomaisen päätöksestä säädetään kirkkolaissa. Tämän yleisen lain ja kirkkolain keskinäisen soveltamisen kannalta hallintolainkäyttölaissa on menetelty kirkkolain ja yleisen lain soveltamisalojen yhteensovittamisessa siten, että hallintolainkäyttölakiin on jätetty ”kirkkolakivara”. Hallintolainkäyttölain 3 §:n mukaan laki on nimittäin toissijainen. Siten kirkkolaissa olevia hallintolainkäyttölaista poikkeavia säännöksiä sovelletaan hallintolainkäyttölain sijasta. Muun muassa hallintolainkäyttölain 6 §:n säännöksen mukaiset valitusperusteet poikkeavat sisällöltään kirkkolain 24 luvun 4 §:n mukaisista kirkon hallintoviranomaisten päätösten kirkollisvalitusperusteista.

Jos ennen hallintolainkäyttölain voimaantuloa 1.12.1996 jossakin *asetuksessa* olisi ollut hallintolainkäyttölaista poikkeavia säännöksiä, ne olisivat syrjäyttäneet hallintolainkäyttölain. Kirkkolain kommentaarikirjan (Voipio – Träskman – Halttunen – Ventä 1993, s. 206) tulkinnan mukaan kirkkojärjestystä olisi ollut pidettävä asetuksen veroisena tässä suhteessa. Tosin käytännössä tällaista hallintolainkäyttölaista poikkeavaa säännöstä kirkkojärjestys ei liene sisältänyt.

Kirkkolain 25 luvun 7 §:n viittaussäännöksen mukaan määräaikalakia (150/1930) sovelletaan kirkkolainsäädännön mukaisiin hallinto- ja lainkäyttöasioita varten asetettuihin määräaikoihin ja niiden päättymispäiviin, määrä-

päiviin ja kellonaikoihin. Vaalitoimelle asetettuun määräaikaan, määräpäivään ja kellonaikaan on kuitenkin sovellettava kirkon vaalijärjestyksen määräyksiä.

*Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (621/1999) sekä
asetus viranomaisten toiminnan julkisuudesta ja hyvästä
tiedonhallintatavasta (1030/1999)*

Kirkon hallinnon asiakirjojen osalta sääntely on järjestetty siten, että viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain (621/1999) 4 §:n 2 momentin mukaan evankelis-luterilaisen kirkon asiakirjoista säädetään erikseen. Sovellettavien säännösten löytämistä vaikeuttaa edestakainen ”säännösurfifailu” sikäli, että kirkkolain 25 luvun 8 §:n mukaan kirkon viranomaisen tai seurakunnan toimielimen hallussa olevien, viranomaisen laatimien ja antamien sekä sille lähetettyjen tai annettujen asiakirjojen julkisuudesta on voimassa, mitä laissa viranomaisten toiminnan julkisuudesta (jäljempänä julkisuuslaki) on säädetty, jollei kirkkolain 5 luvun 2 §:stä, 6 luvun 3 tai 12 §:stä taikka 24 luvusta muuta johdu. Salassa on pidettävä myös asiakirja, joka koskee yksityiseen henkilöön kohdistuvaa sielunhoitoa ja diakoniatyötä.

Kirkkolain 5 luvun 2 §:n mukainen rajausta koskee rippisalaisuutta, jota papin ja lehtorin on noudatettava. KL 6 luvun 3 §:ssä on säädetty yleinen vaitiolovelvollisuus viranhaltijoille ja työntekijöille.

Julkisuuslain 24 §:n mukaan salassa pidettäviä viranomaisen asiakirjoja, jollei erikseen toisin säädetä, ovat muun muassa

3) poliisille ja muille esitutkintaviranomaisille ja viralliselle syyttäjälle sekä tarkastus- ja valvontaviranomaisille tehty ilmoitukset rikoksesta, esitutkintaa ja syyteharkintaa varten saadut ja laaditut asiakirjat sekä haastehakemus, haaste ja siihen annettu vastaus rikosasiassa, kunnes asia on ollut esillä tuomioistuimen istunnossa taikka kun virallinen syyttäjä on päättänyt jättää syytteen nostamatta tai kun asia on jätetty sikseen, jollei ole ilmeistä, että tiedon antaminen niistä ei vaaranna rikoksen selvittämistä tai tutkinnan tarkoituksen toteutumista tai ilman painavaa syytä aiheuta asianosaiselle vahinkoa tai kärsimystä tai estä tuomioistuinta käyttämästä oikeuttaan määrätä asiakirjojen salassapidosta oikeudenkäynnin julkisuudesta annetun lain (945/1984) mukaan;

6) kanteluasiakirjat ennen asian ratkaisua, jos tiedon antaminen niistä vaikeuttaisi asian selvittämistä tai ilman painavaa syytä olisi omiaan aiheuttamaan vahinkoa tai kärsimystä asiaan osalliselle;

15) asiakirjat, jotka sisältävät tietoja viranomaisen tehtäväksi säädetystä tarkastuksesta tai muusta valvontatoimeen liittyvästä seikasta, jos tiedon antaminen niistä vaarantaisi valvonnan tai sen tarkoituksen toteutumisen tai ilman painavaa syytä olisi omiaan aiheuttamaan vahinkoa asiaan osalliselle;

22) asiakirjat, jotka sisältävät tietoja pääsy- tai muusta kokeesta tai testistä, jos tiedon antaminen vaarantaisi kokeen tai testin tarkoituksen toteutumisen tai testin käyttämisen vastaisuudessa;

25) asiakirjat, jotka sisältävät tietoja sosiaalihuollon asiakkaasta ja hänen saamastaan etuudesta tai tukitoimesta tai sosiaalihuollon palvelusta sekä henkilön terveydentilasta tai vammaisuudesta taikka hänen saamastaan terveydenhuollon ja kuntoutuksen palvelusta taikka henkilön seksuaalisesta käyttäytymisestä ja suuntautumisesta;

29) asiakirjat, jotka sisältävät tietoja henkilölle suoritetusta psykologisesta testistä tai soveltuvuuskokeesta tai sen tuloksesta taikka asevelvollisen sijoittamista tai työntekijän valintaa tai palkkauksen perustetta varten tehdyistä arvioinneista;

31) asiakirjat, jotka sisältävät tiedon henkilön ilmoittamasta salaisesta puhelinnumerosta sekä tiedon henkilön kotikunnasta ja hänen siellä olevasta asuinpaikastaan tai tilapäisestä asuinpaikastaan samoin kuin puhelinnumerosta ja muista yhteystiedoista, jos henkilö on pyytänyt tiedon salassapitoa ja hänellä on perusteltu syy epäillä itsensä tai perheensä terveyden tai turvallisuuden tulevan uhatuksi;

32) asiakirjat, jotka sisältävät tietoja henkilön poliittisesta vakaumuksesta tai tietoja henkilön yksityiselämän piirissä esittämistä mielipiteistä taikka tietoja henkilön elintavoista, osallistumisesta yhdistystoimintaan tai vapaa-ajan harrastuksista, perhe-elämästä tai muista niihin verrattavista henkilökohtaisista oloista; asiakirjat, jotka sisältävät tietoja henkilön toimimisesta poliittisessa tai muussa luottamustehtävässä tai henkilön pyrkimisestä sellaiseen tehtävään samoin kuin henkilön osallistumisesta poliittisen puolueen perustamiseen ja rekisteröintiin tai valitsijayhdistyksen perustamiseen vaaleja varten, ovat kuitenkin julkisia.

26 § Yleiset perusteet salassa pidettävän tiedon antamiseen

Viranomainen voi antaa salassa pidettävästä viranomaisen asiakirjasta tiedon, jos: 1) tiedon antamisesta tai oikeudesta tiedon saamiseen on laissa erikseen nimenomaisesti säädetty; tai 2) se, jonka etujen suojaamiseksi salassapitovelvollisuus on säädetty, antaa siihen suostumuksensa.

Henkilötietolaki (523/1999)

Henkilötietolain soveltamisala säännös on laadittu siten, että henkilötietoja käsiteltäessä on noudatettava, mitä henkilötietolaissa säädetään, jollei muualla laissa toisin säädetä.

Kysymyksessä on mutkikkaasta sanonnasta huolimatta sikäli toissijainen säädös, että ”muualla laissa” olevia säännöksiä sovelletaan henkilötietoja käsiteltäessä henkilötietolain säännösten sijasta. Lakia sovelletaan henkilötietojen automaattiseen käsittelyyn. Myös muuhun henkilötietojen käsittelyyn sovelletaan lakia silloin, kun henkilötiedot muodostavat tai niiden on tarkoitus muodostaa henkilörekisteri tai sen osa.

Henkilötiedolla tarkoitetaan laissa kaikenlaisia luonnollista henkilöä taikka hänen ominaisuuksiaan tai elinolosuhteitaan kuvaavia merkintöjä, jotka voidaan tunnistaa häntä tai hänen perhettään tai hänen kanssaan yhteisessä taloudessa eläviä koskeviksi.

Henkilötietojen käsittelyllä tarkoitetaan henkilötietojen keräämistä, tallettamista, järjestämistä, käyttöä, siirtämistä, luovuttamista, säilyttämistä, muuttamista, yhdistämistä, suojaamista, poistamista, tuhoamista sekä muita henkilötietoihin kohdistuvia toimenpiteitä. *Henkilörekisterillä* käyttö-tarkoituksensa vuoksi tarkoitetaan yhteenkuuluvista merkinnöistä muodostuvaa henkilötietoja sisältävää tietojoukkoa, jota käsitellään osin tai kokonaan automaattisen tietojenkäsittelyn avulla taikka joka on järjestetty kortistoksi, luetteloksi tai muulla näihin verrattavalla tavalla siten, että tiettyä henkilöä koskevat tiedot voidaan löytää helposti ja kohtuuttomitta kustannuksitta. Myös rekisterinpitäjän käsite on henkilötietolaissa määritelty.

Kirkollinen viranomainen voi olla rekisterinpitäjä, jos rekisteri perustetaan sen käyttöä varten ja jos se voi määrätä sen käytöstä tai sillä on lakisääteinen tehtävä rekisterinpitoon. Henkilötietolain tarkoituksena on toteuttaa yksityiselämän suojaa ja muita yksityisyyden suojaa turvaavia perusoikeuksia henkilötietoja käsiteltäessä sekä edistää hyvän tietojenkäsittelytavan kehittämistä ja noudattamista.

Laki julkisista hankinnoista (1505/1992)

Julkisista hankinnoista annetun lain, sen 2 §:ään 19.12.1997 tehdyn muutoksen (1247/1997) mukaan, laissa tarkoitettuja hankintayksiköjä ovat valtion, kuntien ja kuntainliittojen viranomaisten lisäksi myös evankelis-luteri-

lainen kirkko ja ortodoksinen kirkkokunta ja niiden seurakunnat. Lain 9 §:n mukaan kilpailuneuvosto voi, jos hankinnassa on menetelty julkisista hankinnoista annetun lain, tai sen nojalla annettujen säännösten tai määräysten tai Euroopan yhteisön lainsäädännön tai maailman kauppajärjestön julkisia hankintoja koskevan sopimuksen vastaisesti, hakemuksesta poistaa kokonaan tai osaksi hankintayksikön päätöksen.

Kirkkolaissa oli 1.1.2004 saakka säännökset kirkon hallinnon muutoksenhakupäätöksistä, jonka mukaan valitustie seurakunnan ja seurakuntayhtymien viranomaisten päätöksistä kulki tuomiokapitulista korkeimpaan hallinto-oikeuteen. Hallintolainkäyttöpraksiksista löytyy tapauksia, joissa tuomiokapituli on saanut käsiteltäväkseen valituksena seurakunnallisen viranomaisen päätöksen ja sama asia on ollut myös kilpailuneuvoston ratkaistavana. Ongelman korjaamiseksi ja tämän yleisen lain ”harmonisoimiseksi kirkkolakiympäristöön” toimitettiin niin, että kirkolliskokous hyväksyi syyskuun 1999 kirkkolain 24 lukuun 5 c §:n (649/2000), jonka mukaan seurakunnan tai seurakuntayhtymän viranomaisen, tuomiokapitulin tai kirkkohallituksen hankintaa koskevaan päätökseen ei saa hakea muutosta sillä perusteella, että päätös on julkisista hankinnoista annetun lain (1505/1992) vastainen, jos asian tutkiminen kuuluu kilpailuneuvoston toimivaltaan.

Sittemmin nämä säännökset (valituskielto markkinaoikeuden toimivaltaan kuuluvassa asiassa) ovat tulleet lailla (1274/2003) kumotuiksi. Uudet säännökset kirkollisvalitusta koskevasta kiellosta on otettu saman kirkollista muutoksenhakua koskeneen lakimuutoksen yhteydessä oikaisuvaatimus- ja valitusoikeuden rajoittamista koskevan KL 24 luvun 14 §:n 3 momentiksi.

Kevään 2005 kirkolliskokouksessa on ollut esillä uuden hankintalain soveltamiseen liittyvän omaksumissäännöksen hyväksyminen. Uudessa hankintalaissa tulee olemaan, toisin kuin laissa julkisista hankinnoista (1505/1992), viittaussäännös kirkkolakiin kirkon hallinnossa tehtävien hankintojen osalta. Käsitellessä on Hankinnat-hakusanan kohdalla referoitu erästä seurakunnallista hankintatapausta, joka oli tuomiokapitulin ja markkinatuomioistuimen käsiteltävänä.

Laki säädettyjen määräaikain laskemisesta (150/1930)

Kirkkolain 25 luvun 7 §:n mukaan kirkkolaissa tai sen nojalla annetussa säädöksessä hallinto- ja lainkäyttöasiaa varten asetettuihin määräaikoihin ja niiden päättymispäiviin, määräpäiviin ja kellonaikoihin sovelletaan lakia

säädettyjen määräaikain laskemisesta. Erikseen säädetään kuitenkin, että on noudatettava kirkon vaalijärjestyksen määräyksiä, jotka koskevat vaalitoimelle asetettua määräaikaa, määräpäivää tai kellonaikaa.

Kirkon vaalijärjestyksen valmistelussa oli pyrkimyksenä, etteivät määräajat päättyisi eivätkä määräpäivät olisi sunnuntaina tai muuna määräaikalain 5 §:ssä tarkoitettuna päivänä.

KVJ:ssä säädettyä tai sen nojalla määrättyä kellonaikaa määräajan päättymispäivänä tai määräaikana suoritettavaa äänioikeutetun taikka viranomaisen tointa on noudatettava, jollei säännös sisällä poikkeusta. Jollei kellonajasta ole säädetty, toimen on tapahduttava ennen virka-ajan päättymistä. Vaaliviranomaisen kokous voidaan pitää myös virka-ajan jälkeen. Äänioikeutetun toimiin sovelletaan pyhäpäiväsääntöä. Toimi voidaan suorittaa ensimmäisenä arkipäivänä juhlapäivän jälkeen. Vaalituloksen vahvistamista on pidettävä viranomaiselle kuuluvana vaalitoimena, johon ei (kuten ei seurakuntavaaleissa äänestämiseenkään) pyhäpäiväsääntöä sovelleta.

Käytännön syistä on seuraavaan otettu mukaan ote säädettyjen määräaikain laskemisesta annetun lain (150/1930) sisällöstä:

2 §. Jos ajanmääräyksenä on jokin määrä päiviä nimitetyn päivän jälkeen, niin tätä päivää ei lueta määräaikaan.

3 §. Aika, joka on määrätty viikkoina, kuukausina tai vuosina nimitetyn päivän jälkeen, päättyy sinä viikon tai määräkuukauden päivänä, joka nimeltään tahi järjestysnumeroltaan vastaa sanottua päivää. Jos vastaavaa päivää ei ole siinä kuussa, jona määräaika päättyy, pidetään sen kuukauden viimeinen päivä määrääjän loppupäivänä.

4 §. Päivinä, viikkoina, kuukausina tai vuosina ennen nimettyä päivää määrätty aika luetaan taaksepäin siitä päivästä samojen perusteiden mukaan, kuin se 2 ja 3 §:n mukaan on luettava eteenpäin. 5 §. Kun määräpäivä tai määräajan viimeinen päivä on pyhäpäivä, itsenäisyyspäivä, vapunpäivä, joului- tai juhannusaatto tahi arkilauantai, saa tehtävän toimittaa ensimmäisenä arkipäivänä sen jälkeen.

Tämän pykälän säännöksiä sovellettakoon myös, kun muualla laissa on säädetty, että määräpäivän tai määräajan viimeisen päivän sattuessa pyhäpäiväksi tehtävän saa toimittaa ensimmäisenä sen jälkeisenä arkipäivänä.

6 §. Tyytymättömyyden ilmoittaminen, muutoksenhakemuksen jättäminen, vastauksen antaminen siihen, viranhakemus sekä muu määräajassa tuomioistuimessa tai muun viranomaisen luona taikka virallisessa toimituksessa suoritettava toimi on tehtävä viimeistään määräajan viimeisenä päivänä, virastossa suoritettava toimi ennen viraston aukioloajan päättymistä ja oikeuden istunnossa tai muussa toimituksessa suoritettava toimineen istunnon tai toimituksen päättymistä.

Uskonnonvapauslaki (453/2003)

Uskonnonvapauslaki linkittyy lainsäädännöllisesti kirkkolakiin muun muassa siten, että kirkkolain 1 luvun 3 §:n 2 momentin mukaan kirkon jäseneksi tulemisesta ja kirkosta eroamisesta on voimassa, mitä uskonnonvapauslaissa säädetään. Alle kaksitoistavuotias lapsi voidaan liittää kirkon jäseneksi, jos hänen vanhempansa tai huoltajansa on kirkon jäsen ja jos lapsen jäsenyydestä on sovittu tai päätetty uskonnonvapauslain 3 §:ssä säädetyllä tavalla.

Uskonnonvapauslain tarkoituksena on turvata perustuslaissa säädetyn uskonnonvapauden käyttämistä. Lisäksi laissa säädetään rekisteröidyn uskonnollisen yhdyskunnan perustamisesta ja toiminnan perusteista. Evankelis-luterilaiseen kirkkoon ja ortodoksiseen kirkkokuntaan sovelletaan vain lukuja 1 ja 3.

Uskonnollisella yhdyskunnalla tarkoitetaan laissa evankelis-luterilaista kirkkoa, ortodoksista kirkkokuntaa ja 2 luvussa säädetyllä tavalla rekisteröityä uskonnollista yhdyskuntaa. Uudenkin uskonnonvapauslain mukaan jokaisella on oikeus päättää uskonnollisesta asemastaan liittymällä sellaiseen uskonnolliseen yhdyskuntaan, joka hyväksyy hänet jäsenekseen, tai eroamalla siitä. Lapsen uskonnollisesta asemasta päättävät hänen huoltajansa yhdessä. Jos huoltajat eivät kuitenkaan lapsen syntymän jälkeen sovi lapsen uskonnollisesta asemasta, voi lapsen huoltajana toimiva äiti vuoden kuluessa lapsen syntymästä yksin päättää lapsen liittymisestä uskonnolliseen yhdyskuntaan. Jos tuomioistuin on lapsen huollosta ja tapausoikeudesta annetun lain (361/1983) 9 §:n 3 momentin nojalla päättänyt tehtävien jaosta lapsen huoltajien kesken toisin, noudatetaan kuitenkin tuomioistuimen päätöstä. Viisitoista vuotta täyttänyt lapsi voi kuitenkin huoltajien kirjallisella suostumuksella itse liittyä uskonnolliseen yhdyskuntaan tai erota siitä. Kaksitoista vuotta täyttänyt voidaan liittää uskonnolliseen yhdyskuntaan tai ilmoittaa eronneeksi siitä vain omalla kirjallisella suostumuksellaan.

Evankelis-luterilaista kirkkoa ja ortodoksista kirkkokuntaa koskevassa lainsäädännössä voidaan säätää ja rekisteröidyn uskonnollisen yhdyskunnan yhdyskuntajärjestyksessä määrätä yhdyskunnan jäsenyyden edellytyksistä. Jäsenyyden edellytykseksi voidaan tällöin säätää tai määrätä, ettei henkilö ole samanaikaisesti muun uskonnollisen yhdyskunnan jäsen. Kirkolliskokous päätti keväällä 2005, ettei kirkkoon liittyvä voi olla jäsen toisessa uskonnollisessa yhdyskunnassa. Poikkeuksen muodostavat ne kirkot, joiden

kanssa Suomen evankelis-luterilainen kirkko on tehnyt sopimuksen jäsenyyden vastavuoroisesta hyväksymisestä (Porvoon sopimus).

Henkilön, joka tahtoo liittyä uskonnollisen yhdyskunnan jäseneksi, tulee ilmoittaa siitä yhdyskunnalle. Henkilön, joka tahtoo erota uskonnollisesta yhdyskunnasta, tulee ilmoittaa eroamisesta kirjallisesti yhdyskunnalle tai maistraatille. Henkilö katsotaan eronneeksi siitä päivästä lukien, kun yhdyskunta tai maistraatti on saanut eroamisilmoituksen.

Uskonnollisen yhdyskunnan tulee välittömästi ilmoittaa yhdyskunnan jäseneksi otetut ja yhdyskunnalle eroamisilmoituksen tehneet henkilöt väestötietolaissa (507/1993) tarkoitettuun väestötietojärjestelmään. Ilmoituksen tulee sisältää henkilön täydellinen nimi, syntymäaika tai henkilötunnus sekä liittymis- tai eroamispäivä. Ilmoitus väestötietojärjestelmään voidaan tehdä kirjallisesti taikka tietoliikenneyhteyksin tai muutoin konekielisesti.

Joka lain tai asetuksen nojalla on velvollinen vannomaan valan tai antamaan vakuutuksen kunnian ja omantunnon kautta, voi uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumisesta riippumatta valintansa mukaan joko vannoa valan tai antaa vakuutuksen. Vakuutus annetaan aina, jos se on säädetty tällaisen velvoittautumisen ainoaksi muodoksi.

Uskonnonopetuksen osalta uudessa lainsäädännössä toteutuu tunnustukseton uskonnonopetus.

Tilaisuudesta, jossa harjoitetaan uskontoa julkisesti, on voimassa, mitä kokoontumislaissa (530/1999) säädetään yleisestä kokouksesta, jollei tilaisuus kuulu uskonnollisen yhdyskunnan tunnusomaiseen toimintaan ja sitä järjestetä yhdyskunnan omissa tai niitä vastaavissa tiloissa.

Hautaustoimilaki (457/2003)

Uskonnonvapauslakiuudistuksen yhteydessä säädettiin myös erityinen hautaustoimilaki. Nykyisessä lainsäädännössä kirkkolain 17 luvun ja kirkkojärjestyksen 17 luvun säännökset muodostavat yhdessä hautaustoimilain säännösten kanssa hautaamista koskevan perussääntelyn. Hautaustoimilaissa säädetään ihmisen ruumiin hautaamisesta ja tuhkaamisesta, tuhkan käsittelystä sekä hautausmaan ja yksityisen haudan perustamisesta, ylläpidosta, hoitamisesta ja lakkauttamisesta sekä krematorion perustamisesta. Hautaamisesta ja hautausmaasta on lisäksi voimassa, mitä terveys- ja elämänsuojelulaissa (763/1994) ja sen nojalla annetussa asetuksessa (1280/1994) säädetään.

Vainajan ruumis on ilman aiheutonta viivytystä haudattava tai tuhkattava. Vainajan ruumista ja tuhkaa tulee käsitellä arvokkaalla ja vainajan muistoa kunnioittavalla tavalla. Vainajan ruumiin hautaamisessa ja tuhkaamisessa sekä tuhkan käsittelyssä tulee kunnioittaa vainajan katsomusta ja toivomuksia.

Evankelis-luterilaisen kirkon seurakunta tai seurakuntayhtymä on velvolinen vaadittaessa osoittamaan hautasijan vainajalle, jonka kotikuntalaissa (201/1994) tarkoitettu kotikunta oli kuolinhetkellä seurakunnan tai seurakuntayhtymän alueella. Jos vainajalla ei kuollessaan ollut kotikuntalaissa tarkoitettua kotikuntaa, velvollisuus osoittaa hautasija on sillä evankelis-luterilaisen kirkon seurakunnalla tai seurakuntayhtymällä, jonka alueella vainaja kuollessaan asui. Evankelis-luterilaisen kirkon seurakunta tai seurakuntayhtymä on lisäksi velvollinen vaadittaessa osoittamaan hautasijan myös sellaiselle kuolinhetkellä ulkomailla asuneelle Suomen kansalaiselle, jonka viimeinen kotikuntalaissa tarkoitettu kotikunta ennen ulkomaille muuttamista oli seurakunnan tai seurakuntayhtymän alueella.

Hautasija on pyynnöstä osoitettava erilliseltä tunnustuksettomalta hautausmaalta, joka ei saa sijaita kohtuuttoman kaukana seurakunnan tai seurakuntayhtymän alueesta. Tunnustukseton hautausmaa on erillinen hautausmaa tai muusta hautausmaasta selvästi erottuvalla tavalla rajattu hautausmaan osa.

Evankelis-luterilaisen kirkon seurakunta tai seurakuntayhtymä voi periä maksuja hautasijan luovuttamisesta, hautaamiseen liittyvistä palveluista ja haudan hoidosta. Maksut saavat olla enintään palvelun tuottamisesta aiheutuvien kustannusten suuruiset. Maksujen perusteiden tulee olla samat kaikille, joilla on oikeus tulla haudatuksi seurakunnan tai seurakuntayhtymän hautausmaalle. Seurakunta tai seurakuntayhtymä voi myöntää kokonaan tai osittain vapautuksen maksuista, jos vainaja on ollut rintamaveteraani, tai siihen rinnastettavasta syystä. Maksuvapautus voi koskea myös edellä tarkoitun henkilön puolisoa.

Evankelis-luterilaisen kirkon seurakuntien tai seurakuntayhtymien tulee ylläpitää yleisiä hautausmaita. Hautausmaa voi olla useamman seurakunnan tai seurakuntayhtymän yhteinen. Ortodoksisen kirkkokunnan seurakunta, valtio, kunta tai kuntayhtymä voi ylläpitää hautausmaata. Hautausmaasta ortodoksisen kirkkokunnan ylläpitämällä hautausmaalla on myös voimassa, mitä ortodoksisesta kirkkokunnasta annetussa laissa (521/1969) sekä sen nojalla säädetään tai määrätään.

Hautaoikeudesta (oikeus tulla haudatuksi) seurakunnan evankelis-luterilaisen kirkon seurakunnan tai seurakuntayhtymän ja ortodoksisen kirkkokunnan seurakunnan hautausmaalla on voimassa, mitä kirkkolaissa ja orto-

doksisesta kirkkokunnasta annetussa laissa säädetään ja niiden nojalla säädetään tai määrätään sekä hautausmaan ylläpitäjän ja hautaoikeuden haltijan kesken sovitaan. Kirkkolain 17 luvun 2 §:n mukaan oikeudesta tulla haudatuksi seurakunnan hautausmaahan säädetään hautaustoimilaissa.

Hautaoukceudesta muilla hautausmailla on voimassa, mitä hautausmaan ylläpitäjän ja hautaoikeuden haltijan kesken sovitaan.

Hautausmaan ylläpitäjän on pidettävä rekisteriä, josta ilmenevät vainajan sukunimi ja etunimet, syntymäaika tai henkilötunnus, kuolinaika, hautaamisajankohta, hautaamistapa sekä haudan sijainti. Rekisteriin voidaan merkitä myös hautaoikeuden haltijan nimi ja postiosoite, hautaoikeuden voimassaoloaika sekä tieto siitä, keitä haetaan voidaan haudata. Lisäksi rekisteriin voidaan merkitä hautausmaalla olevat taiteellisesti tai historiallisesti arvokkaat muistomerkit ja niiden sijainti. Vainajista, joiden tuhka on sijoitettu muistolehtoon, merkitään rekisteriin edellä mainitut tiedot lukuun ottamatta tuhkan sijaintia.

Hautausmaan ylläpitäjän tulee hoitaa hautausmaata sen arvoa vastaavalla ja vainajien muistoa kunnioittavalla tavalla. Hautaoikeuden haltija päättää haudalle sijoitettavista hautakivistä ja muista muistomerkeistä. Muistomerkkin tulee olla hautausmaan yleiskuvaan sopiva eikä se saa loukata vainajan muistoa tai hautausmaan arvokkuutta. Muistomerkkin hyväksyy hautausmaan ylläpitäjä. Haudalle sijoitettua muistomerkkiä ei saa poistaa ilman hautausmaan ylläpitäjän suostumusta. Hautaoikeuden lakattua hautausmaan ylläpitäjän tulee tarjota hautaoikeuden haltijalle tilaisuus poistaa hautamuistomerkki, jollei hautausmaan ylläpitäjä erityisestä syystä päättää pitää muistomerkistä huolta hautaoikeuden lakkaamisen jälkeen. Jos hautamuistomerkkiä ei ole poistettu kuuden kuukauden kuluessa siitä, kun hautaoikeuden haltijalle on varattu tilaisuus sen poistamiseen, hautamuistomerkki siirtyy hautausmaan ylläpitäjälle vastikkeetta.

Hautausmaa voidaan lakkauttaa ja hautausmaan alue voidaan ottaa muuhun käyttöön, kun viimeisestä hautaamisesta on kulunut vähintään sata vuotta. Rekisteröidyn uskonnollisen yhdyskunnan taikka muun rekisteröidyn yhteisön tai säätiön ylläpitämä hautausmaa voidaan lakkauttaa, kun määräaika on kulunut ja lääninhallitus on antanut siihen luvan.

Lääninhallitus voi erityisestä syystä hakemuksesta myöntää luvan perustaa yksityinen hauta nimetyn vainajan hautaamiseen hautaustarkoitukseen sopivaan paikkaan.

Krematorion ylläpitäjä saa luovuttaa tuhkan vain haudattavaksi tai muulla tavoin pysyvästi yhteen paikkaan sijoitettavaksi. Luovutuksensaajan on

ennen tuhkan luovuttamista ilmoitettava kirjallisesti krematorion ylläpitäjälle, minne tuhka tullaan sijoittamaan. Krematorion ylläpitäjä ei saa luovuttaa tuhkaa, jos on perusteltu syy epäillä, että tuhkaa tultaisiin käsittelemään tämän lain säännösten vastaisesti. Tuhka on vuoden kuluessa tuhkaamisesta haudattava tai muulla tavoin sijoitettava pysyvästi yhteen paikkaan. Jolleivät hautaamisesta huolehtivat henkilöt tämän jälkeen kehotuksesta huolimatta huolehdi tuhkasta, sijoitetaan tuhka vainajan kuolinpesän kustannuksella sille hautausmaalle, johon vainajalla on oikeus tulla haudatuksi.

Krematorion ylläpitäjän on pidettävä rekisteriä, josta ilmenevät tuhkatun vainajan sukunimi ja etunimet, syntymäaika tai henkilötunnus, kuolinaika sekä tuhkaamis-ajankohta. Lisäksi rekisteriin on merkittävä tieto siitä, minne vainajan tuhka on ilmoitettu pysyvästi sijoitettavaksi.

Jollei vainaja ole eläessään nimenomaisesti toivonut tietyn henkilön huolehtivan hautaamiseen, tuhkaamiseen ja tuhkan käsittelyyn liittyvistä järjestelyistä, voivat järjestelyistä huolehtia vainajan eloonjäänyt puoliso tai kuolinhetkellä vainajan kanssa avioliitonomaisissa olosuhteissa yhteisessä taloudessa jatkuvasti elänyt henkilö sekä lähimmät perilliset. Jollei kukaan heistä huolehdi järjestelyistä, voi myös muu vainajan läheinen huolehtia niistä. Muussa tapauksessa järjestelyistä huolehtii se kunta, jossa vainajalla oli kuollessaan kotikuntalaissa tarkoitettu kotikunta, tai, jos vainajalla ei ollut kotikuntaa, se kunta, jossa vainaja kuollessaan asui. Jos mainitut henkilöt eivät pääse yksimielisyyteen hautaamisen tavasta, paikasta tai hautaustoimituksesta, käsitellään asia tällaisen henkilön kanteesta siinä käräjäoikeudessa, jonka tuomiopiiriin vainajan kotikunta hänen kuollessaan kuului.

Haudattu ruumis tai tuhka saadaan erityisen painavista syistä lääninhallituksen luvalla siirtää toiseen hautaan. Haudatun ruumiin siirtämiseen tarvittavasta terveydensuojeluviranomaisen luvasta säädetään erikseen.

Myös evankelis-luterilaisten seurakuntien hautaustoimen ohjesäännöissä ja hautausmaan käyttösuunnitelmissa ja asemakaavoissa on seurakuntien hautaustoimessa noudatettavia määräyksiä.

Kielilaki (423/2003)

Kielilainsäädännön uudistamisen vaikutukset ulottuivat kirkkolain ja kielilain soveltamisalaviittauksista johtuen erityiskysymyksiä lukuun ottamatta suoraan kirkon hallintoon. Kansalliskielistä säädetään nyt kielilaissa. Aikaisemmin säännökset kansalliskielistä olivat vain perustuslaissa.

Uuteen kielilakiin otetun tarkoituksypkälän mukaan lain tarkoituksena on turvata perustuslaissa säädetty jokaisen oikeus käyttää tuomioistuimessa ja muussa viranomaisessa omaa äidinkieltään, joko suomea tai ruotsia. Uuden kielilain soveltamisalasäännöksessä (3 §) rajataan evankelis-luterilaisen kirkon hallinto soveltamisalan ulkopuolelle.

Jollei kirkkolaissa toisin säädettäisi, ei uutta kielilakia siis sovellettaisi evankelis-luterilaiseen kirkkoon. Kirkkolakijärjestelmään nähden tämä lainsäädäntötekninen ratkaisu on hyvin yhteensopiva. Kirkkolaissa on kuitenkin siirrytty vähin erin kielisäännösten osalta yhä enemmän kielilain säännösten soveltamisen varaan eli kirkkolakiin on sitä muutettaessa otettu sisällöllisesti kattavia viittaussäännöksiä kielilakiin niin, että kirkkolain omat (aineelliset) säännökset kirkon hallinnossa käytettävästä kielestä ovat suhteellisesti vähentyneet. Uuden kielilain myötä kuitenkin syntyi myös tarvetta täydentää kirkkolakiin otettavia säännöksiä. Seuraavassa selostetaan näitä säännöksiä pääkohdin.

Voimassa olevan kirkkolain 4 luvun 4 §:n mukaan jumalanpalveluksia ja muuta toimintaa on tarpeen mukaan järjestettävä sekä suomen- tai ruotsinkielisen että muun vähemmistön kielellä. Kirkon jäsenellä on oikeus saada häntä koskevat yksityiset kirkolliset toimitukset äidinkielellään, suomeksi ja ruotsiksi. Jumalanpalveluksessa ja kirkollisessa toimituksessa voidaan käyttää myös muuta kieltä. Kirkon tehtävästä katsotaan nousevan pyrkimys palvella kirkon jäseniä toimituksissa äidinkielellä silloinkin, kun seurakunta ei ole kaksikielinen.

Kirkolliskokous on syksyllä 2004 hyväksynyt esityksen siitä, että uuden kielilain aiheuttamat muutokset tulisivat huomioiduiksi myös kirkkolainsäädännössä. Muun muassa kielitaitovaatimusten osalta on ilmennyt tulkintaongelmia. Kirkkolainsäädännössä ei ole ollut viittauksia uusiin kielitutkintoihin ja niiden mukaisiin kelpoisuusvaatimuksiin.

Uuden kielilain 5 §:n mukaan kielellisen jaoutuksen perusyksikkö on kunta. Kunta on joko yksikielinen tai kaksikielinen. Valtioneuvoston asetuksella säädetään joka kymmenes vuosi virallisen tilaston perusteella, mitkä kunnat ovat kaksikielisiä ja mikä on näiden kuntien enemmistön kieli sekä mitkä kunnat ovat suomen- tai ruotsinkielisiä yksikielisiä kuntia. Kunta on säädetty kaksikieliseksi, jos kunnassa on sekä suomen- että ruotsinkielisiä asukkaita ja vähemmistö on vähintään kahdeksan prosenttia asukkaista tai vähintään 3 000 asukasta. Kaksikielinen kunta on säädetty yksikieliseksi, jos vähemmistö on alle 3 000 asukasta ja sen osuus on laskenut alle kuuden prosentin. Kunnan valtuuston esityksestä valtioneuvoston asetuksella voi-

daan säätää kunta kaksikieliseksi seuraavaksi kymmenvuotisjaksoksi, vaikka kunta muuten olisi yksikielinen. Jos kuntajakoa muutetaan, on samalla päätettävä muutoksen vaikutuksesta kuntien kielelliseen asemaan.

Kielilain 6 §:n mukaan viranomaiset ovat yksi- tai kaksikielisiä. Yksikielillä viranomaisella tarkoitetaan valtion viranomaista, jonka virka-alueeseen kuuluu ainoastaan samankielisiä kuntia, sekä yksikielisen kunnan viranomaista samoin kuin kuntayhtymän viranomaista, jos kuntayhtymään kuuluu ainoastaan samankielisiä kuntia. Kaksikielillä viranomaisella tarkoitetaan valtion keskushallintoviranomaista ja muuta viranomaista, jonka virka-alueeseen kuuluu erikielisiä kuntia tai vähintään yksi kaksikielinen kunta, sekä kaksikielisen kunnan viranomaista samoin kuin kuntayhtymän viranomaista, jos kuntayhtymään kuuluu erikielisiä kuntia tai vähintään yksi kaksikielinen kunta.

Kielilain uusimisen vuoksi kirkolliskokous päätti syksyllä 2004 esittää valtioneuvostolle, että se ryhtyisi toimenpiteisiin kirkkolain muuttamiseksi vastaamaan uutta kielilainsäädäntöä. Myös kirkkojärjestykseen on samasta syystä tehtävä muutoksia.

Kirkkolain muutoksen jälkeen seurakunnat ovat suomenkielisiä tai ruotsinkielisiä taikka kaksikielisiä, jollei seurakunnan kielestä tai siihen liittyvistä muista jäsenyysedellytyksistä seurakuntaa perustettaessa tai muutoin erikseen muuta määrätä. Seurakunta on kaksikielinen, kun seurakunnan läsnä oleviksi merkittyjen jäsenten suomenkielinen tai ruotsinkielinen vähemmistö on niin suuri, että kunta vastaavasti kielilain säännösten mukaan olisi kaksikielinen. Jos samalla alueella on kielellisellä perusteella useita seurakuntia, ne ovat aina yksikielisiä, suomen- tai ruotsinkielisiä.

Ahvenanmaan maakunnan alueella seurakunnat ovat yksikielisiä. Kokonaan tai osittain saamelaiden kotiseutualueeseen kuuluvat seurakunnat ovat kaksikielisiä siten, että niissä noudatetaan, mitä saamen kielestä kirkkolaissa ja kirkkojärjestyksessä säädetään.

Seurakuntayhtymä on yksikielinen, jos siihen kuuluu ainoastaan yksikielisiä seurakuntia, ja kaksikielinen, jos siihen kuuluu erikielisiä seurakuntia tai vähintään yksi kaksikielinen seurakunta. Seurakuntayhtymän enemmistön kieli määräytyy siihen kuuluvien seurakuntien läsnä oleviksi merkittyjen jäsenten enemmistön kielen mukaan.

Kirkkohallitus määrää joka viides vuosi seurakunnassa edellisen kalenterivuoden lopussa läsnä olleiksi merkittyjen jäsenten kielellisen jaon perusteella, mitkä seurakunnat ovat suomenkielisiä tai ruotsinkielisiä ja mitkä kaksikielisiä.

Myös kirkon ja hiippakunnan viranomaisten kieltä koskevat säännökset muuttuvat. Uusien säännösten mukaan kirkolliskokous, piispainkokous, kirkkohallitus ja sen alaiset toimielimet sekä kirkon työmarkkinailaitos ovat kaksikielisiä viranomaisia. Hiippakunnan viranomaiset ovat yksikielisiä, jos hiippakuntaan kuuluu vain yksikielisiä seurakuntia, ja kaksikielisiä, jos hiippakuntaan kuuluu vähintään yksi kaksikielinen seurakunta. Kaksikielinen tuomiokapituli voi kuitenkin toimia seurakunnan kielellä, kun se hoitaa yksikielisen seurakunnan hallintoon liittyviä tehtäviä.

Kirkollishallinnossa noudatettavista kielisäännöksistä tulee kirkkolain 3 lukuun uusi 8 §. Pykälään sisältyvien säännösten mukaan kirkollishallinnossa noudatetaan, jollei kirkkolaissa toisin säädetä, soveltuvin osin mitä kielilaissa säädetään oikeudesta käyttää suomen ja ruotsin kieltä viranomaisissa, asian käsittelykielestä viranomaisissa, toimituskirjan ja muun asiakirjan kielestä, kielellisten oikeuksien turvaamisesta, viranomaisten työkielestä, yleisessä tiedottamisessa käytettävästä kielestä sekä kielellisten oikeuksien edistämisestä. Mitä kielilaissa säädetään valtion viranomaisista, koskee soveltuvin osin myös kirkon ja hiippakunnan viranomaisia, ja mitä kunnallisista viranomaisista, koskee vastaavasti soveltuvin osin seurakunnan ja seurakuntayhtymän viranomaisia.

Uusien kirkkolain 6 luvun 1 §:n säännösten mukaan viranhaltijoilta vaadittavasta kielitaidosta säädetään kirkkojärjestyksessä ottaen huomioon, mitä kirkkolain 3 luvun 7 ja 8 §:ssä ja 4 luvun 4 §:ssä säädetään. Kielitaitoa koskevasta kelpoisuusvaatimuksesta voidaan myöntää erivapaus erityisestä syystä. Erivapauden myöntää seurakunnan ja seurakuntayhtymän papin, lehtorin ja kanttorin viran osalta tuomiokapituli ja muun viran osalta se viranomainen, jonka toimivaltaan viran perustaminen kuuluu. Viranomaisen on koulutusta järjestelmällä ja muilla henkilöstöpoliittisilla toimilla huolehdittava siitä, että sen henkilöstöllä on riittävä kielitaito viranomaisen tehtävien hoitamiseksi kielilaissa, saamen kielilaissa ja muussa lainsäädännössä asetettujen vaatimusten mukaisesti.

Kielilakiuudistuksesta aiheutuneesta kirkkolain muuttamistarpeesta on seurannut myös välttämättömyys tehdä kirkkojärjestykseen eräitä muutoksia. Näistä seuraavassa muutama poiminta.

Uusien kirkkojärjestyksen säännösten mukaan virkaa täytettäessä ja muuhun palvelussuhteeseen otettaessa on varmistauduttava siitä, että palvelukseen otettavalla on työtehtävien edellyttämä kielitaito. Ilmoituksessa, joka koskee viran tai muun palvelussuhteen haettavana tai avoimena olemista, on mainittava mahdollisista kielitaitoa koskevista kelpoisuus-

vaatimuksista sekä työtehtävien edellyttämästä taikka palvelukseen otettaessa eduksi luettavasta kielitaidosta. Virkaa täytettäessä tai muuhun palvelussuhteeseen otettaessa otetaan huomioon myös sellainen hakija, joka on osoittanut vaaditun kielitaidon hakuajan päätyttyä, jos tämä ei viivytä asian käsittelyä.

Seurakunnan kirkkoherralta vaaditaan yksikielisessä seurakunnassa sen kielen erinomaista suullista ja kirjallista taitoa sekä toisen kielen tyydyttävää ymmärtämisen taitoa. Kaksikielisessä seurakunnassa vaaditaan seurakunnan enemmistön kielen erinomaista suullista ja kirjallista taitoa sekä toisen kielen hyvää suullista ja kirjallista taitoa. Muun kuin suomenkielisen tai ruotsinkielisen taikka kaksikielisen seurakunnan kirkkoherran kielitaitovaatimuksista määrää tuomiokapituli.

Kirkollishallinnon muulta sellaiselta henkilöstöltä, jolta edellytetään määrättynä kelpoisuusvaatimuksena korkeakoulututkintoa, edellytetään yksikielisessä viranomaisessa viranomaisen kielen erinomaista suullista ja kirjallista taitoa sekä toisen kielen tyydyttävää ymmärtämisen taitoa. Kaksikielisessä viranomaisessa vaaditaan viranomaisen virka-alueen enemmistön kielen erinomaista suullista ja kirjallista taitoa sekä toisen kielen tyydyttävää suullista ja kirjallista taitoa. Näistä kelpoisuusvaatimuksista voidaan poiketa johtosäännöllä tai kielisäännöllä, jos työtehtävät sitä edellyttävät, tai jos eri kielten käyttämistä edellyttävien työtehtävien jako viranomaisessa sen sallii, taikka vaatimuksista poikkeamiselle on muita erityisiä syitä.

Muiden kirkollishallinnon viranhaltijoiden vaadittava kielitaito määrätään johtosäännössä tai kielisäännössä. Kielisääntö hyväksytään samassa järjestyksessä kuin johtosääntö. Kaksikielisessä seurakunnassa ja seurakuntayhtymässä määräykset edellä tarkoitetuista kielitaitoa koskevista kelpoisuusvaatimuksista on otettava kielisääntöön. Täytettäessä virkaa tai muuta palvelussuhdetta seurakunnassa, joka kuuluu kokonaan tai osittain saamelaiden kotiseutualueeseen, katsotaan saamen kielen taito erityiseksi ansioksi.

Suomen ja ruotsin kielen taito osoitetaan siten kuin suomen ja ruotsin kielen taidon osoittamisesta valtionhallinnossa annetussa valtioneuvoston asetuksessa (481/2003) säädetään. Todistus voidaan antaa asianomaisen omalla kielellä, joko suomeksi tai ruotsiksi.

Rakennussuojelulaki (60/1985)

Kirkollisen rakennuksen käsite määräytyy kirkkolain 14 luvun 2 §:n mukaan. Kirkot ja kellotapulit, siunaus- ja hautakappelit sekä hautausmaalla olevat niihin rinnastettavat rakennukset ovat kirkollisia rakennuksia. Mitä kirkollisista rakennuksista on säädetty tai määrätty, sovelletaan myös kirkkopihaan, sekä sen ja hautausmaan aitaan ja porttiin. Kirkkolain 14 luvun 5 §:ssä on säädetty kirkollisten rakennusten suojelusta. Ennen vuotta 1917 rakennettu kirkollinen rakennus on kirkkolain säännöksen perusteella suojelunalainen. Kirkkohallitus voi määrätä sitä nuoremman kirkollisen rakennuksen suojeltavaksi, jos suojeluun on sellainen syy, jonka johdosta vastaavan rakennuksen suojelusta voitaisiin päättää rakennussuojelulain (60/1985) mukaan.

Rakennussuojelulain (60/1985) 4 §:n 2 momentin mukaan kirkollisten rakennusten suojelusta on säädetty kirkkolaissa (635/1964). Vuoden 1993 kirkkolaissa on luotu kirkollisten rakennusten rakennussuojelun osalta moniportainen järjestelmä, jossa kirkollisten rakennusten suojeluvastuuta on jaettu eri viranomaistahoille.

Kirkollisten rakennusten kunnossapito on seurakuntien vastuulla. Näiden rakennusten suojelun valvonta tai johto kuuluu kirkkohallitukselle. Tällaisen rakennuksen osalta muutoksista, kuten käyttämättä jättämisistä, olemisesta korjauksista ja purkamisista taikka suojelunalaisuudesta vapauttamista koskevat päätökset tekee kirkkohallitus. Kirkkolain 14 lukujen 2–3 momenteissa tarkoitetut kirkkohallituksen päätökset on alistettava opetusministeriön vahvistettavaksi.

3.6 YLEISET LAIT, JOISSA VIITATAAN KIRKKOLAKIIN TAI KIRKKOON

Kirkkoa koskevien säädösten ryhmittely voidaan tehdä eri perustein. Tässä johdantokirjassa on edelliseen jaksoon otettu omaksi ryhmäkseen sellaiset yleiset hallinnolliset lait, joiden soveltamiseen kirkkolaissa on säännökset. Tähän jaksoon on ryhmitelty säädökset, joissa lain soveltamisen kannalta tärkein viittaus on kyseisestä laista kirkkolakiin tai kirkon hallintoon. Tämä ryhmittely ei kuitenkaan ole aivan aukoton. Niinpä kirkkolainsäädännöstäkin saattaa olla löydettävissä myös säännöslinkitystä näihin kirkkolakiin ja kir-

kon hallintoon viittaaviin lakeihin. Esimerkiksi kielilain osalta on näin. Kirkkolaki viittaa kielilakiin ja kielilaissa on soveltamisalaa kirkkoon ja sen hallintoon rajoittava säännös.

Avioliittolaki (234/1929)

Avioliittolain 2–4 lukujen säännökset kirkollisesta vihkimisestä tulevat sovellettaviksi seurakunnissa kirkkojärjestyksen 2 luvun kirkon pyhiä toimituksia koskevien säännösten lisäksi. AL 14 §:n 1 momentin mukaan vihkiminen toimitetaan sukulaisten ja muiden todistajien läsnä ollessa kirkollisena tai siviilivihkimisenä. Kirkollisen vihkimisen saa toimittaa muun muassa evankelis-luterilaisessa kirkossa pappi. Ulkomailla Suomen evankelis-luterilaisen kirkon papilla on vihkimisoikeus kuitenkin vain, jos sellainen oikeus on erikseen myönnetty. Avioliittolain mukaan määräytyvät muun muassa avioliiton esteiden tutkinta ja vihkimisessä noudatettava määrämuotoisuus. Vihkijän on otettava huomioon myös AL 18 §:n mukaiset vihkimisen yleiset edellytykset.

Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta (609/1986)

Naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetun lain (609/1986) tarkoituksena on estää sukupuoleen perustuva syrjintä ja edistää naisten ja miesten välistä tasa-arvoa sekä tässä tarkoituksessa parantaa naisten asemaa erityisesti työelämässä. Lain 2 §:ssä on sen soveltamisalaa rajoitettu muun muassa evankelis-luterilaisen kirkon osalta siten, ettei säännöksen mukaan tasa-arvolain säännöksiä sovelleta ko. kirkon uskonnonharjoitukseen liittyvään toimintaan.

Tasa-arvolain 17 §:n 4 momentin mukaan kirkon ja seurakunnan asiakirjojen salassapidosta evankelis-luterilaisessa kirkossa on säädetty erikseen. Tasa-arvolaki velvoittaa siten eräiltä osin soveltamaan kirkkolakia, jossa puolestaan on viitattu osittain kolmanteen lakiin eli lakiin viranomaisten toiminnan julkisuudesta. Kirkkolakiin ei puolestaan sisälly varsinaisesti säännöstä tasa-arvolain soveltamisesta kirkkoon.

Tasa-arvolain soveltamisesta on saatu ratkaisu sekä korkeimmalta oikeudelta että korkeimmalta hallinto-oikeudelta. Kirkolliskokous on keväällä 2001 käsitellyt edustaja-aloitteita, jotka liittyivät tasa-arvolain soveltamiseen kir-

kossa sekä papinvaaleja koskevan kirkkolainsäädännön muuttamiseen. Kirkolliskokous päätti antaa kirkkohallituksen tehtäväksi valmistella esitys papin valintaa koskevan kirkollisen lainsäädännön muuttamiseksi yhteensopivaksi korkeimman oikeuden ennakkoratkaisun KKO 2001:9 kanssa. (Ks. mainitusta tapauksesta käsittehakemisto / Tasa-arvolaki.)

Kirkkolain 25 luvun 10 a §:ksi otettiin kirkkolain muutoksella (1274/2003) myös säännökset naisten ja miesten edustuksesta toimielimessä. Kirkollisessa toimielimessä lukuun ottamatta kirkolliskokousta, hiippakuntavaltuustoa, piispainkokousta, tuomiokapitulia, kirkkovaltuustoa, yhteistä kirkkovaltuustoa ja seurakuntaneuvostoa tulee olla sekä naisia että miehiä kumpiakin vähintään 40 prosenttia, jollei erityisestä syystä muuta johdu. Edellä mainitussa kirkkolain kohdassa erikseen luetellut toimielimet ovat joko niitä, joihin valitaan jäsenet tai edustajat suorilla vaaleilla tai toimielimiä, joiden kokoonpanossa ovat jäseninä virkoihin valitut.

3.7 YLEISET LAIT, JOITA SOVELLETAAN YLEISESTI KIRKON HALLINNOSSA

Seuraavien tarkasteltavien keskeisimpien kirkon hallintoon sovellettavien yleisten säädösten esille ottamisen järjestyksessä on pyritty noudattamaan niiden ”yleisemmin sovellettaviksi tuleminen järjestyksen periaatetta”.

Lastensuojelulaki (683/1983)

Lastensuojelulain 40 § asettaa velvollisuuden seurakunnan palveluksessa tai luottamustoimessa olevalle henkilölle, jos tämä on virkaa tai tointa hoitaessaan saanut tietää ilmeisestä perhe- ja yksilökohtaisen lastensuojelun tarpeesta olevasta lapsesta, ilmoittaa asiasta viipymättä sosiaalilautakunnalle. Laissa asetettu velvoite on ristiriidassa kirkkolain 5 luvun 2 §:n säännöksen kanssa, jonka mukaan yksityisessä ripissä tai muuten sielunhoidossa papille uskottua asiaa ei saa ilmaista, eikä myöskään sitä henkilöä, joka papille on uskoutunut. Käsitykseen lastensuojelulain automaattisesta ensisijaisesta soveltamisesta kirkkolakiin nähden ei voida suoralta käsin yhtyä. Etenkin pappisvirkaa koskevat säännökset kirkkolaissa ovat kirkon järjestysmuodon kannalta keskeisiä. On otettava huomioon myös kirkkolain asema ja tarkoi-

tus. Perustuslain mukaan kirkkolaki on kirkon hallintolaki ja siinä on myös säännökset kirkon järjestysmuodosta.

Papin kirkkolakiin perustuva rippisalaisuus

Lastensuojelulain yhteydessä on syytä ottaa lain soveltamisalaan läheisesti liittyvänä esille kirkkolain 5 luvun 2 §:ssä säädetty rippisalaisuus. Kirkkolaki, joka on säädetty kirkon omasta aloitteesta, on säätäessään papin rippisalaisuudesta ehdoton. Yksityisessä ripissä tai muuten sielunhoidossa papille uskottua asiaa ei saa ilmaista, eikä myöskään sitä henkilöä, joka papille on uskoutunut. Kirkkolain ehdottomuus tulee ilmi siinäkin, että pappi ei saa todistajana kuultunakaan ilmaista oikeudessa hänelle ripissä tai sielunhoidossa uskottua. Lain ehdottomuus ilmenee siinä, että papin saadessa ripissä tai sielunhoidossa tiedon yleisen lain mukaan ilmiannettavan rikoksen hankkeissa olemisesta hänen on suojeltava ripittäytyjää tai sielunhoidettavaansa ja toimittava kirkkolain mukaan kehottamalla asianosaista itse kertomaan asiasta viranomaisille tai sille, jota vaara uhkaa. Vasta toissijaisesti henkilön kieltäydyttyä itse ilmoittamasta pappi on vapaa hyvissä ajoin ilmoittamaan viranomaisille ja silloinkin varoen siten, ettei ripittäytyjä suoraan tai välillisesti tule siitä ilmi.

Kirkkolain 6 luvun 12 §:n sanamuodon mukaan lehtorille on asetettu sama velvollisuus olla ilmaisematta rippisalaisuutta kuin papille kirkkolain 5 luvun 2 §:ssä. Säännöksen soveltamisessa lehtoriin on esiintynyt epäselvyyttä. Pappia koskevan kirkkolain 5 luvun 2 §:n otsikkona on rippisalaisuus, mutta säännös on sisällöltään laajempi. Siinä on säädetty yksityisen ripin lisäksi myös ”sielunhoitotilanteesta muuten”. Säännöksen mukaan olisi perusteita tulkita lehtorin olevan sidottu vain rippisalaisuuteen, ei sielunhoitotilanteeseen muuten. Normaalien laintulkintaperiaatteiden mukaan olisi sanamuodon mukaisessa tulkinnassa otettava huomioon säännösten kontekstuaalisuus, mutta myös muut laintulkintaperiaatteet. Säännösten tarkoituksena on suojella papille ja lehtorille uskoutuvaa henkilöä.

Laki yksityisyyden suojasta työelämässä (477/2001)

Laki yksityisyyden suojasta työelämässä on esimerkki uudentyyppisestä sääntelystä, joka läpäisee soveltamisalallaan myös yhteiskunnan kaikki

julkishallinnon osa-alueet. Lain 2 §:n mukaan työsuhteessa sekä virkasuhteessa ja siihen verrattavassa julkisoikeudellisessa palvelussuhteessa noudatetaan, mitä laissa (477/2001) säädetään. Laki ei rajaa kirkon hallintoa soveltamisalansa ulkopuolelle.

Työnantaja saa käsitellä vain välittömästi työntekijän työsuhteen kannalta tarpeellisia henkilötietoja, jotka liittyvät työsuhteen osapuolten oikeuksien ja velvollisuuksien hoitamiseen tai työnantajan työntekijöille tarjoamiin etuuksiin taikka johtuvat työtehtävien erityisluonteesta. Tästä ei voida poiketa työntekijän suostumuksella. Työnantajan on kerättävä työntekijää koskevat henkilötiedot ensi sijassa työntekijältä itseltään. Jos työnantaja kerää henkilötietoja muualta kuin työntekijältä itseltään, työntekijältä on hankittava suostumus tietojen keräämiseen. Suostumus ei kuitenkaan ole tarpeen muun muassa silloin, kun työnantaja hankkii henkilöluottotietoja tai rikosrekisteri- tietoja työntekijän luotettavuuden selvittämiseksi.

Työnantajan on ilmoitettava työntekijälle etukäteen tätä koskevien tietojen hankkimisesta luotettavuuden selvittämistä varten. Jos työntekijää koskevia tietoja on kerätty muualta kuin työntekijältä itseltään, työnantajan on ilmoitettava työntekijälle saamistaan tiedoista ennen kuin niitä käytetään työntekijää koskevassa päätöksenteossa.

Laki lasten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittämisestä (504/2002)

Kirkkolain 6 luvun 4 a §:n mukaan virkaan nimittämisen tai virkasuhteeseen ottamisen edellytyksenä on lasten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittämisestä annetun lain tarkoittamissa tapauksissa henkilön toimittama ote rikosrekisteristä. Lain tarkoituksena on suojella alaikäisten henkilökohtaista koskemattomuutta ja edistää heidän henkilökohtaista turvallisuuttaan. (Lain nimessä on käytetty sanaa lapset, joita lain mukaan ovat alaikäiset). Laissa säädetään menettelystä, jolla alaikäisten kanssa työskentelemään valittavien henkilöiden rikostaustaa selvitetään.

Lakia sovelletaan työ- ja virkasuhteessa tehtävään työhön, johon pysyväisluontoisesti ja olennaisesti kuuluu ilman huoltajan läsnäoloa tapahtuvaa alaikäisen kasvatusta, opetusta, hoitoa tai muuta huolenpitoa taikka muuta työskentelyä henkilökohtaisessa vuorovaikutuksessa alaikäisen kanssa. Tätä lakia ei kuitenkaan sovelleta tehtäviin, jotka yhden vuoden aikana yhteensä kestävät enintään kolme kuukautta.

Työnantajan tulee pyytää henkilöltä nähtäväksi rikosrekisterilain (770/1993) 6 §:n 2 momentissa tarkoitettu ote rikosrekisteristä, kun henkilö ensi kerran otetaan tai nimitetään sellaiseen työ- tai virkasuhteeseen, johon kuuluu laissa tarkoitettuja tehtäviä taikka annettaessa henkilölle näitä tehtäviä ensi kerran.

Jollei kunnan eikä kuntayhtymän virkaa täytettäessä ole käytettävissä rikosrekisteriotetta, valinta on suoritettava ehdollisena ja valinnan vahvistaminen on ratkaistava vasta sitten, kun ote on esitetty. Virkaan ehdollisesti valitun on esitettävä nähtäväksi rikosrekisteriote viimeistään 30 päivän tai viran täyttävän viranomaisen erityisestä syystä myöntämän pidemmän määräajan kuluessa valitsemispäätöksen tiedoksisaannista lukien uhalla, että valinta muutoin raukeaa. Valinnan vahvistamisesta tai sen raukeamisesta päättää ehdollisen valinnan suorittanut viranomainen tai vahvistamisesta asianomainen alempi täytäntöön paneva viranomainen.

Yhdenvertaisuuslaki (21/2004)

Yhdenvertaisuuslain tarkoituksena on edistää ja turvata yhdenvertaisuuden toteutumista sekä tehostaa syrjinnän kohteeksi joutuneen oikeussuojaa lain soveltamisalaan kuuluvissa syrjintätilanteissa.

Yhdenvertaisuuslakia sovelletaan siten julkisen toiminnan osana kirkkoonkin silloin kun on kysymys yhdenvertaisuuslaissa säännellyistä asioista. Kirkonkin viranomaisten on katsottu kuuluvan yhdenvertaisuuslaissa tarkoitettuihin viranomaisiin, koska laissa on erikseen todettu, ettei velvollisuus 4 §:n 2 momentissa tarkoitettun suunnitelman (yhdenvertaisuussuunnitelma) laatimiseen koske evankelis-luterilaista kirkkoa.

Yhdenvertaisuuslain 2 §:n soveltamisalasäännösten mukaan lakia sovelletaan sekä *julkisessa* että *yksityisessä toiminnassa*, muun muassa kun kysymys on työhönottoperusteista, työoloista tai työehdoista, henkilöstökoulutuksesta taikka uralla etenemisestä. Samoin lakia sovelletaan myös muun muassa koulutuksen, mukaan lukien erikoistumis- ja uudelleen koulutuksen, tai ammatillisen ohjauksen saamisessa. Lakia sovelletaan lisäksi etnisen alkuperän perusteella tapahtuvaan syrjintään, muun muassa kun kysymys on sosiaali- ja terveystalvetauksista, sosiaalitvetauksista tai muista sosiaalisin perustein myönnettävistä tuista, alennuksista tai etuuksista. Samoin lain soveltamisalaan kuuluu muun muassa myös asumisen taikka yleisölle tarjottavien tai yleisön saatavilla olevien irtaimen tai kiinteän omaisuuden

taikka palvelujen tarjonta tai saatavuus muissa kuin yksityisten henkilöiden välisissä suhteissa.

Yhdenvertaisuuslakia ei sovelleta lain 3 §:n mukaan mm koulutuksen tavoitteisiin, sisältöön eikä koulutusjärjestelmään.

Viranomaisten tulee yhdenvertaisuuslain mukaan kaikessa toiminnassaan edistää yhdenvertaisuutta tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti sekä vakiinnuttaa sellaiset hallinto- ja toimintatavat, joilla varmistetaan yhdenvertaisuuden edistäminen asioiden valmistelussa ja päätöksenteossa. Viranomaisten tulee erityisesti muuttaa niitä olosuhteita, jotka estävät yhdenvertaisuuden toteutumista.

Etnisen yhdenvertaisuuden edistämiseksi viranomaisten tulee laatia suunnitelma (*yhdenvertaisuussuunnitelma*) siinä laajuudessa kuin kunkin viranomaisen toiminnan luonne sitä vaatii. Yleiset suositukset tässä momentissa tarkoitetun suunnitelman sisällöstä antaa työministeriö. *Viranomaisilla* tarkoitetaan valtion ja kuntien viranomaisia sekä itsenäisiä julkisoikeudellisia laitoksia samoin kuin Ahvenanmaan maakunnan viranomaisia niiden huolehtiessa valtakunnan viranomaisille kuuluvista tehtävistä maakunnassa. Viranomaisella tarkoitetaan myös julkisoikeudellista yhdistystä ja yksityisiä toimijoita niiden hoitaessa julkisia hallintotehtäviä sekä valtion liikelaitoksia. Viranomaisten velvollisuus on laatia *yhdenvertaisuussuunnitelma* siinä laajuudessa kuin kunkin viranomaisen toiminnan luonne sitä vaatii. Tämä ei kuitenkaan koske evankelis-luterilaista kirkkoa, ortodoksista kirkkokuntaa eikä viranomaiseen rinnastettavaa, julkista hallintotehtävää hoitavaa yksityistä toimijaa.

Laki rekisteröidystä parisuhteesta (950/2001)

Parisuhdelain 5 §:n mukaan parisuhde rekisteröidään siten, että suhteen osapuolet vihkimiseen oikeutetun viranomaisen läsnä ollessa yhdessä allekirjoittavat rekisteröintiä tarkoittavan asiakirjan ja viranomainen samalla vahvistaa sen allekirjoituksellaan. Parisuhdelain mukainen rekisteröinti ei siten edellytä kirkollisten viranomaisten toimia. Parisuhdelain sovellettavuus kirkon hallintoon on johtanut erityisesti arvioimaan perusoikeuksien noudattamisen velvoitteen suhdetta kirkon oikeuteen saada kirkkolainsäädäntöön sen toimintaa varten kirkon tunnustuksen edellyttämät säännökset.

Kirkolliskokouksessa parisuhdelain säätämisestä kirkon virkojen täyttämiseksi aiheutunutta ongelmallista tilannetta on käsitelty viiden edustajan

aloitteen pohjalta päätyvästä vielä lopulliseen ratkaisuun. Myös piispainkokous on käsitellyt parisuhteen rekisteröinnin seurauksia kirkossa ja asettanut asiaa pohtivan työryhmän (2003). Asiaan liittyy vaikeasti ratkaistavia kirkon oppia sekä lainsäädäntöä koskevia kysymyksiä.

Metsälaki (1093/1996)

Kirkkojärjestyksen 15 luvun 8 a §:ssä (1012/1998) on seurakunnat velvoitettu hoitamaan omia metsiään metsälain (1093/1996) tavoitteiden toteuttamiseksi vahvistetun metsäsuunnitelman mukaisesti. Metsälain tarkoituksena on edistää metsien taloudellisesti, ekologisesti ja sosiaalisesti kestävä hoitoa ja käyttöä siten, että metsät antavat kestävästi hyvän tuoton samalla, kun niiden biologinen monimuotoisuus säilytetään.

Metsälakia sovelletaan metsän hoitamiseen ja käyttämiseen metsätalouksena luettavilla alueilla. Laissa on soveltamisalarajoituksia muun muassa suojelualueita koskien.

Viittaussäännökset yleisiin lakeihin on nykyisessä kirkkolakijärjestelmässä yleensä otettu kirkkolain 25 luvun säännöksiin. Kirkkojärjestyksen normin sisältö on kuitenkin toisentyypinen kuin lain suoraan soveltamiseen velvoittava. Kysymys on kirkkolakikontekstissa uudentyyppisestä normittamisesta, lähinnä toimintanormeihin luettavasta tavoitenormista. Lisäksi kirkkojärjestyksen tavoitenormi on ”vastoin hermansonilaisia oppeja” siinä, ettei se välttämättä kohdistu kirkon ja sen jäsenten välisiin suhteisiin. Kirkkolakijärjestelmäoppien kannalta säädöstyypin muuntuminen ja kehittyminen osaltaan lisää kirkkolain alaa koskevien periaatteiden soveltamisvaikeuksia. Tässä tapauksessa ei ole suoranaisesti kysymys kirkkolakisäännöksestä. Kirkkojärjestyksessä tavallaan positivoiduksi tullut ”seurakunnan metsien hyvän hoitamisen periaate” kohdistuu yleisluontoisena tavoitteena kaikkiin, jotka ovat vastuussa tämän omaisuudenlajin hoitamisesta.

Veronkantolaki (611/1978)

Valtionveron, kunnallisveron, yhteisön tuloveron, kirkollisveron, vakuutetun sairausvakuutusmaksun, metsänhoitomaksun, työnantajan sosiaaliturvamaksun, perintö- ja lahjaveron, arvonlisäveron, liikevaihtoveron, eräistä vakuutusmaksuista suoritettavan veron sekä ennakkoperinnässä suoritettavan

ennakon, muun suorituksen ja ennakonpidätyksen kanto, perintä, palauttaminen ja tilittäminen toimitetaan sen mukaisesti kuin veronkantolaissa säädetään.

Valtionvero, kunnallisvero ja kirkollisvero sekä vakuutetun sairausvakuutusmaksu kannetaan yhdessä yhtenä verovuoteen kohdistuvana verona.

Kirkko maksaa veronkantokustannukset omalta osaltaan.

Verontilityslaki (532/1998)

Valtiolle, kunnille, seurakunnille, Kansaneläkelaitokselle, metsänhoitoyhdistyksille ja metsäkeskuksille (*veronsaajat*) tilitetään verotusmenettelystä annetussa laissa (1558/1995) ja enakkoperintälaissa (1118/ 1996) tarkoitetut verot ja maksut sekä kiinteistöverot, työnantajan sosiaaliturvamaksut ja metsänhoitomaksut (*verot*) siten kuin verontilityslaissa säädetään.

Arvonlisäverolaki (1501/1993)

Arvonlisäverolaki koskee pääsääntöisesti myös kirkkoa.

Arvonlisäveroa suoritetaan valtiolle arvonlisälain mukaan muun muassa liiketoiminnan muodossa Suomessa tapahtuvasta tavarán ja palvelun myynnistä. Veroa suoritetaan kiinteistöhallintapalvelun ottamisesta omaan käyttöön silloinkin, kun se ei tapahdu liiketoiminnan muodossa. Myynnin ei katsota tapahtuvan liiketoiminnan muodossa, jos siitä saatu vastike on ennakko-perintälaissa tarkoitettua palkkaa.

Kirjanpitolaki (1336/1997) ja -asetus (1339/1997) sekä tilintarkastuslaki (936/1994)

Kirkolliskokouksessa 16.5.1997 hyväksytyn KJ 15:9 mukaan seurakunnan kirjanpitovelvollisuudesta, kirjanpidosta ja tilinpäätöksestä on, sen lisäksi, mitä kirkkojärjestyksessä määrätään, soveltuvin osin voimassa mitä yleisessä laissa, kirjanpitolaissa (1336/1997) säädetään. Kirjanpitolain mukaan kirjanpitovelvollisen on pidettävä kahdenkertaista kirjanpitoa ja noudatettava hyvää kirjanpitotapaa. Tilintarkastuslakia sovelletaan kirjanpitolain mukaan muun muassa kirjanpitovelvollisen yhteisön ja säätiön (*kirjanpito-*

velvollinen) tilintarkastukseen sekä muuhun toimintaan, joka laissa tai asetuksessa säädetään tilintarkastajan tehtäväksi laissa tarkoitetussa yhteisössä tai säätiössä.

Tuloverolaki (1535/1992) ja laki verotusmenettelystä (1558/1995)

Tuloverolain mukaan ansiotulosta suoritetaan veroa valtiolle, kunnalle ja seurakunnalle ja pääomatulosta suoritetaan veroa valtiolle. Yhteisön ja yhteisetuuden tulosta suoritetaan veroa valtiolle, kunnalle ja seurakunnalle. Verotusmenettelylaissa säädetään verotusmenettelystä ja muutoksenhausta verotukseen.

Verotusmenettelylakia sovelletaan muun muassa evankelis-luterilaisen kirkon ja ortodoksisen kirkkokunnan seurakunnalle suoritettavaan veroon (*kirkollisvero*). Lain soveltamisala ulottuu verotusta koskevaan menettelyyn. Verovelvollisuudesta on säädetty erikseen. Verojen suoritukseksi toimitetaan verovuoden aikana ennakoperintä sen mukaan kuin veromenettelylaissa ja ennakoperintälaissa säädetään. Verot kannetaan siten kuin verotusmenettelylaissa ja veronkantolaissa säädetään.

Rikosrekisterilaki (770/1993)

Kirkkolain 6 luvun 4 a §:ssä on viitattu rikosrekisterilakiin. Oikeusrekisterikeskus pitää yllä rikosrekisteriä. Rekisteriin kerätään, talletetaan ja siitä luovutetaan tietoja, jotka tarvitaan rikosoikeudellisten seuraamusten määräämistä ja täytäntöönpanoa varten.

Rikosrekisterin tietoja voidaan luovuttaa käytettäväksi myös henkilön luotettavuuden tai henkilökohtaisen soveltuvuuden selvittämisessä ja arvioinnissa.

Valmiuslaki (1080/1991) ja puolustustilalaki (1083/91)

Kirkkolain 25 luvun 14 §:ssä on poikkeusolojen varalta viitattu valmiuslakiin ja puolustustilalakiin sellaisissa tilanteissa, joissa valtioneuvostolle on annettu oikeus käyttää poikkeuksellisiin toimiin oikeuttavia toimivaltuuksia.

Muut kirkossa sovellettavat säädökset

Kirkkolaki on valtiosääntöön perustuva erityinen säädös, johon sisältyvät kirkon järjestysmuodon ja hallinnon nimenomaiset säännökset. Yleiseen lain-säädäntöön sisältyy lukuisia lakeja tai muita säädöksiä taikka muita oikeus-normeja, joita sovelletaan kirkon hallinnossa, joko kirkkolaissa olevasta viittaussäännöksestä johtuen tai muuten. Kirkon hallinnon ollessa osa jul-kishallintoa on luonnollisena lähtökohtana voimassa olevien säädösten nou-dattaminen, ellei soveltamista ole erikseen tiettyjen säädösten osalta rajattu tältä osin ulkopuolelle. Yleinen oikeusjärjestykseen kuuluvien säännösten noudattamisen velvoite koskee luonnollisesti kaikkia fyysisiä ja oikeushen-kilöitä sekä viranomaisia. Kirkko ja seurakunnat eivät julkisoikeudellisina yhteisinä tee tässä kohdin poikkeusta.

Seurakunnissa joudutaan soveltamaan yleisiä lakeja, joiden soveltamisala koskettaa seurakunnan toimintaa. Esimerkiksi työsopimuslaki (55/2001), jota ei sen soveltamisalasäännöksen mukaan sovelleta julkisoikeudelliseen palvelussuhteeseen, tulee kirkon hallinnossa yksityisissä työsuhteissa sovellettavaksi.

3.8 MUITA KIRKKOA KOSKEVIA OIKEUDELLISIA NORMEJA

3.8.1 Hallinto-oikeudelliset periaatteet

Hallinto-oikeuden soveltamisalaan on syntynyt oikeustieteen ja hallintolain-käyttöratkaisujen kautta oikeudellisia normeja, jotka eivät aikaisemmin kai-kilta osin perustuneet voimassa oleviin säännöksiin, mutta joita kuitenkin hallinnossa noudatettiin.

Perustuslain 2 §:ään sisältyvään oikeusvaltioperiaatteeseen julkisen val-lan käytön perustumisesta lakiin sekä hallintolain 6 §:n mukaisista hyvän hallinnon perusteista seuraa nyttemmin näiden hallinnon harkintavallan rajoitusperiaatteiden lakiin perustuva noudattamisen velvoite. Yhdenvertai-suusperiaatteen säädöspohja on perustuslain 6 §:ssä, ja hallinnon tarkoi-tussidonnaisuuden periaate, objektiviteettiperiaate ja suhteellisuusperiaate täydennettynä luottamuksensuojan periaatteella ovat saaneet sääntelynsä hallintolain 6 §:ssä.

3.8.2 Kirkkolain ja kirkkojärjestyksen täytäntöönpanosta sekä piispainkokouksen ja kirkkohallituksen päätökset eräissä asioissa (KL 2:3.2)

Kirkolliskokous voi antaa kirkkolain ja kirkkojärjestyksen täytäntöönpanosta ja soveltamisesta tarkempia määräyksiä. Kirkolliskokous antaa myös kirkon vaalijärjestyksen, mutta siihen liittyvien täytäntöönpanomääräysten antamisesta ei ole säännöstä samassa yhteydessä kuin kirkkolain ja kirkkojärjestyksen osalta on säädetty.

Jos kirkkojärjestyksen säännös koskee jumalanpalvelusta, kirkollista toimintaa tai opetusta tai niihin liittyviin tehtäviin pyrkivältä vaadittavaa koulutusta tai kielitaitoa, määräyksen sen täytäntöönpanosta ja soveltamisesta antaa piispainkokous.

Myös kirkkohallitus antaa ohjeita ja määräyksiä hoitaessaan kirkkolain 22 luvun 2 §:n mukaisesti kirkon yhteistä hallintoa, taloutta ja toimintaa. Kirkkohallitus muun muassa päättää ulkomaisten opintojen, koulutuksen tai ammatillisen harjoittelun tunnustamisesta ja rinnastamisesta sekä tutkinnon tuottamasta kelpoisuudesta samoin kuin määrää, mihin tarkoituksiin kolehteja on päiväjumalanpalveluksissa kannettava.

3.8.3 Erilaiset kirkon sisäiset ohje- ja johtosäännöt

Kirkkojärjestyksen 7 luvun 1 §:n mukaan kirkkolaissa tai kirkkojärjestyksessä säädettyjen alistettavien ohjesääntöjen lisäksi voivat seurakunta ja seurakuntayhtymä hyväksyä johtosääntöjä toimielimien, viranhaltijoiden ja työntekijöiden toiminnan sekä seurakunnan muun hallinnon järjestämiseksi. (Ks. mm. käsitehakemisto/Alistettavat päätökset.)

4 Kirkon hallinnossa sovellettava oikeudellinen normi

4.1 SÄÄDÖSTEN ETUSIJAJÄRJESTYS

Edellä olevasta tarkastelusta on selvinnyt kirkon hallinnon käytännön työssä sovellettavan oikeudellisen normiston monikerroksisuus. Tilanteeseen soveltuva normia on usein haettava monien lakien ja muiden säädösten tai muiden oikeudellisten normien joukosta.

Kirkon hallinnon arkipäivässä kirkkolaki ja siihen perustuvat säädökset ja määräykset ovat niitä säädöksiä ja määräyksiä, joista sovellettavaa normia yleensä on ensiksi haettava.

Kirkkolaki on säädös, jossa on säädettynä kirkon järjestysmuodosta ja hallinnosta. On kuitenkin säädetty runsaasti yleisiä lakeja, joiden soveltamisalat on joko sovitettu yhteen kirkkolain tai kyseisen lain säännöksiin. Tällöin periaatteessa kirkkolain ja kyseisen yleisen lain soveltamisalasäännösten perusteella ratkeaa, kumpaa lakia sovelletaan. Tulkintaongelmia tästä huolimatta esiintyy ja korkeimmat oikeusasteet ovat joutuneet ottamaan kantaa kirkkolain ja yleisen lain keskinäiseen soveltamisalaan.

Soveltamisalaongelmien esiintyminen voi johtua siitä, ettei uutta lainsäädäntöä valmisteltaessa aina ole osattu ottaa huomioon soveltamisalojen osalta kirkon hallintoa ja perustuslain 76 §:ään sisältyvää periaatetta siitä, että kirkon järjestysmuotoa ja hallintoa koskevien lakinormien tulisi olla kirkko-laissa.

Perustuslain 22 §:n mukaan julkisen vallan, jota kirkon viranomaisetkin siis edustavat, on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Tämä merkitsee myös kirkon viranomaisille velvoitetta ottaa perustuslain säännökset sovellettavana oikeutena huomioon. Ihmisoikeus-sopimusmääräystenkin osalta kirkon viranomaisilla on soveltamisvastuuta,

koska Suomen valtio saattaa joutua vastaamaan sopimusmääräysten rikkomisesta.

Perustuslain 106 §:n mukaan tuomioistuinten on annettava säännösten soveltamisessa ristiriitatilanteessa perustuslaille etusija ennen muuta lakia. Vastaavasti 107 §:n mukaan tuomioistuimen tai muun viranomaisen on asetuksen tai alemmanasteisen säännöksen ollessa ristiriidassa perustuslain tai muun lain kanssa jätettävä ristiriidassa oleva säännös soveltamatta.

Käytännössä säädösristiriitojen syntymistä pyritään ennakoivasti välttämään jo säädösvalmistelussa kiinnittämällä huomiota soveltamisalasäännösten yhteensopivuuteen. Kuitenkin esimerkiksi sen tulkitseminen, mitä säädöksistä on pidettävä *lex specialis* -säädöksenä toisiinsa nähden, on joissakin tapauksissa vaikeaa. (Ks. säädösristiriidoista tarkemmin käsittehekisto/Normiristiriita.)

4.2 KIRKON OIKEUDEN EHEYS

Kirkon ”näkyvän”, varsinaiseksi säädöksiksi kirjoitetun, oikeuden muodostavat kirkkoa varten säädetyt erilaiset oikeusjärjestykseen sisältyvät oikeudelliset normit. Kirkon oman lain, kirkkolain, lisäksi on useita muita säädöksiä, joita sovelletaan myös kirkossa ja sen hallinnossa.

Vaikka kirkolle säädettyä oikeutta on noudatettava, kirkon oman ylipositiivisen arvopohjan realiteetti kuitenkin merkitsee, ettei sille oikeana (vaikkakin sovellettavana) oikeutena voida pitää sellaisia oikeudellisia normeja tai niiden tulkintoja, jotka joko säädöksinä tai sovellettuina ovat ristiriidassa kirkon oman arvoperustan kanssa. Kirkon ylipositiivisen oikeuden voidaan edellyttää asettavan vaatimuksia kirkon positiiviselle oikeudelle. Kirkon oikeuden sisäinen jännite syntyy ja elää kirkkoa varten säädetyin positiivisen oikeuden ja kirkon ylipositiivisen arvopohjan välisen skismaattisuuden välttämiseksi.

Erityisen ongelman kirkon kannalta muodostaa sellainen oikeudenkäyttö, jossa on kysymys tapauksen fakta-aineiston kiinnittyminen välittömästi tai välillisesti kirkon oppiperustaan. Juridinen argumentaatio ei kestä perustuslain vaatimusten edessä, jollei kirkkoa varten säädettävä tai säädetty lakisäännös tai sen hallintoa varten annettu oikeudellinen ratkaisu perustu kirkon tunnustukseen tai on ristiriidassa siihen nähden. Kirkon tunnustuksen kannalta on siten kestämaton sellainen tilanne, jossa kirkon oppiperustan

edellyttämää tilannetta ei voida syyistä tai toisesta säätää laiksi silloin, kun perustuslaki edellyttää kirkkolaissa perustuslain säännöksistä poikkeavaa, kirkon tunnustukseen perustuvaa lakisäännöstä.

Asioiden juridinen loogisuus edellyttää asioiden soveltamis- ja tulkintavaiheessa normien perustumista todellisuudessa kirkon omaan oppiin ja tunnustukseen. Viranomaisten toimien oletuksena on lähtökohtaisesti ristiriidattomuus kansallisiin perusoikeus- ja muihin säännöksiin sekä ylikansallisiin normeihin ja sopimuksiin nähden. Luonnolliseksi olettamaksi muodostuu näin ollen oletama, että myös kirkkoa koskevat säännökset ovat kirkon tunnustuksen ja opin mukaisia.

Paradoksisuus kirkkoa koskevien säännösten osalta on siinä, että yhteiskunnalliselle ajattelulle on yleisesti ottaen selvää säännösten muuttamisen mahdollisuus ja tarve siihen, kun taas kirkkojen oppien lähtökohtana periaatteessa on muuttamattomuus.

Vaikkei kirkolla käytännössä olisi edes keinoja estää positiivisen oikeutensa joutumista skismaattiseksi omaan yliposiitiviseen arvopohjaansa nähden, kirkon oikeuden käsittäminen vain pelkäksi positiiviseksi oikeudeksi merkitsisi kirkon vähittäistä mieltämistä ainoastaan sosiologiseksi yhteisöksi ilman uskonyhteisöluonnetta.

Kirkon oikeuden kokonaisvaltaisempi käsittäminen on kuitenkin mahdollista myös yleisen oikeusteorian perusteella. Tästä esimerkkinä voitaisiin mainita amerikkalaisen professori Ronald Dworkinin luoma teoria oikeuden eheydestä ("integrity in law"). Law's Empire -kirjassaan Dworkin esittää näkemyksiä muun muassa siitä, että oikeutta on yksittäisissä soveltamistilanteissa tulkittava parhaan mahdollisen oikeudellisen kokonaisteorian sekä oikeudellisen eheyden idean valossa. Tämä merkitsee Dworkinilla esimerkiksi oikeusperiaatteiden tilannesidonnaista koherenssia (= yhteensopivuutta, johdonmukaisuutta).

Kirkon oikeuden voidaan katsoa muodostuvan kirkkoa varten säädetyistä positiivisesta oikeudesta sekä sen kanssa ristiriidattomasta kirkon yliposiitivisesta arvopohjasta/oikeudesta. Kirkon oikeuden eheys (integrity) ja näin ollen kirkon oikeuden kokonaisvaltainen käsittäminen merkitsee siten myös kirkon oikeuden säätämisen- ja soveltamistilanteita myöten oikeudellisen eheyden idean toteutumista. Säädetyllä oikeudella on keskeinen sija myös korostettaessa kirkon oikeuden eheyttä sen kokonaisvaltaisessa käsittämisessä. Kirkkoa varten säädetty positiivinen oikeus ei voi muodostaa koko kirkon oikeutta, vaan oikeutta on myös siellä, missä se ei heti näy. Tämän oikeuden käsittämisen mallin mukaan kirkko ymmärre-

tään enemmän kuin pelkästään sosiologiseksi yhteisöksi. Kirkon oikeuden eheys luo kirkolle myös tilan selvittää sisäisiä ristiriitojaan uskonyhteisönä ja sen tavoin.

(Tässä jaksossa esiintyvistä oikeusteoreettisista käsitteistä ks. käsitteihakemisto / Eheys / Positiivinen oikeus / Ylipositiivinen oikeus / Dworkin, Ronald.)

Käsitehakemisto

Alistettavat päätökset

- Kirkon hallinnossa on eräitä alistamista edellyttäviä (tai luvanvaraisia) päätöksiä
- Alistamista koskevia yleisiä kirkkolain säännöksiä ovat mm.
- KL 9 luvun 1 §:n 2 momentin 2 kohta (Kirkkovaltuuston päätösvaltaa ei saa siirtää alistettavissa asioissa)
- KL 24 luvun 1 § ja 2 § (Alistamismenettelyä koskevat säännökset, alistusviranomaisen päätösvalta). Alistetusta päätöksestä tehty valitus on ratkaistava alistusasian yhteydessä. Näin ollen tuomiokapitulit ratkaisevat edelleen valituksia myös alistusasioissa vuoden 2004 muutoksenhaku-järjestelmää koskeneen uudistuksen jälkeen.
- KL 24 luvun 6 §:n 3 momentti (Kirkkoneuvoston valitusoikeus alistettavassa asiassa)
- KL 25 luvun 1 momentti (Täytäntöönpanoa koskevat säännökset eivät koske alistettavia asioita)

Kirkkolainsäädännön mukaan useita päätöksiä on alistettava tuomiokapitulin, kirkkohallituksen tai opetusministeriön vahvistettavaksi tai ratkaistavaksi.

Tuomiokapitulille alistettavat (tai luvanvaraiset) asiat:

- Kirkkoherran tai kappeliseurakunnan kappalaisen virkaan liitetystä virka-asunnossa asumiseen velvollisuudesta vapauttava päätös sekä vastaava viranhaltijakohtainen päätös (KL 26:1)
- Erivapautta koskevat päätökset kanttorin viran hoitamiseen määräajan osa-aikaisesti tai sivutoimisesti (KJ 6:40,3) sekä diakonian viran täyttämättä jättämispäätös 5 vuoden ajaksi kerrallaan (KJ 6:50)
- Hautausmaakaava sekä hautausmaan käyttösuunnitelma (KL 17:8) sekä hautaustoimen ohjesääntö (KL 17:7)
- Päiväjumalanpalveluksen aloittamisajan muuttaminen (KJ 2:3,1). Jumalanpalvelusajasta päättäminen, jos yhteinen kirkko (KJ 2:3,2)

- Kappalaisen, vakinaisen lehtorin sekä kanttorin viran perustaminen ja lakkauttaminen (KJ 6:9,3)
- Kappeliseurakunnan perustaminen ja lakkauttaminen sekä sen ohjesäännöstä päättäminen (KJ 12:1)
- Kirkkoherran ja kirkko/seurakuntaneuvoston välisen erimielisyyden ratkaiseminen (KJ 9:7, KJ 10:13 jumalanpalvelusta, kirkollista toimitusta, kirkon, siunauskappelin tai kappelin käyttö tai seurakunnan päättämä kolehti)
- Ehtoollisen viettäminen kirkon, seurakunnan siunauskappelin ja kappelin lisäksi muussa paikassa, jonka tuomiokapituli on hyväksynyt (KJ 2:9,2)
- Vaalitoimituksen aloittamisen paikan ratkaiseminen, jolleivät samaa kirkkoa käyttävät seurakunnat pääse sopimukseen (KVJ 2:51)
- Lupa toisen kirkon käyttämiseen (KJ 14:1,2)
- Papin, lehtorin ja kanttorin sekä tuomiokapitulin palveluksessa olevalle lupa sivutoimen pitämiseen (KJ 6:5)
- Ohjesäännöt
 - Kirkkoneuvoston ohjesääntö (KL 10,3,1)
 - Seurakuntaneuvoston ohjesääntö (KL 11:9)
 - Yhteisen kirkkoneuvoston ohjesääntö (KL 11:11 ja KL 10:3,1)
 - Kappeliseurakunnan ohjesääntö (KJ 12:1)
 - Hautaustoimen ohjesääntö (KL 17:7)
 - Rippikoulun ohjesääntö (KJ 3:3,3)
- Säännöt
 - Virkasääntö (KL 6:14)
 - Kielisääntö v. 2006 saakka (KJ 6:10,3)
- Kirkonmaan ja seurakunnan kiinteän omaisuuden vuokraamista koskeva päätös, jos vuokra-aika on yli 10 vuotta (KL 14,4,2)

Kirkkohallitukselle alistettavat päätökset

- Uuden kirkon tai siunauskappelin rakentaminen (KL 14:1,2)
- Kirkonmaan luovuttaminen (KL 14:3) tai seurakunnan kiinteän omaisuuden myyminen, vaihtaminen tai muu luovuttaminen (KL 14:4)
- Perussäännön ja seurakuntayhtymälle siirtyvästä omaisuudesta tehdyn luettelon hyväksyminen (KL 11:4)
- Kirkon käyttämättä jättäminen, kirkollisen rakennuksen purkaminen tai sellainen korjaaminen, joka olennaisesti muuttaa sen ulko- tai sisäasua (KL 14:2,2)

Opetusministeriölle alistettavat päätökset

- Suojeltavan kirkollisen rakennuksen purkamista taikka sen ulko- ja sisäasua olennaisesti muuttava korjaus (KL 14:5,4)

Analyyttinen koulukunta

Analyyttinen oikeuspositivismi on englantilaisen John Austinin aloittama oikeusfilosofinen tai oikeusteoreettinen oppisuunta. Sen mukaan oikeus on suvereenin lainsäätäjän antamia yleisiä määräyksiä, joiden noudattamisen takeena on rangaistusuhka. Oikeuden muodollinen voimassaolo ja sisällöllinen voimassaolo erotetaan toisistaan tarkasti. Muina analyyttisen oikeuspositivismin edustajina voidaan pitää Wesley Newcomb Hohfeldia (1879–1918), itävaltalaista Hans Kelsenä (1881–1973), englantilaista H.L.A. Hartia (1907–1992), puolalaista Jerzy Wroblewskia (1926–1990) ja skotlantilaista Neil MacCormickia (1941–).

Analyyttinen oikeusrealismi puolestaan on lähinnä tanskalaisen Alf Rossin (1899–1979) alulle panema oikeusfilosofinen tai -teoreettinen oppisuunta. Sen mukaan oikeus on yhteiskunnallinen tosiasia. Se on toteutuneiden ja vallitsevan tuomarinideologian perusteella todennäköisesti myös tulevaisuudessa toteutettavissa olevien, yksittäisille oikeussubjekteille kohdennettujen oikeuksien ja velvollisuuksien kokonaisuus (erona esim. luonnonoikeudelliseen ajatteluun yhteiskunnallisesta oikeudenmukaisuudesta). Hartin voidaan liittyneen koulukunnan käsityksiin oikeuden tunnistamissäännöllään. Ks. lisää näistä esim. Raimo Siltala: Oikeustieteen tieteenteoria (2003), mm. s. 876–878.

Common law -järjestelmä

Englannissa alkanut oikeusjärjestelmä, jossa tuomioistuinten ratkaisujen perusteet saadaan tuomioistuinkäytännöstä. Ratkaisujen perusteiden voidaan katsoa löytyvän enemmän periaatteista kuin säännöistä. Yhdysvaltojen oikeusjärjestelmä on myös kehittynyt common law -järjestelmän mukaan. Euroopassa muutoin vallitseva järjestelmä perustuu pääosin kirjoitettuihin säädöksiin.

Critical Legal Studies -liike

Critical Legal Studies -liike (CLC-liike, vaihtoehtoinen, kriittinen tai poliittinen lainoppi) syntyi 1970-luvulla. Marxilainen yhteiskuntafilosofia ja vasemmistoideologia olivat 1970- ja 1980-lukujen vaihtoehtoisen lainopin perustana. Kritiikin kohteena oli erityisesti analyttinen oikeustiede ja mm. Suomessa mm. Simo Zittingin omistusoikeuskäsitejuridiikka. CLS-liikkeen taholta vaihtoehto nimettiin poliittiseksi oikeustieteeksi. Sosiaalisessa siviili-oikeudessa on keskeistä ollut heikomman sopijapuolen näkökulma (tarverationaalisuus, tilannesidonnaisuus, heikomman osapuolen suojelu, kohtuus eli oikeudenmukainen yhteisöllinen sopimuskäytäntö). Oikeuden taloustieteellistä analyysiä voidaan pitää myös vaihtoehtoisena lainoppina. Ks. Anne Alvesalo: Critical Legal Studies, kriittinen lähestymistapa oikeuteen (1997).

Dikotomisuus

Dikotomisuus kirkosta ja sen oikeudesta puhuttaessa merkitsee kirkon dualistista, kaksinaista luonnetta sosiologisena ja uskonyhteisönä.

Dworkin, Ronald

Ronald Dworkin on rinnastanut oikeudellista ongelmaa ratkaisevan tuomarin ketjuromaanin kirjoittajaan. Tuomarin tehtävänä on jatkaa toteutuneiden tuomioistuinratkaisujen sarjaa parhaalla mahdollisella tavalla eli pyrkiä koherenttiin (yhtenäiseen, johdonmukaiseen) oikeustilanteeseen tukien oikeudellista eheyttä (law as integrity). Kerronnalliset ratkaisut ja teemat on ennalta lukittu ja osa on myöhemmän kirjoittajan itsensä pääteltävissä. Ronald Dworkinin mielestä oikeudellista eheyttä on pidettävä yhteiskunnan hyödyn kannalta tuettavana. Näin saavutetaan ennustettavuutta ja prosessuaalista varmuutta sekä tasavertaisuutta kansalaisten kesken lisäten yhteisössä jatkuvuutta ja parantaen sen poliittisen toiminnan moraalista laillisuutta.

Oikeus ja vastuuntunne leviävät tehdyissä päätöksissä noudatettujen henkilökohtaisten periaatteiden vuoksi ja poliittisesta moraalista lähtevien päätösten justifiointista. Dworkin tekee myös lain ja oikeuden välillä eron. Oikeudessa on kysymys oikeasta tai parhaasta moraalia tai poliittisia oikeuksia

koskevasta teoriasta sekä jokaisen omasta käsityksestä tästä teoriasta ja hänen omasta vakaumuksestaan, mitä nämä oikeudet todellisuudessa ovat. Dworkinin ajattelumalli lähtee siitä, että tuomioistuimet soveltavat säädettyjen oikeussääntöjen lisäksi myös ratkaisuharkintaa ohjaavia (oikeus)periaatteita. Nämä vaikuttavat oikeudellisen pintatason alla, eivät itse säädännäisessä oikeudessa, vaan oikeuden kerrostumissa.

Tuomari Herkules on Ronald Dworkinin luoma fiktiivinen tuomarihahmo, ns. supertuomari, joka osaa ja voi ratkaista kiperätkin oikeustapaukset oikein. Vrt. Paavalin käsitykseen tuomarista, joka ei erehdy: ”Minua odottaa nyt vanhurskauden sepele, jonka Herra, oikeudenmukainen tuomari, on antava minulle tulemisensa päivänä, eikä vain minulle, vaan kaikille, jotka hartaasti odottavat hänen ilmestymistään” 2 Tim. 4:8.

Eheys (kirkon oikeuden)

Ronald Dworkin on esittänyt perusajatuksen oikeuden eheydestä (integrity in law). Law’s Empire -kirjassaan (1986) hän esittää, että oikeutta on yksittäisissä soveltamistilanteissa tulkittava parhaan mahdollisen oikeudellisen kokonaisteorian sekä oikeudellisen eheyden idean valossa. Kirkon oikeuteen sovellettuna tämä merkitsisi kirkon oikeuden kokonaisvaltaista käsittämistä siten, että kirkon oikeuden säätämisen- ja soveltamistilanteita myöten kirkon oikeuden (käsitettynä koko laajuudessaan) oikeudellisen eheyden idea toteutuisi. Tämä merkitsisi myös kirkkoa koskevissa oikeudellisissa ratkaisuissa pitäytymistä vaatimuksessa, etteivät tuomioistuin ratkaisutkaan ole ristiriidassa kirkon ylipositiivisen arvopohjaan nähden. Erityisen vaikeuden tuomioistuimille muodostavat yksilöä koskevat ratkaisut, joissa on kysymys kirkon opista ja siihen liittyvästä omantunnonsuojasta.

Euroopan unioni

Euroopan unionin syntyajatuksen esitti Ranskan ulkoministeri Robert Schuman puheessaan 9. toukokuuta 1950. Euroopan yhdentymistä toisen maailmansodan katkerista kokemusten perusteella pyrkimyksellä estää tappamisen ja tuhoamisen toistuminen.

Alun perin EU:ssa oli vain kuusi jäsenvaltiota: Belgia, Saksa, Ranska, Italia, Luxemburg ja Alankomaat. Vuonna 1973 siihen liittyivät Tanska, Ir-

lanti ja Iso-Britannia. Kreikka tuli jäseneksi vuonna 1981, Portugali ja Espanja vuonna 1986 sekä Itävalta, Ruotsi ja Suomi vuonna 1995. Vuonna 2005 saatiin kymmenen uutta jäsentä (Kypros, Latvia, Liettua, Malta, Puola, Slovakia, Slovenia, Tšekki, Unkari ja Viro).

EU:n toimiala on laajentunut alun kaupan ja talouden yhteisöstä käsittelemään myös monia muita aihepiirejä, mm. kansalaisten oikeuksia (vapaus, turvallisuus, oikeudenmukaisuus), työpaikkojen luomista, aluekehitystä, ympäristönsuojelua ja globaalistumista. EU on rakentanut Euroopan laajuisia yhteismarkkinoita. Yhteisvaluutta euro on useissa jäsenvaltioissa otettu käyttöön.

Tärkeänä Euroopan unionin keskeisenä toimintaperiaatteena on pidettävä oikeusvaltioperiaatetta: Jokainen EU:n päätöksen ja menettelyn on perustuttava EU:n perustamissopimuksiin, jotka sen jäsenvaltiot ovat hyväksyneet.

Euroopan unionilla on viisi toimielintä:

- *Euroopan parlamentti* (732 yleisellä kansanvaalilla 25 jäsenmaassa valittua jäsentä)
- *Euroopan unionin neuvosto* (edustaa jäsenvaltioiden hallituksia)
- *Euroopan unionin komissio* (unionin ”moottori”, täytäntöön paneva elin)
- *Euroopan yhteisöjen tuomioistuin* (valvoo yhteisön lainsäädännön noudattamista)
- *Euroopan tilintarkastustoimisto* (valvoo EU:n varainkäytön lainmukaisuutta ja taloudellisuutta)

Toimielimiä tukee viisi muuta tärkeää elintä:

- *Euroopan talous- ja sosiaalikomitea* (välittää järjestäytyneen kansalaisyhteiskunnan lausuntoja talous- ja sosiaaliasioista)
- *Alueiden komitea* (välittää alue- ja paikallisviranomaisten lausuntoja)
- *Euroopan keskuspankki* (vastaa rahapolitiikasta ja euron hallinnoinnista)
- *Euroopan oikeusasiamies* (käsittelee kansalaisilta tulleita kanteluita EU:n toimielinten ja muiden elinten toiminnassa ilmenneistä epäkohdista)
- *Euroopan investointipankki* (myöntää lainoja EU:n tavoitteiden kannalta tärkeisiin investointihankkeisiin)

EU:n piirissä toimii lisäksi koko joukko muitakin virastoja ja elimiä. Euroopan unioni koostuu demokraattisista valtioista, jotka ovat sitoutuneet työskentelemään yhdessä rauhan ja hyvinvoinnin saavuttamiseksi.

EU:ta ei voida nykyisellään pitää ylikansallisenä yhteisönä, jonka olisi tarkoitus korvata nykyiset kansallisvaltiot, mutta se on kuitenkin enemmän kuin kansainvälinen järjestö. EU on ainutlaatuinen organisaatio, jonka jäsenvaltiot ovat perustaneet yhteisiä toimielimiä. Niille on siirretty tiettyjä toimivaltuuksia, jotta Euroopan kannalta merkittävistä asioista olisi mahdollista tehdä demokraattisia päätöksiä Euroopan tasolla.

Euroopan unionin lainsäädäntö

Nykyinen Euroopan yhteisön lainsäädäntö tuntee asetukset, direktiivit ja päätökset. Asetukset ovat sellaisenaan jäsenvaltioita sitovaa, ylikansallista lainsäädäntöä. Direktiivit ovat jäsenvaltioita velvoittavaa lainsäädäntöä, joka tulee sisällyttää kansalliseen lainsäädäntöön määräajan kuluessa. Näin myös kirkkoa koskevilla oikeudellisilla normeilla on välillinen yhteytensä EU-lainsäädäntöön.

EU:n perustuslakikaavailuissa on EU:lle oltu luomassa myös uutta säädöshierarkiaa. Tulevaisuudessa näiden kaavailujen mukaan EU voisi antaa eurooppalain, eurooppapuitelain, eurooppa-asetuksen ja eurooppapäätöksen. Lisäksi unioni voisi antaa suosituksia ja päätöksiä. Eurooppalait vastaisivat nykyisiä asetuksia ja eurooppapuitelait direktiivejä.

Sopimusehdotuksessa perustuslaiksi on nähty hyvinä puolina pyrkimys kansallisten parlamenttien vaikutusvallan lisäämiseen. Parlamenttien tehtävä valvoa subsidiariteettiperiaatteen (toissijaisuusperiaatteen) toteutumista korostuisi, mikä täyttäisi EU:ssa koettua demokratiavajetta.

Toissijaisuusperiaatteella pyritään määrittelemään, voiko unioni toimia tietyllä alalla vai kuuluuko asia jäsenvaltioiden toimivaltaan. Periaatteen mukaan toimittaessa lähdetään siitä, että unioni voi toimia aloilla, jotka eivät kuulu sen yksinomaiseen toimivaltaan. Ainoastaan silloin, kun jäsenvaltiot eivät voi saavuttaa tavoitteita riittävän hyvin, ne voidaan suunnitellun toiminnan laajuuden ja vaikutusten vuoksi saavuttaa paremmin unionin tasolla.

Suhteellisuusperiaatteen soveltaminen Euroopan unionissa puolestaan merkitsee sitä, että unioni voi toimia ainoastaan siinä laajuudessa kuin on tarpeen Euroopan perustuslain tavoitteiden saavuttamiseksi.

Periaatteessa nykyisten perussopimustenkin mukaan kaikkien toimielinten on noudatettava näitä kahta periaatetta.

Suomi on liittyessään Euroopan unioniin suostunut siihen, että EU-lainsäädäntö ajaa Suomen lain ja perustuslainkin ohi.

Euroopan unionin perusoikeudet

Euroopan ihmisoikeussopimuksen vaikutusta voidaan havaita etenkin omistusoikeuden, ammatin harjoittamisen vapauden, kotirauhan, mielipiteen-vapauden, perhettä koskevan suojan, uskonnon- ja uskonvapauden tai oikeudenkäyntiin liittyvien perusoikeuksien kehittämisessä yhteisöoikeuteen. EY-tuomioistuimien on pitänyt ”perustavia oikeuksia” osana EY-oikeuden yleisiä periaatteita eli osana ”lakia”, jonka noudattamista Rooman sopimuksen 164 artiklan mukaan tuomioistuimen piti valvoa. Euroopan integraation alusta on kulunut yli puoli vuosisataa ja perusoikeusulottuvuuden läpimurrosta tapauksesta Stauder jo yli 30 vuotta. Esimerkiksi myöhemmästä omistusoikeutta koskeneesta Hauen-tapausratkaisusta voidaan EY-tuomioistuimen näkemyksestä eritellä perus- ja ihmisoikeuksien aseman kehitysvaiheesta joi-takin näkökohtia mm.:

- Perustavat oikeudet muodostavat kiinteän osan yleisiä oikeusperiaatteita.
- Jäsenvaltioiden yhteinen valtiosääntöperinne muodostaa virikeperustan tuomioistuimen näitä perusoikeuksia suojaavassa aineksessa.
- Tuomioistuimen toimenpiteet eivät saa olla ristiriidassa kansallisvaltioiden valtiosäännöissä tunnustettujen perusoikeuksien kanssa.
- Kansainvälisistä ihmisoikeussopimuksista on saatavissa suuntaviivoja, joita pitää noudattaa yhteisöoikeuden puitteissa. (EY-tuomioistuin viittasi EIS:een (Euroopan ihmisoikeussopimus) ”virikkeenä” mm. jo tapauksessa C-36/75 Rutili).

EY-tuomioistuimen näkemyksessä perusoikeuksista on kuitenkin kehittynyt muitakin ulottuvuuksia, mm.:

- Periaate, jonka mukaan EY-oikeuden suhteesta perusoikeuksiin oli arvioitava ainoastaan ”yhteisöoikeuden valossa”.
- Handelsgesellschaft-tapauksen yhteydessä tuomioistuimen mukaan jäsenvaltioiden yhteiset valtiosääntöperinteet toimivat EY-tuomioistuimen suojaamien perustavien oikeuksien ”virikkeinä” (inspirations).

Useimpien eurooppalaisen hallinto-oikeuden periaatteiden määrittelyt perustuvat EY-tuomioistuimen muotoilemaan oikeuskäytäntöön. Etenkin materiaalisten oikeusperiaatteiden taustalla on lähinnä kansallinen oikeus, sen hallinto- ja yleisjulkisoikeudelliset periaatteet. Vaikka yhteisön perusoikeuksien kehittämisessä näkyikin yhteisön perustamisen historia (mm. kilpailu-vapaus, kaupankäynnin vapaus), on perusoikeusulottuvuus laajentunut myös

muunlaisiin vapauksiin ja oikeuksiin. EY-tuomioistuimen periaatteet ovat täydentyneet useilla tärkeillä yksittäisillä perusoikeuksilla (sulkeissa tapauksen löytämiseksi tarpeelliset tiedot):

- *Ihmisarvon loukkaamattomuus* (Casagrande C-9/74)
- *Yhdenvertaisuuden periaate* (Klöckner-Werke AG, ECR kok. 1962, 653)
- *Syrjinnän kieltö* (Defrenne C-43/75)
- *Kokoontumis- ja yhdistymisvapaus* (Gewerkschaftsbund, Massa ym., C-175/73)
- *Vapaus tunnustaa uskontoa ja uskoa* (Prais, C-130/75)
- *Yksityisyyden suoja* (National Panasonic, C-136/79))
- *Vaitiolovelvollisuus* (komissio vastaan Saksan liittotasavalta, C-249/86)
- *Omistamisen oikeus* (Hauer C-44/79)
- *Ammatinharjoittamisen vapaus* (Hauer C-44/79)
- *Kaupankäynnin vapaus* (International trade Association, C-11/70)
- *Elinkeinovapaus* (Usinor, C-78/83)
- *Kilpailun vapaus* (Ranska, C-240/83)
- *Perhe-elämän suoja* (Saksan Liittotasavalta, C-249/86)
- *Oikeus tehokkaisiin oikeussuojakeinoihin ja oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin* (Johnston vastaan Chief Constable of Royal Ulster Constabulary, C-222/84 ja Pecastaing vastaan Belgia, C-98–79)
- *Kotirauhan suoja* (Hoechst AG vastaan komissio, C-46/87, 222/88)
- *Sanan- ja julkaisemisvapaus* (VBVB, VBBB, C-43/82 ja 63/82).

Näistä perusoikeuksista kirkon ja sen hallinnon kannalta merkityksellisinä periaatteina voidaan pitää mm. ihmisarvon loukkaamattomuutta, syrjinnän kieltöä, vapautta tunnustaa uskontoa ja uskoa, sanan- ja julkaisemisvapautta, oikeutta tehokkaisiin oikeussuojakeinoihin ja oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin, kokoontumis- ja yhdistymisvapautta, perhe-elämän ja kotirauhan suojaa sekä yhdenvertaisuuden periaatetta. Yhteisön perusoikeuskehityksen myötä EY-tuomioistuimen perusoikeusratkaisukäytäntö saattaa tulevaisuudessa nykyistä enemmän kohdentua myös kirkon hallinnon kannalta relevantteihin asiaryhmiin. EY-tuomioistuimen toiminnalla on yhteisön perusoikeuksien luomisessa ollut merkitystä sikälikin, että tuomioistuimen toiminnan seurauksena on kansallisilta tuomioistuimilta katsottava puuttuvan toimivalta tutkia EY-oikeuden perusoikeusmukaisuutta. EY-tuomioistuimen ratkaisu Foto-Frost (C-314/85) mukaan vain EY-tuomioistuimella on toimivalta julistaa EY-toimielimen asetus tai direktiivi pätemät-

tömäksi. Samoin yhteisön perusoikeuksien luomiseen liittyvänä voidaan pitää myös EY-tuomioistuimen ratkaisua Wachauf (C-5/88), jonka mukaan EU:n perusoikeudet sitovat paitsi EY:n toimielimiä, myös jäsenvaltioita EY:n oikeutta toimeenpantaessa. Näin ollen EU:n perusoikeudet koskevat myös kirkon hallintoviranomaisia, jos niiden ratkottavaksi tulee yhteisön alaan kuuluvia hallinto- tai lainkäyttöasioita (esim. hankintapäätöksiä).

Nizzan Eurooppa-neuvostossa vuonna 2000 poliittisena julistuksena hyväksytty Euroopan unionin perusoikeuskirjan on ollut tarkoitus tulla osaksi sopimusta perustuslaiksi ja siten myös oikeudellisesti sitovaksi. Unioni voisi oikeushenkilönä liittyä Euroopan ihmisoikeussopimukseen. Tämä vahvistaisi unionin perus- ja ihmisoikeusulottuvuutta.

Sopimukseen sisältyvää perusoikeusjärjestelmää sovellettaisiin lähinnä Euroopan unionin omiin toimielimiin. Ne tulisivat kuitenkin myös jäsenvaltioissa sovellettaviksi niiltä osin kuin jäsenvaltiot soveltavat EU-normeja. Välitön vaikutus jäisi siten pieneksi.

Käytännössä on hankalaa, että perusoikeusjärjestelmiä on kolme: kansalliset perusoikeusjärjestelmät, Euroopan ihmisoikeussopimus ja Euroopan unionin sopimusehdotuksen mukainen perusoikeusjärjestelmä.

Euroopan perusoikeuskirjassa perusoikeudet on jaoteltu oikeuksiin ja periaatteisiin. Oikeuksiksi on nähty lähinnä klassiset kansalaisten vapausoikeudet. Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia (TSS-oikeudet) ja ympäristöllisiä oikeuksia on pidetty lähinnä periaatteina eli vähemmän merkitsevinä kuin ”varsinaisia” oikeuksia.

Modernin ihmisoikeus- ja perusoikeuskäsityksen mukaan kaikki oikeudet ovat yhtä tärkeitä ja yhtäläisiä ilman hierarkiaa tai jaottelua. Tässä mielessä EU-sopimusehdotuksen käsitys perusoikeuksista voidaan jossakin mielessä katsoa edustavan suomalaisesta näkökulmasta taantumista.

Euroopan unionin perustuslaki

Eräiden EU:n jäsenvaltioissa kansanäänestyksissä hyväksymättä jääneen EU:n perustuslakiehdotuksen luonteesta on esitetty erilaisia käsityksiä.

Sopimuksessa Euroopan perustuslaista on oikeastaan kysymys kansainvälisoikeudellisesta sopimuksesta, jonka nimi ei täysin ole vastannut sen sisältöä. Kysymys on ollut hallitustenväisessä konferenssissa käsittelyssä olleesta asiakirjasta, jossa on ollut luonteeltaan perustuslaillisia määräyksiä. Tällaisia ovat mm. EU:n toimielinten toimivaltuuksia ja toimielinten välisiä

suhteita sääntelevät normit. Yleensä kansallisvaltioiden valtiosäännöissä on yleensä säännöksiä eri hallintoelinten päätöksenteosta ja kansalaisten oikeusasemasta suhteessa valtioon ja sen toimielimiin. EU:n sopimus perustuslais- ta on sisältänyt tällaisia EU:n sisäisiä normeja.

Finnis, John

Modernia luonnonoikeutta edustavan John Finnisin mukaan etiikassa on suurelta osin kysymys oikeudesta, vaikkakaan ei kuitenkaan niin paljon kuin ihmiset luulevat. Finnis pitää etiikassa kysymystä oikeudesta ja sen yksilöihin ja yhteisöihin kohdistamien vaatimusten rajoista käytännön strategisena kysymyksenä. Sen monitasoisuuteen viittaavana hän esittää Kaifaan kysymyksen (Joh. 11:50; 18:14) siitä, onko parempi että syytön henkilö kuolee kuin että koko kansa tuhoutuu. Näin raamatullisin perustein Finnis pyrki vastaamaan professori Henry Veatchille. Tämä ei halunnut käsittää Tuomas Akvinolaisen perusteita luonnonlain älyllisestä käsittämisestä. Veatchin mukaan tällaisessa käsittämisessä päädyttäisiin metafysiisiin periaatteisiin. Finnis puolestaan piti perusteltuna Tuomas Akvinolaisen väitettä, että maajussi- kin käsittää luonnollisen lain. Hyvän tuomarin tulee Finnisin mukaan (Natural law and Natural rights, 1980) pitää tärkeänä seitsemää itsestään selvää perushyvää (elämä, tieto, leikki, esteettinen kokemus, ystävyys, käytännöllinen järjestyminen ja uskonto). Argumentointi, miksi perushyvät ovat juuri nämä, ei perusoikeuskehityksen myötä ole vakuuttanut.

Hallintolainkäyttölaki

Ks. kirkkolain ja hallintolainkäyttölain soveltamisesta mm. Halttunen – Pihlaja – Voipio: Kirkkolainsäädäntö 2004 (2004), selitykset 1–3 sivuilla 261–262. Hallintolainkäyttölain soveltaminen väheni kirkon hallinnossa olennaisesti hallintolainkäyttöasioiden käsittelyn siirryttyä hallinto-oikeuksille.

Hallintolaki

Kirkkolain 25 luvun 5 §:ssä on viitattu hallintolain 28 §:n 1 momentin 6 kohdan soveltamattomuuteen kirkon hallinnossa. Tässä hallintolain kohdas-

sa on virkamiehen esteellisyysperusteeksi säädetty hänen tai hänen läheisensä kuuluminen viraston tai laitoksen johtokuntaan tai siihen rinnastettavaan toimielimeen. Kysymys on asiasta, joka liittyy tämän viraston tai laitoksen ohjaukseen tai valvontaan. Esimerkiksi tuomiokapitulin rooli kirkon hallinnossa on tällainen ohjaava ja valvova.

Esteellisyydestä tarkemmin Jussi Lilja: Seurakunnan hallintomenettely (2004), s. 50–63. Lilja (s. 4) on pitänyt hallintoasian määrittelyssä lähtökohtana laaja-alaisuutta. Asianosaisasioita ei ole eroteltu muista hallintoasioista. Tarkoituksena on ollut ulottaa hallintolain soveltaminen kaikkeen hallintotoimintaan, lukuun ottamatta laissa määriteltyjä poikkeuksia. Kirkollisiin toimituksiin hallintolakia ei varsinaisesti sovelleta. Kuitenkin asiakaspalvelussa on toimitettava hyvän hallinnon ja hallintolain mukaisesti. Kirkollisessa päätöksenteossa esitysten, lausuntojen, alistus- ja muiden päätösten tekemisessä noudatetaan hallintolakia. Sopimusten tms. hyväksymismenettelyssä samoin, vaikka sinänsä sopiminen oikeustoimena on muun lainsäädännön mukaisesti toteutettavaa. Hallintolain säätämisen perusteista ks. mm. hallituksen esitys (HE) 72/2002.

Hallinto-oikeudelliset periaatteet

Myös kirkon hallinnossa ovat olleet voimassa ennen uutta perustuslakia yleishallinnon viranomaisten harkintavallan rajoitusperiaatteet. Näitä periaatteita mm. Jaakko Uotila, Seppo Laakso, Teuvo Pohjolainen ja Jarmo Vuorinen luettelevat kirjassaan Yleishallinto-oikeus (1989) pääpiirteittäin neljä: yhdenvertaisuusperiaate, tarkoitussidonnaisuuden periaate, suhteellisuusperiaate ja objektiviteettiperiaate.

Yhdenvertaisuusperiaate on perustuslain 6 §:ssäkin ilmaistu syrjimiskielto. Ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Hallintolain 6 §:ssä on säännökset hyvän hallinnon perusteista. Hallinnossa asioivia on kohdeltava tasapuolisesti. Toimivaltaa on käytettävä ainoastaan lain mukaan hyväksyttävien tarkoituksiin (tarkoitussidonnaisuuden periaate), viranomaisen toimien on oltava puolueettomia (objektiviteettiperiaate), viranomaisen toimien on oltava oikeassa suhteessa päämääriin (suhteellisuusperiaate) ja niiden on suojeltava oikeusjärjestyksen perusteella oikeutettuja odotuksia (luottamuksen-suojaperiaate). Objektiviteettiperiaatetta ilmentävät kirkkoa koskevassa lainsäädännössä mm. KL 7:5 säännökset esteellisyydestä hallintolain 28 §:n säännösten lisäksi. Pyrkimyksenä on turvata puolueettomuus päätöksenteossa.

Suhteellisuusperiaatetta pyritään toteuttamaan mm. kurinpitorangeistus-käytännössä siten, että seuraamukset mitoitetaan sellaiselle alimmalle tasolle, jolla saadaan aikaan toivottu vaikutus. (Myöskään kurinpitorangeistuslajin ei pitäisi käytännössä määräytyä papille riippuen siitä, onko hän seurakunnan tai esim. kirkollisen säätiön palveluksessa). Tarkoitussidonnaisuuden periaatetta noudatetaan pyrkimyksin välttää mielivaltaisuutta hallinnossa. Harkintavaltaa on käytettävä vain siihen, mitä varten viranomainen on harkintavaltaa säännöksiin saanut.

Kirkon ”sisäisen perusoikeusjärjestelmän” eli kirkon, sen työntekijöiden ja jäsenten perustavaa laatua olevat oikeudet ilmentävät eräällä tavoin luottamuksensuojaa kirkon sisäisesti. Kirkon jäsenyyteen liittäminen, konfirmaatiolupauksen antaminen sekä kutsumustyöhön tai tehtävään ryhtyminen kirkossa synnyttävät kirkon ylipositiivisen arvopohjan perusteella perusteltuja tai oikeutettuja odotuksia omalle kirkolle. Kirkon jäsen, luottamushenkilö tai työntekijä voi olettaa voivansa toimia kirkossa tai kutsumustehtävässään kirkolleen antamansa lupauksen mukaisesti. Ks. tästä tarkemmin Pekka Leino: Kirkko ja perusoikeudet (2003), s. 187–188.

Hankinnat

Julkisista hankinnoista annetun lain 2 §:n muutoksen 1247/1997 sanamuodossa ei ole erikseen mainittu seurakuntayhtymää hankintayksiköksi. Helsingin hiippakunnan tuomiokapitulin päätöksessä 1.12.1999/nro 14/99, samoin kuin kilpailuneuvoston samaa asiaa koskeneessa aikaisemmassa päätöksessä 19.11.1999 on seurakuntayhtymän yhteinen kirkkovaltuusto katsottu lain 2 §:n mukaiseksi hankintayksiköksi. Kirkkolain 24 luvun 5 c §:n uudessa säännöksessä (KL-muutos 649/2000) on kuitenkin otettu myös seurakuntayhtymät huomioon. Tuomiokapitulin ja kilpailuneuvoston päätöksistä ei valitettu KHO:een, joten sen ratkaisua ei saatu lain (1247/1997) tulkinnasta.

Helsingin seurakuntayhtymän yhteinen kirkkovaltuusto päätti 10.6.1999 valita auktorisoidun tilintarkastusyhteisön suorittamaan seurakuntayhtymän lakisääteistä tilintarkastusta yhteisen kirkkovaltuuston vuosien 1999–2002 toimikautta vastaavalta ajalta. Valitsematta jäänyt toinen tilintarkastusyhteisö valitti päätöksestä KL 24:3 mukaisesti Helsingin tuomiokapituliin ja teki samalla hakemuksen myös kilpailuneuvostoon. Kilpailuneuvosto kumosi 19.11.1999 yhteisen kirkkovaltuuston päätöksen ja palautti asian seurakunta-

yhtymälle, jonka tuli suorittaa asianmukainen tarjousvertailu ja tilintarkastus-yhteisön valinta ottaen huomioon, mitä kilpailuneuvoston päätöksessä on esitetty. Myös tuomiokapituli kumosi istunnossaan 1.12.1999 yhteisen kirkkovaltuuston päätöksen asiassa tapahtuneen virheellisen menettelyn johdosta.

Hard case (vaikeasti ratkaistavissa oleva oikeustapaus)

Käsite hard case liittyy oikeudellisesti vaikeasti ratkaistavissa olevaan ongelmaan, johon positiivisen oikeuden säännökset eivät anna yksiselitteistä vastausta. Ratkaisua on haettava oikeusperiaatteiden punninnasta. Hard case -tunnusmerkistön täyttävät hallinto-oikeuksien saamat kirkolliset valitusasiat, joissa asiaan liittyvän kiistan ydin on uskonopillinen. Viime aikoina kirkon pappisvirkaan liittyvissä valitusasioissa tuomioistuin joutuu perusoikeuksien punnitsemaan perusoikeuksia ja käsittelemään kiistoja, jotka oikeastaan olisi selvitettävä kirkon omassa piirissä kirkon oppiperustaan liittyvinä. Kiperäksi oikeustapauksen tässä yhteydessä tekee se, että tuomioistuimelle ei varsinaisesti kuuluisi asian varsinainen substanssi, joten tuomioistuimen rooliin kuuluvaa oikeudenmukaisuuden toteuttamista on vaikea toteuttaa tilanteessa, jossa säännökset eivät varsinaisesti tunnista kiistan kohdetta. (Esim. yksityisen säätien palveluksessa olevia pastoreita Juhana Pohjolaa ja Sakari Korpista koskeneet ja piispalliseen kaitsentavaltaan kulminoitunut ehtoolliselle osallistumatta jättämistä koskeneet suositellut. Pohjola ja Korpinen kieltäytyivät jakamasta ehtoollista piispa Huoviselle 14.3.2004, Oulun ja Turun tuomiokapitulit erottivat Pohjolan 31.5.2005 ja Korpisen 1.6.2005 määräajaksi pappisvirasta.). Vrt. Ronald Dworkin ja tuomari Herkules, joka kyllä selviäisi kiperistäkin tilanteista, hän kun ”näki myös asioiden taakse”.

Historiallinen koulukunta

Historiallinen koulu voidaan nähdä 1800-luvun vastareaktionä valistuksen vaikuttamille kodifointiaatteille. Tosin kirkkolakijärjestelmän luomisessa voisi vielä nähdä kodifointiaatteenkin vaikutuksia: kirkon omat asiat tuli kodifoiduiksi erityiseen kirkkolakiin. Historiallisen koulukunnan mukaista savignylaista ”kansanhenki-ajatteluakin” toisaalta sisältyy Suomen kansan kirkon oman lain saamiseen vuonna 1869.

Liberaalisen oikeusvaltion pystyttämisen ajanjaksona on pidetty vuosia 1855–1879. Aleksanteri II suosi nimityspolitiikassaan liberaaleja ajatuksia. Taloudellinen liberalismi kritisoi merkantilismia ja ammattikuntalaitosta. Ajan hengen mukaan sopimusvapaus, vapaus elinkeinon harjoittamisessa ja yksityisomistus olivat vastapainoa valtiolliselle holhoukselle. Samaan aikaan kirkollisen uudistuksen kanssa 1860–1870-luvuilla synnytettiin markkinatalous ja kunnallishallinto eriytettiin kirkollishallinnosta. Kirkollinen uudistuskin oli vapautta valtion holhouksesta yksilölliseen uskonnonharjoittamiseen.

Historiallisen koulun mukaan oikeustieteellä oli kaksi päätehtävää, historiallinen ja systemaattinen tai dogmaattinen tutkimus, joita ei voinut yhdistää. Tutkimus alkoi siirtyä systemaattiseen suuntaan, mikä muodosti käsiteläinopin. Ks. tästä aihepiiristä enemmän esim. Lars Björne: Rättssystemets utveckling (2003), s. 71.

Ihmisoikeussopimuslista

Martin Scheinin on laatinut valtiosisäisenä oikeutena voimassa olevista ihmisoikeussopimuksista listan, joka täydennettynä ilmaisee ne ihmisoikeussopimukset, joilla voisi olla ainakin välillistä merkitystä nykyisen kirkon hallinnon kannalta:

- Sopimus, joka koskee ammatillista järjestäytymisvapautta ja ammatillisen järjestäytymisoikeuden suojelua / ILO 1948; Suomi liittynyt 1949
- Euroopan ihmisoikeussopimus Euroopan neuvosto 1950, (Useita lisäpöytäkirjoja laadittu myöhemmin)(EIS); Suomi liittynyt 1990
- Samanarvoisesta työstä miehille ja naisille maksettavaa samaa palkkaa koskeva sopimus/ILO 1951; Suomi liittynyt 1963
- Pakolaisten oikeusasema koskeva yleissopimus/ YK 1951; Suomi liittynyt 1968
- Naisten valtiollisia oikeuksia koskeva yleissopimus/YK 1956; Suomi liittynyt 1958
- Valtiottomien henkilöiden oikeusasemaa koskeva yleissopimus YK 1954; Suomi liittynyt 1968
- Työmarkkinoilla ja ammatin harjoittamisen yhteydessä tapahtuvaa syrjintää koskeva yleissopimus/ ILO 1958; Suomi liittynyt 1970
- Syrjinnän vastustamista opetuksen alalla koskeva yleissopimus/ Unesco

1960; Suomi liittynyt 1971

- Euroopan sosiaalinen peruskirja/ Euroopan neuvosto 1961; Suomi liittynyt 1991
- Kaikkinaisen rotusyrjinnän poistamista koskeva kansainvälinen yleissopimus/ YK 1965; Suomi liittynyt 1970
- Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus / YK 1966; Suomi liittynyt 1976 (TSS-sopimus)
- Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus/ YK 1966; Suomi liittynyt 1976 (KP-sopimus)
- Pakolaisten oikeusasemaa koskeva pöytäkirja/ YK 1967; Suomi liittynyt 1968
- Naisten oikeuksien yleissopimus/ YK 1979; Suomi liittynyt 1986
- Kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastainen yleissopimus/YK 1984; Suomi liittynyt 1989
- Eurooppalainen yleissopimus kidutuksen ja epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen estämiseksi/Euroopan neuvosto 1987; Suomi liittynyt 1991
- Yleissopimus lapsen oikeuksista/ YK 1989; Suomi liittynyt 1991
- Euroopan unionin perusoikeuskirja (asiakirja II.9)/ Euroopan unionin Nizzan huippukokouksessa joulukuussa 2000.
- Euroopan ihmisoikeussopimuksen 11. lisäpöytäkirja, jolla aikaisemmat ihmisoikeustoimikunta ja ihmisoikeustuomioistuin yhdistettiin jatkuvasti koolla olevaksi Euroopan ihmisoikeus tuomioistuimeksi. Tuli voimaan marraskuussa 1998.

Immanentti (sisäinen) kirkon oikeuden jännite

Kirkon sisäisessä oikeudellisessä jännitteessä kirkolla sosiologisen yhteisön luonteensa puolesta on pyrkimystä samastua yhteiskuntaan ja sen oikeudelliseen käsittämiseen. Kirkon sisäisen uskonyhteisöluonteen piirteenä voisi pitää myös yhteiskuntaan ja sen oikeuden käsittämiseen kohdistuvaa kriittisyyttä, koska uskonyhteisön ja yhteiskunnan ensisijaiset lähtökohdat voivat olla erisuuntaisetkin.

Myös K. R. Brotherus (Stat och kyrka 1930, s. 456–457) teki esitelmässään lähtökohdissa kahtiajaon arvioidessaan kirkon ja valtion välisiä suhteita. Brotherus lähti siitä, miten kirkon olemus ymmärretään. Brotheruksen mukaan ensinnäkin on mahdollista sellainen luonnonoikeudellinen mielikuva kirkosta ihmisten yhteenliittymänä, jolla tosin on uskonnollisia, mutta

kuitenkin vain inhimilliset intressit (eli ei yliposiitiivisia tavoitteita). Kirkon tunnustuksella olisi tässä ihmisten yhteenliittymässä vain jäsenten tunnustuksen arvo ja se olisi siten muutettavissa yhteisön omin päätöksin. Tällaiseen yhteisöön nähden valtiollakin voisi olla positiivista tai negatiivista intressiä, joka pohjautuisi sen kansalaisten uskonnollisiin pyrkimyksiin. Toisen Brotheruksen lähtökohta perustui erilaiseen kirkkokäsitykseen: Kirkon alkuperää ei sen mukaan ole inhimillinen, vaan Jumalan säätämystä syntynyt Jumalan sanan ”viljelemiseksi” ihmisten keskuudessa. Kirkon tunnustus ei tällöin ole riippuvainen ihmispäätöksistä, sen jäsenten muutettavissa.

Institutionaaliset ja ei-institutionaaliset oikeuslähteet

Institutionaaliset oikeuslähteet ovat ratkaisuperusteita, jotka ovat palautettavissa lainsäädäntöön, prejudikaatteihin ja muuhun oikeuskäytäntöön sekä viralliseen lainvalmisteluaineistoon.

Ei-institutionaaliset oikeuslähteet ovat oikeuslähteitä, joissa ratkaisuperusteet eivät ole palautettavissa institutionaalsiin oikeuslähteisiin.

Institutionalistinen oikeusteoria

Institutionalistinen oikeusteoria on Neil MacCormickin (1941–) ja Ota Weinbergerin (1919–) 1970-luvulla kehittämä oikeusfilosofia. Pyrkimyksenä on ollut yhdistää kielitekojen teoria (John L. Austin ja John Searle) osaksi analyttisen oikeuspositivismin traditiota (John Austin 1790–1861 ja H. L. A. Hart 1907–1992). Institutionaaliset tosiseikat ovat sidoksissa sosiaalisesti ja/tai oikeudellisina konstituutioina kielitekoihin.

Intressilainoppi

Rudolf von Jhering 1818–1892: Oikeudellisen sääntelyn yhteiskunnallinen tavoitteellisuus. ”Tarkoitus on kaiken oikeuden luoja”. Lainsäätäjän keino yhteiskunnallisiin tavoitteisiin pääsemiseksi = oikeus. Roscoe Poundille (1870–1964) oikeus ilmeni yhteiskunnallisena insinööritaitona.

Julkisoikeudellinen asema

Kirkon oikeusjärjestyksen on jo pitkään katsottu olevan julkisoikeuden osa. Ks. esim. Erkki Kansanaho: Suomen kirkon hallinto (1976). Kansanahon (1976, s. 8) mukaan kirkon oikeusjärjestyksen muodostuminen osaksi julkisoikeutta johtuu mm. siitä, että valtiolla on lopullinen päätävävalta kirkkolaista. Kirkon julkisoikeudellisen aseman perusteluksi tämä määrittely on kuitenkin liian pelkistetty, koska esimerkiksi uskonnonvapauslainkin säättää valtio, eikä kaikkia uskonnollisia yhdyskuntia voida pitää julkis-yhteisöinä. K. J. Ståhlberg kuvaa kirjassaan Suomen hallinto-oikeus (1931), s. 506–574 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon aseman järjestymistä vuoden 1686 kirkkolain mukaisesta valtiovallan alaisuudesta vuoden 1869 kirkkolain mukaan järjestyneeksi kirkolliseksi itsehallintoyhdyskunnaksi. Kirkon julkisyyteisöaseman kannalta merkittävänä voidaan pitää vuonna 1925 kirkkolakiin tehtyä muutosta kirkolliskokouksen verotusoikeudesta kristinopin taidon edistämiseksi ja kristillisen elämän vartuttamiseksi ynnä tarkoituksiin, joita on pidettävä seurakunnille yhteisinä.

Kirkon julkisoikeudellisesta asema puolestaan merkitsee osallisuutta julkiseen valtaan ja siten mm. perustuslain 22 §:n mukaista velvoitetta perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutumisen turvaamiseen. Vaikka Euroopan unionin säädökset eivät monissakaan kohdin kosketa kirkon hallintoa välittömästi, merkitsee kirkon julkisoikeudellinen asema kuitenkin välillisesti myös valtiolle vastuuta kirkon hallinnon säädösten ”EU-kelpoisuuteen” nähden.

Kanoninen oikeus

Kanoninen oikeus on katolisen kirkon oikeusjärjestelmä. Esimerkiksi maakuntalakien aikaan (n. 1200-luvun alusta noin vuoteen 1350) Ruotsi-Suomessa kanonisesta oikeudesta tuli valtiovallan tunnustama oikeus. Kanonisen oikeuden mukaan järjestettiin kirkon olot ja tämän lisäksi kirkon tuomioistuimet tuomitsivat myös maallikoita kirkkorangaistuksiin ja ratkaisivat riita-asioitakin. Kanoniselle oikeudelle on tyypillistä teologisten ja oikeudellisten normien keskinäisen yhteyden painottaminen. Luterilaisuudessa taas kirkon järjestysmuotoa ja kirkko-oikeuttakin on käsitetty enemmän adiaforaasioina (asioita, joilla ei ole uskonnon kannalta olennaista merkitystä). Ks. esim. Hannu Juntunen: Oikeuden idean teologiset perusteet (2000), s. 209.

Kansankirkko

Käsite kansankirkko on lähinnä teologinen käsite. Yksiselitteistä määritelmää ei ole. Kirkkososiologian ja kirkko-oikeuden määrittelyt poikkeavat tässä toisistaan. Kirkkojärjestyskomitea (1979, s. 17) toteaa, että kansankirkkokäsitteelle voidaan antaa melko vaihtelevia sisältöjä. Luonteenomaisimpia piirteitä ovat KJKom:n mukaan yhteenkuuluvuus oman kansan ja sen pyrkimysten kanssa, pyrkimys painottaa kristillisyyden objektiivista puolta, avoimuus sekä taipumus tukeutua organisaatiossaan yhteiskunnan muihin yhteisöllisiin muotoihin. Ks. kansankirkosta myös TA 2/1976 (Mikko Juva s. 92–102; Eino Murtorinne s. 113–120; Juha Seppo s. 121–128; Paavo Kortekangas s. 131–137; Tuomo Mannermaa s. 138–153; Gunnar Träskman s. 154–171; Kauko Pirinen s. 173–183; Voitto Huotari s. 185–193 sekä Gunnar Träskman (Folkkyrkan och folket, esitelmä 1986, s. 115–116).

Kelsenin puhdas oikeusoppi

Oikeuspositivismin keskeisen edustajan Hans Kelsenin (1881–1973) ajatuksia on johdantokirjan käsitehakemistoon otettu mukaan näinkin paljon joh-tuen hänen vaikutuksestaan aikamme oikeuspositivistiseen ajatteluun.

Kelsenin mukaan puhdas oikeusoppi on teoria positiivisesta oikeudesta sellaisenaan, ei mistään erityisestä oikeusjärjestyksestä. Se on yleistä oikeusoppia, joka teoriana tavoittelee pelkkää tietoa kohteestaan pyrkien vastaamaan kysymykseen, mitä ja millaista oikeus on. Hän arveli sen, ettei mikään poliittinen suuntaus hyväksynyt puhdasta oikeusoppia, todistavan oikeusopin puhtauden. Kelsenin mukaan olisi oikeuspolitiikkaa, jos pyrittäisiin vastaamaan siihen, mitä oikeuden pitäisi olla tai millaiseksi se pitäisi tehdä. Puhtaan oikeusopin pyrkimyksiin kuuluu erottaa oikeudesta kaikki sellainen, mikä ei kuulu oikeuteen. Puhtaan oikeusopin pyrkimyksenä on siten vapauttaa oikeustiede sille vieraista aineksista, psykologiasta, sosiologiasta, etiikasta ja poliittisesta teoriasta, teologiastakin. *Perusnormi* (Grundnorm) on Kelsenin oikeudellinen käsite juristikunnan kollektiivisesti hyväksymästä hypoteesista tai ajatuksellisesta välttämättömyydestä perusnormin olemassa olemisesta. Perusnormilla Kelsen perusteli puhtaan oikeusopin mukaan oikeusnormihierarkian ylimmän tason oikeusnormien velvoittavuutta.

Kelsenin oikeusteorian mukaan positiivisen oikeuden velvoittavuus ei voi perustua kaikkivaltiaan Luojan tahtoon, vaan oikeussääntöihin, jotka on koh-

distettu tuomioistuimille ja viranomaisille, joiden pitää huolehtia siitä, että lainsäätäjän tahto toteutuu. Oikeustieteelle kuuluu vain sen tarkastelu, mitkä oikeussäännöt ovat voimassa olevaa oikeutta sekä mihin oikeussääntöjen oikeudellinen velvoittavuus (pätevyys) perustuu. Puhdas oikeusoppi on teoria positiivisesta oikeudesta sellaisenaan, ei mistään erityisestä oikeusjärjestyksestä. Se on yleistä oikeusoppia, joka teoriana tavoittelee pelkkää tietoa kohteestaan pyrkien vastaamaan kysymykseen, mitä ja millaista oikeus on. Oikeuspolitiikkaa Kelsenin mukaan olisi pyrkimys vastata, mitä oikeuden pitäisi olla tai millaiseksi se pitäisi tehdä.

Kelsen on pohdiskellut arvon konstituovaa, määrätynlaiseen käyttäytymiseen velvoittavaa normia ja sen olemusta. Jos sen sanottaisiin olevan peräisin yli-inhimillisestä auktoriteetista (Jumalasta tai luodusta luonnosta), vaatisi tämä Kelsenin mukaan päinvastaisen normin kieltämistä. Kelsenin käsityksen mukaan tieteellisessä arvo-opissa on kysymys vain inhimillisen tahdonaktin kautta asetetuista normeista ja niiden konstituoimista arvoista. Absoluuttiset, yli-inhimillisen auktoriteetin luomat normit ovat sen sijaan absoluuttisia ja siten tieteen tavoittamattomissa. Hän sanoutuu irti ylipositiivisuudesta, vain inhimillisen tahdon muodostama oikeus on hänelle oikeutta.

Kelsenin mukaan yhteiskuntajärjestys ja oikeusjärjestys voi käskeä tietynlaiseen käyttäytymiseen pelkästään kytkemällä päinvastaiseen käyttäytymiseen jonkin haitan, sanktion. Moraalia on sellainen yhteiskuntajärjestys, joka käskää määrätynlaiseen käyttäytymiseen kytkemättä siihen palkkiota tai rangaistusta. Tämä ei ole hänen mielestään oikeutta. Esimerkkinä tästä Kelsen mainitsee Jeesuksen vuorisaaunan. Kun siinä kuitenkin mainitaan taivaallinen palkka, joutuu Kelsen toteamaan: ”Tästäkään mitä korkeimpaan asteeseen kohonneesta moraalijärjestelmästä ei hyvitysperiaatetta ole siis täysin irrotettu. – – Kysymyksessä on transsendentti, sanktioita säätävä, ja tässä mielessä uskonnollinen järjestys, ei sanktioton moraalijärjestys.” (Hans Kelsen: Puhdas oikeusoppi [1968], s. 32).

Pohdittuaan moraalinnormien voimassaoloa Kelsen toteaa olevan syytä epäillä sanktioivien ja sanktioimattomien yhteiskuntajärjestysten erottamismahdollisuuksia: ”Ainoa huomioon otettava ero yhteiskuntajärjestysten välillä ei ole siinä, että toiset säätävät sanktioita, toiset eivät, vaan se on sanktioiden erilaisuudessa.” Tosin Kelsenkin mukaan yhteiskuntajärjestyksen säätämät sanktiot ovat luonteeltaan joko transsendentteja (kyseisen järjestyksen alaiset ihmiset uskovat niiden yli-inhimilliseen lähtöisyyteen) tai yhteiskunnallisesti immanentteja (ihmisten, yhteiskunnan jäsenten täytäntöönpanemia).

Kelsen rinnastaa kuitenkin kristinuskostakin lähtöisin olevat transsendentit sanktiot muihin alkukantaisiin uskomuksiin liittyviin sanktioihin. Voisiko kuitenkin Kelsenin moraalinormipohdinnoista ja sanktioiden erilaisuudesta vetää sen johtopäätöksen, että oikeuttakin voisi olla erilaista? Kelsenin jou-
tuu määrittelemään löytämänsä erilaiset oikeuden termit tarkoittamaan ”ih-
misten käyttäytymistä säänteleviksi järjestyksiksi”. Järjestyksen hän mää-
rittelee kuitenkin samalla sellaisten normien järjestelmäksi, jotka saavat
ykseytensä siitä, että niiden kaikkien voimassaolo nojaa samaan perustee-
seen.

Voimassaolon peruste Kelsenillä on perusnormi, josta hän johtaa järjes-
tykseen kuuluvien normien voimassaolon. Oikeusnormin hän sitten määrit-
telee johonkin tiettyyn oikeusjärjestykseen kuuluvaksi ja normin voimassa-
olon perusta on tämän järjestyksen perusnormi. Kelsenin oikeuden käsitteen
kulmakiveksi tulee siten perusnormi ja sen olemassaolo. Kelsen ei pidä
perusnormia kuitenkaan uskonasiana. Oikeus on Kelsenille myös pakko-
järjestys. Oikeusjärjestys myös suojelee alaisiaan yksilöitä muiden yksilöi-
den väkivallalta eli takaa kollektiivista turvallisuutta. Kelsenin mukaan, mi-
käli oikeudenmukaisuus kuuluu moraalin vaatimuksiin, oikeudenmukaisuus-
den ja oikeuden välinen suhde sisältyy käsitteellisesti moraalin ja oikeuden
väliseen suhteeseen.

Kelsenin mukaan moraali voidaan erottaa oikeudesta siten, että moraali
koskee ainoastaan sisäistä käyttäytymistä ja oikeus määrää ulkonaisestakin
käyttäytymisestä. Kelsenin mukaan moraali on oikeuden tavoin positiivista.
Alkukantaisen oikeuden tavoin moraalijärjestykskin voi olla desentralisoitu.
Hän viittaa siihen, että kansainvälistä oikeuttakin on toisinaan sanottu kan-
sainväliseksi moraaliksi. Käskemisen tapa on keino erottaa oikeus ja moraa-
li toisistaan. Tässä tulee kriteeriksi pakkoakti. Moraalia Kelsen pitää yhteis-
kunnallisena järjestyksenä, joka ei säädä tällaista sanktiota. Kelsen myön-
tää, että jos oikeuden ja moraalin suhteessa lähtökohdaksi valitaan oikeuden
määritelmä, joka asettaa oikeuden moraalin osaksi, samaistuvat oikeus ja
oikeudenmukaisuus. Mutta hän pitää mahdollisena sitäkin, ettei oikeuden
tarvitse olla oikeudenmukaista.

Kelsen hylkää teesin siitä, että oikeuden pitäisi olla olemukseltaan mo-
raalista. Hylkäysperusteena on, että tällöin moraalin pitäisi olla absoluuttis-
ta. Jos positiivinen oikeus legitimoitaisiin niin, että oma pakkojärjestykskin
on oikeutta, merkitsisi se Kelsenin mukaan vaatimusta, että sen olisi oltava
myös moraalista. Kelsenin mukaan tällainen legitimointi ei käy, vaikka se
saattaisi poliittisesti olla hyödyllistä.

Kun Jumalan olemassaoloon ei hänen mukaansa voida oikeutta perustaa, on se perustettava ilman Jumalaa, ihmisten kesken – ja fiktiivisen perusnormin vaikkakaan ei fiktiivisen Jumalan varaan. Kelsen päätyy normin voimassaolon edellyttämänä siihen, että täytyy edellyttää korkein normi, joka ei ole kenenkään asettama. Kelsen kutsuu sellaista ”viimeistä” normia perusnormiksi, jonka voimassaolon perustetta ei enää panna kysymyksenalaiseksi. Kelsen asettaa toisin sanoen eräänlaisen transsendenttisen ylinormin, jonka auktoriteettia ei sovi epäillä. (Samaa voisi sanoa Ronald Dworkinin fiktiivisestä tuomari Herkuleksesta.)

Kelsen ei siten voi auttaa enempää oikeuden käsittämisessä. Hän vaatii oikeudelta klinisyyttä ja pesee/riisuu sen myös moraalista. Oikeuden ei hänen mukaansa tarvitse välttämättä olla oikeudenmukaista, koska ei ole olemassa absoluuttista moraalialia. Mutta onko sellaista absoluuttista oikeuttakaan, johon oikeuden voisi perustaa, on vain oletettava jokin perusnormi, kun se oletetaan, se voidaan kuvitella samalla absoluuttiseksi.

Kirkkojen asema tulevaisuuden EU:ssa

Euroopan unionin määrittelyissä suhde kirkkoihin on otettu Amsterdamin sopimuksen julistukseen nro 11:

Euroopan unioni kunnioittaa eikä puutu siihen asemaan, joka kirkoilla ja uskonnollisilla yhdistyksillä tai yhdyskunnilla on kansallisen lainsäädännön mukaisesti jäsenvaltioissa. Euroopan unioni kunnioittaa myös elämäntavomuksellisten ja ei-tunnustuksellisten järjestöjen asemaa.

Kirkko seuraa Euroopan unionin lainsäädäntötyötä ja sen arvokeskusteluja. Euroopan unioni vaikuttaa esimerkiksi kirkon työnantajavelvoitteisiin, tietoturvamääräyksiin ja tekijänoikeuksiin. Kirkkoa ja sen edustamia arvoja koskettavat varsinkin bioeettinen ja ympäristöön liittyvä keskustelu, kasvatus sekä sosiaalinen ja globaali oikeudenmukaisuus, joiden toteuttamiseen kirkko haluaa osallistua. Kirkko seuraa myös muiden ylikansallisten järjestöjen kehittymistä, kuten Euroopan neuvostoa ja Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestöä ETYJ:tä.

Kirkkojen mahdollisuudet vaikuttaa yhteisöoikeuteen ovat vähäiset, mutta kuitenkin on pyritty vaikuttamaan kirkkoja koskevien yhteisönormien sisällön muotoutumiseen. On sovellettu ainakin viittä vaikuttamistapaa:

- 1) yhteydenpito kirkollisiin Brysselissä toimiviin organisaatioihin, kuten CSC (Church and Society Commission) ja COMECE (the Commission of Bishops' Conferences of the European Community),
- 2) käyttää apuna mahdollisia kirkon omia palkattuja yhdyshenkilöitä Brysselissä,
- 3) pitää läheisiä yhteyksiä jäsenvaltion asioita hoitaviin ao. ministeriön virkamiehiin ja jäsenvaltion Brysselin edustustoon,
- 4) perehtyä tärkeisiin dokumentteihin, kuten puheenjohtajamaan laatimaan työsuunnitelmaan, ja
- 5) hankkia eri instituutioiden tuottamaa EU-materiaalia eri tiedotuskanavien kautta.

Kirkkolainsäädäntö

Kirkkolainsäädäntö on kirkkolakia laajempi käsite. Matti Halttunen, Pirjo Pihlaja ja Risto Voipio ovat alaotsikoineet kirkkolainsäädäntökommentaarinsa (2004) kirkkolain, kirkkojärjestyksen ja kirkon vaalijärjestyksen kommentaariksi. Faktisesti he ovat kuitenkin mieltäneet kirkkolainsäädännön näitä kahta säädöstä laajemmaksi käsitteeksi. He ovatkin sisällyttäneet kommentaarikirjaansa myös muita lakeja ja asetuksia uskonnonvapauden ja hautaustoimen, hallinnon ja hallintolainkäytön, virkamieslainsäädännön ja palkkauksen, kirkon keskusrahaston ja kirkollisverotuksen osalta. Tässä johdantokirjassa kirkon oikeudellisten normien tarkastelussa on pääosin seurattu kommentaarikirjan tekijöiden kirkkolainsäädännön käsitteen määrittelyä, mutta kirkkolainsäädännön käsitettä on tarkasteltu myös laajemmassa merkityksessä (sensu largo) sisällyttäen käsitteeseen periaatteessa kaikki kirkkoa koskevat oikeudelliset normit.

Kirkkolaki

Vuoden 1869 kirkkolaista sen ensimmäisinä vuosikymmeninä käytiin keskustelu, voidaanko kirkkolaille ylipääntensä ymmärtää muuta kuin vuoden 1869 kirkkolakia ja sitä sen aineellisessakin merkityksessä.

Laajennetun piispainkokouksen asettama Kirkko ja valtio -komitea (1970, s. 21) ehdotti kirkon omaa lainsäädäntöä kehitettäväksi siten, että sen piiriin tulisivat kuulumaan kirkkolain ulkopuolelle jäävät kirkon omat asiat sekä,

että kirkon valtuuksia antaa täytäntöönpano- ja soveltamismääräyksiä kirkko-laissa säädetyistä asioista laajennettaisiin. Vielä komitea ehdotti, että valtiopäiväjärjestyksen 61 § kumottaisiin (kaikki kansanedustajat saisivat osallistua kirkkolain säätämiseen), mikä sittemmin toteutuikin. Itse asiassa kirkkolain jakamisen ajatus ei ole ollenkaan uusi, vaan Schaumanillakin ottaessaan kirkkolakiehdotuksen laatimisen tehtäväkseen kirkkolakikomitean istunnossa Turussa 1854 oli suunnitelmassa laatia kirkolle kaksi lakikokoelmaa: varsinainen kirkkolaki ja kirkkojärjestys. Piti vielä tehdä lisäksi jonkinlainen koelma yhteiskunnallisista laeista, joita papisto olisi joutunut soveltamaan työssään. Ks. Olli Heilimo: Suomen evankelis-luterilaisen kirkon asema vuoden 1869 kirkkolain mukaan (1958), s. 53–54.

Jaakko Voipio on pohtinut kirkkoa koskevien erilaisten normien ongelmia käsitellessään kirkkoa koskevia oikeusnormeja ja säädöshierarkkisia suhteita. Hän on todennut, ettei kirkkolain jakoa ensimmäisen kerran tehtessä (vuonna 1993) ollut syytä tulkita supistavasti järjestysmuodon ja hallinnon käsitteitä. Tämän perusteella hän on päätenyt suosittelemaan melko laaja-alaista sääntelemistä kirkkolakiin. Laajan säädöksen perkaaminen kolmeksi eri säädökseksi oli jo lakiteknisenä työnä vaativa. Kirkkolakijärjestelmän kannalta on tärkeä kysymys myös kirkon omien säädösten kirkkolain ja muun kirkkolainsäädännön keskinäisen ristiriidattomuuden varmistamisjärjestelmän puutteellisuus, johon mm. Jaakko Voipio on viitannut. Ks. Jaakko Voipio TA 2/1989, s. 134–135.

Kirkkolain soveltamisalan kannalta problemaattista on yleisen lainsäädännön laajentumispyrkimys kirkkolain soveltamisalalle. Ainakin uusien yleisellä lainsäädännöllä ratkaistujen kysymysten seurauksena on tullut soveltamisalaan liittyviä ongelmia kirkkolain kannalta. Kirkkolain jakamisen yhteydessä tosin luotiin lainsäädännöllinen instrumentti, jonka avulla tilannetta pyrittiin selkeyttämään kirkkolain ja yleisen lain keskinäisen soveltamisen osalta. Tämä tapahtui muutamien kirkkolain 25 lukuun otettujen viittaussäännösten avulla. Kirkkolakijärjestelmän kannalta tämä menettely on mielekäs. Se korostaa kirkon omista asioista säätämässä kirkkolain alaa. Omaksuttu lainsäädäntötekniikka muodostuu kuitenkin ongelmaksi, jos se merkittävästi laajentuessaan aiheuttaisi käytännössä sovellettavan normiston siirtymisen viittaussäännöksiin kokonaan kirkkolain ulkopuolelle.

Kirkkolain jakamisella kolmeksi säädökseksi oli itse kirkkolakijärjestelmän kannalta periaatteellistakin, eikä vain formaalista merkitystä. Jos kirkkolain säännösdelegointia koskevat normit ovat oikeusjärjestelmän kannalta hyväksyttäviä, ei muodolliselta kannalta näyttäisi olevan merkitystä, missä

hierarkkisessa säädösten tasossa kirkon omista asioista on säädetty. Periaatteellisesti merkittävänä voidaan pitää kysymystä, onko kirkon omia asioita koskeva normi sisällöltään kirkon itsensä disponoitivissa. Kirkkolakiin perustuvien säädösten, kirkkojärjestyksen ja kirkon vaalijärjestyksen, sisällöt ovat kirkolliskokouksen yksin päätettävissä, joten kirkkolakijärjestelmän eräs keskeinen kriteeri siitä, että kirkon omia asioita ovat sellaiset, jotka ovat kirkosta lähtöisin, on vuoden 1993 kirkkolakireformissa saanut uutta sisältöä. Sinänsä kirkkojärjestykseen ja kirkon vaalijärjestykseen sisällytettäväksi päätetyt normit voisivat olla myös muualta kuin kirkosta lähtöisin olevia, mikään ei muodollisesti järjestelmässä sitä estäisi. Itse kirkkolakijärjestelmän perusteissa tämä käsite kuitenkin tarkoitti kirkon omasta olemuksesta ja sen toiminnan tarpeista nousevaa asiaa, josta kirkon täytyisi itse voida päättää kirkkolaissa.

Kun vuoden 1869 kirkkolakijärjestelmässä oli tarkoitus säätää kaikki kirkkoa koskevat omat asiat yhteiskunnan säätämällä erityisellä kirkkolailalla, on kirkkolain jakamisessa tätä järjestelmää muodollisesti muutettu. Kirkon järjestysmuotoa ja kirkon hallintoa koskevat normit eivät enää olekaan pelkästään erityisessä lainsäädäntömenettelyssä syntyvässä kirkkolaissa, vaan myös muissa säädöksissä, joiden tulisi olla ainakin siihen perustuvia.

Kysymys siitä, missä säädöshierarkiassa normi sijaitse, ei kuitenkaan ole yhdentekevä. Tästä esimerkiksi kelpaa Ruotsin kirkon lainsäädännöllinen tilanne ja Ruotsin kirkkojärjestyksen problemaattinen säädösstatus.

Kirkkolakijärjestelmä

Kirkkolakijärjestelmä on Suomessa vuoden 1869 Schaumanin kirkkolain säätämisen yhteydessä alun perin luotu kirkkolain säätämisen noudatettava järjestelmä. Kirkkolain säätämisen noudatetaan erityistä lainsäätämismenettelyä, jonka mukaan eduskunta voi vain hyväksyä tai hylätä kirkolliskokouksen ehdotuksen kirkkolaista, mutta ei voi sitä muuttaa.

Kirkon omien asioiden säätämisestä kirkkolaissa nojaa perustuslakiin ja on kahden perustuslain säätämisen ja soveltamisen koeteltu järjestelmä. Kirkon oikeutus esittää legitiimejä vaatimuksia sen omasta arvopohjasta nousevien kysymysten juridiseksi ratkaisemiseksi nimenomaan kirkon oman lain pohjalta perustuu Suomen valtiosäätöön. Sen toinen tukipilari on kirkkolaissa, jonka 2 luvun 2 §:n mukaan kirkolla on yksinoikeus ehdottaa kirkkolakia kaikesta, mikä koskee ainoastaan kirkon omia asioita, sekä kirk-

kolain muuttamista ja kumoamista. Suomalainen kirkkolakijärjestelmä sisältää lisäksi positiiviseen lainsäädäntöön otettuina kirkon ns. ylipositiivista oikeutta/arvopohjaa koskevat säännökset (KL 1:1).

Kirkkolain säännösten mukaan kirkon hallinnosta säädetään tarkemmin kirkkojärjestyksessä. Kirkon järjestysmuodon osalta kirkkolakiin ei ole tehty vastaavaa säädösdelegointia. Mitä kirkon hallinnon käsitteeseen sisältyy, on ymmärrettävissä pitkälti yleisten hallinnollisten organisaatioiden rakenteiden ja toimintamallien mukaan. Sen sijaan kirkon järjestysmuodon käsite, kuten edellä on todettu, on ollut vaikeammin määriteltävissä.

Kirkkolaki sisältää siten säädöksenä kirkon järjestysmuotoa ja hallintoa koskevia säännöksiä. Kirkkolaissa olisi komitean linjauksia mukailleen ilmaistava kirkon hallintoa koskevien säännösten lisäksi kirkon identiteetti, so. mikä tekee kirkon kirkoksi.

Kirkko-oikeus

Kirkon teologista luonnetta voidaan tarkastella teologisesti ilman kirkko-käsitteen kytkeytymistä johonkin tiettyyn historiallis-positiivisoikeudelliseen kirkkokehykseen. Kirkko-oikeuden määrittelylle on kuitenkin asetettava sekä teologiset että juridiset vaatimukset. Kuitenkin kirkkolain erityisluonteestaan huolimatta on katsottu liittyvän osana siihen julkisoikeuden alaan, jota oikeustieteen tutkimuskohteena selvittelee hallinto-oikeustiede.

Kirkko-oikeus tieteenä on ollut vaikeasti määriteltävissä. Suomalaisen kirkko-oikeushistoriallisen tarkastelun osalta voidaan kuitenkin todeta, että ensimmäisen suomalaisen kirkkolain isänä pidetty F. L. Schauman jakoi kirkko-oikeuden yleiseen ja erityiseen kirkko-oikeuteen. Schauman piti yleistä kirkko-oikeutta teologisena tieteenä. Sen sijaan erityisen kirkko-oikeuden tutkimuskohteina hän piti lakeja. Schauman määritteli erityisen kirkko-oikeuden tieteenä, joka tutkii kirkon oikeusjärjestystä tai sen säädöksiä (kyrkorätt ”jus ecclesiasticum” tai kyrkolagfarenhet ”jurisprudencia ecclesiastica”). Kirkko-oikeus muodosti Schaumanin mukaan yhdistävän lenkin teologian ja oikeustieteen välille sikäli, että kirkko-oikeus on teologista tiedettä siltä osin kuin se tutkii kirkon ”organisointua” elämää, sellaisena kuin se oikeudellisissa suhteissa tai säädöksissä ilmenee toiminnassa kirkon käsitteen ja historian perustalta. Tämän jaottelun mukaan kirkko-oikeus juridisena tieteenä tutkii kirkon oikeusjärjestystä sellaisena kuin se on yhteiskunnan osana valtiossa. Käsitteenä sen sijaan uskonto-oikeus olisi muu-

ta, lähinnä valtion uskonto-oikeutta käsittävää. Nimenomaan erityinen kirkko-oikeus oli Schaumaninkin mielestä muuta kuin teologiaa. Se oli niiden lakien tutkimista, jotka muodostavat kirkon oikeusjärjestyksen.

Kirkon lainsäädäntöä on periaatteessa mahdollisuus tarkastella (pelkääntään) sosiologista yhteisöä koskevana lainsäädäntönä. Tällainen kirkkolain tai kirkkolainsäädännön tutkiminen ei täysin vastaa sitä, mitä meillä yleensä on ymmärretty kirkko-oikeudellisella tutkimisella. Varsinainen lainoppi pyrkisi tämän määrittelyn mukaan tutkimaan pelkkiä kirkko-oikeuden normeja, systematisoimaan ja tulkitsemaan niitä. Meillä kirkko-oikeus on yleensä kuitenkin kytketty enemmistökirkon tunnustuksen mukaiseen arvopohjaan. Kirkko-oikeudellista tutkimusta on tietenkin mahdollista tehdä myös ekuumeeniselta pohjalta, jolloin merkitystä ei niinkään ole, onko kysymys esimerkiksi Suomen evankelis-luterilaisesta kirkosta tai ortodoksisesta kirkkokunnasta.

Kirkko-oikeuden tutkimista ilman sidonnaisuutta kirkon tunnustuspohjaan voidaan pitää jossain määrin problemaattisena. Kirkon uskonyhteisöluonteen arvioiminen ilman yhteisöön kuuluvaa tunnustusta tuottaa vaikeuksia. Pelkältä *sosiologiselta yhteisöltä* ei sidonnaisuutta tunnustukseen voida edellyttää. Tällöin *kirkkolakia voidaan tutkia kuin mitä tahansa muuta lakia*. Kirkkolain tulkitseminen ja selittäminen voi kuitenkin osoittautua ongelmalliseksi, jollei laintulkinnassa oteta huomioon teologisen aineksen kiinnittymistä kirkkolain normipohjaan. Laintulkintateorioiden kannalta kirkkolain tutkiminen ”puhtaan oikeusopillisesti” tai ottaen huomioon kirkkolain ominaisluonne, ei sinänsä merkitse luopumista juridiiikasta ja siirtymistä jonkinlaisen sekatieteen tulkintametodeihin.

Kirkko-oikeuden tulkitsijoista Kaarlo Kaira (LM 1941, s. 708–719) luonnehti kirkkolainsäädäntöä *perusluonteeltaan valtion lainsäädännöksi, joskin kvalifioituksi*. Tähän ns. tavallisen lain luonteeseen Kairan mukaan kuuluu myös kirkkolain *oikeusvaikutuksen ulottuminen kirkon piirin ulkopuolelle*. Kirkon oikeusjärjestyksen on jo pitkään katsottu olevan *julkisoikeuden osa*.

Useat kirkko-oikeuden tutkijat ovat tiedostaneet kirkon tehtävästä seuraavan kirkon olemuksen omaleimaisuuden. Kirkko-oikeuden käsitteen peruskysymyksen on katsottu liittyvän ekklesiologiaan. Tosin sekin voi harhautua kristologiasta esimerkiksi sokeaan ”demokratiauskoon”. Kirkon dualistisuudessa kirkon järjestys ja oikeus voivat edustaa yhdessä vain kirkon sosiologisen yhteisön luonnetta, jollei kirkon ylipositiivisuuden elementti sisälly osana kirkon dualismiin. Kirkon ensisijaisena luonteena ei voida pitää oikeudellista tai sosiologista yhteisöä, joten kirkko-oikeuskaan ei voi kir-

kolle olla konstitutiivinen tekijä. Kirkko-oikeus olisi tämän mukaan kirkon hengellisen tehtävän toteuttamiseksi tarvittavan järjestyksen tulkitsemista. Kirkon oikeudellisella järjestysmuodolla tarkoitetaan tällöin kirkon järjestyksen kokonaisuutta, joka on ilmaistu sekä lainsäädännöllisinä oikeusnormeina että muilla sitoviksi tarkoitetuilla päätöksillä.

Tarkasteltaessa kirkko-oikeutta teologisen tieteen tai juridiikan suunnalta on tultava johtopäätelmään kirkon dikotomisesta luonteesta johtuvasta kirkon ja sen oikeuden ymmärtämisen kahtalaisen käsittämisen välttämättömyydestä. Olli Heilimo totesi kirkkolakikommentaarissaan (Kirkkolaki – selityksiä ja tulkintoja, 1967, s. 13): ”Jos se [teologia] jätetään syrjään ja kirkkolakia yritettäisiin selittää yksinomaan juridisin perustein, ei asiasta saataisi oikeata kuvaa ja lopputulosta. Kirkkolaki kulttilakina on aina teologian piiriin kuuluva, vaikka se samalla sisältyy myös oikeustieteeseen.”

Marti Lutherin käsitys kirkko-oikeudesta on nähtävä hänen kirkolliskokouksista saamaansa kokemustaustaa vasten. Vuonna 1539 julkaistussa kirjassa Kirkolliskokouksista ja kirkosta (WA 50, 509–653; LW 41, 9–178) analysoitiin Nikaian (v. 325), Konstantinopolin (v. 381) Efeson (v. 431) ja Khalkedonin (v. 451) kirkolliskokouksia. Näiden konsiilien päätöksiä Luther arvioi Raamatun arvovalan perusteella ”pitäen hölynpölynä ja täysin merkityksettömänä meille” mm. Nikaiaassa hyväksytyjä määräyksiä piispojen keskinäisistä arvojärjestyksistä. Lutherin kirkko-oikeudellinen tulkintatapa oli, että kaikki arvovalta on Raamatulla. Kirkolliskokous ei voi määrätä mitään sellaista, mikä on ristiriidassa Raamatun kanssa. Näin ollen sellaista kirkko-oikeuttakaan ei voinut olla, joka nostettiin Raamatun yläpuolelle.

F. L. Schauman (Handbok i Finlands kyrkorätt 1853, s. 24) eritteli kirkko-oikeutta seuraavasti:

En teologisk wetenskap är den (kyrkorätten), såwida den framställer kyrkans organiserade liv, sådant detta i rättsförhållandena eller författningen framträder och wisar sig werksamt på grundwalen af kyrkans begrepp och historia; en juridisk wetenskap är den åter, såwida den framställer rättsförhållandena i kyrkan, betraktad som en samfundsorganism, hwilken finnes inom staten. Då kyrkan är föremål för den teologiska och rätten föremål för den juridiska wetenskapen, så kan man också säga, att kyrkorätten, betraktad som teologisk wetenskap lägger hufwudwigten på begreppet kyrka, betraktad åter som juridiskt wetenskap på begreppet rätt, så att den i förra fallet wisar huru kyrkan i rättsförhållandena i yttre måtto framträder och werkar, i det senare hwilka rättsförhållanden i kyrkan förefinnas.

Kirkkolain oikeustieteelliselle tutkimukselle Schauman näki kolme ulottuvuutta: positiivista oikeutta systematisoivan, sen syntyä osoittavan metodin ja myös voimassa olevan lain oikeuden luonnetta selvittävän tutkimuksen.

Erkki Kansanahon (Suomen kirkon hallinto 1976, s. 89) käsitys kirkko-oikeudesta on melko käytännöllinen: ”Luterilaisen käsityksen mukaan kirkko-oikeus on tiettyihin oloihin ja aikakauteen soveltuva positiivista oikeutta, joka tekee mahdolliseksi evankeliumin julistamisen ja yleensä kirkon tehokkaan toimimisen.”

Professori Markku Heikkilä (TA 2/1989, s. 113) puolestaan on pitänyt kirkko-oikeuden tutkimukselle tärkeänä ”kääntää Rudolf Sohmin teesit päällelleen”. Tässä kohdin voidaan viitata myös K. R. Brotheruksen (Valtio ja kirkko: katsaus Suomen uskontolainsäädännön kehitykseen, 1923, s. 7) esittämään mielenkiintoiseen Luther-tulkintaan ja Sohm-kritiikkiin: ”Lutherin käsityksen mukaan kirkko syvimältä olemukseltaan oli ’näkyvätön’ laitos, ei, kuten keskiaikainen paavikirkko, ulkonaisesti lujasti järjestetty hierarkia, joka perusti toimintansa oikeuteen ja valtaan, vaan uskovaisten yhdyskunta, jonka keskuudessa ainoastaan Jumalan sanan tuli hallita. Rudolf Sohm, joka Lutherin opin pohjalla on tullut siihen käsitykseen, että kirkko-oikeus sellaisenaan on kirkon olemuksen kanssa ristiriidassa (Kirchenrecht 1892), väitti ”kirkko-oikeuden olevan vastoin kirkon todellista olemusta”.

Heikkilä on kiinnittänyt myös huomiota merkitykseltään entisestään korostuneeseen asiaan: ”Matalaan oikeusteologiseen profiiliin tyytyvä keskustelu voi johtaa myös siihen, että kirkko korjaa lainsäädäntöään ensisijaisesti yhteiskunnallisten suhdanteiden edellyttämään rajaan asti, ei asetettujen ja kirkon perusteista nousevien periaatteiden mukaisesti.” Esim. 1960- ja 1970-lukujen aikana vaadittiin yleisesti kirkon hallinnon demokratisoimista. Tällöin tavoiteltiin ja myös saavutettiin kirkon kannalta myönteisiä tuloksia. Itse demokratian käsite on kuitenkin Heikkilän mukaan oikeusteologian kannalta mitä ongelmallisinkin. Kirkko ei ole ”demokratian edellyttämässä mielessä vapaa aatetovereidен yhteenliittymä”, vaan se on kaikille kastetuille jäsenille yhtä lailla kuuluvaa palvelutehtävää hoitava yhteisö. Teologiselta kannalta pitäisi olla selvää, että kirkossa ei hallitse kukaan, vaan myös viranhaltijat ovat palvelijoita, kuten muutkin seurakunnan jäsenet. Kirkko-oikeudellisessa tutkimuksessa mm. kirkko-oikeuden käsitettä ja luonnetta selvittäessä sekä kirkon ja valtion suhteiden perusteiden analysoinnissa olisi kiinnitettävä huomiota siihen, että kirkko-oikeus on seurausta kirkon todellisesta olemuksesta.

Göran Göransson (Svensk kyrkorätt – en översikt, 1993, s. 15) toteaa: ”Men med kyrkorätt i egentlig mening avses sådana regler som särskilt

reglerar Svenska kyrkans och övriga trossamfunds verksamhet, deras organisation och ställning i samhället.” Tämän periaatteen mukaan myös suomalaisen kirkko-oikeuden voisi käsittää kaikkia Suomessa toimivia uskonnollisia yhdyskuntia koskevaksi, joskin käytännössä kirkko-oikeuden on käsitetty pääosin koskevan evankelis-luterilaista kirkkoa.

Hannu Juntunen (Lopussakin on sana, 2003) on pitänyt kirkko-oikeuden erityisproblematiikan ymmärtämisen lähtökohtana sen käsittämistä, että kirkko on omalaatuinen, uskonnollinen ilmiö yhteiskunnassa. Kirkon olemassaolon uskotaan perustuvan jumalalliseen toimintaan. Kysymys on kristinuskon perusteista. Koska kirkko-oikeutta ei olisi ilman kirkkoa, on ”kirkko-oikeuden perusteiden välttämätöntä nojautua teologiseen analyysiin eli kristinuskon ajatussisällön käsitteelliseen selvittelyyn”. Hän viittaa mm. Erik Wolfin kritiikkiin positiivisoikeus-dogmaattisessa pitäytymisessä olemassa olevaan kirkko-oikeudelliseen säännöstöön. Wolfin mukaan tällöin positiivisen kirkko-oikeuden synty ja funktio, tarkoitus ja perustelu voidaan kuvata, mutta kirkon oikeuden hengellinen luonne jää huomiotta. Hannu Juntunen puolestaan näkee kirkko-oikeuden tutkimuksen ”tavattoman moniulotteisuuden pelkästään teologisella alueella”.

Ruotsissa kirkko-oikeuden käsitteen tarkastelu on ollut laaja-alaista: hallinto-oikeudellista, valtiosääntöoikeudellista ja oikeushistoriallista. Meillä nämä kirkko-oikeuden eri oikeuden aloihin kiinnittyneet tarkastelunäkökulmat ovat olleet enemmänkin satunnaisia. Ruotsissa myös kirkko-oikeuden käsitettä on tarkasteltu väljemmin kuin vain Ruotsin kirkkoa koskevan lainsäädännön kattavana. Vuoden 2000 alusta voimaan tullut kirkkolainsäädäntöä koskeva kokonaisuudistus on myös ”tasapäistänyt” kirkon ja muiden uskontokuntien keskinäisen lainsäädännöllisen aseman järjestelyä. Kirkkoakin on lainsäädännössä käsitelty ”endast som trossamfund” muiden uskontokuntien tavoin ja sen aikaisempi selkeä lainsäädännöllinen erityisasema ruotsalaisessa yhteiskunnassa on ohentunut kirkkoa koskevan erityisen lain osalta muutamaksi pykäläksi puitelaissa (lag om svenska kyrkan ja siinä 14 §:ää).

Kirkolliset lait

Kirkkolainsäädäntöön, joskaan eivät varsinaiseen kirkkolakijärjestelmään, kuuluvia ovat ns. kirkolliset lait kuten laki evankelis-luterilaisen kirkon virkaehtosopimuksista (968/1974), laki evankelis-luterilaisen kirkon työehtoehto-

sopimuksista (969/1974); laki evankelis-luterilaisen kirkon sopimusvaltuuskunnasta (970/1974) (sekä tämän 1.11.2005 korvaava laki evankelis-luterilaisen kirkon työmarkkinalaitoksesta); laki kirkon keskusrahastosta (895/1941); laki eräiden kirkollisten suoritusten perusteista (1035/1944); laki evankelis-luterilaisten seurakuntien virkataloista ja rahastoista (106/1966); evankelis-luterilaisen kirkon eläkelaki (298/1966) sekä evankelis-luterilaisen kirkon perhe-eläkelaki (258/1970).

Kirkolliset lait (eivät ole kirkkolakia) ovat vain kirkossa sovellettavia lakeja, joiden säätämisessä kirkolliskokouksella ei ole kirkkolakijärjestelmään sisältyvää (KL 2:2,1) ehdotuksen tekemisoikeutta.

Kirkon järjestysmuoto ja hallinto

Kirkkolain juridishallinnollinen säännöskonteksti muodostuu perustuslain 76 §:n mukaan kirkon järjestysmuodosta ja hallinnosta. Ainakin teoriassa voisi ajatella näiden olevan erotettavissa toisistaan, jolloin olisi paradigmana mahdollista erottaa kirkon järjestysmuotonormi ja kirkon hallintonormi. Käytännössä tämän erottelun tekeminen on yhtä vaikeata kuin kirkko-oikeuden tarkastelu pelkästään joko juridisesti tai teologisesti. Kirkon järjestysmuoto ja hallinto ovat käsitteellisesti kiinteästi sidoksissa toisiinsa. Kirkkojärjestyskomitea määritteli järjestysmuodon siten, että kirkko ilmaisee siinä käsityksensä omasta olemuksestaan ja tehtävästään. Kirkon järjestysmuodossa kirkon identiteetti kirkkona konstituoidaan. Kirkon tunnustus ja kirkon järjestysmuoto eivät ole toisiinsa nähden ristiriidassa. Niiden molempien on oltava sopusoinnussa Raamatun kanssa. Niillä on kuitenkin erillainen tehtävä kirkon olemuksen ilmaisemisessa. Kirkon järjestysmuodon (konstituution) tehtävänä on luoda ulkoiset rakenteelliset edellytykset ja taakeet kirkon olemuksen ja tehtävän toteuttamiselle, jolloin järjestysmuoto samalla ilmaisee sen, kuinka kirkko ymmärtää itsensä. Paikallisseurakunta on kirkon perusyksikkö. Kuitenkaan seurakunnat eivät ole erillisiä, vaan kuuluvat hiippakuntaan ja paikalliskirkkoon (ecclesia particularis).

Kirkkojärjestyskomitean (KJKom:in mietintö 1979, s. 13) mukaan ”rajotettaessa kirkon järjestyksen välttämättömät ja muuttumattomat elementit vain kirkon olennaisrakenteelle tarpeelliseen avautuu samalla mahdollisuus hahmotella hyvin vapaasti kirkon elämän ja toiminnan organisatorisia muotoja”. Tämän vapauden nojalla on mahdollista sopeuttaa kirkon organisaatio vaihtelevaan historialliseen ja sosiaaliseen tilanteeseen. Samoin jää riittä-

västi vapautta ottaa huomioon rakkauden ja oikeudenmukaisuuden vaatimukset kirkon hallinnossa, taloudessa ja toiminnassa. Ennen kaikkea komitean mukaan jää tilaa Pyhän Hengen uutta luovalle toiminnalle kirkossa. Yksi kirkon järjestysmuodon ja organisaation tärkeimpiä ominaisuuksia onkin tarjota mahdollisuuksia uusiin löytöihin ja jatkuvaan uudistumiseen.

Kirkkojärjestyskomitea pyrki määrittelemään sekä kirkon järjestysmuodon että hallinnon. Komitean määrittelyn mukaan kirkon järjestysmuodolla tarkoitetaan ”sitä ulkonaista muotoa, missä kirkon toimintaa harjoitetaan”. Säännökset järjestysmuodosta määrittelevät, mitkä elimet päättävät ja toimivat kirkon puolesta sen eri toimintatasoilla, mitä tehtäviä kuuluu eri elimille ja mikä on niiden toimivalta, kokoonpano ja asettamistapa. Järjestysmuodon ei tule sisältää säännöksiä vain hallintoelimistä vaan myös kirkon hengellistä toimintaa hoitavista elimistä. Komitean lähtökohtana on ollut järjestysmuotokäsitteen määrittely siten, että siihen ovat sisältyneet osana sekä hallintoelimiä että kirkon hengellistä toimintaa hoitavia elimiä koskevat säännökset. Jo tästä voidaan tehdä se havainto, että hallinnon ja järjestysmuodon määrittely siten, että ne olisivat toisistaan sisällöllisesti täysin erilliset käsitteet, on jopa jossakin mielessä absurdi tehtävä.

Tämä näkyy myös siinä, että komitean toteamuksen mukaan kaikki kirkollinen toiminta ei ole hallintoa, vaikka hallinto sisältyy kirkon varsinaisiin tehtäviin ja toimiin. Määrittelyn mukaan ”hallinto-käsite on rajoitettava vain siihen, minkä tarkoituksena on tukea ja helpottaa kirkon varsinaista toimintaa”. Komitea lienee tarkoittanut ilmaisulla rakenteellisten edellytysten luomista toiminnalle.

Kirkkojärjestyskomitea (KJKom:in mietintö 1979, s. 29) luonnehti kirkon päätöksentekoa ja hallintoa niin, että ominaista on kahden eri näkökulman välinen ykseys. Komitea tarkoitti tällä sitä, että kirkko representoituu kun läsnä ovat ne, joille vastuu kirkosta ja sen asioiden hoidosta kuuluu, yhteinen pappeus eli yleinen pappeus, mutta myös virka on edustettuna. Tämä on määräävää toimintaympäristöä ajatellen. Mutta toisaalta se edellyttää kuitenkin järkeviä hallinnollisia ratkaisuja itse toiminnan kannalta. Seurakunnat eivät ole järjestäytyneet kongregationaalisen järjestelmän mukaan erillisiksi. Paikallisseurakunta on universaalinen kirkko (ecclesia universalis) tietyllä paikkakunnalla. Komitea ei pitänyt hallintoon kuuluvana, vaan ”hengellisenä toimintana, kirkon varsinaista työtä, siis sananjulistusta, sakramenttien hoitoa ja ylipäätänsä kaikkea sitä toimintaa, mikä johtuu kirkon tunnustukseen perustuvista tehtävistä”. Käytännössä tämän käsite-eron havaitsemista vaikeuttaa se, että monet papit eivät hoida tätä

kirkon varsinaista työtä, vaan toimivat hallintotehtävissä. Tällainen näkemys voisi jopa johtaa kirkon hallinnon epäuterilaiseen ”hengellistämiseen” ja käsitykseen, että kaikki kirkossa tapahtuvat toiminnot olisivat vain pappisvirkaan kuuluvia, jossakin mielessä sakraaleja tai kiinteästi kirkon tunnustukseen liittyviä sekä maallikoiden sulkemiseen ”epäkompetentteina” niiden hoitamisen ulkopuolelle. Kirkko ilmaisee järjestysmuodossaan käsityksensä omasta olemuksestaan ja tehtävästään. Komitean mukaan kirkon järjestysmuodon jokaisen tarkistuksen täytyy uudelleen pyrkiä ilmaisemaan se, mikä on kirkon identiteetti uskonnollisena yhteisönä, mikä tekee kirkon kirkoksi eli konstituoii sen.

Käsitteenä hallinto on kuitenkin komitean määrittelyä monisäikeisempi. Komitean määrittelyä voidaan tarkastella myös käänteispuolelta: kaikki kirkolliset toiminnot eivät suinkaan ole ”kirkon varsinaista työtä, siis sananjulistusta, sakramenttien hoitoa eikä ylipäätensä kaikkea sitä toimintaa, joka johtuu kirkon tunnustukseen perustuvista tehtävistä”.

Esimerkiksi hiippakuntahallintouudistuksen yhteydessä on jouduttu selvittämään tuomiokapitulilaitoksen historiallisista syistä syntyneitä käsiteepäselvyyttä hallinnon ja toiminnan välillä. Hiippakunnat, vaikka niihin on perustettukin ns. toiminnallisia virkoja, ovat osa kirkon hallinnollista jakoa ja voidaankin sanoa, että toiminta niissä on hallintoa ja hallinto on toimintaa.

Kirkonkirjat

Kirkonkirjat olivat ennen uskontokuntien jäsenrekistereistä annetun lain (614/1998) voimaantuloa kirkolliset väestörekisterit ja niihin kuuluvat asiakirjat. Kirkkolain 16 luvun 1 §:ään tehdyllä säännösmuutoksella uskontokuntien jäsenrekistereistä annetun lain (614/1998) voimaan tullessa jouduttiin kirkonkirjat jakamaan kirkollisten väestörekisterien osalta ko. lain (614/1998) voimaantuloajankohdan määrittelemällä tavalla.

Kirkon oikeuden oikeuslähteet

Ks. oikeuslähdeopista, esim. Hannu Tolonen: Oikeuslähdeoppi (2003).

Raimo Siltala (Oikeustieteen tieteenteoria 2003, s. 896–897) määrittelee staattiset oikeuslähteet sellaisiksi oikeudellisiksi ratkaisuperusteiksi, joiden

ratkaisuarvo on ennalta tai ainakin jälkikäteen määriteltävissä ja vakioitavissa esim. Hans Kelsenin normihierarkian tai esim. Aulis Aarnion ja Aleksander Peczenikin kolmiportaisen oikeuslähdeopin mallin tarkoittamalla tavalla (esim. lainsäädäntö). Dynaamiset oikeuslähteet puolestaan ovat oikeudellisia ratkaisuperusteita, joiden ratkaisuarvo on määriteltävissä vain tilannekohtaisesti eikä ole ennalta systemaattisesti vakioitavissa (esim. EY-tuomioistuimen tai EIT:n ratkaisujen oikeusohjeet).

Hannu Tapani Klamin (Johdatus oikeusteoriaan, 1986) mukaan oikeusnormien soveltamisen yhteydessä on otettava huomioon myös yhteiskunnallisissa suhteissa esiintyvät erilaiset intressit.

Aulis Aarnion (Laintulkinnan teoria. Yleisen oikeustieteen oppikirja 1989, s. 218–223) mukaan käsite oikeuslähde laajimmassa merkityksessä (sensu largissimo) tarkoittaa tulkintaperusteluluettelossa kaikkia seitsemää tulkintaperustetta (semanttiset, syntaktiset, loogiset, juridiset, teleologiset, arvot ja arvostukset ja analogia- ja e contrario -argumenttiset perusteet). Laajan (sensu largo) oikeuslähteen käsite puolestaan käsittäisi juridisten perusteiden (laki, systemaattiset näkökohdat, maantapa, lainsäätäjän tarkoitus ja lain ratio, tuomioistuinratkaisut, oikeusvertailevat ja oikeushistorialliset argumentit ja oikeustiede) lisäksi arvot ja arvostukset sekä teleologiset (reaaliset) argumentit ”tyypillisinä oikeudellisina aineistoina”. Aarnion mukaan oikeuslähteen käsite määritellään toisinaan suppeammin (sensu stricto), jolloin se käsittää vain virallislähteet (laki, maantapa, lainsäätäjän tarkoitus ja tuomioistuinratkaisut). Oikeuslähteet voidaan myös ryhmitellä velvoittavuuden perusteella vahvasti velvoittaviin (pakollisiin), heikosti velvoittaviin ja sallittuihin Klami puolestaan on kuvannut oikeuslähteitä myös ”faktisessa, paradigmaattisessa ja legaalisessa merkityksessä”.

Aulis Aarnion (Mitä lainoppi on 1978, s. 52) mukaan lainoppi on oikeussäännösten systematisointia ja tulkintaa.

Niklas Bruun, Olli Mäenpää ja Kaarlo Tuori (Uusi virkamiesoikeus 1988, s. 36–49) hahmottavat teoksessaan erityisesti virkamiesoikeudellisia lähteitä: ”Virkamiesoikeudessaakin noudatettavan eräitä yleisiä, esim. oikeuslähteiden etusijajärjestystä määrittäviä tulkintanormeja” (s. 40). Virkamiesoikeudelle tyypillisten, sisällöllisten tulkintaperiaatteiden ja konkreettisessa tapauksessa välittömästi sovellettavien periaatteiden eroa tekijät pitävät häilyvänä. He lukevat virkamiesoikeuden lähteisiin lainsäädännön lisäksi mm. virkaehtosopimukset ja yksilölliset sopimukset palvelussuhteen ehdoista, virkamiesoikeuden tulkintaperiaatteet, yleishallinto-oikeuden soveltamisen, EU-oikeuden normit sekä kansainväliset sopimukset. He katsovat, että

oikeuslähteet voidaan jakaa ehdottomiin ja heikosti sallittuihin. Oikeuslähteitä käsitellessään (s. 42–43) he ovat todenneet niiden yhteyden oikeusnormien tulkintaan. Oikeuslähteiden jako suoritetaan ehdottomasti velvoittaviin (lait ja muut säädökset), heikosti velvoittaviin (säädösten esityöt ja tuomioistuinratkaisut) sekä sallittuihin (mm. oikeuskirjallisuus). Tekijöiden mukaan sekä heikosti velvoittavilla että sallituilla oikeuslähteillä on merkitystä paitsi itsenäisinä oikeuslähteinä myös ehdottomasti velvoittavien oikeuslähteiden ryhmään kuuluvien oikeuslähteiden kuten lakien tarjoaman normi-informaation tulkinnessa.

Seppo Laakson (Oikeudellisesta sääntelystä ja päätöksenteosta 1990, s. 63) ”synteesimäärittely” oikeuslähteille on seuraava: ”oikeuslähde on näin ollen yhteisnimitys kaikille niille oikeussäännöille, oikeusperiaatteille, prejudikaateille, säädösten esitöille ja muulle normatiivista relevanssia omaavalle informaatiolle, jota ratkaisutilanteessa käytetään sen osoittamisessa, mikä on voimassaolevan oikeuden sisältö esillä olevassa asiassa. Toisin ilmaistuna oikeuslähteet muodostavat sen aineiston, jonka perusteella sovellettavat oikeusnormit ovat konstruoitavissa.”

Hannu Tolosen (Oikeuslähdeoppi 2003, s. 169) mukaan oikeusnormien kokonaisuutta ei voida nähdä staattisena rakennelmana tai kerrostumana. Oikeudessa on kysymys jatkuvasta muutoksesta, osin tietoisten ja tarkoitukseen pyrkivien toimintojen, osin rutiinien välittämänä.

Aarnion (1978, s. 99–103) mukaan tulkintateorioita ovat historiallisen, objektiivisen, grammatikaalisen ja systemaattisen tulkinnan teoriat. Näistä ainakin systemaattisessa tulkinnessa ”tulkitsijan on selvitettävä ne systemaattiset yhteydet, joissa säännökset (ja/tai asiat) ovat toisiinsa. Kun sanotut yhteydet on selvitetty, voidaan tulkinnan kohteena oleva ongelma ’sijoittaa’ systeemiin ja saada aikaan oikea ratkaisu”. Varsinainen lainoppi pyrki Aarnion mukaan tutkimaan kirkko-oikeuden normeja, systematisoimaan ja tulkitsemaan niitä. Juridiikan tehtävä on myös määritelty siten, että se tutkii yhteiskunnan järjestystä.

Pekka Leinon väitöskirjassa (Kirkkolaki vai laki kirkosta. Hallinto-oikeudellinen tutkimus kirkon oikeudellisista normeista ja niiden synnystä 2002) tarkastellaan (s. 110–116) kirkkohallinto-oikeuden oikeuslähdedoktriinia (-oppia).

Olli Heilimon (Kirkkolaki – selityksiä ja tulkintoja, 1967, s. 14) mukaan kirkkolain tulee perustua ”juridisiin periaatteihin, jotka kestävät kriittisen tarkastelun”. Vrt. aarniolaiseen periaatteeseen oikeustieteestä ”perustelujen tieteenä”.

Ragnar Hemmer ”klassisessa” Suomen oikeushistorian oppikirjassa I (1968, s. 22–25) on tarkastellessaan kirkkoa ”valtiona valtiossa” – lähinnä keskiajan perspektiivistä – jakanut kirkon oikeuslähteet kahteen pääryhmään: yleisiin, jotka olivat annetut koko roomalais-katolista kirkkoa varten, ja paikallisiin (partikulära), jotka olivat annetut vain Ruotsin kirkkoprovinsia tai jotakuta sen hiippakuntaa varten. Vaikka Hemmerin tarkastelu ei suoraan sovikaan modernin Suomen ev.lut. kirkon oikeuslähdeluetteloksi, kirkon ”universaalin ajattomuuden” perspektiivistä katsottuna lista on kuitenkin mielenkiintoinen.

Yleisinä kirkon oikeuslähteinä Hemmerin mukaan olivat:

- 1) Raamattu (Vulgata käännös Hieronymuksen mukaan). Katolisen kirkon mukaan Raamattu sisälsi ”Jumalan lain”. (Raamatulla oli merkitystä lähinnä periaatteisiin nähden, ei ”lakikirjana”),
- 2) Corpus iuris canonici, roomalais-katolisen kirkon lakikirja (Canon = sauva, mittapuu, normi), jonka sisältö
 - a. Decrum Gratiani (Bolognassa Gratianin laatima 1141–1150, sisälsi kokoelman kirkolliskokouksen päätöksistä ja paavien kirjeitä vuoteen 1139 sekä Gratianin omia muistutuksia, ”glosseja”)
 - b. Gregoriana eli Decretales, paavinkirjeet, paavi Gregorius IX:n mukaisena (Liber extra) vuosilta 1139–1234 (paavin vahvistama lakikirja),
 - c. Liber sextus, paavi Bonifacius VIII:n kirjekokoelma ajalta 1234–1298 (paavin vahvistama lakikirja),
 - d. Clementinae, paavi Clemens V:n paavinkirjeet ajalta 1298–1313 (paavin vahvistama lakikirja),
 - e. Extravagantes yksityinen paavinkirjekokoelma 1314–1500, joka vahvistettiin paavien toimesta virallisesti 1500-luvun lopulla.

Ruotsissa Skenningen kirkolliskokouksessa vuonna 1248 määrättiin, että kaikkien Ruotsin piispojen oli vuoden kuluessa hankittava ja tutkittava kano-nista oikeutta sen viimeisen laadinnan mukaisena.

Paikallisen kirkon oikeuslähteet:

1. Paavien Ruotsin kirkkoprovinsille lähettämät, tärkeitä oikeudellisia määräyksiä sisältävät kirjeet, (bullat, sisälsivät tärkeitä oikeudellisia määräyksiä)
2. Ruotsin kirkon viranomaisten antamat statuutit eli säännöt ja käskykirjeet (dekretaalit) eli ns. provinssiaalisäännöt, koko kirkkoa tai hiippakuntaa varten

3. Maakuntalakien kirkkokaaret (Kaikissa maakuntalaeissa paitsi GL:ssa oli kirkkokaaret). Ne perustuivat yleensä kanoniseen oikeuteen. Kanonisesta oikeudesta omaksuttiin talonpoikaisyhteiskuntaan soveltuvia säännöksiä, joita saatettiin muovailta kotimaisten oikeusperinteiden ja paikallisolojen mukaisiksi.

Ruotsissa määrättiin Skenningen kirkolliskokouksessa vuonna 1248, että kaikkien Ruotsin piispojen tuli vuoden kuluessa hankkia ja tutkia kanonista oikeutta sen viimeisen laadinnan mukaisena.

Kanoninen oikeus oli maakuntalakien aikana (1200-luvun alusta noin vuoteen 1350) Ruotsissa valtiovallan tunnustamaa oikeutta. Ruotsin kirkon asiat hoidettiin kanonisen oikeuden mukaan, mutta kirkon tuomioistuimet tuomitsivat pappien lisäksi myös maallikoita (kirkkorangaistukset mm. riita-asioissa).

Martti Simojoki on todennut (Kirkko ja nykyaika 1960, s. 57): ”Raamattu ei ole kirkon oikeuslähde, mutta se sisältää evankeliumin, ja sen tähden sillä on merkitystä kirkon oikeusjärjestykselle.” Simojoen toteamusta Raamatun oikeuslähdeluonteesta ei ole ymmärrettävä oikeuslähdeopillisesti, vaan teologisesti. Simojoki tulee ilmaisullaan kuitenkin samalla lausuneeksi myös kirkon oikeuden oikeuslähdeopin kannalta tärkeän periaatteen kirkon ylipositiivisuuden merkityksestä kirkon oikeusjärjestykselle. Teologian kannalta katsottuna Raamattu ei ole lakikirja, mutta oikeuslähdeopin kannalta Raamattua voidaan esim. Klamin määrittelyn mukaisesti pitää oikeuslähteenäkin nimenomaan kirkon oikeuden kontekstissa.

Kirkkokäsikirjan (I–III, 2000) osassa I (Jumalanpalvelusten kirja) ja III (Kirkollisten toimitusten kirja) on määräyksiä, joilla on normiluonnetta (I osassa papistolle jumalanpalvelusten toimittamiseen liittyen, III osassa myös laajemmin kuin papistolle).

Institutionaalisten ja ei-institutionaalisten oikeuslähteiden 13 kohdan lista, ks. Siltala 2003, s. 897–898.

Kirkon oikeus

Kirkon oikeuteen kuuluu käsitteenä kirkko-oikeus, kirkkoa koskeva oikeus, kirkkolaki tai kirkkolainsäädäntö. Käsite sisältää kirkkoa koskevan oikeuden oikeusteoreettista tarkastelua laaja-alaisesti siten, että myös kirkon ylipositiivisen oikeuden realiteettiin kiinnitetään huomiota.

Pekka Leino: Kirkko ja perusoikeudet (2003), s. 112:

Nykymuotoinen kirkkoa koskeva oikeus on kuitenkin melko yksiselitteisesti ymmärretty (vain) positiiviseksi oikeudeksi, ts. kirkkolain säätämisen järjestyksessä syntyneiksi kirkkolain tai sen nojalla annetuiksi kirkkoa koskeviksi säädöksiksi. Kirkkoa koskevaan oikeuteen on myös yleisesti käsitetty kuuluvan ns. kirkolliset lait eli muuten kuin kirkkolain säätämisen järjestyksessä syntyneet lait, ts. valtion aloitteesta säädetyt (yksinomaan) kirkkoa koskevat lait. Lisäksi kirkkolain erityisen säännöksen tai muussa laissa olevan soveltamisalasäännöksen nojalla kirkon hallintoon sovelletaan myös useita yleisiä lakeja. Kirkkoa koskee yleisesti, kuten muitakin oikeusjärjestyksen piirissä olevia yhteisöjä, lakien noudattamisen velvoite. Perustuslain mukaan kuitenkin kirkkolakiin voidaan ottaa säännöksiä, jotka koskevat yksinomaan kirkon omia asioita. Kirkkoa koskevan positiivisen oikeuden säännösten tulee kuitenkin olla sopusuhteessa kirkon ylipositiiviseen arvoperustaan, mitä kirkon järjestysmuoto nimenomaan edellyttää.

Kirkon tunnustuksen ja kirkon oikeuden välisestä yhteydestä, ks. esim. Wilhelm Maurer: *Die Kirche und ihr Recht* (1976), s. 1: ”Bekenntnis und Kirchenrecht gehören zusammen.”

Leino 2003, s. 110:

Käsitettä kirkon oikeus on käsitelty myös laajassa merkityksessä. Siihen kuuluvat kirkkolain ja muun kirkkolainsäädännön lisäksi kirkkoa koskevat muut oikeudelliset normit. Kirkon oikeuden käsitteen sisältöön kuuluvat tässä tarkastelussa myös kirkon ylipositiivinen oikeus, vaikkei se olekaan oikeuspositivistisen tai pelkästään kirkkoa sosiologisenä yhteisönä tarkastelevan näkemyksen mukaista. Tosin kirkon ylipositiivinen oikeus voidaan tulkita myös varauksin osaksi positiivista kirkkolainsäädäntöä tultuaan viittaussäännöksiin kirkkolakiin ja kirkkojärjestykseen positiivisuuden.

Kirkon oikeuden käsitteestä puolestaan puhuttaessa voidaan kirkon oikeutta tarkastella suppeammassa ja laajemmassa merkityksessä. Suppeassa merkityksessä kirkon oikeudella voidaan tarkoittaa kirkkolainsäädännön synonyymina kirkolliskokouksen ehdotuksesta kirkkolakijärjestelmän kautta säädettyä kirkkolakia tai sen valtuutuksella annettuja muita säädöksiä, valtion ehdotuksesta säädettyjä yksinomaan kirkon hallinnossa sovellettavaa kirkollisia lakeja tai muita yleisiä hallinnollisia tai muuten kirkossa yleisesti sovellettavia lakeja ja muita oikeusnormeja. Laajemmassa merkityksessä

kirkon oikeuteen kuuluu myös kirkon ylipositiivinen arvopohja, Raamattu ja kirkon oppi sekä sen tulkintana kirkon tunnustus. Kirkon oikeutta käsitteenä en kuitenkaan ole tutkimuksissani käyttänyt sellaisen kanonisen tms. oikeuden merkityksessä, jonka kirkko voisi säätää itselleen valtiota sitovana. Kirkon ylipositiivista arvopohjaa ei voida nyky-yhteiskunnissa valtiosääntö-oikeudellisesti pitää yhteiskuntia sitovana positiivisena oikeutena.

Kirkon vaalijärjestys

Kirkkolain 20 luvun 10 §:n mukaan kirkon vaalijärjestys voidaan hyväksyä yksinkertaisella enemmistöllä, kun taas mm. kirkkolakiehdotuksen ja kirkkojärjestyksen hyväksymiseen kirkolliskokouksessa vaaditaan toisessa käsittelyssä 3/4 annettujen äänien kannatus.

Kirkon vaalijärjestykseen on koottu papinvaalia ja seurakuntavaaleja koskevien säännösten lisäksi myös hiippakuntavaltuuston vaaleja ja piispanvaaleja sekä pappisasessorin, maallikkojäsenen, lääninrovastin ja kirkolliskokousedustajien valintaa koskevat säännökset.

Nykyisen kirkon vaalijärjestyksen mukaan myös piispan vaalissa ehdokkaat asetetaan etukäteen. Ks. seurakuntavaaleista tarkemmin Jaakko Voipio – Matti Halttunen: Seurakuntavaalit (1998).

Kirkon valta

Tuomo Mannermaa: Kontrapunkteja. Teologisia tutkimuksia ajankohtaisista teemoista (1980), s. 103: ”Luterilaisen käsityksen mukaan kirkon valta (potestas ecclesiastica) kuuluu kaikkien uskovien kokonaisuudelle (universitas omnium fidelium) eli kirkolle. Sitä edustaa ’uskovien yhteinen konsensus’ (consensus communis fidelium, WA 12, 193, 33–194,3). Tästä normista Luther käyttää myös ilmausta ’uskon yhteinen tietoisuus’ (communis sensus fidei, WA 12, 191, 16–27). Augsburgin tunnustus käyttää termiä ’suuri konsensus’ (magnus consensus).” Kirkon ylipositiivisuuden voidaan katsoa liittyvän myös tähän Mannermaan analysoimaan ”uskon yhteiseen tietoisuuteen”. (WA = Weimarer Ausgabe; Lutherin teosten kriittinen kokonaiseditio D. Martin Luthers Werke. Kritische Gesamtausgabe. Weimar 1883–1983.)

Käsite kirkon valta on tuotu mukaan käsitehakemistoon Tuomo Mannermaan selostukseen sisältyvän mielenkiintoisen määrittelyn vuoksi. Yleisen

juridiikan puolella on oikeuden käsittämisessä annettu painoarvoa tuomarikunnan yleiselle käsitykselle siitä, mitä oikeudeksi ymmärretään. Kirkon oikeudesta ja sen ylipositiivisuudesta tai kirkosta uskonyhteisönä puhuttaessa tuomarikunnan rinnalle tai sijalle voidaan asettaa ”kaikkien uskovien kokonaisuus” tai ”uskovien yhteinen konsensus”.

Kirkon ylipositiivisuus ja dikotomia

Aiheesta lisää mm. Seppo A. Teinonen: Symboliikan peruskurssi (1971), s. 43: ”Kirkko on olemukseltaan kaksinainen. Toisaalta se on jumalallinen, näkymätön ja ikuinen, ja toisaalta inhimillinen, näkyvä ja historiallinen.”

Anders Nygren: Kristus ja hänen kirkkonsa (1966), s. 25: ”Kun puhutaan oikealla tavalla Kristuksesta, silloin puhutaan – aiheeseen sisäisesti mukaan kuuluvansa – myös hänen kirkostaan.”

Konstituutio (kirkon)

Seppo A. Teinonen (Symboliikan peruskurssi, 1971, s. 24–25) määrittelee kirkon konstituution seuraavasti: ”Vanhan kirkon ekumeenisten konsiilien symbolit ja definitiot lausuvat arvovaltaisesti julki jakamattoman kristikunnan yhteisen uskon. – – Näitä symboleita ei voida eristää irrallisiksi dokumenteiksi, vaan ne ovat elimellinen osa yhteisen kirkon elämää. Tunnustettaessa uskoa niihin yhtyen tunnustaudutaan myös tähän kirkkoon, sen kulttiin ja konstituutioon.”

Lakipositivismi

Luonnonoikeudellisesta oikeuden käsittämisestä vapautuminen johti käsitykseen, että vain kirjoitettu laki on oikeutta, ks. Kaarle Makkonen, Luentoja yleisestä oikeustieteestä (1998), s. 23. Tosin vapautumisesta on osin seurannut myös palaaminen kyselemään oikeata oikeutta ja luonnonoikeudelliseenkin oikeuden käsittämiseen.

Luonnonoikeus

Raimo Siltala (Johdatus oikeusteoriaan 2001, s. 52) määrittelee luonnonoikeuden: ”Luonnonoikeusoppi perustuu ajatukseen yhtä hyvin lainsäätäjää kuin tuomioistuimiakin velvoittavasta oikeasta oikeudesta tai oikeudenmukaisuuskriteereistä, joita vasten toteutunutta lainsäädäntöä ja yksittäisiä tuomioistuinratkaisuja voidaan kriittisesti arvioida. Räikeällä tavalla epäoikeudenmukainen laki ei ole velvoittavaa oikeutta lainkaan vaan oikeuden vääristymää, väärää oikeutta tai oikeuden verhoon puettua väki- ja mieli-valtaa.”

Vasta 1600-luvulla rationaalinen filosofia toi klassiseen luonnonoikeuteen uusia piirteitä. *Hugo Grotius* rationaalisen luonnonoikeuden edustajana oli sitä mieltä, että luonnonoikeuden sisällöstä voitiin saada tietoa joko loogista tietä osoittamalla säännöksen vastaavan ihmisen *sosiaalista ja järjeställistä luontoa tai kokemusperäisesti* eri kansojen oikeuksia tutkimalla. Grotiuksen näkemyksessä voidaan nähdä kytkentäkohta vanhaan antiikin filosofiseen käsityksmaailmaan siinä, että *järjenkäyttäminen* oli jo silloin tiedon hankkimisen väline maailmanjärjestyksestä hallitsevista periaatteista. Rationaalinen luonnonoikeuskin alkoi menettää asemiaan 1700-luvulla *kansojen itse säätämälle oikeudelle*. Myös kristinuskon edustamien arvojen ja toimintamallien suhdetta yhteiskunnallisiin asioihin osattiin epäillä.

Christian Wolffin (1679–1754) luonnonoikeuden hahmotelman mukaan ”luonnollinen oikeus on pyramidi, jonka kärjessä ovat yleisimmät periaatteet ja kivijalkana niistä logiikan lakien mukaan johdetut yksittäiset vastaukset”. Tältä osin Wolffin luonnonoikeuden hahmotelma muistuttaa Aarnion mukaan käsitelainoppia. Wolffin luonnonoikeudellisessa käsitelainopillisessa pyramidissa voisi nähdä myös yhtäläisyyksiä oikeuspositivistin Kelsenin puhtaan oikeusopin mukaiseen hierarkkiseen normirakennelmaan (pyramidiin): alemman normin tulee ollakseen voimassa, perustua ylempään. Wolffin oppien mukaan metafysiikka, moraali ja politiikka muodostivat välttämättömän asioiden yhteyden. Oikeus niin muodoin olisi siveellistä toimintakykyä, ”*facultas moralis agendi*”. Oikeus perustui velvollisuuksiin. Perusoikeus- ja ihmisoikeustarkastelun kannalta on mielenkiintoinen Wolffin oikeuden perusteena olevien velvollisuuksien erottelu alkuperäisiin ja johdannaisiin velvoituksiin. Tästä Wolff pääsi *synnynnäisiin* ja saavutettuihin *oikeuksiin* (*iura connata – iura acquisita*). Wolffilla oli *oppi synnynnäisistä oikeuksista, kuten tasa-arvoisuus, luonnollinen vapaus, oikeus turvallisuuteen ja oikeus ihmisyyden palvelukseen (officia humanitatis)*.

Christian Wolffin pyramideista matka ns. käsitelainoppiin (Begriffsjurisprudenz) ei ole kovin pitkä. Saksassa luotiin 1800-luvulla oikeusfilosofinen oppisuunta, jonka mukaan voimassa oleva oikeus on oikeudellisten käsitteiden, instituutioiden ja doktriinien aukoton ja looginen systeemi.

Ks. myös Aleksander Peczenikin käsityksiä mm. siitä, että luonnon-oikeudelle on aina tilausta (Vad är rätt? Om demokrati, rättssäkerhet, etik och juridisk argumentation 1995, s. 133–134). Aleksander Peczenikin mukaan vastaaminen normatiiviseen kysymykseen, miksi oikeussääntöjä on noudatettava, on oikeuspositivismille vähemmän merkityksellistä. Siksi hänen mukaansa ”luonnonoikeudelle on aina tilausta”, vaikka oikeusfilosofit ovatkin julistaneet sen toistuvasti kuolleeksi. Hänen mukaansa luonnon-oikeusoppineet useasti erottavat toisistaan vallanpitäjien toimesta annetun positiivisen lain sekä todellisesti voimassa olevan tai luonnonoikeuden kanssa sopusuhteisen sitovan lain. Peczenik edellyttää luonnonoikeuden käsittävän erityisen tärkeät eettiset normit tosin kaikki eettiset normit eivät sisälly hänen mukaansa luonnonoikeuteen. Etiikan mukaan määräytyy, mikä on hyväksyttävää (”godtagbart”, lat. ”honestum”), luonnonoikeuden mukaan taas määräytyisi, mikä on ”oikeudenmukaisesti oikeata” (”rättvist respektive riktigt”, lat. ”iustum”). Lisäksi hän vaatii luonnonoikeudellisilta normeilta universaalista pätevyyttä ajassa ja paikassa (”Vidare framställs naturrättens normer i regel med anspråk på universell giltighet i tid och rum”) sekä tukeutumista ihmisluontoon (”Naturrättens normer kan dessutom motiveras med stöd av påståenden om människans natur”).

John Finnis: Fundamentals of ethics (1983), s. 7–9: ”A great deal of ethics has to do with justice. But not as much as many people now think” sekä John Finnis (ed.): Natural law. Volume 1. 1991, s. 83–111. Finnisin mukaan etiikassa on suurelta osin kysymys oikeudesta, vaikkakaan ei kuitenkaan niin paljon kuin ihmiset luulevat. Finnis pitää etiikassa kysymystä oikeudesta ja sen yksilöihin ja yhteisöihin kohdistamien vaatimusten rajoista käytännön strategisena kysymyksenä. Sen monitasoisuuteen viittaavana hän esittää Kaifaan kysymyksen (Joh. 11:50; 18:14) siitä, onko parempi, että syytön henkilö kuolee kuin että koko kansa tuhoutuu. Finnis toteaa vastauksessaan professori Henry Veatchille, (joka ei ole halunnut käsittää Tuomas Akvinolaisen sanontaa), että luonnollisen lain peruseriaatteet voi älyllisesti käsittää ilman päätymistä metafysiisiin periaatteisiin, jotka koskevat universaaleja yhteyksiä olemisen ja hyvän välillä tai ihmisluonnon suhdetta jumalalliseen ja kosmiseen luontoon. Finnis tukeutuu keskustelussaan Akvinolaiseen, joka on toistuvasti väittänyt maajussinkin käsittävän luonnollisen lain.

Moraali

Moraali on oikeuden käsittämisessä taustalla. Timo Airaksisen mukaan ihmisoikeuksilla voidaan tarkoittaa luetteloa niistä tekijöistä, jotka ovat edellytyksenä ihmisarvoiselle elämälle jokaisessa yhteiskunnassa. Airaksinen ei kuitenkaan pidä ihmisoikeuksia moraalisisina oikeuksina, joille ne kuitenkin perustuvat. Vielä vähemmän ne ovat lakiin perustuvia positiivisia oikeuksia. Airaksinen (Moraalifilosofia 1987, s. 200) pitää ihmisoikeuksia ”poliittisen ja historiallisen prosessin läpikäyneinä ja kansainvälisen tilanteen vaatimina yleisinä hyvän elämän ehtoina”.

Myös Hannu Tapani Klami viittasi moraaliin jäähyväisluennossaan (LM 2001, s. 1313): ”On siis keskusteltava arvoista ja moraalista aina kun puhumme oikeudesta. Jos emme suostu sitä – oikeuspositivistiseen tapaan – tekemään, hyväksymme kuitenkin jonkun auktoriteetin käyttämät arvostukset, nielemme ne purematta. Kun kysymys on yhteiskunnallisen käyttäytymisen ohjaamisesta, on ohjattava haluttuun suuntaan. Tuon suunnan valinnassa ei voi harrastaa sokkoleikkii.”

Määräaikalaki

Määräaikalain mukainen määräaika ovat kirkkolain nojalla annetussa kirkkojärjestyksessä ainakin KJ 6 luvun 21 §:ssä, joka koskee kirkkoherran ja kapapalaisen viran aukijulistamista 30 päivän kuluessa päätöksen tekemisestä lukien (vastaavasti KJ 6:42 mukaisesti myös vakinaisen lehtorin ja kanttorin virassa). Halttunen – Pihlaja – Voipio: Kirkkolaki 2004 (2004), s. 448.

Normiristiriita

Tämän kirjan luvussa 4 on tarkasteltu säädösten etusijajärjestystä. Tarkempaa tietoa asiasta saa esim. Seppo Laakson kirjasta Oikeudellisesta sääntelystä ja päätöksenteosta (1990), s. 134–142, jossa on hyvä selostus lain tulkinnaasta ja soveltamisesta tältä osin.

Normiristiriitatilanteisiin on oikeustieteessä kehitetty ns. metanormeja. Tällaisia ovat mm. lex superior -periaate. Tämä sääntö ilmenee perustuslain 106 ja 107 §:ssä, joissa on säännökset perustuslain etusijasta ja lakia alemmanasteisten säädösten soveltamisrajoituksista. Lex posterior -periaatteen

mukaan taas merkitsee sitä, että myöhemmin annettu säädös syrjäyttää sen kanssa ristiriidassa olevan (samantasoisen) aiemman säädöksen.

Kirkkolain soveltamisessa tärkeä periaate on *lex specialis*. Sen mukaisesti ratkaistaan kahden samaa asiaa sääntelevän oikeusnormin välinen soveltaminen. *Lex specialis derogat legi generali* – erityislaki syrjäyttää yleislain. Kirkkolakia voidaan perustuslain 76 §:n säännöksenkin valtuutuksin pitää erityislakina kirkon järjestysmuodon ja hallinnon sääntelyn osalta. Käytännössä ei kuitenkaan ole aina yksinkertaista määritellä kahden säädöksen välillä, kumpaa on pidettävä erityislakina. Yleisessä hallinnollisessa sääntelyssäkin voi olla säädöksiä, jotka näyttävät kirkkolakia vasten tarkasteltuina yleislaeilta, mutta niiden sääntelypiiristä saattaa johtua myös niiden erityislain luonne. Esimerkiksi lastensuojelulain ja kirkkolain välistä suhdetta voidaan pitää tällaisena. Joiltakin osin kirkkolakia (rippi) on pidettävä erityislakina, mutta joiltakin osin myös lastensuojelulakia voidaan pitää erityislakina kirkkolakiin nähden (ilmoitusvelvollisuus siltä osin kuin kirkkolaki ei syrjäytä).

Seurakunnan hallintomenettelyn osalta Jussi Lilja (Seurakunnan hallintomenettely, 2004, s. 3) on pelkistänyt käytännön ohjeeksi *menettelysäännösten* keskinäiseksi etusijajärjestykseksi seuraavan:

1. erityislaki (esimerkiksi laki julkisista hankinnoista, terveydensuojelulaki)
2. erityislain nojalla annettu asetus
3. kirkkolainsäädäntö
4. hallintolaki, laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta.

Oikeusperiaatteet

Aarre Tähti ja Petter Kavonius ovat luonnehtineet oikeusperiaatteita monella eri määreellä: säätämättömyys, yhteys arvoihin, luonnonoikeudellisuus, yliposiitivisuus, korkea yleisyysaste, universaalisuus jne. (Tähti: Periaatteet Suomen hallinto-oikeudessa 1995, s. 144, Kavonius: Oikeusperiaatekin velvoittaa! 2001, s. 32). Kavonius (Tarpeidenmukainen oikeusperiaateajattelu 2005, s. 22) on luonnehtinut oikeusperiaatteille tavanomaiseksi piirteeksi myös mm. yhteyttä oikeusyhteisön keskeisiin arvoihin ja tavoitteisiin. Oikeusperiaateajattelussa on keskeisintä kansalaisten oikeuksien ottaminen vakavasti laintulkinnassa perustellulla ja kontrolloitavalla tavalla (s. 49).

Hallinto-oikeudessa tunnetuimpia oikeusperiaatteita ovat harkintavallan rajoitusperiaatteet (objektiviteettiperiaate, yhdenvertaisuusperiaate, suhteelli-

suusperiaate ja tarkoitussidonnaisuuden periaate), joiden lisäksi on myös monia muita. Aarre Tähti on väitöskirjassaan (1995) käsitellyt hallinto-oikeudessa yli sataa oikeusperiaatetta.

Myös kirkossa ajankohtaista pohdintaa aiheuttaneella kirkolliskokouksen marraskuussa 1986 naispappeusratkaisun yhteydessä hyväksymällä ponnella voitaisiin nähdä oikeusperiaatteen ominaisuuksia. Ponnin sisältö on seuraava: ”Myös niillä kirkon jäsenillä ja viranhaltijoilla, jotka suhtautuvat torjuvasti pappisviran avaamiseen naisille, tulee edelleen olla kirkossamme toiminnanvapaus ja mahdollisuus tulla vihityksi ja nimitetyksi Suomen evankelis-luterilaisen kirkon eri virkoihin. Kaikki kirkon jäsenet ja viranhaltijat ovat yhdessä vastuussa siitä, että muutoksen aiheuttamat vaikeudet pyritään voittamaan keskinäisen yhteistyön avulla ja kirkon ykseyttä vaalien.”

Ponnin voidaan todeta selkeästi liittyvän kirkon keskeisiin arvoihin ja tavoitteisiin. Ponsi ei ole lakisäännös, mutta sillä voidaan perustellusti nähdä oikeudellisen periaatteen piirteitä sen ilmaistessa kirkon ykseyden vaalimisen ja yhteistyön tärkeyttä. Sillä on todettu olevan pastoraalinen luonne ja sen pyrkimyksenä on kirkon opillisesti skismaattiseen tilanteeseen tarjota ja edellyttää ratkaisumalleja uskonyhteisön tavoin. Käytännössä tämän voisi sanoa merkitsevän sen ymmärtämistä, että kirkon virkakysymykseen liittyvien kiistojen ratkaisemisessa ei virkamiesoikeudellisiin ratkaisuihin turvautuminen välttämättä toteuta oikeudenmukaisuutta kirkon oikeuden kannalta. Toisaalta ponnin mukaisesti toimimisen voi katsoa edellyttävän myös viranhaltijoilta pyrkimystä virkamiesoikeudellisesti moitittavasta käyttäytymisestä pidättäytymiseen. Ponnella voidaan katsoa olevan kirkon ykseyden vaalimisen velvoitetta kiistan molemmille osapuolille. Ponsi tähtää ”elin-tilan” sallimiseen kirkossa mielipidevähemmistöön jääneille.

Oikeuspositivismi

”Puhtaan” oikeuspositivistin Hans Kelsenin mukaan oikeuden tiedonintressi on määriteltävä oikeustieteen mukaisesti. Oikeuden pätevyys ei voi oikeuspositivistisen käsityksen mukaan perustua Luojan tahtoon. Modernimmassa oikeuspositivismissa H. L. A. Hartin (1907–1992) mukaan oikeus koostuu velvoittavista oikeussäännöistä, ”käyttäytymisstandardeista”, joiden avulla toiminnan lainmukaisuutta voidaan arvioida kriittisesti (ensiasteen velvoitesäännöt, toisen asteen toimivalta-, täytäntöönpano- ja tunnistamissäännöt). Hartin oikeuden käsittäminen pohjautuu oikeuspositivismiin, mutta hyväk-

syy oikeuteen ”luonnonoikeutta lähellä olevia sääntöjä”, luonnonoikeuden vähimmäissisällön. Myös epäoikeudenmukainen laki velvoittaa, kun se on muodollisesti oikein syntynyt ja saatettu voimaan. Toisaalta on huomautettu, että oikeudellisen sääntelyn ongelmien poliittinen ja vallankäyttölinen aspekti ovat todellisuutta.

Oikeuspositivisteista John Austin (1790–1861) pyrki määrittelemään oikeuden mahdollisimman tarkkarajaisesti ja erottamaan sen ei-oikeudellisista ilmiöistä. Austinin mukaan voimassa oleva oikeus on vallanpitäjän antamia yleisiä määräyksiä, joita kansalaiset yleisesti noudattavat rangaistusuhan vuoksi.

Hans Kelsen loi oikeusteoriassaan oikeuspositivistisen puhtaan oikeusopin, jonka mukaan positiivisen oikeuden velvoittavuus ei voi perustua kaikkivaltiaan Luojan tahtoon, vaan oikeussääntöihin, jotka on kohdistettu tuomioistuimille ja viranomaisille, joiden pitää huolehtia siitä, että lainsäätäjän tahto toteutuu. Kelsenin mukaan oikeustieteelle kuuluu vain sen tarkastelu, mitkä oikeussäännöt ovat voimassa olevaa oikeutta sekä mihin oikeussääntöjen oikeudellinen velvoittavuus (pätevyys) perustuu. Luonnonoikeusajattelu on puolestaan lähtenyt siitä, että oikeuden velvoittavuus perustuu Luojan tahtoon (Tuomas Akvinolainen) tai muuttumattomasta ihmisluonnosta johdettuihin yleisiin oikeudellisiin periaatteisiin (Hugo Grotius, Samuel Pufendorf). H. L. A. Hart on esittänyt oikeuden tunnistamissäännön, jonka avulla hänen mukaansa oikeus on tunnistettavissa.

Positiivisessa oikeudessa on kysymys asetetusta oikeudesta, lainsäätäjän, tuomioistuinten ja muiden institutionaalisten lainsoveltajien tahdonvaltaisesta luomasta, muutettavasta ja täytäntöön pantavasta oikeudesta. Oikeuden velvoittavuus onkin useimmiten helpommin todettavissa kuin sen hyväksyttyvyys oikeellisena tai jonkin velvoittavuudeltaan epäselvemmän käsitteen hahmottaminen oikeudeksi tai sitä muistuttavaksi käsitteeksi.

John Austin, jota voidaan pitää analyttisen oikeustieteen perustajana, tuli 1830-luvulla johtopäätökseen, että oikeuden muodollinen voimassaolo ja oikeuden sisällöllinen hyväksyttävyyys olivat toisistaan erotettavissa. Tämä onkin ollut merkittävä hyppäys ajattelussa, koska se, mistä oikeus syntyy, on ollut vaikeasti määriteltävissä. Modernin oikeuden edustajat Kelsenin vana-vedessä ovat ratkaisseet kysymyksen asettamalla lähtökohdaksi sen, että oikeus itse määrittelee synty- ja soveltamisehtonsa.

Ihmisten tai yhteiskunnallisten organien tekemiin päätöksiin ja tahtoon perustuvan oikeuden määrittely on vaihdellut. Yhteiskuntafilosofi Jean Bodin (1530–1596) esitti käsityksen säädettyjen lakien yläpuolella olevasta suve-

reenista hallitsijasta. Thomas Hobbesilla (1588–1679) oli ajatus ”kaikkien sodan kaikkia vastaan” saattoi lopettaa vain ”rajoittamaton suvereeni”.

Moderneimmin oikeuspositivistista ajattelua oli 1800-luvun Ranskan ja Belgian eksegeettisessä koulussa säädännäisen oikeuden merkitsevyys oikeuslähteenä – esim. code Napoleon (1804), siviililaki. Saksan 1800-luvun käsitelainoppi muodosti voimassa olevan oikeuden aukottoman systemaattisen oikeudellisten käsitteiden, instituutioiden ja doktriinien kokonaisuuden (Paul Laband, Georg Friedrich Puchta). Oikeuden yhteiskunnallinen konteksti suljettiin oikeustieteen ulkopuolelle. Englannin 1800-luvun analyttisen koulun merkittävät analyttisen positivismin edustajat olivat John Austin (1790–1861), Hans Kelsen (1881–1973) ja H. L. A. Hart (1907–1992). Austinin käsityksen mukaan voimassa oleva oikeus on vallanpitäjän määräyksiä, asetettua oikeutta rangaistusuhin.

Vaikkei oikeutta ymmärrettäisikään Hartin tavoin sääntökeskeisesti, voidaan Hugo Grotiuksen modernimmassakin oikeudessa löytää luonnonoikeudellisen ajattelutavan vaikutusta mm. oikeusperiaatteita koskevasta oikeusteoriasta. Esimerkiksi Ronald Dworkinin ajattelumalli lähtee siitä, että tuomioistuimet soveltavat säädettyjen oikeussääntöjen lisäksi myös ratkaisuharkintaa ohjaavia (oikeus)periaatteita. Nämä vaikuttavat oikeudellisen pintatason alla, eivät itse säädännäisessä oikeudessa, vaan oikeuden kerrostumissa.

Oikeusrealismi

Oikeusrealismin näkemyksellisenä perustana on toteutunut oikeus. Oikeusrealismissa käsitetään oikeuspositivistien tapaan, että oikeus perustuu tahdonvaltaisiin päätöksiin. Oikeutta ei johdeta luonnonoikeudelliseen tapaan esim. ihmisjärjen tai uskonnollis-moraalisen käsityksen mukaan. Oikeusrealismin oikeusteoreettisessa suuntauksessa lakia pidetään oikeutena vasta kun se on ”luettu”. Voimassa olevaa oikeutta on vain tuomioistuinten ja muiden viranomaisten tehokkaalla tavalla täytäntöön panemat tai kansalaisten yleisesti noudattamat oikeussäännöt. Oikeus perustuu aina yksilöitävissä oleviin, tahdonvaltaisiin päätöksiin. Oikeus ei ole siten ihmisjärjestä johdettuja välttämättömyyksiä, uskonnollismoraalisesti määrittyneitä käsityksiä ihmisen oikeasta ja väärästä tai aristoteelista oppia ”hyvän elämän politiikasta”. Oikeusrealismissa oikeuspositivismiin verrattuna lainsäätäjän sijalle tulee tuomioistuin.

Oikeusrealismin tai sosiologisen oikeustieteen oppien mukaista on nähdä oikeassa menettelyssäkin säädetyt lait vasta ”ei-vielä-oikeutena”, jonka muuntuminen edellyttää tuomioistuinten ja viranomaisten lakeja tulkitsevia ratkaisuja.

Skandinaavinen oikeusrealismi on 1920-luvun pohjoismainen oikeusteoreettinen suuntaus. Sen näkyviä edustajia olivat Vilhelm Lundstedt (”yhteiskuntahyöty”; 1882–1955) ja Alf Ross (1899–1979), jonka pääajatuksia olivat tuomariniideologia, ratkaisujen ennustettavuus sekä analyttinen omistusoikeuskäsitys. Skandinaavisen oikeusrealismin ns. Uppsalan koulu päätyi oikeustieteen käsittämisessä siihen, että tuomariniideologian avulla pyritään laatimaan ennusteita, miten tuomioistuinratkaisuisa menettelyn.

USA:n oikeusrealismin vaikuttajia 1800-luvun lopulla olivat Oliver Wendell Holmes Jr. (”The Path of the Law”), Roscoe Pound: sosiologinen oikeustiede. Muita USA:n oikeusrealisteja ovat Jerome Frank (”säätönihilismi”), Karl N. Llewellyn, Walter Wheeler Cook ja Felix S. Cohen. Amerikkalaisessa oikeusrealismissa selvitetään ennusteita siitä, miten tuomioistuin ratkaisee jutun. Roscoe Poundin (1870–1964) mukaan oikeuden luonne on jonkinlaista tulevaisuuteen suuntautuvaa ”insinööritaitoa”.

Oikeusrealismin piiriin kuuluva Critical Legal Studies -liike on edustanut näkemystä oikeuden sääntöjen monitulkintaisuudesta.

Oikeusteologia

Oikeusteologialla on meillä Suomessa tavallisesti tarkoitettu kirkko-oikeuden teologiaa eli kirkko-oikeudellisten lähtökohtien ja perustan, kirkon oikeudellisen ja yhteiskunnallisen aseman, valtiollisen uskontolainsäädännön sekä kirkon ja valtion välisten suhteiden teologista selvittelyä (Hannu Juntunen: Oikeuden idean teologiset perusteet 2000, s. 1). Oikeusteologian käsitteellä on tavallisesti tarkoitettu kirkko-oikeuden teologisten perusteiden teologista – miksei oikeusfilosofistakin – selvittelyä.

Oikeusteologialla voisi sanoa olevan Olli Heilimon tarkoittama teologian näkökulmaan kuuluva kirkko-oikeuden tutkimistehtävä tai ainakin osa siitä. Miten sitten Schaumanin erittelemän kirkko-oikeuden kriittisen metodin ”perimysjärjestys” on käytännössä toteutunut, on vaikeammin määriteltävissä. Osa tästäkin tehtävästä on tullut oikeusteologian piiriin (aineellisten kirkkolakinormien teologian kriittinen arviointi teologisesti). Kirkkohallinto-

oikeudelle jäisi siten ainakin kriittinen kirkkolakijärjestelmän ja sen oikeusnormiston arviointi.

Juntunen (2000, s. 2) mainitsee erilaisista oikeusteologian suuntauksista mm. saksalaisen Rechtstheologien (kirkko-oikeuden teologisten perusteiden tutkimus / yleinen oikeutta koskeva teologinen selvittely). Tanskalaisen Preben Espersenin (Kirkeret, Almindelig del 1993, s. 27 ja 30) määrittelee oikeusteologiam (Retsteologie) ”kirkollisten normien analyysinä”. (Näin määriteltynä oikeusteologia olisi suomalaisessa tieteellisessä käsityksessä lähinnä oikeustiedettä.) Espersenin oikeusteologian määrittelyn tekee ymmärrettäväksi tanskalaisen kirkeministerietin valtiokirkollinen tausta; tanskalaisen käsityksen mukaan kirkko-oikeuden ja oikeusteologian käsitteet lähenivät toisiaan. Oikeusteologiaan voisi siellä kuulua jopa oikeusnormien tuottaminen ja soveltaminen.

Oikeusteologia selvittää kirkko-oikeuden teologista ”pohjaa”, ja teologisilla ratkaisuilla voi olla myös vaikutusta kirkon hallintoon. Pekka Leinon kirkko-oikeudellinen tutkimustyö on lähtenyt kirkkoa koskevien oikeudellisten normien tutkimisesta kirkon itselleen määrittelemistä lähtökohdista käsin. Tällöin voidaan ottaa myös juridisen tutkimuksen lähtökohdaksi kirkon tunnustautuminen omaan tunnustuspohjaansa (KL 1:1 eli tutkitaan kirkkoa juridisesti sellaisena kuin kirkko on säännöksissään ilmoittanut käsittävänsä oman järjestysmuotonsa).

Juntunen (2000, s. 104–105) mukaan ”jonkinlaisena kompromissina teologian luonteen ’positivistisen’ ja ’konservatiivisen’ ymmärtämisen kesken voitaneen ajatella seuraavasti: teologiassa suhtaudutaan lähtökohtaisen vakavasti transsendenttisen ja irrationaalisen todellisuuden olemassaoloon, vaikka tämän todellisuuden olemassaoloa ei ajateltaisikaan voitavan todistaa tieteellisesti, sekä vakavasti tutkimuskohteen eli kristinuskon merkittävyyteen”. Juntunen (2000, s. 207, av. 1) lukee mm. uskonnonvapauslain säädännön uskonto-oikeuteen kuuluvaksi. Uskonnonvapauslain voidaan katsoa sisältyvän myös kirkkolainsäädännön käsitteeseen, koska uskonnonvapauslain soveltamisala ulottuu esim. evankelis-luterilaiseen kirkkoon.

Oikeustiede ja oikeuden käsite

Jukka Kekkonen (Johdatus kontekstuaaliseen oikeushistoriaan 2002, s. 30) ajoittaa oikeustieteen synnyn Irneriuksen pitämiin luentoihin Corpus Iuris Civiliksestä Bolognassa vuonna 1088. Raimo Siltalan (Johdatus oikeus-

teoriaan 2001, s. 144–145) mukaan Bolognan yliopiston oikeusoppineiden toiminta alkoi ”reunahuomautusten taitona” roomalaisen oikeuden tekstikoonnokseen Corpus Iuris Civilikseen, sen leveisiin tekstimarginaaleihin laadituista oikeusopillisista selityksistä, glosseista. Accursius kokosi Glossa ordinariaan (synt. 1185) aikansa lainopillisen tiedon.

Oikeuden käsittämisen tie on pitkä. Sokratesta (470–399 eKr.) syytettiin siitä, että hän rikkoo lakeja ja käyttäytyy sopimattomasti tutkiessaan, mitä on maan alla ja mitä näkyy taivaalla ja tekee huonosta asiasta hyvän opettaen tätä kaikkea muillekin (Bertrand Russell: Länsimaisen filosofian historia 1992, s. 1 ja 108).

Platonin (427–347 eKr.) filosofiassa ideaopin sanotaan tyydyttäneen sekä älyä että uskonnollisia tunteita. Russellin mukaan tämä synteesi on monin muunnoksin vaikuttanut useimpiin suuriin filosofeihin aina Hegeliin saakka. Filosofi on viisauden, mutta ei tiedon, harrastaja. Filosofi katselee totuutta, rakastaa kauneutta. Luulo koskee aisteille ilmenevää maailmaa, kun taas tieto kohdistuu yliaistilliseen ikuiseen maailmaan, luulo koskee yksittäisiä kauniita olioita, kun taas tieto kohdistuu kauneuteen. (Russell 1992, 149–150). Valtiossa Platon esittää näkemyksen, että jos jollakin määrällä yksilöitä on yhteinen nimi, niillä on myös yhteinen ”idea”. (Platon: Valtio [1972], s. 443).

Jo Aristoteles (384–322 eKr.) osasi erottaa luonnolliset säännökset, joilla on kaikkialla sama pätevyys, sekä ihmisten luomat säännökset. Järjen käyttämisellä voitiin hankkia tietoa maailmanjärjestyksen hallitsevista periaatteista. Jo Aristoteleelta juontuu ”hyvän elämän politiikka”. Aristotelinen filosofisen maailman ja sen ilmiöiden käsittäminen siirtyi syntyvään roomalaiseen oikeuskulttuuriin.

Tuomas Akvinolainen (1225–1274) (*Summa theologiae*, [2002] s. 569–638) luokitteli oikeuden neljään eri lajiin: 1) *ius naturale*, luonnollinen oikeus, ihminen järkensä kautta oli kykenevä osaksi ymmärtämään Jumalan luomissuunnitelmaa; 2) *ius aeterna*, Jumalan tahdosta ikuinen oikeus, suunnattuna elävälle ja kuolleelle luomakunnalle; 3) *ius divinum*, jumalallinen oikeus, kuten Jumalan ihmisille antama Mooseksen laki; 4) *ius positivum*, ihmisen kolmesta edellisestä oikeudesta kehrittelemä.

John Rawlsin (Oikeudenmukaisuusteoria, *Theory of Justice*, 1971) mukaan hyötymoralismi on muodostanut viime vuosikymmeninä vallitsevan moraalisen järjestelmän. Oikeudenmukaisuuden teorian on tarkoitus tarjota vaihtoehto oikeudenmukaisuuden käsitteelle. Rawlsin oikeudenmukaisuusteoria toimii epäsuorasti supistaen teoriaa, jonka perustana on traditio yksi-

löiden luonnollisista oikeuksista. Hänen perusteeseinään voidaan pitää seuraavaa: ”Kaikki eriarvoisuus on voitava oikeuttaa osoittamalla sen kohentavan yhteiskunnan kovaosaisimman ryhmän asemaa” (käännös Terho Pursiainen).

Jacques Derridan filosofiset ajatukset tai feministisen taikka marxilainen filosofia voivat olla oikeusfilosofisen tarkastelun näkökulmia. Oikeusfilosofian tutkimuksen kohteina ja tiedonintresseinä voivat olla esimerkiksi oikeusfenomenologisesti oikeuden intuitiivis-apriorinen, empiirisiä havain-toja käsitteellisesti edeltävä ja itse annettu olemus, oikeushermeneuttisena tutkimuskohteena vaikkapa oikeuden tulkintasidonnainen luonne taikka klas-siseen ja moderniin luonnonoikeusfilosofiaan liittyvä oikeuden suhde us-konnolliseen oikeudenmukaisuuteen. (Näistä laajemmin Raimo Siltala: Oi-keustieteen tieteenteoria 2003, s. 895–896.)

Jukka Kekkonen (Suomen oikeuden historiallisia kehityslinjoja 1999, s. 12) on kuvannut Suomen oikeuden historian historiallisia juuria oikeus-historian perspektiivistä. Kekkonen on todennut noin 700 vuoden valtio-yhteyden Ruotsiin jättäneen pysyviä ja syviä jälkiä valtakunnan alueesta erotetun alueen oikeuskulttuuriin. Tämä pitää paikkansa myös kirkon oikeu-den osalta. Kirkko-oikeushistoriallisesti suomalaiset kuuluivat katolisen kir-kon kanonisen oikeuden piiriin. Maakunta- ja maalakien kirkkoa koskevat kaaret ja muut säädökset tulivat näin sovellettaviksi. Protestantismin toteu-duttua Ruotsi-Suomessa valtiokirkolliset kirkkoa koskevat säädökset (mm. vuoden 1571 Laurentius Petrin kirkkojärjestys) loivat pohjaa autonomian aikana toteutuvalla omaperäiselle kirkon ja valtion suhteita koskevalle oi-keudelliselle järjestelylle, kirkkolakijärjestelmälle.

Ari Hirvonen on esittänyt kiinnostavan käsityksensä oikeudesta (Oikeuden käynti. Antigonen laki ja oikea oikeus, 2000, s. 402). Antiikin kreikkalaisen kirjallisuuden juridisesta tarkastelusta löytyy oikeuden olemuksen etsintää: ”Antigonen herooinen oikeassa oleminen merkitsee sitä, että nimenomaan hän on virittäytynyt oikeuteen, jolloin oikeus saattaa koskettaa Antigonea. Diken ohikulkemisen tuulahdus on Antigonelle koskettava totuuden henkäys, vaikka se on muille kansalaisille autiomaasta puhaltava sokaiseva myrsky.” Vrt. Raa-mattu 2 Moos. 33:21–23: ”Sitten Herra sanoi: ’Näetkö tämän paikan vieressä-ni? Asetu tämän kallion luo. Kun minun kirkkauteni kulkee ohi, minä asetan sinut kallionkoloon ja suojaan sinua kämmenelläni, kunnes olen kulkenut ohi. Sitten otan käteni pois ja saat nähdä minut takaapäin, mutta minun kasvojani ei kukaan saa nähdä.’” Vaikka Hirvosen Antigonen ja Diken kuvaus ei ole historiankirjoitusta, ovat kuitenkin oikeuden käsitteen yhtäläisyydet Hirvosen

oikeuden etsinnässä silmiinpistäviä verrattuna joihinkin Raamatun kuvauksiin Jumalasta, jonka kirkkaus kulkee ohi ja jota katsova suojataan ja jonka voi nähdä takaapäin (esim. 2 Moos. 33:21–23 ja 2 Moos. 3:5) Raamatun mukaan Jumalan olemuksen muotoja ovat pyhyiden lisäksi armo ja totuus, joilla voidaan otaksua olevan yhteyttä oikeuden käsitteeseen (Joh. 1:14 ja Joh. 14).

Panu Minkkinen (Thinking without desire, 1999, s. 168) on tutkimuskohteen ontologiaa vapaammin määriteltäessä – ei pelkästään oikeudellisesti yhteiskunnallisena tosiasiana, toteutettuna tai toteutettavissa olevana – katsonut voitavan päätyä oikeuden määrittelyssä siihen johtopäätökseen, että oikeus on saavuttamaton yhteiskunnallinen ideaali, ”se, mikä on oikein Jumalan edessä”, ”What is law (right) before God, that ought to be law (right) for man”. Hannu Sivenius on esittänyt artikkelissaan ”The Law and the Rainbow” (teoksessa Ari Hirvonen ed.: Polycentricity. The Multiple Scenes of Law 1998, s. 239–244) ehkä Panu Minkistä ja Ari Hirvostakin radikaalimman näkemyksen oikeudesta ”sateenkaaren tuolla puolen”.

Perusoikeuksien konsolidaatiopyrkimys perusoikeuskirjalla

EU:n parlamentin hyväksyttyä marraskuussa 2000 perusoikeuskirjan (kutsutaan yleisesti myös perusoikeusasiakirjaksi) on pyrkimyksenä ollut EU:n perusoikeuksien konsolidaatio (yhteen liittäminen, lujittaminen) ja saada perusoikeudet kattavasti yhteisön oikeusjärjestykseen. Perusoikeuskirjan tavoitteena on saada yhteisön toimielimet noudattamaan perusoikeuksia poliittisena ohjenuoranaan sekä saada perusoikeudet osaksi yhteisön lainsäädäntötyötä. Euroopan unionin perusoikeuskirjan johdanto-osan mukaan unioni tunnustaa monia tärkeitä oikeuksia, vapauksia ja periaatteita liittyen mm. ihmisarvoon, vapauteen, turvallisuuteen, yksityis- ja perhe-elämän kunnioittamiseen, ajatuksen, omantunnon ja uskonnonvapauteen, monimuotoisesti tasa-arvoon (yhdenvertaisuus lain edessä, syrjintäkielto, kulttuurinen, uskonnollinen kielellinen monimuotoisuus, miesten ja naisten tasa-arvo, lasten, ikääntyneiden ja vammaisten oikeudet), yhteisvastuuseen, kansalaisten oikeuksiin ja lainkäyttöön liittyviin oikeuksiin.

Euroopan unionin perusoikeuskirja allekirjoitettiin Nizzassa Eurooppa-neuvostossa 7.12.2000 parlamentin puhemiehen sekä neuvoston ja komission puheenjohtajien toimesta. Perusoikeuskirjan teksti julkaistiin 18.12.2000 julistuksena ja peruskirjan asema (esim. sen sisällyttäminen unioni-sopimukseen) päätettiin vuoden 2004 hallitusten välisessä konferenssissa.

Euroopan unionin kansalaisten ja muiden unionin alueella asuvien vapausoikeudet sekä poliittiset, taloudelliset ja sosiaaliset oikeudet on perusoikeuskirjassa koottu samaan asiakirjaan. Perusoikeuskirjan käytännön merkitys jää riippumaan sille myöhemmin annettavasta asemasta. Määräävää perusoikeuskirjan luonteelle voidaan pitää mm. sen artiklojen 51(2) ja 52(2) määreysten sisältöjä. Perusoikeuskirjalla ei luoda yhteisölle eikä unionille uusia toimivaltuuksia tai uusia tehtäviä eikä muuteta perustamissopimuksissa määriteltäviä toimivaltuuksia tai tehtäviä. Perusoikeuskirjassa tunnustettuja oikeuksia, jotka perustuvat yhteisöjen perustamissopimuksiin tai Euroopan unionissa tehtyyn sopimukseen, sovelletaan kyseisissä sopimuksissa määriteltujen edellytysten ja rajoitusten mukaisesti.

Euroopan unionin perustuslaki ei ole jäsenvaltioissa tullut vielä hyväksytyksi eikä perusoikeuskirja niin muodoin ole vielä osa perustuslakia. Näin ollen tässä vaiheessa perusoikeuskirjan arvona on pidettävä sen yhteisötasolla perusoikeuksien kokoamista yhteen asiakirjaan. Perusoikeuskirja omien artiklojensa kautta määrittelee itse itsensä yhteisöoikeudellisen merkityksen sijasta enemmänkin yleisiä periaatteita ja julistuksia sisältävien asiakirjojen ryhmään. Kuitenkin tieto perusoikeuksista paranee ja ne ovat esillä. Perusoikeuskirja tulee osaksi yhteisön lainsäädäntötyötä ja perusoikeuskirjan muodostuu yhteisön toimielinten poliittiseksi ohjeeksi sitoen sen kautta jäsenvaltioita unionin oikeuden soveltamisessa.

Perusoikeuskirjan sisältö on periaatteessa saattanut tuoda EU:n perusoikeuksiin sellaista vapauksia ja oikeuksia koskevaa sisältöä, jota muissa perus- ja ihmisoikeusjärjestelmissä ei ole ollut. Sen sisältämät oikeudet tosin perustuvat unionin jäsenvaltioissa jo muuten yleisesti tunnustettuihin perusoikeuksiin ja -vapauksiin, jotka sisältyvät Euroopan ihmisoikeussopimukseen, Euroopan unionin ja sen valtioiden valtiosääntöperinteeseen, Euroopan neuvoston sosiaaliseen perusoikeuskirjaan ja työntekijöiden sosiaalisia perusoikeuksia koskevaan yhteisön peruskirjaan sekä muihin unionin tai sen jäsenvaltioiden liittyisiin kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin. Perusoikeuskirjan sisältö käsittelee ihmisarvoa, vapauksia, tasa-arvoa yhteisvastuuta, kansalaisten oikeuksia ja lainkäyttöä.

Perusoikeus vastaan perusoikeus

Perusoikeussäännöksiä tarkasteltaessa voi normiristiriitatilanne tulla vieläkin komplisoidummaksi. Tällöin täytyisi tarkastella perusoikeuksia, joiden

yhteensovittamisesta voisi olla kysymys. Esimerkiksi apulaisoikeusasiamies on ratkaisuisaan punninnut eri perusoikeuksia tai intressejä keskenään, 1049/4/98 (yksityisyyden loukkaaminen sanavapauden käyttäminen), 2633/4/98 (sanavapaus – henkilökohtainen turvallisuus) ja 1186/4/98 (henkilökohtainen koskemattomuus – huumorikollisuuden torjunta). Instituutionaalisen oikeussuojavalvonnan kannalta perusoikeuspunninta normien tulokinnassa ja soveltamisessa on välttämätöntä, vaikkakin hankalaa. Ehdottomia perusoikeuksienkaan arvojärjestyksiä on vaikea asettaa, vaikkakin ”jonkinlaisia lähtökohtaisia etusijajärjestyksiä voidaan perusoikeuksien taustarvon painavuuden perusteella muodostaa” (AOA 2633/4/98, s. 4). Oikeutta elämään on varmaankin pidettävä kaikkein tärkeimpänä arvona, mutta kuitenkin esim. apulaisoikeusmiehen ratkaisukäytännön perusteella on ollut pakko hyväksyä elämän jonkinasteinen vaarantaminen ”yhteiskunnan toimivuuden nimissä”.

Kun esim. korkein oikeus ratkaisussaan *KKO 2001:9* asetti vastakkain sukupuolten tasa-arvon ja uskonnonvapauden sekä kirkon oikeuden päättää sen omiksi katsottavista asioista, ei perusoikeusnormien suoran soveltamisvaikutuksen näkökulmasta ole toisaalta vaikea arvioida törkeiden perusoikeusloukkauksien tai niiden vaaran aiheuttavan perusoikeuspunninnoissa asettumista sellaisten oikeuksien tai periaatteiden turvaamisen kannalle kuin yhdenvertaisuus (lapsia on kohdeltava yhdenvertaisesti yksilöinä) tai henkilökohtainen koskemattomuus, kun toisessa vaakakupissa on yksityiselämän suoja tai kirkkolakijärjestelmän asema perusoikeuksiin nähden.

Laura Ervo (Pappi todistajana, LM 2001, s. 409–410) käsittelee ammattisalaisuuksien suojaamista. Hän katsoo, että esim. hoitajan ja hoidettavan välinen luottamussuhde on ollut sellainen ”oikeudellisen suojan arvoinen intressi”, jonka on voinut ”murtaa totuudentutkimiskäskyn”. Tämä on perustunut yhteiskunnan toimivuuden tärkeyteen perusedellytykseen: ihmisen henkiseen ja ruumiilliseen hyvinvointiin. Ervon mukaan tällöin keskeistä on luottamussuhteen olemassaolo hoitajan ja hoidettavan välillä. Papin vaitiolovelvollisuuden perusta sen sijaan on teologinen; siinä ”hoitosuhteen” lisäksi on merkittävänä elementtinä uskonnonharjoittaminen. Tästä seuraa Ervon (s. 417–418) toteama: ”Papintyön transsendenttisen luonteen vuoksi vaitiolovelvollisuudessa ei ole kyse yksinomaan päämiehen suojaamisesta, vaan myös uskonnon harjoittamisesta. Koska pappi on kuullut hänelle uskotun asian Jumalan edustajana, vaitiolovelvollisuus ei ole vain papin ja hänelle uskoutuneen keskinäinen sopimus keskustelun luottamuksellisuudesta.” Kun tähän vielä lisätään Ervon (s. 414) havainto luterilaisessa teolo-

giassa tunnustetun yleisen pappeuden mukaisesta ripittäytymisen mahdollisuudesta yhtä hyvin maallikoille kuin papillekin, tullaan tutkimukseen yhteen perusteemaan: ”kirkon maailman” ja yhteiskunnallisen todellisuuden yhdistämiseen.

Ks. kirkkohallituksen julkaisema opas ”Joka viettelee yhden näistä pienimmistä. Lasten seksuaalisen hyväksikäytön ennaltaehkäisy ja kirkon vastuu”, 2000. Sami Mahkonen toteaa (s. 30–32), että kirkon piirissä on katsottu papin ja lehtorin sielunhoidon yhteydessä syntynyt kirkkolain 5 luvun 2 §:n mukainen salassapitovelvollisuus ehdottomaksi, kun taas päiväkerho-toiminnan yhteydessä syntyneet vahvat epäilykset johtaisivat lastensuojelulain 40 §:n 1 momentin mukaiseen ilmoitusvelvollisuuteen, joka menisi salassapitovelvollisuuden edelle. Voisi tietenkin periaatteessa ajatella, että lapsen koskemattomuuden suojaaminen olisi tärkeämpää kuin salassapitovelvollisuudesta tiukasti kiinni pitäminen. Tämän mukaan seuraisi ilmoitusvelvollisuus, mikäli lapsi on joutunut rikoksen kohteeksi. Näin ollen kirkkolain 5 luvun 2 §:n soveltaminen vaatisi päteviä perusteita. Perusoikeuksien merkitys tekee ymmärrettäväksi, että epäselvien säännösten tulkinta haluttaisiin perustaa lapsen etuun. Positiivinen oikeus tuntee säädöksiä, joiden laatimisessa lainsäätäjän tahtona on selkeästi ollut lapsen suojeleminen. Näin epäilemättä on myös lastensuojelulain osalta.

Kirkkolain 6 luvun 3 § kuuluu muutettuna (lailla 706/1999) seuraavasti: ”Vaitiolovelvollisuudesta on voimassa sen lisäksi mitä siitä tässä laissa säädetään, mitä siitä viranomaisen toiminnan julkisuudesta annetussa laissa (621/1999) ja muussa laissa säädetään.” Ks. tästä myös Ervo 2001, s. 414.

Perustavaa laatua olevat oikeudet

Perustavaa laatua olevien oikeuksien perusta on valtioiden keskinäisissä ihmisoikeussopimuksissa tai kansallisissa perustuslaeissa.

Suomen vuoden 2000 perustuslaki sisältää säännöksiä useista kansalaisten perusoikeuksista. Ihmisoikeussopimuksiin on otettu määräyksiä tärkeistä perusoikeuksista. Euroopan unionin perusoikeuskirjaan sisältyy perusoikeuksia. Myös Suomen evankelis-luterilaisella kirkolla voidaan katsoa olevan eräänlainen sisäinen perusoikeusjärjestelmänsä, joka perustuu kirkon ylipositiiviseen arvopohjaan (Raamattu, sen mukainen kirkon oppi ja niitä tulkitseva kirkon tunnustus), joka on positivoitu osaksi Suomen oikeusjärjestykseen KL 1 luvun 1 §:ssä. Siihen kuuluu kirkon, sen työntekijöiden

ja jäsenten perustavaa laatua olevia oikeuksia. Nämä oikeudet eivät kuitenkaan ole samalla tavoin perusoikeuksia kuin ihmisoikeussopimuksiin tai kansalliseen perustuslakiin perustuvat perusoikeudet.

Ks. Pekka Leino: Kirkko ja perusoikeudet (2003), jossa on tarkemmin selostettu kirkon suhdetta eri perusoikeusjärjestelmiin. Kirjassa on tarkasteltu myös yhtenä perusoikeusjärjestelmänä kirkon sisäistä ”perusoikeusjärjestelmää”; kirkon, sen työntekijöiden ja jäsenten perustavaa laatua olevia oikeuksia. Perusoikeuksia ne eivät ole (vaikkakin perustavaa laatua olevia oikeuksia), koska ne eivät perustu perustuslakiin tai ihmisoikeussopimuksiin, vaan kirkon omaan yliposiitiiviseen arvopohjaan. Kirkkolakijärjestelmää tosin saadessaan legitimaationsa perustuslaista voitaisiin pitää kirkon – ja miksei myös välillisesti sen jäsenten – perusoikeutena.

Perustuslain perusoikeudet

Yksityiselämän kunnioitus kirkossa

Viisi kirkolliskokousedustajaa esitti 18.3.2002 päivätyssä kirkolliskokousaloitteessaan kirkkojärjestykseen lisättäväksi kohdan, jossa ilmaistaan, ettei samaa sukupuolta olevan kanssa parisuhteen rekisteröinyt henkilö voi toimia kirkon viranhaltijana tai työntekijänä. Perusteluina esitykselle on mainittu mm. se, että valtion lainsäädännön irtautuessa vähitellen kristillisestä uskosta ja etiikasta on eduskunnassa hyväksytty tämän irtautumisen ”ilmenytymänä” laki samaa sukupuolta olevien parisuhteen rekisteröimisestä.

Vaikka kristillinen kirkko aloitteen tekijöiden mukaan suhtautuu myönteisesti siihen, että valtio on puolueeton uskonnolliselta luonteeltaan, ei tämä merkitse, että valtion lainsäädäntö olisi kirkon opetuksen ja toiminnan ylin ohje. Parisuhdelain säätämisen jälkeen on syntynyt tilanne, jossa yleisessä laissa on asiaan liittyvä säännös, mutta kirkkolaissa ei. Aloitteen tekijät ovat pitäneet todennäköisenä, että mahdollisessa oikeusprosesseissa maallisissa tuomioistuimissa ihmisoikeus- ja tasa-arvonäkökohdat ylittävät kirkolle suodun autonomian päättää omista asioistaan.

Yhteiskunnan muuttumisesta on seurannut lainsäädäntöä, jonka soveltuminen kirkkoon ei ole itsestään selvää, mutta joka kaikesta huolimatta saatetaan tulla sovellettavaksi myös kirkon hallintoon. Kristillisen kirkon arvopohja sisältää sellaista, mikä ei ole aina ollut yhteiskunnan kannalta yhtä arvokasta. Muun muassa avioliittoon – ja nyttemmin muihin erilaisiin parisuhteisiin – liittyy erilaisia arvostuksia kirkon ja yhteiskunnan kannalta.

Jos yhteiskunnan lainsäädännössä toteutetaan jotakin selkeästi kirkon opin vastaista ja lainsäädäntö pyrittäisiin ulottamaan sovellettavaksi kirkkoon, kuuluu kirkon oppiperustansa pohjalta pitää kiinni omasta arvopohjastaan. Tämän pitäisi olla selkeä lähtökohta. Käytännössä sen toteuttaminen on osoittautunut vaikeaksi mm. siitä syystä, ettei tämä lähtökohta enää kirkossakaan ole kaikille itsestään selvä. Lisäksi sen määrittely kirkossa, mikä on kirkon opin mukaista ja mikä ei, on osoittautunut vaikeaksi, ellei peräti mahdottomaksi tehtäväksi tai kysymys on ratkaistu, ehkä juuri siksi, käytännöllisesti. Hallituksen esityksestä 200/2000 säädetty laki rekisteröidystä parisuhteesta (950/2001) on näin johtanut kirkolliskokouksessa homosuhteeseen rekisteröityjen kelpoisuutta kirkon palvelukseen koskevan kirkkolakialoitteen käsitteilyyn. Kirkolliskokouksen lakivaliokunta on lausunnossaan kirkolliskokouksen perustevaliokunnalle lausunut käsityksensä, että mikäli edustaja-aloitteessa ehdotetulle normille on löydettävissä riittävän yksimielisesti hyväksyttävät perusteet kirkon opin ja tunnustuksen perusteella ja että rajoittamissäännöksen säätäminen on tarkoituksenmukaista, edustaja-aloite on lähetettävä kirkkohallitukselle valmistelua varten.

Ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapaus kirkossa

Eurooppalaisessa melko vähäisen ja tällöinkin lähinnä valtiokirkkolähtökohdista nousevan ihmisoikeusratkaisukäytännön perusteella näyttäisi vallitseva tulkinta uskonnon- ja omantunnonvapaudesta edellyttävän pikeminkin omantunnon vastaisten työtehtävien tekemistä kuin oikeutusta niistä kieltäytymiseen. Kysymys ei kuitenkaan kansankirkkokontekstissa ole aivan yksiselitteinen. Uskontunnustukselle ja siihen sitoutumiselle ei tanskalaisessa ja ruotsalaisessa Euroopan ihmisoikeussopimuksen toimikunnan tulkinnoissa ole annettu merkitystä, vaan ratkaisut on perustettu yksinomaan ”viralliseen linjaan” riippumatta siitä, miten se on syntynyt.

Tapauksissa on ollut kysymys valtiokirkollisessa tilanteessa papin oikeudesta kieltäytyä toimittamasta kristillistä kastetta tai alkujaan valtion kirkolle pakottamasta sitä koskevan opin tai ainakin opintulkinnan muuttamisesta. Sinänsä (Tanskan) kirkon ”virallisen linjan” mukaista luulisi olevan huolehtia kasteopetuksen edellytyksistä. Tapauksista koskevassa ratkaisussa kuitenkin kiellettynä subjektiivisuutena on pidetty papin omavaltaisesti asettamia ehtoja. Tanskan kirkkoa koskeneen tapauksen (EIT 7374/76, päätös 8.3.1976 DR 5) on huomattavaa, että tulkinnan käytännöstä antoi valtion ministeriö ja tämän mukaisesti on sitten kirkon doktriineja käsitelty ihmis-oikeuselimissä. Ihmisoikeustoimikunnan tanskalaisen tapauksen ratkaisuun

liittämien perustelujen mukaan ihmisoikeussopimuksen 9 artiklan mukaista suojaa pappi käyttää ryhtyessään kirkon palvelukseen tai erotessaan siitä. Ihmisoikeustoimikunnan omantunnonsuojaa koskevaa tulkintaa on pidettävä keskeisesti muodollisiin perusteisiin nojautuvana – siinä ei ole otettu huomioon, valtiokirkollisista liittymäkohdista johtuen (kuin ehkä muodollisesti) uskontunnustusten merkitystä, vaan on tukeuduttu ns. kirkon viralliseen käsitykseen.

Vaikka kirkkojen uskontunnustuksiin neutraalisti suhtautuvien viranomais-ten ja tuomioistuinten tukeutuminen ratkaisuihinsa ns. viralliseen linjaan onkin ymmärrettävää valtiokirkollisesta kehyksestä käsin, on tämä lähtökohta kuitenkin kansankirkoissa ihmis- ja perusoikeusnäkökulmasta tarkasteltuna ongelmallinen. Kaikissa tapauksissahan ei välttämättä ole kysymys ollenkaan siitä, että asianomainen henkilö olisi poikennut kirkon tunnustuksesta. Periaatteessa tilanne todellisuudessa voisi olla myös se, että kirkon tunnustuksesta poikennut taho ei olekaan sen viranhaltija, vaan kirkko itse omaksuessaan ns. virallisen linjan. Perusoikeuksiin liittyvä juridinen peruskysymys tällaisissa tilanteissa on, mikä taho on uskonnon- ja omantunnonvapauden suojan tarpeessa, yhteisö ja sen jäsenet vai kirkon uskontunnustukseen omassatunnossaan sitoutumisensa ilmoittanut yksittäinen työntekijä. Tällaisten kysymysten edessä kamppaileville ulkopuolisille arvioitsijoille tilanne on jopa mahdottomalta näyttävä, eikä näissä kysymyksissä voidaakaan laatia yleistä sääntöä, vaan tapaukset ovat yksilöllisiä ja vain sellaisina ratkaistavissa.

Irtoaminen kirkkojen tunnustus pohjasta tai jos se ymmärretään vain demokratiaperiaatteen mukaisesti, johtaa helposti siihen, ettei suojaa ole ollenkaan. Ajatuksen-, omantunnon ja uskonnonvapauden suojan kohteeksi voi ennemminkin tulla (vain) yhteiskunnallisten mielipiteiden pohjalta enemmistöpäätöksin tai valtion ylivallan vuoksi kirkkoon pakolliseksi säädetty näkemys, joka pohjimmiltaan on syntynyt poliittisesti tai kirkkopoliittisesti enemmistön käyttämän vallan perusteella. Tämä johtaa lopulta muun (sinänsä perustellun vakaumuksen) kuin kirkon oppiin perustuvan omantunnon suojaamiseen, jos suojaa annettaisiin vain enemmistöpäätöksin määritellyille näkemyksille. Erityisen vaikeaksi tilanne muodostuu, jos tarjolla olevat vaihtoehdot näyttävät toisensa pois sulkevilta. Tämä tekee erityisen ymmärrettäväksi EIS-ratkaisukäytännöissä esiin tulleen ”vaihtoehtodoktriinin” merkityksen. Tämä merkitsee käytännössä vaihtoehtojen järjestelyjen luomista. Se vaikuttaisikin ainoalta ratkaisukeinolta omantunnonkysymysten ratkaisemiseksi silloin, kun kyse on oikeasti omantunnonkysymyksistä.

Tilan antaminen vähemmistölle saattaakin jäädä ainoaksi vaihtoehdoksi suojan antamiseksi 9 artiklan mukaisesti. Kysymys on syvimmältään kirkon opin mukaisen omantunnon suojaamisen realiteetista. On myös erityisesti huomattava, että 9 artiklan sisältöön katsotaan kuuluvan myös kielto alistaa henkilö käsittelyyn, jonka tarkoituksena on systemaattisesti muuttaa hänen vakaumustaan tai ajattelutapaansa (indoktrinaation kielto). Paitsi yksilön omantunnonsuojan ja uskonnonvapauden kannalta (kohteena) myös altistajan (kansankirkko) kannalta voi liittyä kyseenalaista menettelyä eräisiin virkamiesoikeudellisten takeiden hankkimisiin artiklaan 9 nähden (pappisvihkimykseen liitetyt lisäehdot tai virantäyttäjien ehdollepanohaastatteluihin liittyvät taustapyrkimykset tuomiokapitulien vaatiessa kirkkoherran virkojen ehdollepanomenettelyissä hakijalta etukäteen kannanottoa naispappeuskysymyksessä).

KHO kuitenkin on hyväksynyt (*KHO 23.9.2002*, taltio 2260, Turun arkkihiippakunnan tuomiokapituli) kirkkoherran viran täyttöön liitetyssä testissä omantuntonsa mukaan vastaamisen, kun se on aiheuttanut ehdollepanoratkaisua tehtäessä eräissä tapauksissa kirkkoherran virkaan kelpaamattomaksi toteamisen. Tapaus liittyy yhdenvertaisuuden ja syrjinnän kieltoa koskevaan perusoikeuteen tulkintaan. Sen sijaan Porvoon hiippakunnan tuomiokapituli ei hyväksynyt vuonna 2005 oikaisuvaatimusta, jossa yksi tuomiorovastin viran hakijoista vaati naispappien kanssa yhteistyöhön vain osittain suostuvan teologian tohtorin toteamista hakijaksi kelpaamattomaksi. oikaisu päätöksestä on valitettu hallinto-oikeuteen. Hakijoiden tämänkaltaisen erottelu, jonka perustana on (pelkästään sinänsä luvallinen käsitys kirkon opista), sopii huonosti yhdenvertaisuuteen. Käytännössä viran hakijan ei tällöin ole mahdollista esittää omantunnon mukaista mielipidettään ilman haitallisia seuraamuksia. On huomattava, että EIS 9 artiklankin mukaan voidaan henkilön vapaudelle tunnustaa uskontoaan tai uskoaan asettaa vain sellaisia lakisääteisiä rajoituksia, jotka ovat välttämättömiä demokraattisessa yhteiskunnassa vain erikseen sopimuksessa nimettyjen yhteiskunnalle tärkeiden arvojen suojaamiseksi (yleinen turvallisuus, yleinen järjestys, terveys, moraali).

Uskonnonvapauskomitean (Komiteanmietintö 2001:1, s. 8) mielestä läntisen demokraattisen yhteiskunnan perusarvot ovat avaria ja suvaitsevaisia. Eurooppalaisissa demokratioissa yksilönvapaudet pyritään turvaamaan kirkon ja valtion välisistä suhteista riippumatta. Ruotsin kirkon aseman privatisoitumiskehitys viittaisi siellä omaksuttuun yhdysvaltalaiseen ajattelutapaan, jonka mukaan vapaakirkon asema suhteessa valtioon takaa uskon-

nonvapauden toteutumisen. On myös huomattava, että komitean mukaan läntisen demokratian arvopohjaan kuuluu myös vähemmistöjen oikeuksien kunnioittaminen. Uskonnonvapaus on siten aina paitsi henkilökohtainen asia, myös sosiokulttuurinen arvo ja oikeus.

Kansallisten uskonnonvapauslainsäädäntöjen lähtökohdaksi näyttäisi olevan muodostumassa kansallisiin perustuslakeihin säädetyn uskonnonvapauden käyttämisen turvaaminen. Uskonnonvapaus on juridisena käsitteenä hahmottumassa jonkinlaisena vapauden käyttöhyödykkeenä. Tällöin kansallisessa oikeusajattelussa on tullut viime aikoina korostetusti esiin monikulttuurisuuden vaikutus yhteiskuntaan ja sen jäsenten uskonnolliseen ja katsomukselliseen erilaisuuteen, sen hyväksymiseen tai ainakin sietämiseen.

Uskonnonvapautta koskevien säännösten tulkinnassa on kuitenkin ollut nähtävissä hämärtymistä kirkkolakijärjestelmän, vuoden 1919 hallitusmuodon ja uskonnonvapauslain säännösten taustoihin ja silloisen uskonnonvapauden käsitteen suhteen tai ainakin on tullut uutta tulkintasisältöä. Uskonnonvapauden käsitteen kehittymisen sijasta on uhkaamassa sen muuntuminen alkuperäisestä tarkoituksestaan (yksilön omantunnon suojaaminen) enemmän kollektiivia kuin yksilöä suojaavaksi. Kirkkolakijärjestelmä sekä valtiosäännön uskonnonvapausperiaatteet ja uskonnonvapauslaki säädettiin tilanteessa, jossa yhteiskunnankin perusarvot olivat nykyistä ”luterilaisempia”. Käytännössä luterilaiseen kirkkoon kuuluminen oli ollut pakollista ja uskonnonvaputta ja omantunnonsuojaa haluttiin antaa ihmisille, joiden vakaumus oli luterilaiseen kirkkoon kuulumista vastaan.

Uskonnon- ja omantunnonvapautta koskevassa tarkastelussa näyttää aika ajoin hämärtyvän luterilaisen kansankirkon uskonyhteisöluonne. Kirkon toimintaan vaikuttaa kirkon ylipositiivinen arvopohja, mm. kirkon tunnustus. ”Uskonnonvapauden ja omantunnonsuojan” käsitteitä on aika ajoin tarkasteltu ikään kuin kirkon tunnustuksella ja oppipohjalla ei olisi merkitystä; suojaa annettaisiin ikään kuin kirkon jäsenyydellä ja sen oppiperustaan sitoutumisella ei olisi merkitystä. Uskonnonvapauden ja omantunnon suojan käsitteisiin täytyy liittyä yhteys uskontokunnan uskontunnustukseen, muuten ”suoja” annetaan nurinkurisesti vastoin sen kirkon tai uskontokunnan oppia ja uskontunnustusta, johon ”suojan” tarpeessa sanottu henkilö kuuluu.

Piispainkokouksen päätökset

Piispainkokous päätti mm. 11.2.2003 kanttorinvirkaan vaadittavasta tutkinosta. Kirkkoherralta vaadittavasta seurakuntatyön johtamisen tutkinnosta sekä lapsityön virkoihin edellytettävistä tutkinnoista tai koulutuksesta päätettiin 14.9.2004.

Positiivinen oikeus

Positiivinen oikeus on asetettu, säädännäinen oikeus (ius positivum), voimassa olevan valtiosäännön edellyttämällä tavalla säädetty oikeus.

Positiivisen kirkkolainsäädännön oikeudellinen kriittisylipositiivinen tarkastelu

Kirkon dikotomisen sääntelymallin avulla voidaan hahmotella kirkon oikeuden tarkastelutavaksi positiivisen kirkkolainsäädännön kriittisylipositiivinen tarkastelu. (Ks. Pekka Leino: Kirkkolaki vai laki kirkosta, 2002.)

”Tässä tarkastelutavassa kansankirkon dikotomista sääntelymallia apuna käyttäen kansankirkko hahmotetaan uskonyhteisönä ja sosiologisena yhteisönä sekä arvioidaan sitoutumista kirkon arvopohjaan. Keskeistä mallin avulla on valaista kirkon ylipositiivisuuden kirkon positiiviselle oikeudelle asettamia vaatimuksia sekä tässä kohdin havaittuja skismaattisuuksia tai aukkoja. Tälle oikeusteoreettiselle tarkastelutavalle olen antanut nimeksi positiivisen kirkkolainsäädännön oikeudellinen kriittisylipositiivinen tarkastelu” (Pekka Leino: Kirkko ja perusoikeudet, 2003, s. 21).

Puitelaki

Raamilaki (puitelaki) sisältää valtuutuksen jotakin asiaa tai oikeus-alaa koskevien sääntöjen antamiseen hallinnollisessa järjestyksessä sekä tärkeimpiä ko. sääntöjä annettaessa noudatettavia ohjeita ja periaatteita. Ks. esim. Kauko Sipposen (Lainsäädäntövallan delegoiminen, 1965, s. 335–336) määrittely puite- eli kehyslaille. Blankettilaki sisältää pelkän valtuutuksen jotakin asiaa tai oikeus-alaa koskevien säännösten antamiseen.

Ruotsissa Sören Ekström toteaa puitelaista (1999 s. 39): ”Lagen om Svenska kyrkan är en ramlag, som anger att Svenska kyrkan är ett evangelisk-lutherskt trossamfund, som framträder som församlingar och stift, men som också har nationella organ.” Myös Gunnar Edqvist (Från kyrkolag till kyrkoordning 2000, s. 22) vertaa kirkkolakia (1992:300) lakiin ruotsin kirkosta ja toteaa sen toisenluonteiseksi ja laajuudeltaan paljon suppeammaksi kuin (Ruotsin) kirkkolaki oli: ”Den har också en annan karaktär. Lagen om svenska kyrkan är en ramlag med vissa övergripande bestämmelser. Kyrkolagen angav på många olika områden i detalj vad som gällde.”

Puitelakijärjestelmänä on pidettävä myös Suomen ortodoksista kirkkokuntaa varten luotua lainsäädäntöjärjestelyä. Vaikkei ortodoksista kirkkokuntaa koskevaa lakia ja asetusta voidakaan pitää kirkkolakijärjestelmänä, kirkkokunta on saanut melkein luterilaista kirkkoakin vapaammin määritellä oman järjestysmuotonsa ilman yhteiskunnallisen lainsäädännön puristusta. Ministeri Tanja Karpelalle on annettu toimikunnan muistio, jossa ortodoksisen kirkkokunnan julkisoikeudellinen asema on esitetty säilytettäväksi. Ehdotuksen laiksi ortodoksisesta kirkkokunnasta mukaan korvattaisiin nykyinen lainsäädäntö siten, että laki ja kirkkojärjestys erotettaisiin toisistaan.

Ks. myös Pekka Leino: Kirkkolaki vai laki kirkosta (2002), jossa on arvioitu vaihtoehtoista (ruotsalaista) puitelakijärjestelmää suomalaisen kirkkolainsäädännön kannalta.

Rakennussuojelulaki

Kirkollisen rakennuksen käsite määräytyy kirkkolain 14 luvun 2 §:n mukaan. Kirkot ja kellotapulit, siunaus- ja hautakappelit sekä hautausmaalla olevat niihin rinnastettavat rakennukset ovat kirkollisia rakennuksia. Mitä kirkollisista rakennuksista on säädetty tai määrätty, sovelletaan myös kirkkopihaan, sekä sen ja hautausmaan aitaan ja porttiin.

Vuoden 1964 kirkkolaki siihen tehtyine muutoksineen tuli kumotuksi vuoden 1993 säädetyin kirkkolain (1054/1993) 26 luvun 1 §:n mukaisesti. Voimassa olevassa rakennussuojelulaissa olisi siten viitattava uuteen kirkkolakiin (1054/1993), tosin viittaussäännöksessä vain säädöskoekokoelman numero on vanhentunut tieto.

Rawls, John

John Rawls: Oikeudenmukaisuusteoria, Theory of Justice (1971). Rawlsin mukaan hyötymoralismi on muodostanut viime vuosikymmeninä vallitsevan moraalisen järjestelmän. Oikeudenmukaisuuden teorian on tarkoitus tarjota vaihtoehto oikeudenmukaisuuden käsitteelle. Rawlsin oikeudenmukaisuusteoria toimii epäsuorasti supistaen teoriaa, jonka perustana on traditio yksilöiden luonnollisista oikeuksista. Hänen perusteeseinään voidaan pitää seuraavaa: kaikki eriarvoisuus on voitava oikeuttaa osoittamalla sen kohen-tavan yhteiskunnan kovaosaisimman ryhmän asemaa.

Rekisteröity parisuhde

Piispainkokous päätti 11.2.2004 pyytää Kirkon tutkimuskeskusta valmistamaan selvityksen muissa kristillisissä kirkkoissa käydystä homoseksuaalisuutta koskevasta keskustelusta. Selvityksessä tulee kiinnittää huomiota keskustelussa käytettyihin erilaisiin argumentteihin ja keskustelun ekumeenisiin vaikutuksiin, käynnistää työryhmätyöskentely homoseksuaalisuutta kirkossa koskevan kotimaisen keskustelun argumenttien selvittämiseksi ottaen huomioon teologiset, juridiset ja ekumeeniset näkökohdat sekä palata asian käsittelyyn edellä tarkoitettujen selvitysten valmistuttua. Ks. tästä tarkemmin Pekka Leino: Rekisteröity parisuhde ja kirkko, TA 3/2003, s. 205–214.

Eduskunnan lakivaliokunnan mietinnössä LaVM 15/2001 vp (Hallituksen esitykseen laiksi virallistetusta parisuhteesta) on mm. valiokunnan kannanoton yleisperusteluissa todettu: ”Osa niistä asiantuntijoista, jotka lähes-tyvät kysymystä kristillisestä perinteestä käsin, katsoo, ettei lakiesitystä pidä hyväksyä” sekä – – ”Kristillisen perinteen tulkinnasta ei näytä vallitsevan yksimielisyyttä, sillä osa asiantuntijoista katsoo kristinuskoon sisältyvien arvojen puoltavan esitetyn lain säätämistä. Myöskään sitä, miten Raamatun viestejä olisi nykyaikana tulkittava, ei vallitse tutkijoiden kesken yksimielisyyttä.”

Kirkon oikeudellisesta normista päättäminen silloinkaan, kun saattaisi olla tarvetta suojata säännöksiin kirkon arvopohjaa, ei käy päinsä, jollei kirkossa ole riittävää yksimielisyyttä kirkon tunnustuksen merkityksestä ja sisäl- löstä.

Rippisalaisuus

Laura Ervo (Pappi todistajana, LM 2001, s. 411) toteaa pappia koskevan todistamiskiellon olevan oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 23 §:ssä luetelluista kielloista ehdottomin. Tämän Ervon maininnan johdosta on todettava, että oikeudenkäymiskaaren ja kirkkolain säännösten ”yhteensopivuus” OK:n papin todistamiskiellon ja KL:n papin rippisalaisuuden välillä on eräs kirkkolain ja yleisen lain yhteisten soveltamisalojen lainsäädäntötekniinen sovellutus. Kummankin lain pappien toimintaa tältä osin koskevat säännökset ovat niin kategorisia, että se on edesauttanut myös näiden normien yhteistä tulkintaa. Ongelmallisempaa onkin esim. kirkkolain ja lastensuojelulain normien yhteensovittaminen. Ks. kuitenkin LaVM 3/1998 vp, HE 6 ja 117/1997 vp. Lakivaliokunta (s. 12) toteaa törkeän rikoksen ilmoittamatta jättämisen suhteen ankaran arvostelun kohteena olleen momentin, jonka mukaan ilmoitusvelvollisuus ei koske henkilöä, jolla on laissa säädetty vaitiolovelvollisuus. Valiokunta (s. 13) on myös viitannut kirkkolakia koskevan hallituksen esityksen (HE 23/1993 vp) perusteluihin, joissa kirkkolain 5 luvun 2 §:n 3 momentin säännöksessä tarkoitettulla ”yleisen lain mukaan ilmiantettavalla rikoksella” tarkoitetaan rikoslaissa säädettyä törkeiden rikosten ilmoittamisvelvollisuutta. HE:ssä poistettavaksi esitetty kirkkolain 15 luvun 10 §:n 3 momentin säännös (ilmoitusvelvollisuus ei koske henkilöä, jolla on laissa säädetty vaitiolovelvollisuus) ei valiokunnan mukaan siten vaikuttanut papin vaitiolovelvollisuuteen.

Vrt. katolisen kirkon kantaan Tuomo T. Vimparin (HS 15.1.2002) vastaus ”Rippisalaisuus on ehdoton” kirjoitukseen Vatikaanin antamista uusista ohjeista (HS 11.1.2002). Vimpari toteaa Vatikaanin pappien rippisalaisuuden ehdottomaksi, ”eikä sille kerta kaikkiaan ole mitään poikkeuksia”.

Ervo päättyy samansuuntaiseen laajaan tulkintaan lehtorin vaitiolovelvollisuuden suhteen kuin Leino. Ervo (LM 2001, s. 411) päättyy laajaan tulkintaan lehtorin vaitiolovelvollisuuden suhteen: ”KL 6:12 ja lehtorin viran historiallinen tausta huomioon ottaen ei liene kestäviä perusteita tulkita lehtorin vaitiolovelvollisuutta OK 17:23:n valossa heikommaksi kuin pappien.” Vrt. Leino (Kirkkolaki vai laki kirkosta 2002, s. 94–95): ”Pääsääntönä olisi katsottava olevan uskoutuvan henkilön suojeleminen ja tämä suojeleuintressi on molemmissa tapauksissa sama, papin ja lehtorin kohdalla. Se, ettei lehtorin kohdalla ole sielunhoitoa muutoin mainittu yksityisen ripin lisäksi, ei oikeuttane tässä tapauksessa e contrario -päättelyyn siitä, että muu sielunhoito olisi tarkoituksellisesti jätetty pois. Lainvalmistelutyöt eivät valaise

lainsäätäjän tahtoa. Johtopäätökseksi tulisi KL 5 luvun 2 §:n soveltaminen kaikkiin pappisvirassa oleviin (siis myös pappiin, joka toimii koulun psykologian opettajana) ja naisteologiin, joka KJ 6:35 mukaisesti tuomiokapitulin antaman valtakirjan tai virkamääräyksen perusteella toimii seurakunnallisisessa tai muussa mainitun pykälän 3 momentin tarkoittamassa tehtävässä.”

Sananvapaus

Vaikka kirkon opin valvonnan tarpeen ja merkityksen voidaankin katsoa syntyvän kirkon ylipositiivisesta arvopohjasta, voidaan kuitenkin myös positiivisesta kirkkolaista löytää tätä koskevia säännöksiä. Esimerkiksi kirkkolain pappisvirkaa koskevan 5 luvun 3 §:n säännöksiä voidaan pitää kirkon itsesuojelua koskevinä. Erityisen menettelyn perusteella säännöksiin on tehty tietyin edellytyksin mahdolliseksi vapauttaa pappisvirastaan pappi, joka ei ole pysynyt kirkon tunnustuksessa.

Tältä osin voidaan viitata virkamiehen asemaan ja viran luonteeseen liittyviin erityispiirteisiin, joiden perusteella sananvapausrajoituksia voidaan pitää perusteltuina. Seurakunnan suojaamiseksi kirkon opin vastaiselta julistukselta ja opetukselta on kirkon ylipositiivisen oikeuden perusteella otettu myös positiiviseen kirkkolainsäädäntöön oikeudellisia normeja, jotka velvoittavat pappia pysymään kirkon tunnustuksen mukaisessa opetuksessa.

Tätä on pidettävä kirkon perustavaa laatua olevana oikeutena myös kirkon jäsenten kannalta. Vastaavasti kirkon ylipositiivisuudesta johtuu piispojen (keskeisin) tehtävä valvoa papiston kirkon tunnustuksen mukaista toimintaa (KJ 18:1). Aikaisemmin kirkkolainsäädäntöön sisältyneiden kirkkokurisäännöstenkin voidaan katsoa perustuneen kirkon ylipositiiviseen arvopohjaan. Niiden tarkoituksena on ollut suojella seurakuntaa, sen oppia ja elämää. Myös nykyisen kirkkolain 7 luvun 3 §:ään sisältyvän luottamus henkilön vaalikelpoisuuden yleisen kelpoisuusehdon (”kristillisestä vakauksesta tunnettu seurakunnan konfirmoitu jäsen”) tarkoitus on sama.

Viime vuosina on tullut esille julkisuudessa kolme papin kirkon opista poikkeamista koskevaa tapausta. Kaksi papeista on ollut seurakuntatyössä, yksi toimi psykologian opettajana. Helsingin hiippakuntaan kuuluvan seurakunnan paljon julkisuudessa olleessa seurakuntapastorin tapauksessa Helsingin hiippakunnan tuomiokapituli ei keväällä 1998 ryhtynyt varsinaisesti toimenpiteisiin tehtyjen kanteluiden johdosta. Pastoria ei kuultu henkilökohtaisesti tuomiokapitulissa, vaan asiaa valmistellut tuomiokapitulin pu-

heenjohtaja ja pastori olivat keskustelleet kahdenkeskisesti. Pastori oli mm. julkaissut kirjan ("Kaikki pääsevät taivaaseen"), joka nimensä mukaisesti myös sisälsi välttämättömiä tarkistuksia kristinoppiin sekä oli esiintynyt julkisesti tiedotusvälineissä. Tuomiokapitulin kanteluasiassa antaman enemmistöpäätöksen mukaan papin lievennettyä piispan ilmoituksen mukaan näkökantojaan, ei kantelu antanut aihetta enempiin toimenpiteisiin tuomiokapitulin taholta piispan keskusteltua papin kanssa.

Myös Tampereen hiippakunnan tuomiokapituli joutui huhtikuussa 1998 käsittelemään erään seurakunnan kappalaisen oppia koskevaa asiaa. Oltuaan tuomiokapitulin kuultavana kyseinen pappi kuitenkin vetäytyi kirkon opin kannalta ongelmallisen kirjan julkaisemisesta, eikä asian käsittely tämän vuoksi jatkunut.

Lapuan hiippakunnan tuomiokapituli päätti 31.5.2000 erottaa erään lukion psykologian opettajana toimivan pastorin pappisvirasta harhaoppisuuden vuoksi. Pastori ei ollut tuomiokapitulin kuultua häntä peruuttanut kirkkolain 3 luvun 5 §:n 2 momentin mukaisesti käsityksiään, joiden mukaan hän mm. ei uskonut kristinuskon opetuksen mukaiseen Jumalan olemassaoloon, koska ei hänen käsityksensä mukaan ole materiatonta tietoisuutta, vaan kaikki jollakin tavalla lopulta palautuu hermoverkkojen ja -solujen toimintaan.

Kirkon hallinnossa sovelletaan pääosin muussa julkishallinnossa noudatettavia sananvapauden ja julkisuuden periaatteita. Lähinnä pappisviran erityisestä luonteesta ja sielunhoitotyön ja diakoniatyön erityispiirteistä johtuen verrattuna julkishallinnon muihin tehtäviin, voidaan löytää eroavuuksia muuhun hallintoon. Papille ja lehtorille kuuluva rippisalaisuus (KL 5:2, 6:12) muodostaa etenkin tällaisen poikkeuksen, johon vertailukohtaa voidaan tosin löytää joistakin muista erityisammatteista (esim. lääkäreitä) koskevista järjestelyistä.

Pappien opin valvominen on kirkon hallinnon käytännöissä aika ajoin koettu hankalaksi sananvapauden perusoikeuden toteutumisen kannalta. Kuitenkaan todellisuudessa kirkon toiminnassa ei ole nähty perustuslain perusoikeussäännösten sitovuuden estävän sitä, että kirkko edellyttää esimerkiksi papeiltaan tai muilta luonteeltaan tunnustuksellista toimintaa harjoittavilta palveluksessaan olevilta henkilöiltä kirkon tunnustuksen omaksumista ja sen mukaisesti toimimista.

Antamassaan lausunnossa perustuslakivaliokunta (PeVL 22/1997 vp, joka koski ortodoksisesta kirkkokunnasta annettua lakia 53/1998) piti perusteltuina sitä, että mm. ortodoksisen kirkkokunnan papin voidaan edellyttää opettavan kyseisen kirkkokunnan opin mukaisesti.

Sekundäärioikeus

Sekundäärioikeuteen eli johdannaiseen yhteisöoikeuteen kuuluvat ne säädökset, jotka unionin toimielimet antavat perustamissopimuksissa määritellyn toimivaltansa nojalla. Perustamissopimuksen (Rooman sopimuksen artikla 189 kohdat 2–4) mukaan tämä sekundäärioikeusnormisto käsittää asetukset, direktiivit ja päätökset. Primaarioikeuteen puolestaan kuuluvat yhteisön perustamissopimukset. Näitä ovat EY:n perustamissopimukset ja eri valtioiden liittymissopimukset. (Näistä lisää esim. Jürgen Schwarze – Seppo Laakso – Kirsi Kuuttiniemi: Eurooppalaisen hallinto-oikeuden keskeiset periaatteet Helsinki (1999) ja Kari Joutsamo: Euroopan yhteisö, Eurooppaoikeus (1991).

Soft law

Soft law -sääntely on lähinnä ylikansallisissa sääntelyissä käytetty nimitys sellaista normeista, joiden sitovuustasoa ei pidetä kovin suurena, vaan ovat luonteeltaan enemmän suosituksenomaisia.

Tasa-arvolaki

Naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetun lain soveltamisesta papin vaaliin ja seurakunnan hallintoelinten valintaan on saatu korkeimman oikeusasteen ratkaisut kummastakin tuomioistuimesta.

Korkeimman oikeuden 19.1.2001 antaman tuomion *KKO 2001:9* mukaan tasa-arvolakia sovelletaan kappalaisen vaaliin. Hyvinkään seurakunnan kirkkovaltuusto valitsi kokouksessaan 29.5.1996 ensimmäisen kappalaisen virkaan pastori Jari X:n. Vaalissa X sai 20 ääntä ja toinen mieshakija sai 13 ääntä. Vaalissa mukana olleet naishakijat eivät saaneet yhtään ääntä. Rovasti Eevakaarina Y pyysi kappalaisen valinnasta tasa-arvovaltuutetun lausunnon. Tasa-arvovaltuutettu katsoi 9.5.1997, että rovasti Y:tä oli pidettävä ansioituneempana kuin kirkkovaltuuston päätöksellä virkaan valittua pastori X:ää. Näin ollen oli syntynyt tasa-arvovaltuutetun mielestä syrjintäoletta.

Rovasti Y ei valittanut tuomiokapituliin valinnasta, joten valintapäätös saavutti lainvoiman ja pastori X sai I kappalaisen virkaan tuomiokapitulilta valtakirjan. Rovasti Y pani 28.5.1997 vireille tasa-arvolakiin perustuvan riidan Hyvinkään käräjäoikeudessa ja voitti sen. Käräjäoikeus päätti 17.4.1998

velvoittaa Hyvinkään seurakunnan suorittamaan Y:lle hyvityksenä 40 000 markkaa sekä oikeudenkäyntikulut 45 808,24 markkaa. Käräjäoikeuden mielestä se, että virkaan valinta tapahtuu vaalilla, ei poista työnantajan vastuuta, eikä Hyvinkään seurakunta ole pystynyt esittämään sellaisia objektiivisesti arvioitavissa olevia hyväksyttäviä ja painavia syitä, jotka olisivat oikeuttaneet X:n valintaan.

Hyvinkään seurakunta haki Helsingin hovioikeudelta muutosta ja hovioikeus antoi 23.9.1999 tuomionsa, jonka mukaan käräjäoikeuden päätöstä ei muutettu, ja Hyvinkään seurakunta veloitettiin maksaman korvauksena Y:lle vastauskuluista 3 500 markkaa. KKO piti 19.1.2001 HO:n tuomion 23.9.1999 voimassa.

Korkein hallinto-oikeus on puolestaan päätöksessään 13.3.2001 (KHO taltionro 469) todennut seurakunnan kasvatustyön johtokunnan tehtävien liittyvän kirkon uskonnonharjoitukseen, mutta hauta- ja kiinteistötoimen johtokunnan tehtävien ei sen sijaan voida katsoa liittyvän kirkon uskonnonharjoitukseen.

Teologia

Teologian määrittelyjä on esitetty useita. Kirkko-oikeudellisessa kirjassa, kun ei ole kysymys teologisen tieteen harjoittamisesta, voidaan tyytyä perusmääritelmiin, joiden mukaan teologia on jumaluusoppia, jolla nykyisin ymmärretään *tietyn uskonnon* (vars. kristinuskon) tai kristikunnan *oppien* järjestelmällistä tutkimusta ja opetusta. Teologiaa tieteenä voidaan pitää *kristinuskon tutkimisena*. Teologian tehtävänä voidaan käsitteellisesti nähdä mm. sen selvittämistä, ”mitä esimerkiksi luomisella, ilmoituksella, inkarnaatiolla ja sovituksella tarkoitetaan, mikä on näiden vakaumusten sisältö ja mitä näistä lähtökohdista johdonmukaisesti ajatellen seuraa”. Teologian tehtävänä voidaan nähdä myös ”kristinuskon tulkitsemista tai kristillisen itseymmärryksen ilmaisemista aina uudelleen kunakin aikana mahdollisimman ymmärrettävällä tavalla”.

Seppo A. Teinonen selittää teologian sanakirjassa sanaa teologia (theologia) seuraavasti: se on ”1) suppeammassa mielessä oppi Jumalasta, 2) laajemmassa mielessä ilmoitukseen perustuva oppi kristinuskon kokonaisuudesta, 3) perinnäisesti doctrina de deo et rebus divinis, oppi Jumalasta ja jumalallisista asioista, 4) nyk. eri tavoin määritelty kristinuskon tieteellinen tutkimus, 5) teologisten tieteiden yhteisnimitys.”

Kirkon oppia teologisesti tutkivat ovat käytännössä usein myös kirkon pappisvirkaan vihittyjä. Tästä voi aiheutua ristiriitaisuutta kirkon opin valvonnan kannalta – tutkijapositio edellyttäisi vapautta sitoumuksista opin noudattamiseen. Kirkon oppiperustan kannalta olisi kuitenkin edellytettävä tieteen tutkijalta uskollisuutta kirkon opille, jos hän on pappi. Kirkon oppia tieteellisesti tutkivan ei toisaalta tarvitse olla pappi.

Uskonnonopetus

Vaikka tunnustuksellista uskonnonopetusta ei nykyisellään voida pitää perusoikeutena, uusi uskonnonvapauslaki ja sen myötä muuttuneet perusopetuslait merkitsevät uskonnonopetuksen aseman merkittävää vahvistumista sekä sen luonteen ja tavoitteiden selkiintymistä. (Juha Seppo: Uskonnonvapaus 2000-luvun Suomessa, 2003, s. 182.)

Senaatin asettaman vuoden 1917 Perustuslakikomitean mietinnön nro 7 (s. 45) perusteluissa todetaan, ettei ”komitean mielestä hallitusmuodosta tule puuttua huomautusta siitä tosiasiasta, että evankelisluterilainen kirkko on Suomen kansan yleisenä kirkkona (77 §), mistä johtuu valtiolle erinäisiä velvollisuuksia mm. varata tilaisuutta opetuksen saamiseen mainitun kirkon opissa”. Komitean viittaus valtion velvoitukseen luterilaisesta uskonnonopetuksesta perustuu kansankirkon asemaan yhteiskunnassa; vuonna 1917 melkein koko kansa kuului luterilaiseen kirkkoon. Komitean mietintö on luterilaista kirkkoa koskevalta osin sisällöltään niukka, eikä edes mietinnön yksityiskohtaisissa perusteluissa ole 77 §:n osalta mainintaa. Voisi kuitenkin otaksua perustuslainsäätäjän tuolloin tarkoittaneen antaa kirkkolaille todellisen säätämisen alan, eikä liittää valtiosääntöön sellaista järjestelmää, jolla ei olisi todellista sisältöä.

Yhdenvertaisuus – uskonnon- ja omantunnonvapaus

Ks. hallintolainkäyttökäytäntöä mm. KHO 23.9.2002, taltio 2260 (Turun arkkihiippakunnan tuomiokapituli) ja KHO 30.3.2005, taltio 677 (Tampeereen hiippakunnan tuomiokapituli).

Porvoon hiippakunnan tuomiokapituli ei hyväksynyt keväällä 2005 oikaisuvaatimusta tuomiorovastin ehdokasasettelussa, jossa yksi hakijoista oli vaatinut naispappien kanssa yhteistyöhön vain osittain suostuvan teolo-

gian tohtorin toteamista hakijaksi kelpaamattomaksi. Tuomiokapitulin antamasta oikaisupäätöksestä on valitettu hallinto-oikeuteen.

Papin lakisääteisessä valintatavassa voisi nähdä käsitystä historiallisen koulunkin vaikutuksena tapaoikeuden kautta. Kirkossa on hyvin vahva perinne käsityksestä, että seurakunnan pitää saada valita itse pappinsa. Tuomiokapitulin (liian) voimakas puuttuminen ehdokasasetteluun (esim. kolmelta ehdokassijalta pudottaminen) voidaan nähdä myös puuttumisena seurakunnan kirkkoherran valintaoikeuteen.

Yksityisyyden suoja työelämässä

Kirkkohallituksen henkilöstöosasto on yleiskirjeessään A5/2001 selostanut yksityisyyden suojaa koskevan lain keskeisiä kohtia erityisesti seurakuntatyönantajien kannalta. Yksityiselämän suojelemisen tarkoituksessa laissa säännellään myös yksilöitä koskevien henkilötietojen käsittelyä työpaikalla. Lähtökohtaisesti voidaan kerätä vain sellaisia henkilötietoja, jotka välittömästi ovat palvelussuhteen kannalta tarpeellisia.

Yleiset hallintoa koskevat lait

Kirkon hallintoon sovelletaan myös muiden yleisten lakien kuin edellä lueteltujen lakien säännöksiä. Seurakunnissa joudutaan myös soveltamaan yleisiä lakeja, joiden soveltamisala koskettaa seurakunnan toimintaa. Myös yleisesti sovellettavien lakien ja kirkkolain yhteiseen soveltamisalaan saattaa liittyä erityistilanteita, joita ei ole mahdollista tässä tutkimuksessa käsitellä. Ks. mm. Halttunen – Voipio – Pihlaja: Kirkkolainsäädäntö 2004 (2004), s. 67 sel. 2 mainitsemina esimerkkeinä tällaisesta tilanteesta hautaustoimessa ovat terveydensuojelulaki 42–43 § ja asetus 39–42 §. Myös Jaakko Voipio TA 2/1989, s. 134–135 ja av. 599.

Kirkon hallinnossa yleisesti sovellettavia lakeja ovat mm. kirkon lain-tarkastustoimikunnan kirkkohallitukselle 29.10.1999 antamassa lausunnossa mainitut terveydenhoitolaki sekä Voipion ym. (Kirkkolainsäädäntö. Kirkkolain, kirkkojärjestyksen ja kirkon vaalijärjestyksen kommentaari, 1997, s. 22 sel. 1) mainitsema rakennuslaki, joka ”koskiessaan kaikkia tiettyyn ryhmään kuuluvia oikeussubjekteja, on normaali yleinen laki, vaikka sitä joudutaankin usein soveltamaan seurakuntien oikeustoimiin ja rakennus-

hankkeisiin”. Muita tällaisia lakeja ovat mm. henkilötietolaki (523/1999) ja nimikirjalaki (1010/1989). Kirkkolain 6 luvun 1 §:n 5 momentin mukaan mainitussa momentissa tarkoitettuihin nimikirjoihin merkittävien tietojen tallentamisessa, käyttämisessä ja poistamisessa on noudatettava, mitä nimikirjalaisissa (1010/1989) on säädetty. Nimikirjalain soveltamisala on lain mukaan lähinnä valtion hallinto, mutta henkilötietolakia on noudatettava henkilötietoja käsiteltäessä, ellei muualla laissa toisin säädetä. Myös asetuksista voi kirkon hallinnon viranomaisen sovellettavaksi tulla, esim. asetus kynnyksarvot ylittävistä tavara- ja palveluhankinnoista sekä rakennusurakoista (380/1998).

Ylipositiivinen oikeus

Kirkon ylipositiivinen oikeus on käsitteenä eri asia kuin käsite ylipositiivinen oikeus (vain yleensä). Kirkon ylipositiivisella oikeudella on määrätty sisältönsä.

Ylipositiivisesta oikeudesta mm. R. A. Wrede (Suomen oikeus- ja yhteiskuntajärjestys 1963, s. 22): ”Kaikkina aikoina ja kaikilla kansoilla on, mikäli tiedetään, ollut vallalla se käsitys, että on olemassa semmoista oikeutta, joka on riippumatonta laista ja valtiovallasta, että on olemassa oikeus, joka on positiivisen, valtiossa olevan oikeuden yläpuolella. Sanotaanpa niinkin, että lainsäädännön sisältö on sopusoinnussa tai ristiriidassa oikeuden kanssa ja että se olisi oikein tai väärin säätää sen tai sen sisältöistä lakia.”

Kaarle Makkosen käsitys oikeuden ylipositiivisuudesta löytyy kirjasta Luentoja yleisestä oikeustieteestä (1998, s. 35): ”Edelleen heijastuu luonnonoikeudellinen katsomus selvästi mm. tilanteissa, joissa yksilö henkilökohdaisesta vakaumuksesta asettuu poikkiteloin positiivisen oikeusjärjestyksen kanssa. Tyypillisiä tällaisia tilanteita olivat uskonnollisiin tai eettisiin syihin perustuvat kieltäytymiset asepalveluksesta silloin, kun asiaa ei vielä oltu lailla järjestetty. Katsottiin, että oli olemassa korkeampia ylipositiivisia periaatteita, jotka olivat säädännällisen lain yläpuolella ja oikeuttivat lainvastaiseen menettelyyn. Tuon luonnonoikeudellisen perusasennoitumisen voimaa kuvastaa se, että taisteluasenne oikeusjärjestystä vastaan pakotti muuttamaan sitä ja säätämään siviilipalvelua koskevat säännökset. Niiden osalta, jotka eivät hyväksy edes siviilipalvelua, tuo taistelu jatkuu edelleen.” Vrt. kirkon sisäiseen tilanteeseen ja valmiuteen omantunnon syistä vaadittuihin järjestelyihin.

Raimo Siltala (Johdatus oikeusteoriaan 2001, s. 83): ”Luonnonoikeusopin mukaan oikeus on ylipositiivinen, järjen avulla pääteltävissä oleva ilmiö, eikä epäoikeudenmukainen laki ole oikeutta lainkaan.” Siltala pelkistää ylipositiivisuuden ”järjen avulla pääteltäväksi olevaksi ilmiöksi”. Siltala rajaa tässä ylipositiivisen oikeuden rationaaliseen luonnonoikeuteen. Periaatteessa ylipositiivisuus voisi olla myös ”klassisempaa” luonnonoikeutta.

Hannu Juntunen toteaa (esitelmässään 10.11.2004) mm.: ”Koska luonnonoikeuden käsitteellä usein viitataan määrättyihin koulukuntiin, käytän mieluummin yleistermiä ylipositiivinen oikeus tarkoittamaan oikeuden perusteita, joiden ajatellaan tai uskotaan olevan empiirisen, säädännäisen oikeuden ”takana” tai ”yläpuolella”). Ks. myös Juntusen (Oikeuden idean teologiset perusteet, 2000, s. 155) tarkastelua kirkon ylipositiivisuuden kytköksistä myös kirkon edustamaan luomisuskoon. Juntunen (2000, s. 66) käyttää käsitettä ylipositiivisuus kuvatessaan kirkon ”luonnonoikeudellista” oikeusperustaa.

Pekka Leino (Kirkko ja perusoikeudet 2003, s. 117):

Kirkon ylipositiivisen oikeuden luonteen juridinen määrittely sen sijaan on vaikeasti toteutettavissa. Sitä ei voida tarkastella pelkästään luonnonoikeudellisena ”ilmiönä”, vaikka sekin muodostaa säädetylle, positiiviselle oikeudelle (kuten esim. kirkkolaille) eräänlaisen vastakohdan. Kirkon ylipositiiviselle oikeudelle voidaan kylläkin löytää velvoittavuutta, vaikkakaan ei kelseniläisessä merkityksessä edellytettynä perusnormina. Lainsäätäjän tai tuomarin tulkinnassa tätä ylipositiivista oikeutta ei voida tarkastella autenttisena, oikeutta luovana, vaan ennemminkin ehkä jonkinlaisina lainopin luomina epäautenttisina tulkintalauseina. Hartin oikeuden tunnistamissäännön suhteen kirkon ylipositiivinen oikeus myös tuottaa hankaluuksia: viranomaiskäytännöissä kirkon ylipositiivista oikeutta ei tunnisteta tai panna täytäntöön voimassa olevan oikeuden sääntöinä. Sen sijaan hartilaisen jaottelun mukaiset kaksi näkökulmaa oikeuteen (tuomarin) sisäinen ja (oikeussosiologin tai muun yhteiskunnan – tai miksei kirkosta ollessa kyse myös uskonyhteisön) ulkoinen näkökulma. Kirkon oikeuden ylipositiivisuudenkin osalta sen velvoittavuudessa oikeuden ulkoisen tarkkailijan näkökulmasta on tosin kysymys kirkon positiiviseen oikeuteen sisällytetyiltä osiltaan sitoutumisesta oikeussääntöihin käyttäytymisen mittapuuna. Sen sijaan siltä osin kuin kirkon ylipositiivista oikeutta ei ole sisällytetty (säädetty) kirkkolainsäädäntöön, kirkon ylipositiivinen oikeus on ulkoisen tarkkailijan näkökulmasta uskonyhteisön jäseniä käyttäytymisessä myös normatiivisesti (ainakin vahvojen moraali-periaatteiden tavoin) sitovaa. – Vaikka kirkon ylipositiivinen oikeus ei

olekaan kirkon positiivisen oikeuden tavoin oikeudellisena normina velvoittavaa, se ei kuitenkaan kirkon oikeuteen kuuluvana ole aivan merkityksetöntäkään. Kirkon ylipositiivisen arvopohjan huomiotta jättäminen kirkkoa koskevaa oikeudellista normia säädettäessä vaarantaa kirkon olemassaolon uskonyhteisönä.”

Lars Erik Taxell (Rätt och humanitet, 1963, s. 47) on käyttänyt merkittävän puheenvuoron kirkon arvopohjan ja (yleisen) oikeuden perusteiden välisestä suhteesta: ”Också frågan om rättens grund är värd uppmärksamhet från kyrkans sida. Det framstår som angelägen uppgift att också kyrkan motarbetar den renodlade positiv – rättsliga uppfattningen – in inställningen att rätten är detsamma som de i lagar och författningar uttryckligen fastlagda normerna, att rätten ej har någon grund bortom lagstiftarens makt. Att frågan om rättens djupare liggande grund aldrig kunnat klarläggas på ett allmängiltigt sätt hör icke hit. Det väsentliga är att man som en realitet erkänner att också rättsordningen liksom samhället självt vilar på en grund, i vilken ideella världens och andliga krafter utanför de reella samhällsfaktorerna ingår som väsentliga beståndsdelar.” Taxellin näkemyksen mukaan oikeuden käsitteen perusteissa on kirkon ylipositiivisuuden ainekset.

Ylipositiivisuus – kirkon ylipositiivisuus – kirkon ylipositiivinen arvopohja

Kirkon hengellinen, transsendentti luonne merkitsee kirkon ylipositiivisuutta. Kirkon arvopohja on Raamattu, sen mukainen oppi ja niitä tulkitseva kirkon tunnustus. Arvopohjan luonnetta voidaan tarkastella myös juridisesti, jolloin voidaan puhua kirkon ylipositiivisesta, so. ei säätämällä tehdystä kirkon oikeudesta, joka ei ole ihmisen tekemää, vaan kirkolle annettua oikeutta. Kirkon ylipositiivinen oikeus ei ole luonnonoikeutta, vaan se on siihen nähden erilaista, mutta myös vastakohta positiiviselle oikeudelle.

Esimerkiksi Seppo A. Teinosen Symboliikan peruskurssi (1971) sisältää selostuksen kirkon ylipositiivisen oikeuden perustasta, apostolisen, universaalikirkon tunnustuksesta:

Näitä symboleita ja definioita [yhtenäiskirkon tunnustuksia] tarkasteltaessa on syytä muistaa neljä seikkaa: 1) Ne velvoittavat yhä kaikkia kirkkokuntia, jotka pitävät kiinni periaatteesta: ”yksi ruumis ja yksi Henki” ... 2) ”yksi usko, yksi kaste, yksi Jumala ja kaikkien Isä” (Ef. 4:4-6).

Näin ollen ei ole mitään tietä päästä ne sivuuttaen niiden taakse takaisin toisin ymmärrettyyn evankeliumiin, sillä ne ovat kirkon yhteisen ilmoituksen tulkintaa, ja tie kulkee juuri niiden kautta. 3) Näiden symbolien sanamuoto ei ole välittömästi ymmärrettävissä: tunnustuksesta kiinni pitäminen ei ole niiden mekaanista toistoa. 4) Niiden ymmärtäminen edellyttää niiden syntytilanteen selvittämistä ja niiden intentioiden tutkimista, jotka isillä oli heidän pukiessaan uskon näiden asiakirjojen muotoon. Näitä symboleita ja definioita ei voida eristää irrallisiksi dokumenteiksi, vaan ne ovat elimellinen osa yhteisen kirkon elämää. Tunnustettaessa uskoa niihin yhtyen tunnustaudutaan myös tähän kirkkoon, sen kulttiin ja konstituutioon.

Kirkkojärjestyskomitea ja kirkkolain uudistamiskomitea ovat mietinnöissään tarkastelleet kirkon järjestysmuodon käsitettä jossakin määrin ristiriitaisesti. Teinonen tukeutuu näitä komiteamietintöjä aikaisempaan käsitykseen kirkon konstituution kuulumisesta symboliikkaan ja definitioihin. (Teinonen 1971, s. 12: Symboliikka on ”kirkollista teologiaa, joka korostaa ykseyttä juuri tunnustuksen vuoksi”).

Kirkon tunnustuskirjojen mukainen määrittely kirkosta pyhien yhteisönä, jossa evankeliumi puhtaasti saarnataan ja sakramentit oikein toimitetaan, ei ole hallinto-oikeudellinen, vaan puhtaasti teologinen määrittely. Kysymys on siitä, minkä teologisten edellytysten vallitessa kirkkoa voidaan tunnustuskirjojen mukaan pitää kirkkona. Tämä määrittely ei synny positiivisoikeudellisten normien, vaan luterilaisen kirkon oppikäsitysten mukaan, jonka ainoana perustana on Raamattu eli ylipositiivinen oikeusperusta. Kirkon tunnustusta puolestaan on pidettävä kirkon omana selityksenä sille, miten kirkko ymmärtää itsensä ja oppinsa.

Pekka Leinon mukaan (Kirkko ja perusoikeudet 2003, s. 100): ”Kirkon tunnustuksella on kytkeytyessään näin Raamattuun kylläkin yhteys kirkon ylipositiiviseen oikeusperustaan. Sen ei kuitenkaan voida katsoa suoranaisesti kuuluvan kirkon oikeuden ylipositiivisuuteen, kun otetaan huomioon kirkon tunnustuksen syntymistapa kirkolliskokouksissa, joissa on ilmaistu kirkon käsitys opistaan. Kirkon tunnustus muodostaa kuitenkin sillan kirkon ylipositiivisen ja positiivisen oikeuden välille. Tämä kirkon tunnustuksen välitystehtävä kirkon oikeudessa ilmenee myös siten, että kirkon tunnustuskirjat kirkon ylipositiivisen oikeusperustan lisäksi ovat tulleet myös osaksi positiivista oikeutta kirkkolain ja kirkkojärjestyksen ensimmäisten lukujen ensimmäisten pykälien säännöksinä.”

Ylikansallinen lainsäädäntö

Kansallisvaltioiden oikeusjärjestyksestä riippumaton kansainvälisen oikeusyhteisön oikeusjärjestykseen sisältyvä sääntely.

Lähteet

- Aarnio, Aulis: Laintulkinnan teoria. Yleisen oikeustieteen oppikirja. WSOY, Porvoo 1989.
- Aarnio, Aulis: Mitä lainoppi on? Tammi, Helsinki 1978.
- Aarnio, Aulis: Uusi varallisuus oikeus – vai vanha? LM 2002, s. 515–534.
- Airaksinen, Timo: Moraalifilosofia. WSOY, Porvoo 1987.
- Airaksinen, Timo: Oikeuksien lajit ja olemassaolo: Perusoikeuskomitean mietinnön filosofista tarkastelua. TA 3/1993, s. 182–183.
- Alvesalo, Anne: Critical Legal Studies: kriittinen lähestymistapa oikeuteen. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki 1997.
- Björne, Lars: Rättssystemets utveckling. Juridiska fakulteten, Helsingfors universitet, Helsingfors 2003.
- Brotherus, K. R.: Stat och kyrka. Föredrag vid nordiska mötet för statsrätt och statskunskap i Stockholm 3–6 september 1930.
- Brotherus, K. R.: Valtio ja kirkko. Katsaus Suomen uskontolainsäädännön kehitykseen. WSOY, Porvoo 1923.
- Bruun, Niklas – Mäenpää, Olli – Tuori, Kaarlo: Uusi virkamiesoikeus. Otava, Helsinki 1988.
- David, René – Jauffret – Spinosi; Camille: Nykyaajan suuret oikeusjärjestelmät I. Suomen lakimiesliiton kustannus, Helsinki 1982 sekä samojen tekijöiden Nykyaajan suuret oikeusjärjestelmät II. Suomen lakimiesliiton kustannus, Helsinki 1986.
- Dworkin, Ronald: Freedom's law. The moral reading of the American constitution. Harvard University Press 2003.
- Dworkin, Ronald: Law's Empire. Harvard University Press, Cambridge 1986.
- Dworkin, Ronald: A Matter of Principle. Oxford University Press, Oxford 1985.
- Dworkin, Ronald: Taking Rights Seriously. Harvard University Press, Cambridge 1977.
- Edqvist, Gunnar: Från kyrkolag till kyrkoordning. Verbum, Stockholm 2000.
- Ekström, Sören: Svenska kyrkan i utveckling. Historia, identitet, verksamhet och organisation. Verbum, Stockholm 1999.
- Ervo, Laura: Pappi todistajana. LM 3/2001, s. 403–433.
- Finnis, John: Fundamentals of ethics. Clarendon Press, Oxford 1983.
- Finnis, John: Natural law and natural rights. Clarendon Law Series 2002.
- Finnis, John (ed.): Natural law. Volume 1. Galliard 1991.
- Göransson, Göran: Svensk kyrkorätt – en översikt. Norstedts juridik, Stockholm 1993.
- Halttunen, Matti – Pihlaja, Pirjo – Voipio, Risto: Kirkkolainsäädäntö 2004: kirkkolain, kirkkojärjestyksen ja kirkon vaalijärjestyksen kommentaari. Kirjapaja, Helsinki 2004.
- Heilimo, Olli: Kirkkolaki – tulkintoja ja selityksiä. Kirjapaja, Helsinki 1967.
- Heilimo, Olli: Suomen evankelis-luterilaisen kirkon asema vuoden 1869 kirkkolain mukaan. SKSK-kustannus, Helsinki 1958.
- Hemmer, Ragnar: Suomen oikeushistorian oppikirja I. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 1968.

- Hirvonen, Ari: Oikeuden käynti. Antigonen laki ja oikea oikeus. Loki-kirjat, Helsinki 2000. Joka viettelee yhden näistä pienimmistä... Lasten seksuaalisen hyväksikäytön ennaltaehkäisy ja kirkon vastuu. Kirkkohallitus 2000.
- Joutsamo, Kari: Euroopan yhteisö, Eurooppaoikeus. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki 1991.
- Juntunen, Hannu: Esitelmä 10.11.2004.
- Juntunen, Hannu: Lopussakin on sana. Kirkko-oikeus teologisen oikeuspositivismin näkökulmasta. Suomalainen teologinen kirjallisuusseura, Helsinki 2003.
- Juntunen, Hannu: Oikeuden idean teologiset perusteet. Oikeusteologian hahmottelua demokraattisen oikeusjärjestyksen teologisena kritiikkinä. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki 2000.
- Kaira, Kaarlo: Kirkkolain säätämisestä. LM 1941, s. 708–719.
- Kansanaho, Erkki: Suomen kirkon hallinto. Gaudeamus, Helsinki 1976.
- Kavonius, Petter: Oikeusperiaatekin velvoittaa! Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 2001.
- Kavonius, Petter: Tarpeidenmukainen oikeusperiaateajattelu. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 2003.
- Kekkonen, Jukka: Johdatus kontekstuaaliseen oikeushistoriaan. Helsingin yliopiston oikeus-tieteellinen tiedekunta, Helsinki 2002.
- Kekkonen, Jukka: Suomen oikeuden historiallisia kehityslinjoja. Helsingin yliopisto, Helsinki 1999.
- Kelsen, Hans: Puhdas oikeusoppi. WSOY, Helsinki 1968.
- Kelsen, Hans: What is justice? Collected essays. London 1957.
- Kirkkokäsikirja. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkokäsikirja I–III. Kirkkopalvelut, Suomen kirkon sisälähetysseura. Helsinki 2000.
- Klami, Hannu Tapani: Föreläsningar över juridikens metodlära. Andra upplagan. Iustus förlag, Uppsala 1989.
- Klami, Hannu Tapani: The function of law. Helsinki 2000.
- Klami, Hannu Tapani: Johdatus oikeusteoriaan. Finalistisen oikeusteorian perusongelmia. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki 1986.
- Klami, Hannu Tapani: Oikeus ja moraali. LM 2001, s. 1309–1313.
- Klami, Hannu Tapani: Sanningen om rätten. Iustus, Uppsala 1990.
- Laakso, Seppo: Oikeudellisesta sääntelystä ja päätöksenteosta. Valtionhallinnon kehittämis-keskus, Helsinki 1990.
- Leino, Pekka: Kirkko ja perusoikeudet. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 2003.
- Leino, Pekka: Kirkkolain riittävyys kirkon hallintolaiksi. Licensiaattitutkimus. Helsingin yliopisto 2000.
- Leino, Pekka: Kirkkolaki kirkon hallintolakina. TA 2001, s. 155–166.
- Leino, Pekka: Kirkkolaki vai laki kirkosta. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 2002.
- Leino, Pekka: Kirkko-oikeus teologisen oikeuspositivismin näkökulmasta. Kirja-arvostelu Hannu Juntusen kirjasta Lopussakin on sana. TA 2005, s. 82–84.
- Leino, Pekka: Kirkon oikeus – kirkolle säädettyä ja annettua oikeutta. Kirjoitus professori Markku Heikkilän 60-vuotisjuhlakirjassa Sari Dhima (toim.): Kirkko – taide – viestintä. Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki 2005, s. 94–103.
- Leino, Pekka: Oikeus ja uskonto. TA 2002, s. 438–441.

- Leino, Pekka: Rekisteröity parisuhde ja kirkko. TA 3/2003, s. 205–214.
- Leino, Pekka: Uskonnonvapauden vanha perusoikeus, mutta toteutuuko se 2000-luvun Suomessa. Kirja-arvostelu Juha Sepon kirjasta Uskonnonvapaus 2000-luvun Suomessa. Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja. Edita, Helsinki 2003, s. 221–222.
- Lilja, Jussi: Seurakunnan hallintomenettely. Kirkkohallitus, Helsinki 2004.
- Makkonen, Kaarle: Luentoja yleisestä oikeustieteestä. Helsingin yliopisto, Helsinki 1998.
- Mannermaa, Tuomo: Kontrapunkteja. Teologisia tutkimuksia ajankohtaisista teemoista. Suomalainen teologinen kirjallisuusseura, Helsinki 1980.
- Maurer, Wilhelm: Bekenntnis und Kirchenrecht. Uppsala 1963.
- Maurer, Wilhelm: Die Kirche und ihr Recht. Gesammelte Aufsätze zum evangelischen Kirchenrecht. Mohr, Tübingen 1976.
- Minkinen, Panu: Thinking without Desire. A First Philosophy of Law. Hart Publishing, Oxford 1999.
- Nygren, Anders: Kristus ja hänen kirkkonsa. Kirjapaja, Helsinki 1966.
- Peczenik, Aleksander: Vad är rätt? Om demokrati, rättssäkerhet, etik och juridisk argumentation. Fritzes, Stockholm 1995.
- Platon: Valtio. Otava, Helsinki 1972.
- Raitio, Juha: Eurooppaoikeuden tavoitteet ja johtavat periaatteet. Tampereen yliopiston julkaisu, Tampere 1998.
- Rawls, John: A theory of justice. Harvard University Press 1973, suomennos Terho Pursiainen: Oikeudenmukaisuusteoria. WSOY, Porvoo 1988.
- Russell, Bertrand: Länsimaisen filosofian historia 1 ja 2. WSOY, Helsinki 1999.
- Saarinen, Esa: Länsimaisen filosofian historia huipulta huipulle Sokrateesta Marxiin. WSOY, Helsinki 1998.
- Schauman, F. L.: Handbok i Finlands kyrkorätt I. Finska Litteratursällskapet, Helsingfors 1853.
- Schwarze, Jürgen – Laakso, Seppo – Kuuttiniemi, Kirsi: Eurooppalaisen hallinto-oikeuden keskeiset periaatteet. Valtiovarainministeriö, Helsinki 1999.
- Seppo, Juha: Uskonnonvapaus 2000-luvun Suomessa. Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja. Edita, Helsinki 2003.
- Siltala, Raimo: Johdatus oikeusteoriaan. Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta, Helsinki 2001.
- Siltala, Raimo: Oikeustieteen tieteenteoria. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 2003.
- Simojoki, Martti: Kirkko ja nykyaika. WSOY, Porvoo 1960.
- Sipponen, Kauko: Lainsäädäntövallan delegoiminen. Tutkimus lainsäädännön teoriasta ja oikeussääntöjen hierarkiasta. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 1965.
- Sivenius, Hannu: The Law and the Rainbow. Teoksessa Ari Hirvonen (ed.): Polycentricity. The Multiple Scenes of Law. Pluto Press, London 1998, s. 239–244.
- Ståhlberg, K. J.: Suomen hallinto-oikeus. Sisäasiain hallinto. Otava, Helsinki 1931.
- Taxell, Lars Erik: Rätt och humanitet. Helsingfors 1963.
- Teinonen, Seppo A.: Symboliikan peruskurssi. Ylioppilastuki, Helsinki 1971.
- Teinonen, Seppo A.: Teologian sanakirja. Kirjapaja, Helsinki 1999.
- Teinonen, Seppo A.: Uskonnot nykyhetken maailmassa. WSOY, Porvoo 1971.
- Tolonen, Hannu: Oikeuslähdeoppi. WSOY Lakitieto, Helsinki 2003.
- Träskman, Gunnar: Folkkyrkan och folket. Esitelmä. 1986.

- Tuori, Kaarlo: Kriittinen oikeuspositivismi. WSOY Lakitieto, Helsinki 2000.
- Tähti, Aarre: Periaatteet Suomen hallinto-oikeudessa. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 1995.
- Uotila, Jaakko – Laakso, Seppo – Pohjolainen, Teuvo – Vuorinen, Jarmo: Yleishallinto-oikeus pääpiirteittäin. Finnpublishers, Tampere 1989.
- Vimpari, Tuomo T.: Rippisalaisuus on ehdoton. Helsingin Sanomat 15.1.2002.
- Voipio, Jaakko – Träskman, Gunnar – Halttunen, Matti – Ventä, Kari: Kirkkolainsäädäntö. Kirkkolain, kirkkojärjestyksen ja kirkon vaalijärjestyksen kommentaari. Kirjapaja, Helsinki 1997.
- Voipio, Jaakko – Träskman, Gunnar – Halttunen, Matti – Ventä, Kari: Uusi kirkkolainsäädäntö. Kirkkolain, kirkkojärjestyksen ja kirkon vaalijärjestyksen kommentaari. Kirjapaja, Helsinki 1993.
- Wolf, Erik: Ordnung der Kirche. Lehr- und Handbuch des Kirchenrechts auf ökumenischer Basis. V. Klostermann, Frankfurt am Main. 1961.
- Wolf, Erik: Das Problem der Naturrechtslehre. Versuch einer Orientierung. Karlsruhe 1955.
- Wolf, Ernst: Recht. I Ethish. Teoksessa Die Religion in Geschichte und Gegenwart (RGG). Tübingen 1961, s. 816–820.
- Wrede, R. A.: Suomen oikeus- ja yhteiskuntajärjestys. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 1963.

Asiahakemisto

- Amsterdamin sopimus 41, 47, 146
 Analyttinen koulukunta 127
 Antigonon laki 175
 BEM-asiakirja 51–52
 Charta Oecumenica 52
 Common law -järjestelmä 127
 Critical Legal Studies -liike 128, 172
 Dikotomisuus 19, 22, 31, 32, 128, 152, 185
 Dualismi 19, 151
 Dworkin, Ronald 25, 28, 123, 128–129, 138, 146, 171
 Eheys (kirkon oikeuden) 122–124, 129
 Ekklesiologia 19, 151
 Etusijajärjestys (säädösten) 121–122, 158
 Euroopan ihmisoikeusopimus 41–42
 Euroopan neuvoston oikeus 41–42
 Euroopan unionin lainsäädäntö 131, 142, 146
 Euroopan unionin perusoikeudet 132–134
 Euroopan unionin perusoikeuskirja ks. perusoikeuskirja
 Euroopan unionin perustuslaillinen sopimus/perustuslaki 49–50, 134–135, 177
 EY-tuomioistuimen luomat oikeusperiaatteet 46, 132–133
 Finnis, John 25, 135, 166
 Hallintolainkäyttölaki 93, 135
 Hallintolaki 71, 90–92, 118, 135–136
 Hankinnat 137–138
 Hard case 138
 Historiallinen koulukunta 26, 138–139
 Ihmisoikeussopimuslista 139–140
 Immanentti kirkon oikeuden jännite 140–141
 Institutionaaliset oikeuslähteet 35, 141
 Intressilainoppi 141
 Julistukset 40, 43–44, 47, 51, 53
 Julkisoikeudellinen asema 15, 57, 58, 66, 142
 Kanoninen oikeus 23, 142, 161
 Kansankirkko 58, 143, 181, 182, 183, 184, 185
 Kelsen, Hans 25, 127, 143–146, 158, 165, 169, 170, 171
 Kielilaki 62–63, 103–107
 Kirkkoa koskevat muut oikeudelliset normit 118–119
 Kirkkolainsäädäntö 16, 19–20, 30–34, 39–40, 65–68, 92–93, 147
 Kirkkolakijärjestelmä 32–33, 65–74
 Kirkko-oikeus 150–154, 161
 Kirkolliset lait 33, 82–89, 155–154
 Kirkon järjestysmuoto ja hallinto 20, 32, 33, 34, 39, 68–73, 155–157
 Kirkon oikeus 29–38, 161–163
 Kirkon oikeuslähteet 155–157
 Kirkon tunnistamissääntö 30–31
 Kirkon valta 163
 Kirkon ylipositiivinen arvopohja/oikeus 15–18, 20, 26, 66, 162, 195–197
 Kirkonkirjat 157
 Konstituutio (kirkon) 155, 164
 KP-sopimus 42–43
 Lakipositivismi 164
 Lastensuojelulaki 110–111, 168, 179
 Legitimaatio 15
 Leuenbergin konkordia 52–53
 Luonnonoikeus 25–26, 135, 165–166, 195–196
 Määräaikalaki 93–94, 97–98, 167
 Moraali 144–146, 167
 Oikeuslähteet 34–36, 141, 157–161
 Oikeusperiaatteet 27–29, 168–169
 Oikeuspositivismi 24–25, 127, 169–171
 Oikeusrealismi 27, 127, 171–172
 Oikeussäännöt 27–29, 169, 170, 171

- Oikeusteologia 172–173
Omantunnonvapaus 47–48, 56–57, 181–184, 193
Peczenik, Aleksander 158, 166
Perusoikeuksien konsolidaatiopyrkimys 176–177
Perusoikeus vastaan perusoikeus 177–179
Perusoikeuskirja 10, 47–49, 134, 140, 176–179
Perustavaa laatua olevat oikeudet 179–180
Perustuslain perusoikeudet 180–184
Perustuslaki 2000 39
Porvoon julkilausuma 37, 53
Positiivinen oikeus 24–25, 123, 143–144, 145, 185
Positiivisen kirkkolainsäädännön oikeudellinen kriittisylipositiivinen tarkastelu 185
Primaarioikeus 191
Puitelaki 185–186
Rakennussuojelulaki 108, 186
Rationaalinen luonnonoikeus 25, 165, 196
Rawls, John 23, 174–175, 187
Rekisteröity parisuhde 114–115, 187
Sananvapaus 58–59, 189–190
Sekundäärioikeus 191
Sosiologinen yhteisö 17, 29, 31, 140, 151
Tasa-arvolaki 55, 109–110, 191–192
Teologia 192–193
Universaalisuus 15, 18, 32, 156
Uskonnonopetus 64–65, 100, 193
Uskonnonvapaus 43, 44, 48, 56–58, 99–100, 181–184, 193
Uskonyhteisö 17, 19, 30–31, 32, 123, 128, 140, 151, 164, 185, 196–197
Yhdenvertaisuus 31, 46, 47, 113–114, 136, 176, 193
Yhteinen julistus vanhurskauttamisopista 51
Yhteisöoikeus 45–47, 48, 132–134, 191
Ylikansallinen lainsäädäntö 34, 39, 131, 199
Ylipositiivinen oikeus 168, 195–198